

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05693

ELYOHU TENENHOLTS'S
YOYVL-BUKH

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

זעק 2 פאר שטאט
אויסגעגעבן

זעק 2 פאר שטאט

9/6/69

אליהו טענענהאלץ אויסגעגעבן אין לאס אנדזשעלעס פון

לכבוד פופציק יאר פון זיין צוטראַג צום אידישן טעאַטער

ארויסגעגעבן אין לאס אנדזשעלעס פון

אליהו טענענהאלץ יובל-קאמיטעט

אפטר הירשבייג, ערן-פארויצערין

יוסף שפיגלמאן, פארויצער

רעדאקציע

• זלמן זילבערצווייג • הערי לאנג • א. באביטש

לאס אנדזשעלעס, קאליפ., 1955

Elia Teneholtz

JUBILEE BOOK

Published on the occasion of his 50 years
with the Yiddish Theatre

Edited by

ZALME ZYLBERCWEIG

HARRY LANG

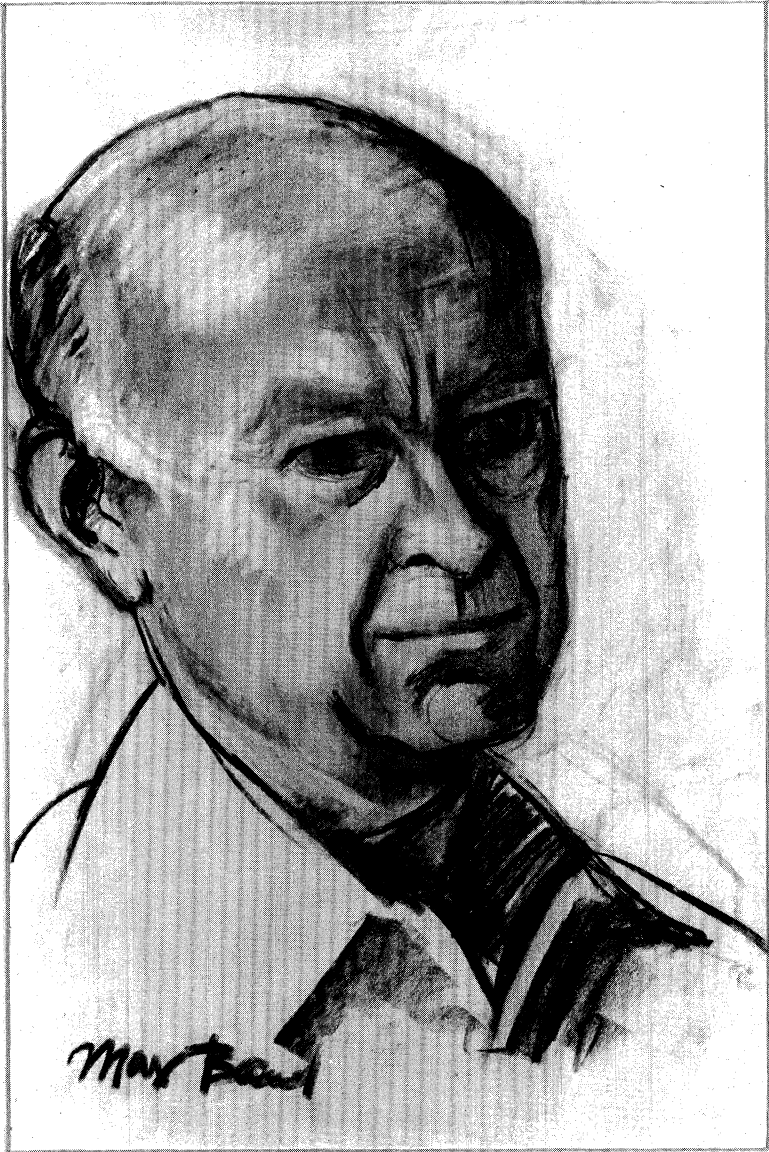
and

ABRAHAM BABITZ

Los Angeles, Calif.

1 9 5 5

שענהואלץ וכל קאמיטעם

יצנדיק (רעכטס צו לינקס): מרדכי מייזל, אסתר הירשביך, יוסף שפיגעלמאן, אניטא פריינמילד-שעף, יוסף האפמאן, בען סוראסקי, זלמן זילבערצווויג.

שטייענדיק (רעכטס צו לינקס): יוסף טיליס, סאפי סוראסקי, סעם צוקערמאן, שרה גאנז, אברהם באביטש, גאסי און אהרן אייערשאף, מאריס מיצנער, י. ל. מאלאמאט.

פערזאנען וואס פעלן אויפן בילד: דעשאנע שילדקרויט, חיים שאפיריא, בען סאלניט, הערי און ליוסי לאנג און סעם בריינין.

א פאר ווערטער פונם פארזיצער

האָבנדיק דעם כבוד צו זיין דער פארזיצער פון מיין ליבן חבר אליהו טענענהאלצ'ס יובל-קאָמיטעט, פיל איך, אָז איך בין באַרעכטיקט אויסצודריקן אַ דאַנק צו אַלע מיינע חשובע מיטאַרבעטער, סיי אַרום דער טעאַטער-פאַרשטעלונג, און אויך אַרום דעם יובל-בוך.

וויל איך זאָגן אַ האַרציקן ייִשר־כּח צו די חשובע דריי רעדאַקטאָרן: זלמן זילבערצווייג, הערי לאַנג, און א. באַביטש, וועלכע האָבן ניט געקאָרגט קיין מי און צייט צו מאַכן דאָס בוך אַזוי שיין און ווירדיק ווי דער בעל-יובל פאַרדינט.

אַ וואונדערלעכע אַרבעט האָט געטאָן די ערן-פאַרזיצערין, אסתר הירשביין.

איך קען מיר אויך ניט צוריקהאַלטן און אויסדריקן מיין באַוואונג-דערונג און ספעציעלן דאַנק צו אונזער גענעראַל-סעקרעטאַרשע, די הנעוודיקע אַניטאַ פריינדליך-שעף. איר מי און געטריישאַפט זיינען ניט אַפּצושעצן.

ניט ווינציקער אַרבעט האָט אַריינגעלייגט אונזער טעאַטראַל, מרדכי מייזעל; אונזער קאַסירער און פינאַנץ-סעקרעטאַר, שמואל בריינין, און זיין שענערע און בעסערע העלפט, ליובאַ. צום שלום וויל איך באַדאַנקען מאַלאַמוטן, פאַר זיין דינאַמישקייט; יוסף האַפּמאַנען, אַלס פאַרזיצער פון יובל-בוך; די אייעראַפּס און סוראַקיס פאַר מיט-אַרבעטערשאַפט; אַלע אַרגאַניזאַציעס, כלל-טוער, יחידים, און מיינע און דעם בעל-יובלס פּערזענלעכע פריינט.

איך פיל אַז די גאַנצע אַרבעט איז געטאָן געוואָרן מיט חשיבות, מיט ליבשאַפט, און נאָר אַ דאַנק די אויסגערעכנטע און אַ סך וועמען איך האָב ניט דערמאָנט, וועלן די לייזער האָבן די באַפרידיקונג אַז מ'האַט ריכטיק אַפּגעשאַצט די פאַרדינסטן פון אונזער ליבן בעל-יובל, זאָל ער נאָר זיין מיט אונז אַ סך יאָרן און נאָך מער ווי ביז איצט צו-טראַגן צו אונזער ייִדישער דראַמאַטישער קונסט, און צו אונזער קולטור.

יוסף שפיגעלמאַן

פאַרזיצער פון אליהו טענענהאַלץ יובל-קאָמיטעט

דער בעל היובל

פון זלמן זילבערצווייג

1.

א סך יארן, שוין נאכדעם ווי די גאנצע טענענהאלץ-פאמיליע האט זיך געפונען אין דער נייער היים, אין אמעריקע, פלעגט אָנגיין אזא דיס-קוסיע צווישן טאטע-מאמע וועגן דעם יאר אין וועלכן עליע איז אויף דער וועלט געקומען.

דער פאטער, מענדל, פלעגט זאָגן:

— עליע איז געבוירן געוואָרן, ווען ס'איז אויסגעבראָכן דאָס פייער-ביי יאָנקל קאָוואַל... דאָס איז געווען אין יאָר...

און די מאַמע, רבקה, פלעגט אים דערויף ענטפערן:

— ניין, מענדל, דו ווייסט נישט וואָס דו רעדסט. דאָס איז געווען ווען די ראַבע קו האָט זיך געקעלבת, ס'איז איינגעפאלן אַ באַלעק פון שטאַל און צעבראָכן אַ קליב. איך געדענק עס אַזוי ווי היינט, דאָס איז געווען אין יאָר...

קיין גענויע דאָטע איז קיינמאָל פון דער הייסער דיסקוסיע צווישן טאטע-מאַמע נישט אַרויסגעקומען, איז ווען עליע האָט געדאַרפט פאַרן „טעאַטער-לעקסיקאָן“ אָנגעבן אַ דאָטע, האָט ער אָנגעגעבן: „17טן פעברואַר, 1890.“ איצט, ווען ער קוקט אויף צוריק אויף זיין לעבן און רעכנט, האַלט ער, אַז עס איז אַ טעות אין חשבון. ער קער זיין עלטער מיט גאַנצע דריי יאָר.

אַבער אויב וועגן דער דאָטע פון געבוירן קאָן זיין אַ טעות, איז עס זיכער, אַז אויף דער וועלט געקומען איז עליע טענענהאלץ אין אַזיראַן, אַ קליינער ישוב אין וואַלינער געגענט. דער פאָטער איז געווען אַ וואַלד-סוחר, אַ משכיל. די מאַמע, אַ היימישע יידישע פרוי, און ביז 18 יאָר נאָך איר חתונה האָט זי אויף דער וועלט געבראַכט 3 מיידלעך— גאַלדע, אסתר און מלכה. עליע איז געווען דער ערשטער, דער בכור. ערשט נאָך 18 יאָר איז געקומען נאָך אַ יינגל: מאיר, געבוירן טאַקע אין אמעריקע, און נאָך אַ מיידל, באַסיע.

ווי דער מנהג איז געווען, האָט עליע געלערנט אין חדר, יידיש ביי אַ „שרייבער“ און ביי פּריוואַטע לערער—רוסיש, העברעאיש, חשבון און אַביסל דייטש. דאָס שטיקל פּרנסה האָט געקראָגן אַ קלאַפּ, און ווי אַ סך יידן אין יענער צייט, האָט זיך דער פּאַטער אַ לאַז געטאָן אין „גאַלדענעם“ לאַנד. דאָ איז פון וואַלד־סוחר געוואָרן אַ שאַפ־אַרבעטער, אָבער ער האָט אַלץ פאַר ליב גענומען, אַבי עס איז אים עטלעכע יאָר שפּעטער געלונגען אַהערצוברענגען די גאַנצע משפּחה. דאָ האָט עליע געלערנט אין פּאַבליק סקול, דערנאָך אין אייווינג סקול, אָבער ער האָט געדאַרפט העלפּן צום שטיקל ברויט און בייטאָג האָט ער געאַרבעט אין אַ שאַפּ אַלס „טרימער“ ביי שלייקעס, דערנאָך ביי אַ סיגאַר־מאַכער.

אין דער געשיכטע פון דער יידישער פרעסע, יידיש טעאַטער און יידישע יוניאָנס אין אַמעריקע פאַרנעמען די סיגאַר־שפּער אַ גרויס אַרט, ווייל אין אַ סך פון אַט־די שפּער זיינען אויפגעצויגן געוואָרן אַזעלכע וועלכע האָבן שפּעטער פאַרנומען גאָר באַדייטענדע פּאָזיציעס אין די אַלע ערטער. ביי דער אַרבעט אין די סיגאַר־שפּער האָט מען געזונגען יידישע טעאַטער־לידער, דיסקוטירט אַרבעטער פּראַבלעמען און דעקלאַמירט יידישע פּאָעזיע אַדער רעציטירט פון דער יידישער ליטעראַטור. און די וועלכע האָבן געפילט אַן אינערלעכן דראַנג, זיינען געגאַנגען ווייטער, האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דראַמאַטישע גרופּעס, אַריינגעטראָטן אין יוניעס און זיך גענומען דאָרט קהלן אַדער זיך אָנגע־הויבן דרייען אַרום יידישע רעדאַקציעס ביז זיי האָבן באַקומען דאָרט אַ דריטן הרגל. עליע איז אויך געווען איינער פון זיי. פון דער פּריעס־טער יוגנט האָט ער גענומען מיט אַ גוואַלדיקן חשק און פאַרערונג לייע־גען יידישע ליטעראַטור און באַזוכן יידיש טעאַטער, און אויף דער רעקאַמענדאַציע פון יואל ענטין, איז ער אַריינגענומען געוואָרן אין דעמאָלטיקן „פּראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“, די אַרגאַניזאַציע וועלכע האָט אַרויסגעגעבן אייניקע זיער טאַלאַנטירטע יידישע שוישפילער, וועלכע האָבן זיך אין די שפּעטערע יאָרן פאַרבונדן מיטן בעסערן טעאַ־טער און האָבן אויך דערצויגן אַ פּובליקום פאַרן ערנסטן יידישן טעאַטער.

אין אָנהויב פלעגט עליע בלויז אויפטרעטן ווי אַ דעקלאַמאַטאָר אַדער ווי אַ פּאַרליענער פון שלום־עליכמס מעשות, אָבער דעם 23טן פעברואַר 1906 טרעט ער אויף אין ניו־יאָרקער מאַנהעטן לייסעאום אויף אַ בענעפיט־פאַרשטעלונג אין אַן אינטריגאַנטן־ראַלע אין ליבינס פּיעסע „דוד און זיין טאַכטער“ (רעזשי—אייב ראָוז), און נאָכן באַקומען אַ געוויסע סצענישע צוגרייטונג אין דער פּריוואַטער דראַמאַטישער שול

פון מאדאם מארגענראט, האָט ער אָנגעהויבן כסדר זיך באַטייליקן אין די אויפֿירונגען פֿון „פֿראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“ („חיים“ אין שלום עליכמס „צעזייט און צעשפּרייט“, „הינדעס“ אין פינסקיס „גליקס־פֿאַרגעסענע“, דוד“ אין אַרנשטיינס „דאָס אייביקע ליד“, „שלום עליכמס“ אין שלום עליכמס „אַן עצה“, „בראון“ אין הויפטמאַנס „איינזאַמע מענטשן“, „מליציק“ אָדער „דזשאַרסקי“ אין פּשיבישעווסקיס „צוליב גליק“, „ראַבערט“ אין הויפטמאַנס „דאָס פּרידענס פעסט“ א. א. א.).

ניט געטראַכט פֿון פֿאַרוואַנדלען דאָס טעאַטער־שפּילן אין אַ פּראַ־פעסיע, האָט ער אָבער פֿאַרט זיך נישט געקאַנט באַפּרייען פֿון דער ליטעראַריש־דראַמאַטישער סביבה און אין 1908 איז ער געוואָרן דער מענעדזשער פֿון „קונדס“, אָבער קיין לעבן דערפֿון האָט מען נישט גע־קאַנט מאַכן, איז ער גלייכצייטיק אויך געווען אַן אינשורענס אַגענט און מיט הפּסקות (ביז 1912) זיך ווייטער באַטייליקט אין „פֿראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“. צוליב מיינונגס־פֿאַרשידענהייטן גרינדעט ער, צוזאַמען מיט לואיס ווייסבערג, יידל דובינסקי און מלכה קאַרענשטיין די „פֿראַגרעסיווע יידישע פֿאַלקסבינע“, וואו ס'זיינען על פי רוב געשפּילט געוואָרן ליטעראַרישע איינאַקטערס. אָבער דער ברוג צווישן די צוויי גרופּן האַלט לאַנג נישט אָן און זיי פֿאַראייניקן זיך ביידע.

אין 1911 האָט עליע דעביוטירט אין „קונדס“ אונטערן פּען־נאָמען: „אולריק ברענדעל“ מיט קיבעץ־קריטיקס איבערן יידישן טעאַטער און דערנאָך דאַרט אָפט פֿאַרעפּנטלעכט טעאַטער־קריטיק און פעליעטאַנען אונטערן נאָמען „מוישע מעקאַרטי“, שפּעטער איבערגעגאַנגען אין „קיביצער“ און דאַרט פֿאַרעפּנטלעכט אין אַ הומאַריסטישער פֿאַרם ביאָ־גראַפּיעס פֿון יידישע טעאַטער־פּערזענלעכקייטן (מוסטערן פֿון די דאָזיקע אַרבעטן וועט דער לעזער געפּינען אין צווייטן טייל פֿון דעם בוך, אין עליעס שריפטן).

2.

די רעוואַלוציע אין רוסלאַנד, די רעאַקציע דערנאָך און דער שווע־רער עקאַנאָמישער צושטאַנד אין יידישן תּחום המושב אין דער צאַרישער אימפעריע רופן אַרויס אַ גרויסע עמיגראַציע קיין אַמעריקע. טויזנטער יידן קומען אַריין יעדן טאָג. מיט יעדער שיף קומען אַן נייע יידישע טעאַטער־באַזוכער און לייענער פֿון יידישע צייטונגען. עס מערן זיך יידישע טעאַטערס און דער ווילן צו שפּילן טעאַטער ביי די צענדליקער אַמאַטאָרן און מיטגלידער אין דראַמאַטישע געזעלשאַפטן, אַלס פֿראַפּעסי־

אנאלן, הויבט אן באקומען אלץ גרעסערע מעגלעכקייטן. אבער דא הייבט זיך אן א געשיכטע מיט יוניע געזעצן, מיט פארשריפטן, מיט פארמאכטע טויערן, מיט עקזאמענס און אנדערע שוועריקייטן, וואס נאר די שטאר-קערע נאטורן און די מער פארעקשנטע זיינען בכח געווען דורכצוברעכן.

בערך 1914 שפילט עליע פראפעסיאנעל אויפן סעקאנד עוועניו רוף גארדן מיט סעם שניידער און דזשעני גאלדשטיין. אין 1916 ווערט ער אנגענומען ווי א מיטגליד אין דער אקטיארן יוניע (לאקאל 1) און פארט ארום איבער דער פראווינץ מיט דוד קעסלער, שפילנדיק אין גארדין רעפערטואר. דעם סעזאן 1916-17 שפילט ער אין ניו-יארקער פופלס טעאטער ביי בעסי טאמאשעווסקי. גלייכצייטיק ווידמעט ער זיך ווייטער דער פען, ווערט א מיטארבעטער אין לואי מילערס „דיא וואר-הייט“, וואו ער ארבעט אייניקע יאר און פארעפנטלעכט דארט (6 נאך וועמבער, 1918) „דאס פרייע רוסלאנד, א בלוטיקער שפאס אין איין אקט, פריי נאך וויליאם פראססער.“ אבער געצויגן א באזונדערע אויפ-מערקזאמקייט, וואס איז דערגאנגען ביז א סענסאציע, איז געווען זיין אנשרייבן די זכרונות פון בעסי טאמאשעווסקי, וואס זיינען פריער (16-1915) פארעפנטלעכט געווארן אין „דיא ווארהייט“ און באלד דערויף דערשינען אין א סעפאראט אויסגאבע אונטערן נאמען: „מיין לעבענס-געשיכטע, די לידען און פריידען פון א אידישע סטאר אקטריסע, פון בעסי טאמאשעווסקי, געשילדערט פון איהר אליין און איבערגעגעבען פון א. טענענהאלץ. ארויסגעגעבן פון דיא ווארהייט פאבלישינג קאמפאני, ניו-יארק 1916“ (304 ז״ו). דאס דאזיקע בוך, וואס איז פאקטיש גע-ווען די ערשטע סעפאראט-אויסגאבע פון אקטיארישע זכרונות, איז דערשינען אין עטלעכע אויפלאגעס.

אין סעזאן 1917-18 שפילט ער ביי אדלערן אין גרענד טעאטער, אלץ אין דעם נארמאלן רעפערטואר, א געמיש פון גארדיק, ליבין, איבער-זעצונגען און אויך מעלאדראמען פון פארשידענע פיעסן-שרייבער. אין סעזאן 1917-18 קומט פאר א געשעעניש אין יידישן טעאטער אין אמעריקע, וואס ענדערט דעם גאנצן גאנג פון טעאטער אויף א סך יארן. מאריס שווארץ אין אוירווינג פלייס טעאטער, וואס ער האט געעפנט מיט ליבינס א פיעסע, מאכט א רעוואלוציע און עפנט די טויערן פארן ליטערארישן יידישן דראמאטיקער. פריץ הירשביינס „אין א פארווארפן ווינקל“ און „שמידס טעכטער“ האבן אזא גרויסן דערפאלג, אז פון דעמאלט אן הייבט זיך אן א ניי קאפיטל אין דער געשיכטע פון יידישן טעאטער. עס ווערט דערפון געשאפן „דאס יידישע קונסט טעאטער. עליע טענענהאלץ ווערט באלד אנגאזשירט צו מאריס שווארצן אין

טעאטער, וואו ער באקומט צוערשט די ראָל פון „כאַצקל“ און נאָכדעם „נח“ אין הירשביינס „א פאַרוואַרפן ווינקל“. אָבער ווען די טרופּע פאַרט אַרויס איבער דער פּראָווינץ, שפּילט ער כּסדר שוין די ראָל פון „נח“. יענעם סעזאָן און אויך אַ סעזאָן שפּעטער שפּילט עליע וויכטיקע ראָלן אין שוואַרצס אויפּירונגען פון משה נאָדירס „סוקסעס“, גאַרקיס „נאָ דניע“, שלום עליכּמס „טובּיה דער מילכיקער“, און די יידישע טעאטער קריטיק הייבט זיך אָן מיט אים רעכענען ווי מיט אַן ערשטן ערנסטן שוישפּילער.

דאָס יידישע טעאטער האָט דעמאָלט נישט נאָר צוגעצויגן די אויפֿ־מערקזאַמקייט פון דער יידישער טעאטער־קריטיק, נאָר טעאטער־קריטיקער פון דער ענגלישער פרעסע און אויך טעאטער־דירעקטאָרן פון דער אַמעריקאַנער בינע פּלעגן אָפט באַזוכן דאָס יידישע טעאטער. און דאָרט זוכן טאַלאַנטן פאַרן אַמעריקאַנער טעאטער, און אַזוי איז אויך זייער אויג געפאַלן אויף עליען און אין 1920-21 האָט ער געשפּילט 12 וואָכן אין ענגליש מיט לואי מען אין ניו־יאָרקער אַסטאָר טעאטער, אין סעם שיפּמאַנס „דהי אַגריטן טשעפּטער“, און דעם זעלבן סעזאָן אין יידיש אין ברוקלינער ליריק טעאטער, וואו ער פּירט אויך אויף הירשביינס פּיעסן, אין 1921-22 האָט עליע געשפּילט מיט לודוויג זאַץ, אונטער מאַקס ווילנערס דירעקציע, אין אוירווינג פּלייס טעאטער, און ווידער דריי סעזאָנען (1922-25) אין יידישן קונסט־טעאטער ביי שוואַרצן, וואו עס קומט אים אויס צו שפּילן זייער וויכטיקע ראָלן אין אַזעלכע פּיעסן פון „קרייצער סאַנאַטאַ“—יעקב גאַרדין; „גנבים“ און „דעמבעס“—פּישל בימקאָ; „די ווארהייט“—יעקב גאַרדין; „מיעשטשאַ“ נייע—מאַקסיס גאַרקין; „מ.רס. וואַרענס פּראָפּעשאַן“—בערנאַרד שאַן; „דיבוק“—אַנסקי; „אַנקל וואַניאַ“—טשעכאַוו; „שבתּי צבי“—זשולאַוו־סקי; „די 7 געהאַנגענע“—ל. אַנדרעיִעוו; „דער בלוטיקער געלעכטער“—ע. טאַלער; „וועלף“—ראַמאַן ראַלאַן; „שמאַטעס“—ה. לייזוויק; „א פאַר־וואַרפן ווינקל“ און „שמידס טעכטער“—פּרץ הירשביין.

עליע באַטייליקט זיך אויך אין טריומף־טורנעע פון דער טרופּע איבער מערב אייראָפּע. אין דער צייט ווערט אין ניו־יאָרק געפּייערט דער 50 יאָריקער יובל פון יידישן טעאטער. די יידישע אַקטיאָרן־יוניע גיט אַרויס אַ זמלבוך „אידיש טעאטער“ (80 ז. 1923) און עליע ווערט באַשטימט אַלס רעדאַקטאָר פון דאָזיקן זאַמלבוך, וואָס ברענגט אַ גאַנצע ריי וויכטיקע אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון יידישן טעאטער.

עליע איז בכלל געווען זייער אַקטיוו אין דער יידישער אַקטיאָרן יוניע. אַזוי איז ער צוויי מאַל געווען וויצע־פּרעזידענט און במשך פון

4 יאר—פראטאקאל-סעקרעטאר פון דער עקזעקוטיווע און מיטגעהאלפן גרינדן א ביבליאטעק ביי דער אקטיארן-יוניע, און אין 1925-26 ווערט ער דער מיטגרינדער און דער פרעזידענט פון טעאטער-מוזיי אין ניו-יארק, וואס איז שפעטער טיילווייז אריבערגעפירט געווארן אין דער ייווא.

אין 1925-26 ווערט עליע צוזאמען מיט סעמיועל גאלדענבורג און ציליע אדלער דירעקטאר פון אמפיאן טעאטער אין ברוקלין, וואס איז פריער געווען א נישט-יידישער טעאטער, אבער סעם אויגענבליק דער אייגנטימער, פארוואנדלט עס אין א יידיש טעאטער. אינמיטן סעזאן פארלאזט גאלדענבורג דאס טעאטער און עס בלייבן בלויז די צוויי אנדערע שותפים. אנטוישט פון די געשעפטן אין יידישן טעאטער און פון דעם נייעם אויפשוואונג פון דער יידישער מעלאדראמע, פארלאזט עליע דאס יידישע טעאטער און גלייכצייטיק די יידישע מעטראפאליע פון אמעריקע—ניו-יארק, ער טראגט זיך איבער צום צווייטן עק פון לאנד—קיין לאס אנדזשעלעס, קאליפארניע.

3

לאס אנדזשעלעס איז דעמאלט נאך נישט געווען קיין אינדוסטריע שטאט. די איינציקע אינדוסטריע וואס זי האט אנטוויקלט און מיט וועלכער זי איז געווען כמעט א בת-יחידה איבער גאנץ אמעריקע, איז געווען די פילם-אינדוסטריע, דעמאלט נאך א שטומער, בלויז א באוועג-לעכער פילם, איז ער אבער געווארן דער ליבלינג צווישן צענדליקער מיליאנען אמעריקאנער און איבער דער גאנצער וועלט. א גאנצע ריי שוישפילער פון דער בינע האבן זיך א ווארף געטאן צום פילם. עס זיינען אבער צוגעקומען א סך ספעציעלע שוישפילער וואס זיינען פריער אינ-גאנצן נישט געווען פארבונדן מיט דער שוישפילער-קונסט און עס זיינען אויך געעפנט געווארן טיר און טויער פאר שוישפילער פון אן-דערע בינעס, וואס זיער פיגור, אויסזען און טעכנישע אקטיארישע פעאיקייטן זיינען געווען צוגעפאסט צום פילם, און עליע טענענהאלץ איז געווען פון די סאמע ערשטע יידישע שוישפילער וואס זיינען צוגע-צויגן געווארן צו דער נייער קונסט אינדוסטריע. ער איז געווארן א פילם-אקטיאר מיט א לאנגיאריקן קאנטראקט אין דער „מעטרא גאלדוויין מייער קאמפאני. אבער דא האט זיך באלד אנגעהויבן די בארימטע געשיכטע מיטן נאמען. דער ענגלישער פילם קאן לייכט פארדייען דעם יידישן ט א ל א נ ט, אבער שווערער איז אים אראפצושלינגען דעם יידישן נאמען, און עליע טענענהאלץ איז איינגעגאנגען אויף א לייכטער אפעראציע. ער האט זיין נאמען נישט געביטן, נאר אים

צעטיילט אין צוויי טיילן, און עס איז פון אים געווארן „טענען האלץ“ טענען, ווי דער ערשטער פרייוואטער נאמען, און האלץ, ווי דער פאמיליע-נאמען, און מיט דעם נאמען האט ער 5 יאר געשאפן אין דער פילם-וועלט און געשפילט בערך אין 60 פילמען. אזעלכע פילמען ווי „לייטעסט פראם פעריז“, מיט דזשארדזש סידני און נארמא שירער; „שאופיל“ מיט מעריאן דעיוויס; „לאוו“ (טאלסטאסי „אנא קארעניא“) מיט גרעטא גארבא און דזשאן בארימאר, „דהי טרעיל און 98“ מיט דאלארעס דעל ריא; „פריסקא, סאלי ליווי“ מיט סאלי אַניעל; פילמען מיט רעימאן נאווארא, און אנדערע.

במשך פון דער צייט איז עליע איינמאל בלויז אויפגעטראטן אין יידיש, אין גארדינס „דער אומבאקאנטער“, און זיין בענקשאפט צום יידישן ווארט אויסגעדריקט מיט דער גרינדונג פון לאס אנדזשעלעס יידישן קלוב, וואו ער האט אויך געגרינדעט א דראמאטישע סעקציע, אין וועלכער ער האט אמעריקאנער יידישע קינדער אויסגעלערנט דעקלאמאציעס און רעציטאציעס פון יידישע שריפטשמעלער.

אין 1931 ווערט ער א מיטגרינדער פון אן אינטיים יידיש קונסט טעאטער אין לאס אנדזשעלעס, וואו סיווערן געשפילט גאטעספעלדס „פרנסה“ און הירשביינס „א פארווארפענער ווינקל“. אין 1932 פארהט ער קיין ניו-יארק און ווערט דא דער ארגאניזאטאר און מיטגרינדער פון „יידישן אנסאמבל קונסט טעאטער“, וואו ער שפילט די ראל פון „תנחום“ און ליייוויקס „גולם“, און „קאפיטאן נעזעלאסאף“ אין „דער געפאנצערטער צוג.“ וועגן אַט-דער ראלע האט אב. קאהאן געשריבן אין „פארווערטס“ (דעצעמבער 2, 1931): „די הויפט-פיגורן אין דער פיעסע זיינען „ווערשינען“ אויף דער זייט פון די רעוואלוציאנערן און „קאפיטאן נעזעלאסאף“ אויף דער זייט פון דער וויסער אַרמיי. ווי די דראמע איז אויפגעשריבן, קומט אויס אַז נעזעלאסאפס ראלע איז די וויכטיקסטע, ער האט מער צו ריידן און אויך מער צו שפילן. אין דעם יידישן אַנסאמבל טעאטער האט זיך אַט-די ראלע יעדנפאלס מער אַנגעזען. עס קומט אַרויס אַן איבערצייגנדיקער פאַרטרעט פון אַ רוסישן אינטעליגענט מיט אַ וואַקלענדיקער נשמה און אַ דראַמאטישן צוזאַמענשטויס מיט זיך אַליין. טענענהאַלץ'ס שפילן פאַרשאַפט עסטעטישן גענוס.“

דאָס טעאטער עקזיסטירט נאָר אַ קורצע צייט און עליע פאַרט צוריק קיין לאַס אנדזשעלעס.

אין 1934 ווערט עליע אַרויסגערוּפן קיין ניו־יאָרק פון דעם רעזשיסאָר גאַטרי מעקלינגטיק צו שפּילן אויף דער אַמעריקאַנער בינע, צוזאַמען מיט דזשודיט הענדערסאָן, דזשימי סטואַרט און העדאָ האַפּער אין עטל באַרימאַרס טעאַטער, אין דער פּיעסע „דיווידעד ביי טהרי“.

די פּיעסע האָט נישט קיין גוואַלדיקן דערפאַלג. עליע פאַרט צוריק קיין לאַס אַנדזשעלעס. סוף יאָר 1936 ווערט ער ווידער גערופּן קיין ניו־יאָרק צו שפּילן אויף בראַדוויי, אַבער ער ווערט פאַרהאַלטן פון זיין אַלטן פּריינט מאַריס שוואַרץ צו שפּילן די ראַל פון „יאַסעלע פּרנס“ אין פּרעגערס „וואַסער־טרעגער“ און אין דער פּיעסע „זשאַק בערסאָן.“

איידער יענער סעזאָן קומט צום שלום ווערט ער צוריקגערוּפּן קיין האַליוואוד צו שפּילן אין פּילמס.

דער פּילם גייט אַרויס פון זיין שטומען צושטאַנד. עס קומט שנעל דער איבערגאַנג צו די „טאַקיס“—רעדנדיקע פּילמען, און אויך דאָ ווערט עליע אַנגאַזשירט צו די וואַרנער בראַדערס צו שפּילן די ראַל „לענין“, מיט לעסלי האַואַרד אין „דהי בריטיש איידזשענט“, אַבער ווידער קומט אַ נייע אַנטווישונג. עס הייבט זיך אָן די פּעריאָד פון „ביטס“: אַקטיאָרן ווערן אין דער מואווי אינדוסטריע נישט אַנגאַזשירט פאַרן סעזאָן, נאָר פאַר ספּעציעלע ראַלן, און ווערן, לויט זייער אויסער־לעכקייט, איינגעטיילט און קאַטאַלאָגירט אַלס ספּעציעלע „ביטס“.

מען פאַרדינט דערביי גאַנץ לייטיש, אַבער עס איז אַן אויפּרעגענדע סיטואַציע מיט וואַרטן ביז עס קומט דער פאַסיקער מאַמענט. און ווידער מאַכט עליע אַ גאַנצע רעוואַלוציע אין זיין לעבן. ער וואַנדערט נישט אַוועק פון לאַס אַנדזשעלעס, אַבער ער פאַרלאָזט די שטאָט, דעם גרויסן ישוב, און ווערט—אַ פאַרמער, אין אַ שכנותדיקן ישוב, אין מאַנראַוויא.

אין עליעס לעבן, אין זיינע וואַנדערונגען, מיט זיין ווייב עטל און זייערע צוויי טעכטער, מ ר י ם און נ ע מ י, איז אים, ווי ער זאָגט, „געווען אַפּט גוט־פאַסקודנע—ניין, טאַקע אין דר׳ערד מיט די קאַפיטעס און שיער נישט געפּעכניעט אויפן פּיסק“... נאָר קיינער האָט דערפון נישט געוואוסט, אַ חוץ די שוועסטער גאַלדע, זי איז אים בייגעשטאַנען אין יענע נויטן, און ער געדענקט עס מיט ליבע און דאַנק צו זיין גאַלדען, זיין שוועסטער.

די גאַנצע צייט וואָס עליע איז אַ פאַרמער און גיט זיך אָפּ אין מאַנראַוויאָ מיט הינער־צוכט און שעמט זיך גאַרניט, ווי „טוביה“ להבדיל מיטן פּערדל, אַריינצוקומען אין לאַס אַנדזשעלעס און פאַרקויפן די פּראָדוקטן פון זיינע הינער, לעבט ער זיך אויס געזעלשאַפּטלעך און

גייסטיק אין לאַס אַנדזשעלעס. מיט די גרעסטע אָנשטרענגונגען, נאָך טעג פֿון שווערער פיזישער אַרבעט, האָט ער צו יעדער געלעגנהייט זיך געשטעלט אין רשות פֿון די אַרגאַניזאַציעס, וואָס היטן אָפֿ דאָס ייִדישע וואָרט, און ביי יעדער געלעגנהייט אַרויסגעטראָטן מיט רעציטאַציעס און פֿאַרלייענונגען, באַזונדערס פֿון שלום עליכם, און אויך געפרוּאוּט מערערע מאַל אויפֿירן גאַנצע פּיעסן און איינאַקטערס אין ייִדיש. צווישן אַנדערע אויפֿירונגען, מיטן דראַמאַטישן קרייז ביים קולטור־קלוב: „טאַג און נאַכט“ פֿון אַנסקי; מיטן דראַמאַטישן קרייז ביים פּעריפעקס ייִדישן קאָמיניטי צענטער, אַשענדאַרפֿס „דער זעלבער גורל“, און מיט פּראַפּעסיאָנעלע אַקטיאָרן אין אַקטואַליזירטע באַאַרבעטונגען, קאָברניס „צוריק צו זיין פּאַלק“ מיט דר. פּאַול באַראַטאַוו, און „דעם דאָקטארס וויבער“ מיט צילע סילווער אַלס „מינקע די דינסטמויד“.

זיצט איצט עליע ביי מיר און ענטפּערט מיר אויף געוויסע פּראָגן וועגן דאַטעס און פּאַקטן און איך פּיל ווי אין די עטלעכע שעה גייט ער נאָכאַמאַל דורך זיין גאַנץ לעבן. פּלוצלינג ווערט ער שטיל און גייט איבער אין אַן אַנדערן טאָן, און ווערט זייער ערנסט:

— דאָס איז געווען אין דער צייט ווען איך האָב מיט זאַצן געשפּילט אין אוירווינג פּלעיס טעאַטער, קומט אַמאַל צו אונז אין גאַרדעראַב אַריין דער אַלטער אַקטיאָר, לייזער צוקערמאַן, וועלכער איז געוואָרן נאָך אַן אַקטיאָר ביי גאַלדפּאַדענען און איז אויף זיינע עלטערע יאָרן געווען אויף „קעסט“ ביי טאַמאַשעווסקיין, און לייגט אַריבער די הענט איבער אונז, ווי ער וואַלט אונז געבענטשט, און זאָגט: „איר ווייסט, אַז איצט קאָן איך שוין שטאַרבן. אַ גאַנץ לעבן האָב איך געשפּילט באַלאַגאַן, און איך האָב מיר געטראַכט, צוליב וואָס האָב איך גאַר אינגאַנצן געלעבט? וואָס האָב איך אויפּגעטאַן? אַבער איצט, אַז איך האָב געזעען ווי אַזוי איר שפּילט און וואָס איר שפּילט, האַלט איך אַז איך האָב נישט געלעבט אומזיסט און איצט מעג איך רואיק שטאַרבן.“

— אַקעגן וואָס דערציילט איר מיר דעם עפּיזאָד?— פּרעג איך עליען.

אַבער אַנשטאַט אַן ענטפּער, צעוויינט זיך עליע פּלוצלינג ווי אַ קליין קינד און זאָגט: — מיר איז דאָך ערגער ווי דעם אַלטן צוקערמאַן. ער האָט אונז כאַטש איבערגעלאָזט. ער האָט געפּילט, אַז ער האָט געלעבט פאַר עפעס. אַבער איך? פאַרוואָס האָב איך געאַרבעט? וואָס האָבן מיר דערגרייכט מיט אונזער ייִדיש טעאַטער?

און ער קאָן זיך נישט באַרואיקן.

איך קוק אויף עליען, אויף דעם שטענדיק לאַכעדיקן עליען, אויף
דעם וועלכן האָט אַזויפיל יאַרן אַזויפיל טויזנטער יידן געמאַכט לוסטיק
און פריילעך דורך ריינעם, קינסטלערישן הומאָר און איך באַגרייף זיין
טראַגעדיע, די טראַגעדיע פון די בויער און מאַרטירער פאַרן בעסערן
יידישן טעאַטער, פאַרן ריינעם קינסטלערישן וואָרט, און איך פּרואוּ אים
טרייסטן, אַז ער האָט זיין חלק געטאַן. ער האָט זיין ביישטייער געגעבן
און אויב די יידישע בינע אין אַמעריקע האָט געהאַט אַ פיינעם, ריינעם,
קינסטלערישן פעריאָד, האָט ער געהאַט אין דעם אַ גרויסן חלק און דאָס
דאַרף זיין פאַר אים אַ טרייסט און אַ באַרואיקונג און אַ באַרעכטיקונג
צו פילן זיך ווי אַ בעל-שמחה צו זיין יובל.

אליהו טענענהאלץ

(לכבוד פופציק יאר פון זיין צוטראַג צום יידישן טעאַטער *)

פון שלום פערלמוטער

דער פופציק יאָריקער יובל פון אליהו טענענהאלץ פאַרצייכנט ניט דעם דאָטום ווען ער איז געבוירן, נאָר די צייט ווען ער איז געוואָרן אַ יידישער שוישפילער און די טעטיקייטן אין זיין לעבן אין דער טעאַטער־פּראָפּעסיע.

אַ פופציק יאָריקער יובל ביי אַ יידישן שוישפילער, איז אַ באַקוועמער דאָטום זיך אָפּצושטעלן אויף אַ מאַמענט, און אין דער שטיילקייט, אין דער איינזאַמקייט פון זיין אייגענער נשמה, זיך אָפּ־געבן אַ שטיקל חשובון הנפש, וואָס ער האָט אין דער צייט פון זיינע טעטיקייטן אויפגעטאָן, וואוהיין איז ער דערגאַנגען, וואָס האָט ער דערגרייכט, און וואָס וועט ער האָבן איבערגעלאָזט, ווען די צייט וועט קומען און ער וועט זיך דאַרפן שיידן מיט דעם, וואָס האָט יאָרן און יאָרן אָנגעפילט מיט פרייד זיין לעבן.

ס'איז די טבע פון אַ סך מענטשן, איבערהויפט פון קינסטלער, אַז ווען זיי דערגרייכן אַ געוויסן עלטער, הויבן זיי אָן טראַכטן מיט בענקשאַפט נאָך די אמאָליקע יאָרן. און אליהו טענענהאלץ איז מסתמא אויך איינער פון זיי, ווייל זיין פאַרגאַנגענהייט איז דאָך זיכער אַ רייכע, און ווער פון אונדזער היינטיקן נייעם דור יידישע שוישפילער האָט אַזויפיל צו דערציילן ווי ער ?

שטעל איך מיד פאַר, אַז ווען טענענהאלץ קען אמאָל ניט שלאָפן, ליגט ער זיכער אויף זיין געלעגער און טראַכט : אַי, אַמאָל, אַמאָל איז אַנדערש געווען. דאָס יידישע טעאַטער אַמאָל איז דאָך געווען אַ קולטור אינסטיטוציע, „איך געדענק — טראַכט ער — ווען איך האָב אָנגעהויבן אין 1905 אין דעם „פּראָגרעסיוו דראַמאטיק קלוב“,

(* דאָס איז די לעצטע טעאַטראַלע אַרבעט פון שלום פערל־מוטער, וועלכער איז דעם 19טן יאַנואַר, 1954, פּלוצים געשטאַרבן. דער אַרטיקל איז אָנגעשריבן געוואָרן עטלעכע טעג פאַר זיין טויט.

וואו איך בין אויפגענומען געווארן אלס מיטגליד, אויף דער רע-
קאמענדאציע פון יואל ענטיק, און איך בין ארויסגעטראָטן פאַר דעם
דעמאָלט גרויסן יידישן טעאָטער-עולם מיט דעקלאַמאַציעס און
מאַנאַלאָגן פון שלום עליכמען, און מיט איין יאָר שפעטער, אין 1906,
ווען איך האָב אָנגעהויבן אין מאַנהעטן לייסעאָם שפּילן יידיש
טעאָטער, און דערנאָך ווען איך האָב מיך באַטייליקט אין די אויפ-
פירונגען פון די איינאַקטערס פון שלום עליכמען, דוד פינסקי, מאַרק
ארנשטיין, געשפּילט אין הויפטמאַנס „איינזאַמע מענטשן“, אין פּשי-
בישעווסקיס „צוליב גליק“, און אויך אין אַ סך אַנדערע ליטעראַ-
רישע פּיעסן, וואָס דער קלוב האָט אויפגעפירט“. און אין דער פינסטער
שפּיגלען זיך אָפּ פאַר זיינע אויגן פאַרשידענע בילדער פון דעם גע-
וועזענעם „אַמאָל“, און אַט זעט ער:

יעקב גאַרדין, דער אומשטערבלעכער דראַמאַטורג, לעקטשורט
פאַר די מיטגלידער פון „פּראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, וועגן דער
גריכישער דראַמע. ער דערציילט וועגן גריכישן טעאָטער, ווי אַזוי
די פאַרשטעלונגען פלעגן געשפּילט ווערן ביי טאַגליכט, און סיי
דאָס ריידן, סיי די באַוועגונגען פון די אַרטיסטן זיינען געווען טע-
אַטראַליש-פּאַנאַסטיש, און ווי אַזוי די כּסדר'דיקע מאַסקעס, וואָס
די אַקטיאָרן האָבן געטראָגן ביים שפּילן, האָבן אונטערגעשטראַכן
דעם טעאָטראַלן כאַראַקטער פון דער פאַרשטעלונג; ער לעקטשורט
אויך וועגן „קונסט און קינסטלער“, וועגן טאַלאַנט און טאַלאַנט-
לאַזיקייט, און פּלוצים דערמאַנט ער זיך: ער איז ביי יעקב גאַרדינען
אין דער היים, אין מעדיסאן סטריט, ברוקלין, יעקב גאַרדין זיצט
ביי זיין שרייב-טיש אין זיין שרייב-צימער און אליהו („עלי“ בלשון
אַשכּנז) מיט נאָך עטלעכע מיטגלידער פון „קלוב“ זיצן אַנטקעגן אים.
און גאַרדין מאַכט זיי באַקאַנט מיט דער אנטוויקלונג פון „טעאָטער“
אין אַלע זיינע עטאַפּן. ער דערציילט זיי, אַז די בינע האָט קיינמאַל נישט
געזוכט צו פאַרלייקענען וואָס זי איז באַמת, און זיך אויסגעבן פאַר עפעס
אַנדערש. דער אַקטיאָר האָט זיך קינסטלעריש געקענט אויסלעבן און
דערגרייכן אַ הויכע אַרטיסטישע מדרגה, אָבער נאָר דעמאָלט ווען
ער האָט נישט פאַרלייקנט אַז ער איז אַן אַקטיאָר. גאַרדין מאַכט זיי
אויך באַקאַנט מיט די אַלע גלגולים, וואָס דאָס טעאָטער האָט דורכ-
געמאַכט ביז עס איז אַנגעקומען צו אונדז אין דער פאַרם ווי מיר
האַבן דאָס היינט, און ער דערמאַנט זיך אויך:

ווי קלאַר ס'איז פאַר אים געווען, ווען ער האָט פאַרלאָזט יעקב
גאַרדינס הויז; ווי ער האָט געוואוסט און פאַרשטאַנען וואוהין עס

עס שטרעבט דער מאָדערנער טעאַטער, די כוונות פון דעם פרימי-
טיוון טעאַטער אַרויסצורופן עסטעטישע עמאַציעס, און ער האָט
אויך געוואוסט צו וואָס ער שטרעבט, וואָס ער וויל דערגרייכן, און
דאָס האָט אים געגעבן מוט און אַמביציע, און אַנגעפילט מיט פרייד
זיין לעבן.

אַבער פּלוצים דערמאָנט ער זיך אין דעם 10טן יוני, 1909: יעקב
גאַרדין איז געשטאַרבן. ער זעט פאַר זיך דאָס בילד אין „טהאליא
טעאַטער“, וואו ער איז געשטאַנען ביים אַרון פון זיין גרויסן לערער
און וועגווייזער צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע יידישע קינסטלער און
ליטעראַטן. ער האָט געהערט און געזען, ווי טויזנטער יידן האָבן
באַוויינט זיין רבין. ער געדענקט די פּראָצעסיע פון דער לוייה, וואָס
האָט זיך געצויגן איבער גרענד סטריט צו וואשינגטאָן סעמעטערי.
טויזנטער מענטשן אין די גאַסן, פון די דעכער און די פענסטער,
שטעקן אַרויס קעפּ פון טויזנטער מענער און פרויען, וועלכע זאָגן
„גוד-ביי“ און זיי געזעגענען זיך מיט דעם רעפּאַראַמאַטאָר פון דער
יידישער בינע, און אַ וועלט מיט טרויער איז דעמאָלט געלעגן אויף
זיין פנים.

אליהו טענענהאַלץ געדענקט אויך דעם נישט-גענוג אָפּגעשאַצטן
לעאַן קאַברין, דעם ווילד-ברויזנדיקן נאַטוראַליסט, ווי דוד קעסלער
פלעגט אים רופן: „קאַבריןאַנטשיק“, און דעם שטילן, נאַאיוון ז.
ליבין, וועלכער פלעגט זיך וויצלען אויף זיין אייגענעם חשבון. און
ווען ער ווערט אַנטשלאָפּן, זעט טענענהאַלץ דערנאָך אין חלום, ווי
עס זיינען אַוועק די אַלע בויער, די פּיאַנערן פון דער דראַמאַטישער
קונסט, וועלכע האָבן געמאַלן און געשאַפּן קינסטלערישע כאַראַק-
טערן און לעבעדיקע געשטאַלטן און איבערגעלאָזט דעם קולטורעלן
טעאַטער-בנין אויף הפקר, ביז ער איז פּראָסט און פשוט צעפאַלן
געוואָרן.

אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פאַרמאָגט א. טענענהאַלץ גאַר אַ סך
מעלות. גלייך נאָך זיין אַנקומען אין דער יידישער אַקטיאָרן יוניאָן
אין 1916, האָבן מיר אין אים דערקענט דעם טיפּ פון אַ בויער און
שאַפּער, ער איז באַלד צוגעצויגן געוואָרן צו דער פירערשאַפט. דער-
וויל געוואָרן צווערשט אין דער עקוועקוטיווע, דערנאָך אַנגעהאַלטן
דעם אַמט פון ווייס-פרעזידענט. ער האָט געהאַט אַ וואַגיקע שטימע אין
אַלע פאַרהאַנדלונגען. די מיטגלידער פון דער יידישער אַקטיאָרן-
יוניאָן האָבן זיך שטענדיק צוגעהערט צו זיין וואָרט און מיט אויפ-
מערקזאַמקייט זיך צוגעהערט וואָס ער האָט צו זאָגן.

טענענהאלץ איז אויך געווען אין יענער צייט דער פראטאקאל-
סעקרעטאר פון דער עקזעקוטיווע, געהאלפן גרינדן די ביבליאטעק
אין דער אקטיארן-יוניאן אין 1925-26. ער איז אויך געווען א מיט-
גליד פון טעאטער-מוזיי, דעביוטירט אין „קונדס“ מיט קיבעץ-קרי-
טיק איבערן יידישן טעאטער, פארעפנטלעכט טעאטער-קריטיקן און
פעליטאנען אונטערן נאמען „משה מעקארטי“, געשריבן ראמאנען אין
„מארגן-זשורנאל“ אונטערן נאמען „שפיגלבערג“, פארעפנטלעכט אין
דער „ווארהייט“ זכרונות פון בעסי טאמאשעווסקי, וואס איז דער-
נאך ארויס אין א בוך, און שפעטער אויך רעדאקטירט דאס זאמל-
בוך „יידיש טעאטער“ (ארויסגעגעבן צו דעם 50-יאריקן יובילעאום
פון יידישן טעאטער), און כאטש ער האט פארנומען אזעלכע וויכטיקע
פאזיציעס, וואס האבן אים געהאלטן פארנומען טאג און נאכט, האט
ער קיינמאל ניט פארנאכלעסיקט זיין שפילן אויף דער בינע.

ער האט תמיד געקענט זיין ראָלע, געוואוסט און פארשטאנען
אלע כאראקטערן, און אלע מאָל מיטגעהאלפן די אויפפירונג אַרויס-
צוברענגען דעם תמצית צו וואָס דער דראַמאַטורג האָט געשטרעבט.

גרויסע ענדערונגען און אַ סך געשעענישן זיינען פאָרגעקומען
אין די פופציק יאָר, אָבער טענענהאַלץ האָט געהאַט אַ ווייטן קוק
און גענוג שכל. ער האָט זיך צוריקגעצויגן פון יידישן טעאטער אין
צייט, און אויסגעמידן די מאָגערע יאָרן.

ווינטשן מיר אים צו זיין פופציק יאָר צוטראַג צום יידישן
טעאטער נאָך לאַנגע-לאַנגע יאָרן צוזאַמען מיט זיין משפחה, און אַ
סך גליק אין זיינע געזעלשאפטלעך-שעפערישע און קינסטלערישע
טעטיקייטן.

א. טענענהאלץ, דער פארלעזער און דער אקטיאָר

(א בינטעלע זכרונות)

פון יואל ענטין

— א —

דאָס איז געווען אין יאָר 1902, וואָס איך דערצייל, איז דערווייל
נאָך אין ערגעץ ניט געדרוקט, שעפּ איך פון מיין זכרון, אָט ווי וואָסער
פון אַ ברונים.

אין מיטן זומער פון יענעם יאָר האָט ר. פערלמוטער, אַ סאָ-
ציאָליסטישער טוער, צומאָל אויך אַ פארוואַלטער פון דער באַניטער
„צוקונפט“, אָבער גלייכצייטיק אויך אַ טעאַטראַל, אַ הייסער פאר-
ערער פון יעקב אדלער און אַן ענטוויאסטישער אָנהענגער פון יעקב
גאַרדין — ער האָט דעם פראַגרעסיוו דראַמאטיק קלוב געגרינדעט.
תיכף־ומיד האָט ער זיך צו מיר געווענדעט איך זאָל אין קלוב אַריינ-
טרעטן און אים העלפן פירן.

געבוירן געוואָרן איז דער קלוב אין אַ הייבעלע . . . אפשר זכות
אבות: אדלער, גאַרדין, אפשר נאָך אַ בענקעניש נאָך דער „פרייער
יידישער פּאָלקס־בינע“, וואָס איז אינגאַנצן געווען נאָר אַ פּאָר יאָר
טויט. ס'איז אָבער אַ פּאַקט, אַז דער יונגער ליטעראַריש־דראַמא-
טישער עולם (נאָר נישט אויסמישן מיט די „טעאַטער־פּאַטריאַטן“)
האָט אין קלוב באַלד גענומען אריינשווימען ווי פישעלעך נאָך אַ רעגן.

געדענק איך גוט, צווישן די וואָס איך האָב אין קלוב שוין גע-
טראָפּן: די צוויי ברידער ליפּא, מעקס (ע"ה), אַ שפּילער, דער עיקר
אָבער אַן אויסגעצייכנטער גרימירער, און סעם, אַ יונגער מענטש מיט
אַ ידיעה אין די שוואַרצע פינטעלעך (וועדליק אַ גאליצישער, אויך
אין די דייטשע) און י. פינקענטאל (ע"ה) אַ שיינער, אָפּגעפּוצטער
וואַרשעווער בחור'ל מיט אַ פּאַרטיקן נדן — ער האָט דער ערשטער
אַנגעהויבן עפנטלעך דעקלאַמירן — און טאקע גאנץ גריילעך —
דעם דעמאָלט ערשט אויסגעוואַקסענעם יהואש, דערהויפּט די, אין
יענער צייט, פיקאַנט אויפּפאלנדיקע פּאַעמע „איוב“. איך אַליין האָב
דירעקט אריינגעבראַכט אין קלוב גרשון רובינען (ע"ה), דעמאָלט

מיינער אַ הויז־פריינט. סיי־ווי־סיי איז ניט געווען קיין דוחק אויף טאלאַנטן. צווישן די שווימנדיקע פישלעך זיינען געווען אי זינגער, אי שטיקלעך טענצער, און וואָס איז שייך דעקלאַמאַטאָרס און שפּילער זיינען געווען אויך דייטשע, ענגלישע און אפילו רוסישע. וואָס דאַרפט איר מער? ס'איז צו אונדז באַלד אריינגעשוואומען אַ גאַנצער דראַמאַטישער קלוב, ברענגענדיק אַביסל געלט, אַ צאָל גאַנץ פּיאַיקע שפּילער (אייניקע זיינען משמעות געווען תלמידים און פאַררער פון דעם דעמאָלט גוט באַוואוסטן אַקטיאָר עליאַס ראָטשטיין, אי אַ זינגער, אי אַ שפּילער, אי אַ ליבהאַבער, אי אַ פאַטער־ראַליסט).

אַלע די דאָזיקע מענטשן האָבן פון אונדז, די גרינדער, באַלד גע־נומען רייסן דאָס פלייש — שפּילן! אויף זייער גליק האָט גראַד דעמאלט אַ יידישע צייטונג אין רוסלאַנד („דער יוד“ אָדער „די יידי־שע פּאָלקס־צייטונג“) אָפגעדרוקט שלום עליכ'ס גרויסע קאַמעדיע „צעזייט און צעשפּרייט“ און אַלע ווי איינער זיינען צו איר גלייך צוגעשמידט געוואָרן. אַלע האָבן זיך אָנגעכאַפט אַן שלום עליכ'ס לעבעדיקע, קאַמישע און טראַגע־קאַמישע טיפן, אפילו אונדזער איי־גענער גרשון רובין איז ווי צוגעשמידט געוואָרן צום לעבעדיקן חברה־מאַן דאווידקע קאַטשער, אין דער קאַמעדיע, בשעת אַלע, כמעט גאַרנישט קיין שפּילער, זיינען אָבער פאַרכאַפט געוואָרן פון שלום עליכ'ס דיאַלאָג און סצענקעלעך. האָט מען די פּיעסע אין איי־לעניש איינגעשטודירט און אין איילעניש אויפגעפירט מיט פאַראַד, אָבער אויך ניט אַן דערפּאָלג, לכל הפחות בנוגע דעם באַזוך, אָפגע־שפּילט אין גרויסן „טורן האַל“, אויף דער פּערטער גאַס. נאָר באַלד נאָך דער אויפפירונג, האָט זיך אָנגעהויבן אַ קריגעריי, ביידע צדדים האָבן זיך אַרומגעזען, אַז זיי האָבן זיך גענאַרט, מיר, פון אַלטן קלוב, זיינען געווען צו ליטעראַריש — דער נייער קלוב, פאַר אונדז, צו טעאַטראַליש. ס'איז געבליבן זיך גט'ן. דאָס געלט אין דער קאַסע איז אַהינגעבליבן, מיר־ניט, דיר־ניט, פאַר עפעס אַ פאַסיקער צדקה. צום גליק האָט זיך גראַד געהאַט געמאַכט, אַז אַ לאַנדאַנער אנאַרכיסט איז גראַד דעמאָלט געפאַרן קיין אמעריקע אויף אַן אַגיטאַציאָנס־טור, מען האָט אים פאַרהאַלטן אויף צוריקשיקן און די יידישע סאַציאַ־ליסטן־אַנאַרכיסטן האָבן געקליבן אַ פּאַנד אים צו פאַרטיידיקן. איז וואָס דאַרף מער בעסער?

— ב —

נאָך דער צעשיידונג מיטן נייעם קלוב, איז ביי אונדז די אַטאַמ־ספּערע טאַקע געוואָרן ליטעראַרישער, אָבער נאָך אַלץ ניט אינגאַנצן

לויטער. דער קריג איז איצט געווען צווישן ר. פערלמוטערן (אפשר מיט נאך אימעצן) און מיר, אינאיינעם מיט אלע, אדער כמעט אלע אנהענגער פון ריינער ליטעראטור. וואָס פערלמוטער איז אויסן געווען געדענק איך נישט גענוי, נאָר איך נעם אָן, אַז ווייל ער איז געווען אַ טעאַטראַל און זיך נאָענט גע'חבר'ט מיט אַקטיאָרן, איז ער געווען אַ הייסער „פּאַטריאָט“ פון דער שפּיל-זייט פון טעאַטער. מיר ווידער, האָבן געוואַלט דערציען אַ נייעם דור יידישע אַקטיאָרן, אַזעל-כע, וואָס אַ חוץ שפּילן, זאָלן זיי אויך פאַרשטיין און וויסן וואָס צו שפּילן און ווי אַזוי צו שפּילן. אונדזער מאַטאָ פונם „פּראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ איז געווען — אַ שיינע, ריינע, איידעלע בינע. צוזאַמען מיט די נייע אַקטיאָרן האָבן מיר אויך געוואַלט באַשאַפן אַ ני טעאַטער. בשום אופן האָבן מיר ניט געוואַלט דערציען קיין אַקטיאָרן פאַר דעם עקזיסטירנדיקן יידישן טעאַטער, גלויבנדיק פעסט, אַז ווי ערנסט מיר זאָלן די אַקטיאָרן נישט דערציען, וועלן זיי דאָרט תיכף בטל בשישים ווערן.

דער פאַקט איז געווען, אַז ווי נאָר מיר האָבן זיך אַביסל פּאַנאָ-דערגעטשוּכעט פון דעם „שווימענדיקן“ טומל ביי אונדז, און גאַנץ איינגטלעך, ווי נאָר מיר האָבן אונדזערע געדונגענע מיטינג-זאָלן פאַרביטן אויף אַ שטענדיקן אייגענעם פּלאַץ, האָבן מיר אונדזער קלוב פאַרוואַנדלט אין אַן עפּנטלעכער, הגם נאָך אַלץ האַלב-פּריוואַטער ליטעראַריש-דראַמאַטישער שול, וועלכע מיר האָבן אָנגעפירט דורך פאַרשיידענע שטענדיקע קאָמיטעטן, וואו די וויכטיקסטע זיינען געווען אַ מיטגלידער-קאָמיטעט, וואָס האָט געהאַט דעם חוב גוט דורכצו-זיפן אונדזערע קאַנדידאַטן אויף מיטגלידער, צי פאַרמאָגן זיי עפעס אינטעליגענץ — יידיש-ליטעראַרישע — אָבער דער עיקר, צי זיינען זיי ניט קראַנק אויף דער תּשוקה זיך אַריינצורייסן אין דער יידישער אַקטיאָרן-יניאַן און, דורך איר, אין יידישן טעאַטער — און אַ ליי-טעראַרישן קאָמיטעט, וואָס פּלעגט אינצווישן די אלגעמיינע מיטינגען, זיך צונויפקומען אַ צוויי מאָל אַ וואָך, קנעלן מיט די בעלנים אויף פאַרלעזער און דעקלאַמאַטאָרן, אַ ליד, אַ פּאַעמע, אַ דערציילונג, אַ בילד, אַ מאַנאָלאָג און, מיט דער צייט, אפילו אַן איינאַקטערל. (דער ליטעראַטור לימוד איז קודם כל באַשטאַנען אין גוט באַנעמען דעם זין פון די איינגעשטודירטע פּאַעמען, פּראָזע-זאַכן און פּיעסעלעך. דאָס דעקלאַמירן און פאַרלייענען איז געווען אונדזער „עלאַקיושאַן“, וואָס פאַרנעמט אזא גרויס פּלאַץ אין ענגליש-איראָפּיאישע טעאַטערס און טעאַטער-שולן). מיר האָבן דערפילט גאָר אַ חשוב'ע פּונקציע

דורך אונדזערע דערצויגענע קרעפטן, וואָס מיר האָבן באלד אַרויס־געשיקט צו ליטעראַרישע אַוונטן אַלס אַרטיסטן, אָן געצאָלט. וואָס שייך די איינאַקטערס פון פּרצ'ין, שלום עליכמ'ען, דוד פינסקין, מאַרק אַרנשטיין, אברהם רייזין, פּרץ הירשביינען, ארטור שניצלערן און הערמאַן הייערמאַנסן — זיינען זיי אין גיכן געוואָרן אונדזער טעגלעך דראַמאַטיש ברויט, דינענדיק אַלס אונדזער ערשטער, אָפטמאַל דויע־ערהאַפטיקער רעפּערטואַר און באַזאָרגנדיק אונדזער קלוב, מיטן קלייע־נעם איינטריט, וואָס מיר פּלעגן רעכענען, מיט זיין, דעם קלובס, היונה, אָט אַן ערך אין דער צייט — לאַמיר זאָגן אַ קנאַפּע צוויי יאָר נאָך אונדזער גרינדונג — ווען דער קלוב האָט אָנגענומען זיין אויבן־באַשריבענע פּאַרם און זיך „איינגעסטאַלירט“ אָט ווי אַן אומרואַיק־בורבלענדיקע משקה, אָט דעמאַלט, אומגעפער, איז ר. פּערלמוטער פון קלוב אוועק און דעמאַלט, אַן ערך, האָט א. טענענהאַלץ „זיך באַוויזן אויף דער סצענע“.

— ג —

א. טענענהאַלץ אַליין, באַשרייבנדיק ערגעץ־וואו זיין ערשטן אַרויסטריט אין קלוב, דערציילט ער, אַז ער איז נאָך דעמאַלט געווען אַ יינגל אין „הויזקעס“, אויך, אַז איך האָב זיך שטאַרק געקווענקלט אַריינצונעמען אים, אָבער לסוף האָב איך זיך געגעבן אַ גוטן, כאַ־ראַקטעריסטיש ענטינישן קנייטש און אים דאָך אַריינגענומען. אויף דערויף זאָג איך, אַז וואָס שייך די „הויזקעס“, איז דאָס וואַרשיינלעך איינער פון די פּאַלן, וואו אויך מיין „ברונים־זכרון“ נעמט זיך אויס, וואָס שייך אָבער דעם „קנייטש“, קנייטשט ער זיך טאַקע גאַנץ גוט אין מיינע מאַרד־פּאַלדן. טענענהאַלץ איז דעמאַלט געווען אַ גאַנץ געוואוקסיקער בחור'ל, מיט „לאַנגע פיס ביז דר'ערד“, מיט אַ גע־זונטער, הגם אפשר עטוואָס טונקעלער פאַרב אין די לענגלעכע באַקן, מיט אַ „קוטשמע“ שוואַרצע האָר, ווי ביי אַ „מאַלאַרוסישן“ שגץ. אַז איך האָב אים גענומען „אויסטאַפן“, בין איך אַביסל איבערראַשט גע־וואָרן צו געפינען ביי אים אַ געזונטן יידיש, מיט אַ שאַרפּער יידישער אויסשפּראַך, אַן יענער פּראַסטקייט, אַדער גאָר פּאַרגרעבטקייט, וואָס מען האָט אפשר געמעגט דערוואַרטן פון אַן אוקראַינעם, אַדער אַמע־ריקאַנעם יונגן יינגל. אַז עס איז שפּעטער געקומען צום פּסוק, האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז גאַנץ אנדערש פון אנדערע יונגע יינגלעך, איז טענענהאַלץ'ס אַרטיסטישער אינטערעס גאַרניט געווען אין דער ריכטונג פון צאָרטער פּאַעזיע, נאָר פון פּעסט־האַרטער פּראָזע.

וואס-וואס, אבער בנוגע דעקלאמאציע און פארלעזונג האט דער
 „פראגרעסיוו דראמאטיק קלוב“ די יידישע גאס טאקע רעפארמירט.
 ביו יענער צייט פלעגט מען אויף די אבארביסטישע אונטן, דעקלא-
 מירן דעשלשטאדטס „דאקטאר גראן“, וכדומה, (און די דעקלאמאציע
 גופא איז געווען אויף אזעלכע קולי קולות, אז מען האט זיך טאקע
 געמעגט כאפן פארן קאפ, האט דער קלוב קודם כל געעפנט טיר און
 טויער פאר ש. פרוגן, פאר יהואשן, פאר פריץ, פאר רייזינען, פאר
 מאריס ראזנפעלדן, א. א. וואס איז שייך פראזע, האט בלויז דער
 פוילישער אקטיאר שמואל טארנבערג (ע"ה) אין יאר 5-1894, געבראכן
 דאס אייז פאר פריץ'ס „דער כעלמער מלמד“, דער קלוב האט אבער
 געעפנט טיר און טויער פאר פריץ'ס גאנצן ים מיט פראזע-זאכן, אג-
 הויבנדיק פון „דאס קראנקע יינגל“ און זיינע סאטירישע און פילא-
 זאפישע פעליטאנען און ניט אפשטעלנדיק זיך אפילו פאר דער זייער
 לאנגער און גאר טיפער, סימבאליסטישער שיינער „דריי מאל גערופן“.
 ענלעכעס, אבער אן א שיעור מער, איז געווען דער פאל מיט
 שלום עליכמען, און אין ביידע פאלן איז כדאי צו פארשטיין פארוואס:
 אין אנהויב פון די 90-קער יארן האט מען אין אמעריקע גע-
 קענט פריץ נאר דורך דער „ארבעטער צייטונג“ און אנדערע סא-
 ציאליסטישע שריפטן און, פון 1898 אן ערך, אויך פון איבערגע-
 דרוקטע פרייזשע זאכן פון „יוד“ און ענלעכע רוסישע בלעטער.
 הייסט עס, א באקאנטשאפט א באגרעניצטע און נישט קיין ווייטע.
 אבער אין אנהויב 20-טן יארהונדערט, נאך פריץ'ס יוביליי אין
 ווארשע, זיינען אהער אנגעקומען פריץ'ס געזאמלטע שריפטן, מיט
 פאקטיש אלע זיינע זאכן, א חוץ די דראמאטישע שריפטן און די
 פיל-שפעטערדיקע „פאלקסטימלעכע געשיכטעס“. וואס שייך שלום עלי-
 כמען, איז כאטש מען האט דא פון אים געוואוסט, אים נאך גע-
 דענקט פון רוסלאנד, איז מען אבער פון זיין שאפן אין די שפע-
 טערדיקע אכציקער און ערשט אין די מיטעלע ניינציקער יארן, דא נאך
 ווייניקער נתפעל געווארן אפילו ווי אין רוסלאנד. ערשט פון זיינע
 זאכן אין די לעצטע ניינציקער יארן אין „יוד“ און, מער נאך, פון
 זיינע זאכן אין אנהויב 20-טן יארהונדערט האט מען דא, ווי דארטן,
 אנגעקוואלן און אנטציקט געווארן. און ס'איז דער עיקר טאקע דורכן
 „פראגרעסיוו דראמאטיק קלוב“, אויך אוועק א גאנג: דוד פינסקי,
 אברהם רייזין, שלום אש, א. מ. ווייסענבערג און אלע אנדערע, לויט
 דער רייע פון זייער דערשיינען פון דרוק.
 מיט פריץ און שלום עליכמען האט דער קלוב פאגאנדערעג-

קלונגען זיין בשורה-גלאַק. צוויי יונגע מענטשן זיינען געווען די
בשורה-אָנזאָגער: דער עלטערער, קאַנטיק אינטעליגענטערער און
קאַנטיק טאַלאַנטפולערער, גרשון רובין, און דער פיל אינגערער
און, ווי אַ רעטעניש פאַרשלאַסענער, סיי בנוגע אינטעליגענץ און סיי
בנוגע טאַלאַנט. אליהו טענענהאַלץ.

דעם אָנפאַנג האָבן זיי, אויב איך געדענק ריכטיק, ביידע גע-
מאַכט אין פּר'ס סאַטיריש-ערנסטע פעליעטאַנען. תיכף דערנאָך זיינען
ביידע אַריבער אויף שלום עליכמען. נאָר באַלד האָבן זיך זייערע וועגן
צעטיילט. רובין האָט זיך פאַרנומען מיט אַ סך זאַכן אין פאַעמע און
אין פּראָזע און טאַקע מיט גרויסן דערפאַלג. טענענהאַלץ האָט מיט אַלע
זיינע רמ"ח אברים, מיט אַלע זיינע פייאַקייטן און טאַלאַנטן, זיך
איינגעגעסן אין שלום עליכמען, ביז ער האָט ניט דורכגעדראַשן נאַנצע
עטלעכע בענד זיינע און ביז — איך זאָג עס, וויסנדיק אַז פיל וועט
עס קלינגען מאַדנע — ער האָט דעם פלאים'דיק באַליבטן שלום
עליכמען נאָך וואונדערלעכער באַליבט געמאַכט.

ווי אַזוי איז דאָס אַלץ צוגעגאַנגען?

אַלע אנדערע דעקלאַמאַטאָרס און פאַרלעזער אונדזערע, מיט
דער אויסנאַם פון גרשון רובינען, און שפעטער-צו, אנדערע מיט
אַן ענלעכן סטאַזש, פלעגן מיר פאַרגעבן א פּראָבע און, האָבן זיי די
פּראָבע אויסגעהאַלטן, זיינען זיי מיט דער זאַך „אַרויף אויף דער
ליסטע“, סיי פאַר אונדזערע אייגענע אַוונטן, סיי אין אונדזער נאַמען
פאַר „דער וועלט“. דערוען, אַז דאָס ליד, אָדער דער ציילונג, וואָס
גאַנץ אָפט פלעגן מיר טאַקע דעם קאַנדידאַט פאַרגעבן, גייט אויף
אַ גאַנג, האָבן מיר דעם „פּראָבע-אַפלייגער“ די זאַך געגעבן צו פאַר-
שטיין, געלערנט: אָפּגעטייטשט אַ וואָרט, אַ ווערטל, אַן אידיאָם, אַ
תורה-אויסדרוק, אַ היסטאָרישע אַנצוהערעניש; אַרויסגעשיילט אַ וויץ,
אַ יאָדערל הומאַר, אויב זיי זיינען געווען עטוואָס פאַרוויקלט. דאָס
אַלץ איז, נאָטירלעך, בלויז געווען „אינטעליגענט לייענען“, אַ
שריט העכער, נעענטער צו עפעקט און שייך לייענען, איז שוין
געווען געבן דעם טאַן פון דער זאַך, אָפּזוכן די ריכטיקע באַטאַנונג.
אַזוי איז געווען מיט פאַקטיש אַלע אנדערע. איך געדענק אָבער ניט,
אַז דאָס זאָל אַזוי האָבן געווען — און טאקע גאַנץ זיכערלעך, נישט
בנוגע דעם ערשטן פונקט — מיט טענענהאַלצן. דאָס זעלבע איז גע-
ווען מיט די פאַרגעלייענטע זאַכן: ער פלעגט זיי אַליין ברענגען. (ניט
זעלטן ערב יום-טוב, אָדער אַ „יומא דפּגרא“, פלעגט דאָס לעזן אַליין
די זאַך אויפוויקלען ווי אַ מגילה). דערפאַר, גלויב איך, אַז עס פלעגט

קומען צו דער קאנסטרוקציע פון דער זאך, צו איר טעכנישן איינ-
שטעל און אויסשטעל, און עס האט זיך פון פארלעזער געפאדערט א
בייט אין דער שטימונג, אן איבערגאנג פון פרייד צו טרויער וכדומה,
אן אויפשטייג און פארשטארקונג צוליב א קלימאקס, א פארטיפונג
און מאראליזירונג ביים אראפפאל, אדער סוף, האבן מיר שוין זיך
ניט פארלאזט אויף נסים און זיך אנגערופן מיט אונזער אויפקלע-
רונג, און, כאטש א געבליבענער נישקשה'דיקער בעל גאווה, האט
טענענהאלץ זיך געלאזט לערנען.

אנגעהויבן האט טענענהאלץ מיט לייכטערע, האלב-זיסלעכע שלום
עליכם זאכן, ווי א שטייגער, "חנוכה געלט", א גרונט-יידישעלעכע מעשה,
דערציילט און פארגעשטעלט פון א קינד אזוי, אז אפילו דער בא-
נאלער, כלומרשט פילאזאפישער סוף, האט נישט געקענט פארדארבן,
איז אויפגענומען געווארן מיט אמת'ער שמחה. דאס זעלבע איז גע-
ווען מיט א סך יום-טובדיקע און אנדערע ענלעכע זאכן, אבער אין
משך פון טענענהאלצס ליינען, האבן מיר אנטדעקט א נייע אייגנשאפט
אין זיין "פארטראג" — נעמלעך, א געוויסע איראנישקייט, א מין
כלומרשטיקע גראבקייט, א מין כעס'דיקייט און טראציקייט, וועלכע
צייכענען אים אויס, הויבן אים ארויס איבער אנדערע און גנב'ענען
זיך געשמאקלעך אריין אין הארץ פון די צוהערער. מאכנדיק די דאזיקע
אנטדעקונג האבן מיר די דאזיקע טענענהאלצישע כאראקטעריסטיק
אנגעהויבן קולטיווירן, אויסנוצן, האבן מיר עס אין אים, נאטירלעך,
מיט זיין אייגענער, גליקלעכער צושטימונג, גענומען פארשארפן, פאר-
שפיצן, האבן מיר אים דערצו גענומען צושטויסן. האט עס אים גע-
מאכט נאך מער אנגעלייגט, הגם, מער דערפאלגרייך. א גוטער ביי-
שפיל דערפון איז געווען די פארהעלטניסמעסיק פריע "אין די ווארעם-
בעדער". די זאך, א דאנק דעם דערציילערס שטייגנדיקער אומגע-
דולדיקייט און כעס'דיקייט, האלט דעם צוהערער געשמידט און וואקסט
זיך אריין אין זיין טעמפעראמענט, און קומענדיק צום סוף, אין דעם
דערציילערס אויסגעשרייען:

„פרעגל האקמעסערס!“

„פרעגל פאדעשוועס!“

צעפלאקערט זיך דעם דערציילערס, און מיט אים צוזאמען, דעם צו-
הערערס כעס, אין א מין ביזו-לאכנדיקן שטורעם.

„גימנאזיע“, כאטש די זאך איז אביסל קאריקאטוריסטיש, האט זי
אבער טענענהאלץ, מיט זיין הארבער איראניע און מיט די טרויעריק-

לעכע טענער, אין וועלכע ער פאלט דאָ-און-דאָרט אַרײַן, אויפגע-
הויבן אין אַ גאַנץ רירנדיקער זאַך. אין ביים „קעניג אחשוורוש“ כאַטש
טענענהאַלץ איז דאָ צוריק אַרײַנגעפאַלן אין אַ קינדערשן טאָן, האָט ער
אַבער, דורך די אַוועקגעשוואומענע פאַר יאָר אַזוי פאַרגלעטיקט, אַז
די זאַך איז בײַ אים אַרויסגעקומען אמת'דיק, געפילפול, פאַרבענקט.

טענענהאַלץ האָט זיך אין שלום עליכמען אַזוי אַרײַנגעביסן, ווי
אַ טויכער אין דעק פון ים, האָט ער אין אים, טאקע ווי אין אים,
געפונען אַלץ נייע פערל, וואָס, אין זײַן כסדר'דיקן שליפן, וײַנען
זײ געוואָרן אַלץ גלאַנציקער. אויס זאָרג, אויס זשאַנר-פּיבער, וואָס
ער האָט גענומען אין זײַן האַנט האָט ער עס צוגעשליפן צו זײַן ווילן.
דאָס לעצטע וואָס איך האָב פון טענענהאַלצן, אין יאָרן אַרום אין
ניר-יאָרק, אין אַ גרויסן זאַל, פאַר אַ גרויסן עולם געהערט איז געווען,
„עולם הבא“, ניט היימיש די זאַך און ניט אומהיימלעך די טעמע.
אַ שלים מול'דיקער, אַנגעשראַקענער, דאַרפישער יונגערמאַנטישק ווערט
איבערגעדאַבערט פון אַנדערע דאַרפסלייט, ער זאָל פאַרדינען עולם
הבא און זאַל, אין אַ רעגנדיק-פאַרפאַרענעם טאָג, אין אַ שליטן,
איבערגעדעקט מיט אַ שוואַרצן טוך, עפעס אַן אַקערשט געשטאַרבענע
יידענע איבערפירן פון דאָרט אין שטאָט אַרײַן ברענגען זי צו קבר-
ישׂראל. פירט דער יונגערמאַן „דאָס פעקל“, דאָס פערדל פאַרן
„אַברוטש“ אין דער קאַלטער נעץ, און פלאַטערט נאָכן בר-מנן, פאַר
די צרות אויף וועלכע ער ריכט זיך; די צרות, וואָס ווי ער פאַלט נאָר
אַרײַן „אין שטאָט“, הויבן זיך טאַקע אַן שיטן איבער זײַן קאַפּ ווי
אַרבעס פון אַ לעכערדיקן זאַק. דער רב שיקט אָפּ צום גבאי, דער
גבאי צום ראש פון דער חברה קדישא, דעם ראש צו די שמשים,
כאָטש נעם לײַג זיך אַוועק שטאַרבן לעבן דער געשטאַרבענער יידענע.

וואָלט איר אָבער געדאַרפט הערן וויפל היימישן געלעכטער
טענענהאַלץ האָט אַרויסגעקאלעקטעט פון דער אומהיימלעכער טעמע,
פון דעם נעבעכדיקן יונגמאַנטשיק, פון די גליווערנדיקע טראַפנס
פון דער שוואַרץ-אַיינגעשלייערטער העלדין, וואָס ליגט אַזוי קיסר'לעך
אין ברייטן שליטן, און דער „עולם-הבא-קרוין“, וואָס שוועבט זיך
מיט איבער דעם אײַגנאַרטיקן לוי-מאַרש, אונטער די מית-משונה-
דיקע כמאַרעס. צענדליקער טויזנטער אמעריקאַנער יידישע קינד-
דער, גאָר ווייניק פון זיי לײַענער, גאָר קנאַפּ וײַנען זיי קענער פון
שלום עליכמען, האָבן דאָס אַלץ געהערט אין טענענהאַלצס ריטערלעכער
אויסשפראַך און טענענהאַלצס דיקציע און טענענהאַלצס פרישן, אַדער

א האַרעלע ביטערן לאַך, געהערט און זיך אַנטציקט, און זיך פאַרטראַכט און זיך פאַרבענקט. און וויפל האַבן ביי זיך אָפּגעפאַסט, אָז זיי מוזן זיך מיט שלום עליכמען באַגעגענען פנים אל פנים, אים ליינענען צווישן צוויי טאָוולען, זען זיך מיט אים שיעור ניט אויף אויף אויג און וויפל פון זיי האַבן אויך געהאַלטן וואַרט!
 דעריבער זאָג איך, אָז וויפל פּאָפּולער שלום עליכם איז נישט געווען פריער, האָט אים טענענהאַלץ פּאָפּולערער געמאַכט.

— 7 —

אין 1904, אַן ערך, שוין האַבנדיק זיינע אייגענע שטענדיקע קלוב־צימערן אויף מעדיסאן גאַס לעבן דזשעפּערסאָן סטריט, מיט אַ צונויפגעקלאַפּטער בינעלע, מיט אַ פאַרהענגל, וואָס פאַרציט זיך, מיט עטלעכע עלעקטרישע טרייבעלעך, אויף צו מאַכן פון נאַכט טאָג — האַבן מיר אָנגעהויבן שפּילן טעאַטער. די ערשטע זאַך, וואָס מיר האַבן געשפּילט, אויב איך געדענק ריכטיק, איז געווען דוד פינסקיס איינאַקטער „גליקס פאַרגעסענע“. די סצענע האָט פאַרגעשטעלט אַ שניידעריי אין אַ היימישער שטאָט און אויף דער פּלאַטפּאַרמע האַבן זיך געפונען די בעל־הבית'טע, אַביסל שוין אַ פאַרעלטערטע, אָבער דאָך ניט קיין פאַרביטערטע מיידל, עטלעכע יונגע ארבעטער־מיידלעך און איין, שוין ניט אַזאַ יונגער, יונגערמאַן, אַ לאַמער — הינדעס. איז מיט די אַקסעסואַרן און מיט די דעקאָראַציעס האַבן מיר זיך שוין, שונא־ציון, אַן עצה געגעבן, וואָס שייך די מיידלעך, האָט אונדז געטראָפּן אַ גליק — זיי האַבן זייער ווייניק גערעדט און גאָר היפּשלעך געזונגען — און וועלכע מיידל ביי אַ ניי־מאַשינדל זינגט דען ניט? זעט איר, מיט דער בעל־הבית'טע וואָלט טאַקע געווען גאָר, גאָר שלעכט, ווען עס וואָלט אונדז ניט געטראָפּן אַ נס. דורך אַ קייטלונג פון סיבות האַבן מיר אַריינגעקראָגן אַ מיידל, מיט שיינע עטלעכע יאָר יונגער פון דער בעל־הבית'טע און גאָר, גאָר ניט קיין מיאוסע, אַ פרייליך פאַטאַטשין (אַ גלגול פון פאַטטיעכין), בלייבט אונדז נאָך אַ הינדעס — נו, דאָ איז שוין דער גורל גאָר גרינג אויסגעפאַלן אויף אונדזער באַליבטן פאַרלעזער טענענהאַלץ. ערשטנס האַבן מיר דערשמעקט, אַז מיט זיין שטאַרקער, הגם האַרטלעכער שפּראַך, פאַסט ער זיך פאַר הינדעסן, וואָס האָט געמוזט זיין אַ לערער, אַדער אַ טוער אַרום אַ געהיימען סאַציאַליסטישן קרייזל. צווייטנס האַבן מיר אין הינדעסן, אַזוי ווי בנבואה, דערבליקט אַן ענלעכקייט צו אַ פאַר האַרטלעכע פאַרשוניען, וואָס טענענהאַלץ האָט שוין פאַר אונדז אַרויס־

געבראכט אין זיינע פארלעזונגען. און עס איז געווען א גליקלעכער טרעף. טענענהאלץ האט געשאפן א קלארן טיפ. זיין הינדעס איז געווען אפן, שניידעוודיק, כלומרשט וואולגאר, אויפן קוק א הארעלע ציניש, אבער, אין אמתן — ערלעך, אידעאליסטיש און ליבנדיק — א גוט, שיין הארץ, אינגעוויקלט אין כלומרשט א הארטער, עטוואס פארברודיקטער הויט. ניט זיכער, סקעפטיש בנוגע זיך אליין, האט ער אבער א געפיל, געוועקט מוט און האפענונג ביים צווייטן. גראב־לעך, אביסל אויך אומגעלומפערט — א חוץ זיין הינקען, האט ער אבער גארניט שלעכט אויך געקענט מאכן א וויץ. דאס אלץ האט טענענהאלץ ארויסגעבראכט אין סאמע ערשטן דעביזט און דערמיט האט ער זיך, אין קלוב, אין סאמע אנהייב, געשאפן א זשאנר אויך אויף שפעטער. איבעריק צו זאגן, אז מיר אלע און טענענהאלץ אליין אוודאי, האבן זיך הארציק געפרייט.

ניט אלץ, וואס מיר האבן ווייטער געשפילט, איז, נאטירלעך, געווען פון זעלבן שניט. אויסמיידנדיק יידיש-אמעריקאנער פיעסן (די שוין געשפילטע וועלן — אזוי האבן מיר מורא געהאט — אונדזערע יונגע אקטיארן פארפירן נאכצומאכן די פראפעסיאנעלע שוישפילער, די ניטגעשפילטע, האבן מיר מערסטנס געפונען פאר שוואכע לייטערעריש, אדער ארימע טעאטראליש) — האבן מיר כסדר ארויסגעקוקט, וואס וועלן אונדז ברענגען די אייראפייאישע דרוקן, אדער זשורנאלן. אזוי איז אונדז איינמאל אריינגעפאלן אין האנט מארק ארנשטיינס „דאס אייביקע ליד“, מארק ארנשטיין, א יידיש-פוילישער דראמאטורג און רעזשיסער, האט, זייענדיק אין אמעריקע, פאר און בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, איבערגעלאזט ביי מאלווינא לאבעל (ע"ה) און מאריס שווארצן א גאנץ וואוילע פיעסע „א יידישע טאכטער“. קומענדיק אין אמעריקע א צווייטן מאל, האט ער, אלס רעזשיסער אין הענריעטא שניצערס „קונסט־טעאטער“ געגעבן א פרעכ־טיקע אויפפירונג, אין רודאלף שילדקרויטס שפילן פון שעקספירס „שיילאק“, (דאס סאמע לעצטע וואס מיר האבן דא פון דעם פיינעם מענטשן און אויסגעצייכנטן קינסטלער געהערט, איז, אז די דייטשע נאציס בשותפות מיט די פוילישע פאשיסטן האבן אים אין דער ווארשעווער געטא דער'הרג'עט מיט א מארטירער־טויט). „דאס אייביקע ליד“ (ווארשיינלעך צוערשט געשריבן אויף פויליש), איז געווען א שטילע, וואויליקלינגעוודיקע ליבע־אידיליע, מיט אן אייביקייט, וואס האט זיך געצויגן צווישן ארבעטער, עלטערן און קינדער. ל. ווייס־בערג (ע"ה) אלס דער טאטע, מלכה קארנשטיין (ע"ה) אלס די מאמע,

די שוין דערמאָנטע פריילין פאטאטשין אַלס די טאָכטער און א. טע" נענהאַלץ אַלס איר חתן, דוד. כאָטש אין זיין אויבן געצייכנטן זשאַנר, האָט טענענהאַלץ דאָך די ראַלע אָפגעשפילט טשאַקנדיק־חנ'עוודיק, אַרום און אַרום גאַנץ אין טאָן פון דער גאַנצער איינאַקטיקער פיעסעלע. געווען איז דאָס אַלץ אַרום 5-1904. פּרץ הירשביין, וואָס האָט זיך שוין פריער געלאָזט הערן מיט זיינע „קעלער־שטוב" איינאַק־טערלעך און פיעסן, פול מיטן שרעק פון אַרימקייט, איינזאַמקייט און פאַלקסטימלעך מיסטישער מחשבה־דיקייט — איז גראַד דעמאָלט אַרויס מיט זיין איינאַקטער „אין דער פינסטער". אַ כאַראַקטעריסטיש־הירשביינישע זאָך, וועדליק יענער פּעריאָדע פון הירשביינס שאַפן, איז אין „אין דער פינסטער" דער פּחד פון אַרימקייט און איינזאַמ־קייט נאָך טיפּער געוואָרן פון דער שרעק, וואָס דער איידל־שפּירעווי־דיק־טראַכטנדיקער יונגער מענטש מוז דערפילן, אַריינפאַלנדיק פּל־צים אין אַ פאַבריק פול מיט טויטלעך־שווייגנדיקע, אָבער חולה־נופֿל־דיק זיך צאַפּלענדיקע מענטשן.

„אין דער פינסטער" — די זאָך וואָלט פונקט אַזוי גוט געקענט הייסן „אין דער שטיל" — אַ בלינדע באַבע, וואָס מוסר'ט איר זון, הלמאי ער זיצט און רעדט ניט אַרויס קיין וואַרט און פאַרשעמט דאָס ברויט (ברויט מיט נישט), וואָס ליגט אויפן טיש. אַ טאַטע, וואָס ניט האַבנדיק געבראַכט קיין פּרוטה פון מאַרק, איז ער נאָך פאַרביי־טערט קעגן זיין טאָכטער, דערפאַר וואָס זי לויפט פון דער פאַבריק און גייט בכלל ניט אין זיינע וועגן. אַ טאָכטער, וואָס שווייגט פאַרביסן, מיט טרוקענע טרערן אויף די אויגן, און רעדט זי שוין יא, איז עס פון דער שטילקייט, וואָס גרוילט אין דער טאַבאַק־פאַבריק, איר חתן, אַ תלמיד ביי אַ קוימען־קערער, וואָס וועלנדיק זי אַפנים צעשטרייען, מאָלט ער פאַר איר, האַלב פאַעטיזירנדיק, ווי אַזוי די מענטשן אין געסל, ווערנדיק געיאָגט פון בייטשן, פון ווינט און רעגן, שטעלן זיך פאַר פאַר זיינע אויגן, אַראַפּקוקנדיק אויף זיי פון דער פאַרסאַ־זשעטער לאַך פון זיין קוימען.

טענענהאַלץ, געדענקט זיך מיר, האָט אַרויסגעבראַכט די ראַלע פון דעם קליינעם קוימען־קערער גאַר־גאַר פאַרשטענדניספול און גאַר היפש אין האַרמאָניע מיט דער אַטמאָספּערע פון דעם גאַנצן איינ־אַקטערל — אַ גוטער אַנזאָג אויף אינטעליגענט שפּילן.

— ה —

אונדזער העכערע און העכסטע ליטעראַריש־דראַמאטישע הויך האָבן מיר ביידע, סיי מיר און סיי טענענהאַלץ, דערגרייכט, ווי ס'פאַ־

סירט אָפּט אויפן וועג פון אינערלעכן, מעג ער אפילו זיין באַשיי-
דענער שאַפן — נאָך קריזיסן, נאָך פאראקסיוזמען פון אַפּגרוניטיקן
פּאַטאַס.

און ס'האָבן אונדז ביידע ניט געפעלט.

אין 1905, אַן ערך, האָט, אַזוי ווי אַ שטורעם-ווינט פון אַ ניט-
פרישער מדבר-הייל זיך וועלפיש-גרויזאַם אַרויסגעריסן אַ צבועאיש-
אומריינער העצער פון יעקב סאפירשטיינס „מאַרגן-זשורנאַל“ און קא-
מיקאַ-סאריזאנס „טאגע-בלאַט“ קעגן יעקב גאַרדינען, און, דורך אים,
קעגן דעם גאַנצן ליטעראַרישע יידישן טעאַטער. דאָס ערגסטע, דאָס
אויפּווערנדיקסטע אין דער גיפטיק-שלימעוודיקער וואַקאַנאַליע איז
געווען, וואָס אויף איר ווילדסטן געלאַף, האָט זי פּאַקטיש קיין איין
ממשות'דיקן אַפּהאַלט-אַפּשטויס נישט באַגעגנט. די טעאַטער-וועלט
האָט גאַרדינען קיין הילף נישט געגעבן. די שונדיסטן האָבן זיך מיטן
שיעור-חרם אויף גאַרדינען דערפרייט, מיינענדיק, אַז אַט-אַט קומט
שוין די מפּלה אויף זייער אַלטן שונא. יעקב אדלער, כאַטש ער האָט
נאָך אַלץ געלעבט אין גאַרדינס פּיעסן ווי אַ פּיש אין וואַסער, איז
שוין אַבער איצט מער קיין בעל הבית פון זיין טעאַטער ניט געווען,
נאָר אַן אַנגעשטעלטער דירעקטאָר-שפּילער. אויך מיכאל מינץ און
קעני ליפּצין, גאַרדינס געטרייע חסידים און זיינע געשעפּט-פאַרבינ-
דטע, האָבן אין זייער טעאַטער געהאַט נאָר אַ העלפּט, אי דאָס משמעות
די קלענערע. דאָס סאַמע ערגסטע, דערנידעריקסטע און אויפרייצנ-
דיקסטע איז אַבער געווען, וואָס די איינציקע, וואָס האָבן געזאָלט
און געקענט געבן אַן אמת גלוטנדיקן ווידערשטאַנד — דער „פאַר-
ווערטס“ און זיין רעדאַקטאָר — האָבן נאָר צוגעשטעלט אַ שטאַמלען-
דיק-לעבלעכן, טינטענעם אַפווער.

מיט אַלע זיינע קליינע און שוואַכע כוחות, באשטייענדיק פון
אַרימע אַרבעטערישע יינגלעך און מיידלעך, האָט דער „פּראַגרעסיוו
דראַמאַטיק קלוב“ פון סאַמע ערשטן געפאַר-סיגנאַל — געפאַר פאַר
דער ערלעכער און אויפריכטיקער יידישער דראַמע — באַוואַפּענענדיק
זיך מיט אַלע זיינע אמתע און געמיינטע וואָפּן — זיך אַריינגעוואַרפּן
אין אַפווער-קאַמף. ווער עס האָט געהאַלטן אַ פען אין האַנט, האָט
געשריבן; ווער עס האָט געהאַט אַ צונג, האָט גערעדט. און רופּנדיק
אייניקע פּראַטעסט-מיטינגען, לויפּנדיק פאַרפּלאַמט צו שכנישע פאַר-
זאַמלונגען; אויסנוצנדיק די אייגענע קליינע טריבונע ביז צו איר
לעצטן טפּח, ריינדיק אויף דער קלענסטער פּרעמדער אסיפה'לע,

אפילו אין היימישע קרייזלעך. אין אַזאַ מין בהלה-פיבער האָט דער קלוב אָפּגעלעבט אַ קנאַפּן יאָר — אַלע מיטגלידער אזוי — ווער רעדט נאָך אַזאַ איינער ווי טענענהאַלץ, וואָס האָט שוין געהאַט אַרױפּגעשטיגן צו אַנזעעוודיקייט.

שוין אין דעם דאָזיקן קרייזיס, פון וועלכן מיר זיינען סוף-כל-סוף דאָך אַרויס די זיגער, האָט געגליט ניט ווייניק פּאַטאַס, אַ צוויי-טער קרייזיס, וואָס זיין אַזוי ווי פון אונטער דר'ערד אַרויסשווימדיקער פּאַטאַס, האָט צעטרייסלט דעם קלוב און, אזוי ווי אַ שיעור-ניט דער-טרונקענעם, „אויסגעטרייסלט“ טענענהאַלצן, איז פאַר ביידן געווען אַ מורא'דיקער יום הדין.

דאָס איז געווען אין יאָר 1908, לויטן קאַלענדאַר, לויט אונדזערע פּיעסן-חשבון, אפשר צווישן הירשביינס „אין דער פינסטער“ און געהאַרד הויפטמאַנס „איינזאַמע מענטשן“, איז טענענהאַלץ אונ-טער דער צייט שוין געוואָרן אַ זייל צווישן אונדזערע שפּילער און זייענדיק פאַרביטערט קעגן אונדזערע פּירונגען, האָט ער, משמעות, ביי זיך באַשלאָסן, איבערצובויען דעם גייסיקן בנין פון קלוב. איך זאָג משמעות, ווייל אנדערש פון אונדזערע פּריערדיקע קריגער, האָט טענענהאַלץ ניט געליאַרעמט אויף די מיטינגען, נאָר געברעט הינ-טער די קוליסן.

טענענהאַלץ האָט פאַר זיין אגיטאַציע געפונען אַ מער-זוייניקער פּרוכטבאַרן באַדן — צווישן אַן עלעמענט, וואָס אונדזערע אידייען און צילן זיינען אים נאָך פון פּריער געווען פּרעמדלעך, אויך צווישן אַ געדיכטער גרופּקע „רוסאַקעס“, מענטשן גאַנצע, אָדער האַלבע פּראַ-פּעסיאָנאַלן, פון דער רוסישער, אָדער אוקראינער בינע, וואָס כאַטש מיר האָבן געוואוסט דעם עיקר פון זייער ציל — דאָס גרויסע יידישע טעאַטער — האָבן מיר זיי אָבער געדולדעט, אי ווייל זיי האָבן דאָך ניט געקענט פאַרלייקענען זייערע נאַטורן, ווייל, מאַטעריעל-מאַראַ-ליש איז דאָך עפעס ווערט געווען, וואָס ביי אונדז האָבן זיי זיך גע-לערנט, אפשר טאַקע ביי אונדז זיך אויסגעלערנט יידיש, און אויך — וואָס טויג דאָס לייקענען? — ווייל מיט זייערע רוסישע, אָדער אוקראינישע נומערן האָבן זיי אונדז געהאַלפּן אויספילן אונדזער פּראָגראַם אויף אונדזערע עפנטלעכע אַוונטן.

ניט נאָר איז טענענהאַלץ מיט זיינע „אדיוטאַנטן“ אַוועק פון קלוב (כ'געדענקט שוין ניט, צי מיט, צי אָן אַ „זייגעזונט“) — ער האָט אויך גענומען אַרויסציען פון אונדזערע רייען און, וועלנדיק

אונדז טרעפן ווי אַם ווייטיקסטן, האָט ער טאַקע אַרױסגעצויגן אונ-
דזערע שפּילער. דער עיקר איז טענענהאַלץ טאַקע געווען אַ בריה
אויף „אָוועק'גנב'ענען" אונדזערע שפּילנדיקע מיידלעך.

דערזען, אַז ס'איז שלעכט, עס שמעקט מיט סוף, וואָרום אַן שפּי-
לער און שפּילערקעס איז נישטאָ קיין פּראָגראַמען, און אַן פּראָגראַ-
מען איז נישטאָ קיין כוח אַנצוהאַלטן די קלוב-צימערן, האָבן די
איבערגעבליבענע חברים און חברטעס (און אפשר טאַקע אויך איך
אַליין), זיך געווענדעט צו מיר מיט אַן אולטימאַטום: „דער קלוב מוז
לעבן! קרעפטן מוזן געשאַפן ווערן!!“

בין איך אפשר צום ערשטן מאל אויף מיין לעבן, זיכער צום
ערשטן מאל אין מיין עפנטלעכער טעטיקייט געוואָרן אַן אומבאַרעכנ-
טער ריזיקאַנט און — הפנים אין אַ געבענטשטער שעה! עס האָט
געאַהאַלפן, עס האָט זיך איינגעגעבן, די בחורים און מיידלעך, וואָס
מיר האָבן פּור-פּלאַט אָוועקגעזעצט לערנען ראָלן, מאַכן פּראָבע, האָבן
געפּאַלגט (די מערסטע, נאַטירלעך, בשמחה רבה) און זיי האָבן גע-
שפּילט און זיי האָבן אויסגענומען און ס'איז אָוועק אַ לעבן, און פּרטים
לכל הפחות, אפשר נאָך לעבעדיקער ווי פּריער.

איך קען זיך פּאַרשטעלן די פּאַטעטישע לאַגע אין וועלכער טע-
נענהאַלץ האָט זיך געפונען — ער, דער גאַנץ יונגער, ער, דער גאַנץ
סענסיטיווער, וואָס איז ממש אויסגעגאַנגען נאָכן „ברעטל" — צי
האָט ער בלויז געוואַלט אַפּשפּילן אונדז אַ „סטרייק", אָדער האָט ער
געוואַלט אונדז עפענען אַ „קאַנקורענץ"?

איך קען ניט קאָווירן, אַז מיר וואַלטן ניט געבליבן „די גולנים"
(דוקא ניט קיין יידישע) ווען ניט דער גרויסער פּאַטאַס פון גאַרדינס טויט.

ס'איז אויף דער יידישער גאַס קיין סוד ניט געווען, אַז גאַרדין
איז קריטיש קראַנק. גלייך נאָכן דורכפאַל פון זיין לעצטע פּיעסע
„דעמענטיא אַמעריקאַנאַ" אין טאַמאַשעווסקיס „פּיפּלס טעאַטער", האָט
זיך די שרעקלעכע נייַעס פּאַרשפּרייט: גאַרדין ליגט אין בית ישראל
האַספּיטאַל — און — אַט אַזוי שטיל, אַז נאָר די נאָענטסטע מענטשן
הערן עס — גאַרדין האָט אַ ראַק — אין דער רעדאַקציע פון דער
„וואַרהייט", גאַרדינס אַרגאַן, פאַלן מאַנספּאַרשוינען אריין אין היס-
טעריקע. אין איין דאַנערשטיקדיקן פּרימאַרגן באַגעגנט שוין די מיט-
אַרבעטער און פּאַרבייגייער פון דער „וואַרהייט" אַ שוואַרצע פּאַן . . .

אויף מאַרגן, פּרייטיק (איך ווייס אסור, ווי אַזוי מען האָט דעם
עולם צונויפּגערוּפּן, ווי אַזוי מען האָט עס אַלץ אראַנזשירט), צווישן

פרימארגן און נאכמיטיק, צווישן דער היינטיקער, פרייטיקדיקער און דער מאַרגנדיקער, שבתדיקער „וואַרהייט“ — וועלכע איך האָב גע- מוזט העלפֿן „אַרויסלאָזן“ — טרעפֿן מיר זיך אַלע, די יונגע בחורים און אויך אייניקע מיידלעך, ווייט אין ברוקלין, אין דער געגנט פון מעדיסאָן סטריט, וואו גאַרדין האָט געוואוינט. מיר גייען שטיל, פאַר- כמורעט, וואו-ניט-וואו אַ שוואַרץ-גרוי-פאַרפלעקטע באַק, וואו-ניט- וואו אַ פּריש-אַנגעקוואַלענע טרער. מיר גייען נאַטירלעך שטיל, מען וואַרפט זיך בלויז דורך מיט אַ וואַרט, מיר גייען אָבער אין דער רייע, אזוי ווי אין אַ מין אימפּראַוויזירטן מאַרש. דאָס גייען מיר אין גאַר- דינס הויז, וואו אונדזער בר-מנחם „גענעראַל“ ליגט אין זיין לעצטער „רעווע“.

פלוצלונג גיט מיר אימעצער אַ טאַרע, איך קער מיך אום: אימעצער, אַן אייגענער, זאָגט מיר אַן בלחש: — ווייט הינטער אונדזער מחנה גייט טענענהאַלץ, חושך ווי די ערד. געוואויר געוואָרן פון אונדזער „מאַרש“ האָט ער אונדז אָפּגעוואַרט. צי מעג ער צוקומען נאָענט? גיין מיט אונדז אין דער רייע? כ'טו אַ שאַקל מיטן קאַפּ, טענענהאַלץ קומט צו. די פיגור געבראַכן, דער קאַפּ אַראָפּגעלאָזט, די פאַרגאַסענע אויגן קוקן מיט געבעט — מיט געבעט אויף מחילה. צי האָב איך אים די האַנט דערלאָנגט, כ'געדענק ניט, אָבער ס'איז ניט נויטיק געווען. זיינע טרערן און מיין פעסטער קוק האָבן זיך געטראָפֿן און פאַרשטאַנען . . .

צוריק פון בר-מנחם הויז זיינען מיר געפאַרן אַלע צוזאַמען.

צום נעקסטן מיטינג פון קלוב איז טענענהאַלץ מיט די זייניקע באַצייטנס געקומען. מיר האָבן זיי אַריינגענומען אַן טענות און מענות, מיט טיפֿן שווייגן זיי צוריק אין די ביכער אַיינגעשריבן.

איין אייזן שאַרפט דעם צווייטן, איין מענטשלעך האַרץ דאָס אַנדערע, (אין ליידן, אין איבערלעבונגען) — זאָגט אומגעפֿער אַ פּסוק אין „משלי“: אונדזער ביידנס, סיי דעם קלובס און סיי טענענ- האַלצס, קרייזסן און פאַטאַסן האָבן אונדז, סיי פאַרטיפֿט, סיי אונדז אויפֿגעהויבן.

אין אַרום דער פּעריאָדע, וואָס איך האָב אויבן באַשריבן, האָט דער קלוב געמאַכט זיין גרויסן, אפשר טאַקע זיין גרעסטן שריט, בשעת טענענהאַלץ האָט, מיט און אין אים, דערגרייכט זיין טיפֿסטע אויסצייטיקונג.

דעם קלובס גרויסער שריט איז געלעגן אין א. פרומקינס (ע"ה) גאנץ גלאטער איבערזעצונג פון געהארד הויפטמאנס דראמע „איין זאמע מענטשן“, וואָס צווישן זיינע בירגערלעכע — ניט גראַד סאַ- ציאַלע, ווי די „וועבער“ און ניט גראַד פּאַעטישע, ווי „דער איין- געזונקענער גלאַק“ — איז זי העכסט וואַרשיינלעך די בעסטע; אַ פּוּלבלוטיקער, פּוּלפּאַרביקער, מאַדערן אינטעליגענטער קרייז, אַנ- געהויכט מיט לעבן-באַגער און פּרייהייט-שטרעבן, אין אַן אומפאַר- מיידלעכן קאַמף מיט זיין קליינבירגערלעכן הינטערגרונט און דאָס אַלץ אַרויסגעבראַכט אין קלאַר, הגם וואַסער-קאָלירטע, טיפּן און פּאַרשוינען און גאַנץ בולט-באַוועגלעכע סצענעס.

זייענדיק צו יענער צייט באַוירקט מיט עטלעכע פּון דרויסן צוגעקומענע טיכטיקע אַקטיאָרן און מיט אַ נישקשה'דיקער צאָל אין קלוב גופא אַויסגעוויילטע שפּילער, דער עיקר אָבער מיט אַנטשלאַ- סענעס ענטוויאָזם האָבן מיר, ווי שווימער אין אַ פּריש-ברויזנדיקן שטראָם, זיך אַריינגעוואַרפּן אין אַ חשק'דיק-אומדערמידלעכן לאַנג- דויערנדיקן שטודיום. אונדזער פּלייסיקע אַרבעט האָט געבראַכט פּרוכט, אין וואָכן אַרום האָבן מיר דערפּילט די דראַמע אין אונדזערע ביינער. אַביסל שפּעטער האָבן מיר שוין דערשפּירט, נישט נאָר, אַז די פּיעסע אַביסל שפּעטער האָבן מיר שוין דערשפּירט, נישט נאָר, אַז די פּיעסע אַז די דראַמע לעבט אונטער אַ פעסטער רעזשע.

פּאַקטיש אַלע שפּילער — פּון אַ גאַנץ היפּשן פּערסאָנאַל — האָבן געשפּילט וואויל און טענענהאַלץ איז געווען צווישן די דריי, אַדער פּיר (י. פּישמאַן, לינא מעלצער און ה. אַסטאַר) וואוילסטע. טע- נענהאַלץ האָט געשפּילט בראונען, דער באַליטער, דער „האַראַציאַ“ פּון הויפט העלד יאָהאַנעס וואַקעראַט, אַ כאַראַקטעריסטישער אינטע- ליגענטישער טיפּ פּון די אַכציקער יאָרן, אַן „אייביקער סטודענט“, אַ טומלער, אַ שרייער, אַ פּריידיקער פּון „שטורעם-און-דראַנג“, אַביסל, אָבער, אויך אונטערגעשלאַגן מיט „בלאַף“, אַ טיפּישער, ווי עס הייסט בלשון טעאַטער, רעזעניאַר. זיך אַריינגריבלענדיק און אַריי- לעבנדיק אין די דאָזיקע שטריכן, האָט זיי טענענהאַלץ גוט אַרויסגע- בראַכט. צו די דאָזיקע שטריכן האָט נאָך דאָס מענטשל בראון פאַר- מאַגט עטוואָס פּון דער איראַנישקייט, כעס'דיקייט און אומגעשליפּן- קייט, מיט וועלכע טענענהאַלץ האָט באַשפּריצט אַ פאַר ראַלן, וואָס האָבן אים ביי אונדז אַרויסגעהויבן שוין מיט עטלעכע יאָר פּריער.

„איינזאַמע מענטשן“ איז העכסט וואַרשיינלעך געווען דעם קלובס

בעסטע, העכסט דערפאלגרייכסטע פיעסע. די ראָלן האָבן אונדזערע שפילער שוין ניט אָפגעלאָזט, לכל הפחות אין פאַרלוף פון זייער קאַריערע אין „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“. וואָס שייך טענענ-האַלצן, האָט די ראָלע פון בראון אים אַרומגעכאַפט ווי אַ שיינענ-דיקער מאַנטל און ארום אים טעאַטראַליש-פייערלעך זיך געפּעכלט און געהוידעט אין משך פון יאָרן.

נאָך אַ גרעסערן דערפאַלג, ריין-שווישפילעריש, האָט טענענ-האַלץ, אין אנדערהאַלבן יאָר אַרום געהאַט, ווידעראַמאַל אין הויפט-מאַנס אַ דראַמע, „דאָס פּרידנס פעסט“. ניט געקוקט וואָס דער קלוב אַלס אַ גאַנצער, האָט מיט דער פיעסע ניט געטראָפּן. ליטעראַריש (אפשר עטוואָס ווייניקער דראַמאַטיש) איז „דאָס פּרידנס פעסט“ וואָס מיינט קריסטמעס, טאַקע אַ גאַנץ גוטע שטיק, אָבער אויך אַ גאַנץ באַטראַליסטישע דראַמע, אַזוי אַז עס ווערט שוין אביסל צו האַרבלעך.

אָבער טענענהאַלצס פּערזענלעכן דערפאַלג האָט דאָס אַלץ בשום אופן ניט פאַרטונקלט. אַרומגערינגלט מיט אַזעלכע גוטע שפילער ווי יודל דובינסקי, יחיאל גאַלדסמיט (ע"ה), לינא מעלצער און אפשר נאָך עמיצער, האָט טענענהאַלצס „ראַבערט“, דער עלטערער ברור-דער, פון צווישן זיי אַרויסגעשיינט העל און אפילו פּלאַקערדיק. איך זאָג „פּלאַקערדיק“, ווייל ראַבערט איז טאַקע די פאַרקערפּערונג פון האַרבסטן נאַטוראַליזם, זייענדיק ניט נאָר פּראָזאַאיש-גראַב, אין רעכטן מיטן פון אַ קריסטלעך יום-טוב'דיקער אַטמאָספּערע, נאָר טאַקע אויך שטעכיק-ביטער, אפילו צאַרנדיק-פאַרניכטנדיק. דאָס אַלץ האָט טע-נענהאַלץ ניט געקאָרגט, גאַנץ פאַרביק און אפילו גאַנץ דראַמאַטיש אַרויסגעגעבן. אלע זיינע אַלטע שטריכן, ווי אויך אלץ נייעס האָט ער אַרויסגעבראַכט שניידעוודיק-העל, מער נאָך, כאָטש טענענהאַלץ-ראַבערט איז קיינמאַל אויף קיין רגע ניט אַליין אויף דער בינע, שמידט ער אָבער אַלע מאָל צו צו זיך די גרעסטע מאָס אויפּמערק-זאַמקייט פון דעם צוקוקער.

נישט קענענדיק אויסרעכענען אַלץ (מיינע זכרונות האָבן זיך שוין אַזוי אויך אַריבערגעגאַסן איבער די ברעגעס), וועל איך נאָר דערמאַנען די פּאַרלעצטע אויפּפירונג פון קלוב, אַן ערך אין 1911-12, „די משפּחה“ פון ה. ד. נאַמבערג (ע"ה).

„די משפּחה“ האָבן מיר געשפילט אונטער גאַנץ מאַדנע אומשטענדן. פון איין זייט האָבן מיר נאָר וואָס געהאַט איבערגעלעבט אַ גרויסע קאַטאַסטראַפּע — מיר האָבן זיך געהאַט דערוועגט אויף אַ גרויסער

אונטערענונג, אן אייגן טעאטערל, שיער ניט א טעאטער, אריינ-
לייגנדיק אין דעם אונדזער גאנץ פארמעגן. נאָר אז ס'איז געקומען
צו תכלית, האָט אונדז די שטאַט־רעגירונג, אויס זיכערקייט וועגן,
פארבאָטן דאָס טעאטער צו עפענען. האָבנדיק דערוויילע פארלאָזט
אונדזערע אלטע קלוב־צימערן, האָבן מיר זיך אריינגעצויגן אין די
צימערן פון אַ פרעמדן קלוב, וואָס איז אונדז געווען גאַרניט סימ-
פאַטיש, דאָך האָבן מיר זיך מיט אים פאַראייניקט. (דאָס איז געווען
אונדזער לעצטע שותפות־קאָמבינאַציע?)

פון דער אנדערער זייט האָבן מיר אָבער אויך געהאט אַ גרויסע
קאָמפּענסאַציע — אויב איר ווילט, צוויי קאָמפּענסאַציעס. ערשטנס,
די פּיעסע, מיר זיינען פון איר (א חוץ דעם פּערטן אַקט נעבעך, נאָך
גוט טאַקע וואָס ער איז געווען דער פּערטער) — מיר זיינען פון דער
פּיעסע געווען אנטציקט, אַזוי אַז מיר האָבן דעם ליבן נאָמבערג
— דעמאָלט אַ גאַסט אין אמעריקע — באַצאָלט פאַר איר אַרום
דריי הונדערט דאלער (וואו ערגעץ מיר האָבן ביי אַזאַ פּרישן דלות,
אויסגעקראַצט אַזאַ סומע געלט, ניט איך ווייס און ניט איך געדענק).
צווייטנס, האָט אונדז דער נייער קלוב, ביי זיין גאַנצער ניט־סימפּאַ-
טישקייט, דאָך צוגעשטעלט צוויי נייע יונג־פּרישע שפּילערניס.

„די משפּחה איז געווען אַ נשמה־דיק באַלויכטענע, וואַרעם־
ידישע און צייטלעכע דראַמע. דאָס טשאַקנדיק־לעבעדיקע שפּילן האָט
זיך האַרמאָניש־פּסיכאָלאָגיש צונויפגעגאַסן מיטן טעקסט. עס איז
געווען אַ פּיין, גרויסאַרטיק שפּילן און דאָס פּיינסטע און הערלעכסטע
(צום גרויסן טייל אַ דאַנק דער זייער דאַנקבאַרער ראַלע) איז, אין
לעצטן סך הכל, געווען טענענהאַלצס.

צום ערשטן מאל האָט דער קלוב געשפּילט אַ טיף יידישע פּיעסע
און צום ערשטן מאל האָט טענענהאַלץ געשפּילט אַ יידישן פּאַטער.
(אַ פּוילישער, יוסטער בעל הבית, מיט אַ ריח פון תּורה, אָבער אַן
תּורה גופּא, אַ קלוגער, אָבער אַז מען צינדט אים אָן, אויך קריגעריש און
דעמאָלט קען ער זיך אויך גאַנץ גוט אויס־טענה'ן). איז דאָס, אַרום
און אַרום, כאַטש מיט אַ פּאַר ווייטלעכע דערמאָנונגען אויף טענענ-
האַלצעס פּריער אַנגעצייכנטע שטריכן — אַ גאַנץ נייער טיפּ מענטש
אין טענענהאַלצעס גאַלעריע — אַ נייער און פּיל־רייכערער, פּיל-
זייטיקערער.

און ווי האָט טענענהאַלץ זיך מיט אים ספּראָוועט? ענטפּער איך
גאַר אַן קווענקלעניש — זייער גוט! אי שטאַרק, אי אַלזייטיק, אי ניט
אן חז.

אין יאר 1912 — פונקט צען יאר נאך זיין גרינדונג — האָבן מיר דעם „פראַגרעסיוו דראַמאטיק קלוב“ געשלאָסן.

מיט וואָס פאַר אַ געפילן? דרייִ־און־פּערציק יאַר זיינען פון דע־מאַלט אָן אַוועקגעפלאָסן, און מיך — אפשר ווייל איך בין אַ טעאַטראַל? — לאַזט אַלץ ניט אָפּ, אלס פארגלייך, די סצענע וואו הענריק איב־סענס גרעסטער העלד, פאסטאָר בראַנד, פאַרשליסט זיין קירכע, וואו ער און זיין עדה האָבן, זייער לעבנלאַנג, געדאַוונט, און וואַרפט די שליסלען אין ים אַריין.

וויפל געטרייע האָבן פאסטאָר בראַנדן אַרומגערינגלט בשעת מעשה? וואָס שייך די פאַרשליסער פון אונדזער קירכע, געדענק איך, אַ חוץ מיר, נאָך צוויי, אברהם רייזנס לאַנדסמאַן ראַבערט מערליס (ע"ה), אַ געשפּילטער אויף דער דייטשער בינע אין דייטשלאַנד און דאָ אין אַמעריקע, אַ חוץ אין קלוב, און, זאָל אָפּגעשיידט ווערן, דער שוין עטלעכע מאל דערמאָנטער ס. ליפּא. און פאַרוואָס האָבן מיר אונדזער „מקום קדוש“ פאַרשלאָסן? דעם פאסטאָר בראַנדן און זיינע טרייע איז זייער קירכע צו קליין, צו ערדיש און צו וואַכעדיק געוואָרן, זיינען זיי אַוועק דינען אין די הימל־הויכע און הימל־פרייע בערג. אין אונדזער „קירכע“ זיינען געבליבן אַ פאַר געציילטע, ווייל אונ־דזערע קינדער, וואָס מיר האָבן אויסגעהאַדעוועט, אויסגעכאַוועט און אויסגעצייטיקט, האָבן זיך גענומען רייסן צום באַשטענדיקן יידישן טעאַטער. אַזוי, אַז יעדער נערוו אין אונדז, האָט אויסגעשריגן:

— גענוג! מער קיין כוח נישטאָ.

און מיר האָבן פאַרשלאָסן.

און דורך די אַלע יאָרן ביז איצט, ווען איך טו אַ טראַכט פון די צוויי ווערטער: „האַבן פאַרשלאָסן“, טוט מיר אַ שטאָך, אַ טיאַכקע אין האַרצן — אַט די צוויי ווערטער גיב איך איצט איבער אין האַרצן עליע טענענהאַלצן, און איך פרעג נאָר, אי אים, אי זיך אַליין:

— האָבן מיר גוט געטאָן !!

זונטיק, פופציק יאר צוריק

פון ה. לאנג

צום יוביליי פון מיין פריינט

אליהו טענענחאלץ

געדענקט איר פריידוסן ?

אברהם ס. פריידוס, דעם ביבליאטעקאר פון דער יידישער אָפטיי-
לונג ביי דער ניר-יאַרקער „פּאַבליק לייברערי“ צוריק מיט פופציק יאַר,
דעמאָלט און אַ צאָל יאַרן שפּעטער, אונטערן נאָמען „אַסטאָר לייברערי.“

פריידוס—אין פיזישן אויסקוק, מיט זיין שווערן רונדן גוף, אַן
אומבאַהאַלפּענער מענטש, און ממש אַ פאַרשטומטער, אַהן אַ וואָרט אויס-
צוריידן, אָבער מיט אַ רייכטום פון וויסן, ווי ער וואָלט געטראָגן אין זיך
אַלע ענציקלאָפּעדיעס פון דער וועלט, און מיט אַ ליבשאַפט צו אַלץ
אין שייכות מיט דער יידישער קולטור, ווי יעטווידע אידיש-גייסטיקע
שאַפּונג וואָלט געווען, ניט קיין אַנדערנס, נאָר זיינע...

און געדענקט איר אב. גאַלדבערג ?

אַ פּאַליטישער מענטש ביי אַלע יידישע אַסיפות, אַ וואָרטפירער
אין אַמעריקאַנער ציוניזם דורך פעדער און פּלאַטפּאָרמע; אַ פּאַלעמיקער,
ענטוועדער פאַר, אָדער קעגן, כלערליי יידישע פּאַלקס-באַוועגונגען; אַן
אַפּשאַצער פון היסטאָרישע יידישע פּערזענלעכקייטן, אָבער אין זיך
אַליין מערער אַ פאַרטוענער אין חלומות צוצוברענגען דעם אַמעריקאַ-
נער ייִדנטום צו דער העברעאישער ליטעראַטור, נאָר דאָס זאָל ניט זיין
אויפן חשבון פון דער ליטעראַטור אויף יידיש, און דערצו פּלעגט ער
דעמאָלט, צוריק מיט פופציק יאַר, פּוּן-צייט-צו-צייט אַ שייַן-טאַן אַלס
פּאַעט מיט אַפּגעדרוקטע לידער אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע.“

איך דאַרף אויך פרעגן צי איר געדענקט דר. פּאָל איבעלסאָן—
דעם פּאַרטייטשער פון אַמעריקע פאַר יידישע אימיגראַנטן דורך זיין
אַנפירערשאַפט, אַ געוויסע צייט, ביי דער „מעדיסאָן סטריט סעטלמענט
הויז“ אויף דער ניר-יאַרקער איסט-סייד, און נאָכדעם האָט ער גענומען
שמיען אַלס אַ פאַרמיטלער אין די אַרבעטער קאַמפּן מיט די באַלע-

באָנים אין די קליידער־אינדוסטריען, און געחלומט אַ חלום, אינאיינעם מיט דר. יהודה לייב מאַנגעס, אויסצושמידן פון ניו־יאָרקער יידנטום אַ קהילה פון אַלע קלאַסן, און אין מיטן פון דעם אַלעמען האָט ער רעדאַקטירט דעם ענציקלאָפּעדישן יידיש־ענגלישן ווערטערבוך, אַרויס־געגעבן פון יעקב סאַפּירשטיין, אייגענטימער פון „מאַרגן־זשורנאַל“...

דערלויבט מיר שוין אויך צו פרעגן אויף וויפיל איר געדענקט מיינעם אַ משפּחה־מענטש, פּראָפּעסאָר יאַזעף קאַהן, אָן אייגנאַרטיקע געשטאַלט אויף דער ניו־יאָרקער איסט־סייד ביים אָנהויב פון יאָר־הונדערט. יידישע אָפּטייקערס, וועלכע האָבן דעמאָלט שטודירט פאַר־מאַצעפּטן־קענטשאַפט אין דעם ברוקלינער קאַלעדזש פאַר כעמישע וויסנשאַפטן, געדענקען אים אַודאי. ער איז געווען זייער רבי. און אַ פאַרעלטערטער בחור, פלעגט ער זיך לאָזן אַרומפירן פון זיינע יונגע סטודענטן צו סאַציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע צוזאַמענקונפּטן און צו יידיש־ליטעראַרישע פאַרזאַמלונג. און אַליין פלעגט ער אָפט פאַר־פאַלן ווערן אין די קלענסטע שולכלעך ערגעץ אין ניו־יאָרק, בלויז צו האַלטן וואָך אין זיך דעם אַמאַליקן לערנער פון דער סלאָבאַדקער ישיבה..

אין דער אינטימער געזעלשאַפט פון אַט־די פיר מענטשן, האָב איך, אין האַרבסט פון יאָר 1905, דורכגעלעבט מיין ערשטן זונטיק אַוונט ביים „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלאָב“ אויף דער ניו־יאָרקער מעדיסאָן סטריט, וואו אליהו טענענהאַלץ האָט געשיינט מיט זיינע פאַר־לעזונגען פון דער יידישער ליטעראַטור.

געקומען אַהין זיינען מיר נאָך דער וועכנטלעכער פאַרזאַמלונג, זונטיק בייטאַג, פון די „דוברי שפת עבר“ אין עדיוקיישאַנאַל אלייענס אויף איסט בראָדוויי און דזשעפּערסאָן סטריט, וואו אַב. גאַלדבערג איז געווען דער אָנפירנדער מענטש. ביידע קליינע גרופּעס, דער פאַראיין פון די העברייער און דער קלוב פאַר יידישער דראַמע, אונטער דער דירעקציע פון יואל ענטין, דעמאָלט איינער פון די פאַרנעמסטע קריטי־קער אין דער יידישער ליטעראַטור, האָבן אין יענע טעג אויפגעטאַן אַ גרויסע היסטאָרישע זאַך פון אַ קולטור־פאַליטישן אינהאַלט. יענעם זונטיק איז די דערגרייכונג פאַרמעל געמעלדעט געוואָרן.

אַ יאָר פריער איז אַריסגעקומען אַ גזירה פון דעם באַאָרד אַו עדיור־קיישאַן פון ניו־יאָרק, אַז די שטאַטישע ביבליאָטעקן דאַרפן זונטיק זיין געשלאַסן. דאָס האָט אויך געמיינט, אַז די טירן פון דער אַסטאָר לייב־רערי וועלן זיין פאַרמאַכט. אייגענטלעך איז די גזירה אַרויסגעקומען

דורך דער אסטאר לייברערי. גלייך אנטקעגן איר איז געווען א קירכע. די פרומע לייט האבן ניט געקענט פארטראגן וואס בעת זיי זאמלען זיך אין דער קירכע, דרייען זיך „אפיקורסים“ אויף דער צווייטער זייט גאס ביי די טירן פון דער ביבליאטעק. א פארמאכטע אסטאר לייברערי, זונטיק, האט באזונדערס א קלאפ־געטאן דער יידישער יוגנט, וואס פלעגט קומען אהין צו דער יידישער אפטיילונג אונטער דער פאטער־לעכער אפירערשאפט פון אברהם פריידוס.

אודאי האט ער געפרואווט ווירקן דורך איינפלוסרייכע פריינט, אז מען זאל די גזירה צוריקרופן, אבער עס האט ניט געהאלפן. און אט איז אנגעשטאנען דער יאר 1905, ווען אין ניריאַרק האט אריינגע־שטרעמט א יידישע יוגנט אין די טויזנטער, געקומענע און אנטלאפענע פון רוסלאַנד, און דווקא אזעלכע, פאר וועמען א גרויסע יידישע ביבליא־טעק, זונטיק, איז געווען דער אנציענדסטער ארט.

דער יאר 1905—ס׳איז דער גרויסער רעוואלוציאָנערער יאר אין רוסלאַנד. היסטאָרישע פּאַסירונגען לויפן ווי א שטורעם־זוינט. אין די יידישע שטעט בריינגען זיי פאָגראַמען. עס טרעט אויף דער זעלבסט־שוץ פון „בונד“. די גרויסע פּאַעמע פון דעם דיכטער ביאַליק, „די שחיטה שטאַט“, א שאַפונג נאָכן קישינעווער פאָגראַם צוויי יאר פריער, רודערט אויף דעם גאַנצן דור. יידישע קינדער ווערן וואונדערלעכע העלדן. די יידישע וועלט ווערט אויך רייך מיט פּאַרטייען. עס שיינען אויף די פּוּעלי־ציון, די ציוניסטן־סאַציאַליסטן (עס־עס), די „סער־פיסטן“, אַרעסטירטע אַנטלויפן פון די טורמעס און קומען אין אַמעריקע. אַ גייסטיקער אויפברוך קומט פאַר אויך אין די ישיבות, און אין אַמעריקע האָבן זיך גענומען זאַמלען טויזנטער לערנער פון דער גרויסער ישיבה־וועלט. זיי זיינען געקומען, וואָס איז שייך וועלט־לעבן, דערצויגענע פון דער העברעאישער פרעסע אין רוסלאַנד, און זי איז דעמאָלט געווען רייך מיט טעגלעכע צייטונגען און אַ וועכנטלעכן און מאָנאַטלעכן זשורנאַליזם.

ס׳איז אַ דור, וואָס האָט שוין זיינע פאַרערטע דענקער און ליטע־ראַרישע געטער, די השכלה־דענקער און אַחד־העם, און די סאַציאַליס־טישע דענקער פון דער גרויסער וועלט, און די ליטעראַרישע באַרימט־הייטן פון העברעאיש און יידיש: ביאַליק און פּרץ און שלום־עליכם און אַש און רייזען, און אַן אויפשטראַם פון נייע דיכטער און נאָוועליסטן, דורך די נייע הויכקייטן, צו וועלכע די ליטעראַטור אויף יידיש איז דער־

גאַנגען. מען וויל זיי לייענען, מען וויל זיי אפילו לערנען, מען וויל מיט זיי זיך האַלטן גייסטיק יום־טובדיק אין דער נייער וועלט, וואו מען דאַרף כסדר זאָרגן וועגן „מאַכן אַ לעבן“.

אַ גאַנצע וואָך ביי דער זאָרג, און שבת ווערט צערונען אין די שטראַמען פון די אַמעריקאַנער פרייהייט, ווערט זונטיק דער גרויסער יידישער קולטור־טאַג, און אַסטאָר לייברערי איז דער ציל־פונקט, וואו די יידישע יוגנט וויל זיך טראַגן—און אַט שטייט די אַסטאָר לייברערי פאַרמאַכט.

די „דוברי שפת עבר“ אונטערנעמען די אַקציע, אַז דווקא זונטיק זאָל די אַסטאָר לייברערי שטיין אָפן, און זיי ווערן אין דעם געשטיצט פונם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“. און זיי קריגן געזעלשאַפטלעכע כוחות צו ווירקן פאַר דעם. עס האָבן פאַר דעם זיך איינגעשטעלט דורך בריוו צום ניו־יאָרקער באַארד אָו עדיוקיישאַן אַב. קאַהאַן און פראַפּע־סאַר איראַן פון דער באַרימטער שולע, וואָס האָט דערצויגן עטלעכע דורות יידישע קינדער צו קענען אַריינקומען אין אַמעריקאַנער קאַלעדזשעס; און איינגעשטעלט האָבן זיך אויך דר. יהודה לייב מאַגנעס, דעמאָלט אַ יונגער ראַבאָי אין ברוקלין, און דר. פעליקס אַדלער פון דער „עטיקעל קאַלטשור“ באַוועגונג, און דער באַנקיר דזשייקאַב שיף. און אַט איז געקומען אַברהם פריידוס צו די „דוברי שפת עבר“ צו מעלדן, אַז מ'האַט דערגרייכט דאָס וואָס מ'האַט געוואַלט, אַז די אַסטאָר לייברערי וועט שטיין זונטיק אָפן. אליין האָט ער נעבעך, ניט געקענט דאָס דערציילן; האָט ער געדאַרפט זיך אויפשטעלן זאָגן עטלעכע ווער־טער פאַר עטלעכע צענדליק מענטשן, פלעגט ער ציטערן, און מען פלעגט ניט פאַרשטיין וואָס ער רעדט; האָט עס אין זיין אַנוועזנהייט געשילדערט אַב. גאַלדבערג. נאָכדעם זיינען מיר געגאַנגען מיט פריי־דוסן, אַז ער זאָל עס מעלדן דעם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“, האָט עס דאַרטן געמעלדעט יואל ענטין, עס איז געווען אַ יום־טובדיקער זונטיק אויף ביידע ערטער.

אין דעם דראַמאַטישן קלוב איז דעמאָלט געווען אַ פּר־אָוונט. ניט אַוועלכע טעאַטער־פאַרשטעלונג, נאָר פאַרלעזונגען, צוויי גרויסע פּר־פאַרלעזונגען מיט יואל ענטינס אָן אַריינפיר אין יעדער פאַרלעזונג באַזונדער.

די צוויי פאַרלעזערס — גרשון רובין און אליהו טענענהאַלץ.

גרשון רובין האָט געלענט פּרץ'ס „צווישן צוויי בערג“; אליהו טענענהאַלץ—פּרץ'ס „דער גלגול פון אַ ניגון“.

טענענהאַלץ, מיט זיין גאַנצן טעאַטער-קאַפיטאַל פון די שפּעטערע יאָרן, שטייט, דער עיקר, באַרימט ווי דער בעסטער פּאַרטיטשער פון שלום-עליכם. דאָס איז, אַזוי-צו-זאָגן, „לאַקאַליזירט“. ער איז מער, ער איז פּאַרביקער. ער איז ברייטער און העכער. אויך טיפּער. ער איז שפּילעריש געדאַנקען-רייכער ווי עס איז דער אינהאַלט, וואָס שלום-עליכם האָט אויסגעשטעלט פּאַר זיינע כאַראַקטער-פּאַרטעטן פון יידישן פּאַלקסלעכן. פּרץ קליידט טענענהאַלצן בעסער. ער, ווי זיין קאַלעגע רובין, יענעם זונטיק אַוונט, האָט פּרצן פּריער אַליין געלערנט, ווי מען לערנט אַ בלאַט גמרא, אָדער אַ מדרש מיט אַגדתא, און נאָכדעם האָט ער דאָס איבערגעטראָגן צום עולם פון דער יידישער יוגנט, וואָס האָט גע-וואָלט יידישע ליטעראַטור לערנען.

טאַקע לערנען, ווי מ'האַט פּריער געלערנט די ספרים פון די עלטערע יידישע קולטור-קוואַלן; לערנען מיטן זעלבן נוסח און מיטן זעלבן שליפּן דעם געדאַנק, און מיטן זעלבן געפיל פון קדושה.

איך געדענק דעם שמועס, וואָס איז אַנגעגאַנגען נאָך יענע פּרץ-פּאַרלעזונגען — דעם שמועס ביי דער גרופּע, מיט וועלכער איך בין געקומען צום אַוונט, און מיט אַנדערע אַרום איר. אין די רייד איז געווען גאָר אַנאַנדער אויסטייטש, וואָס מ'האַט געוויינטלעך געגעבן דעם „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלאַב“. עס האָט דאָך געוויינטלעך געהייסן, אַז דער קלוב צילט אויסצובעסערן דעם גרויסן טעאַטער, שאַפן פּאַרן גרויסן טעאַטער אינטעליגענטע שוישפּילער און אַנטוויקלען אַן עולם פּאַר דער ליטעראַרישער דראַמע. אַן אַמביציעזע אויפגאַבע, אָבער אַ נאַאיווע. טאַקע אַ גרויסע וויכטיקייט. אָבער אַ קליינע גרופּע קען דערמיט זיך ניט פּאַרמעסטן. די רייד זיינען געגאַנגען, אַז דער קלוב דאַרף זיך קאַנצענטרירן בלויז צו פּאַרלעזונגען פון דאָס בעסטע אין דער יידישער ליטעראַטור, און צו דערגרייכן בלויז דעם עולם פון דער אינטעליגענטער יידישער יוגנט, וואָס האָט דעמאָלט כּסדר געשטראַמט אין אַמעריקע. אין אַנדערע ווערטער, דער קלוב זאָל זיין ווי אַ „ישיבה“ פּאַר דער יידישער ליטעראַטור, און די פּאַרליענער זאָלן זיין ווי „ראשי-ישיבה“, ווי לערער; „אַט דאָס האָט געמיינט פּרץ, און אַט-דאָס דאַרף מען אַרויס-לערנען אפילו פון שלום-עליכם!“... און דער קלוב איז דאָס סיי-ווי,

זיינען געקומען אַנווייזונגען אין דעם שמועס; די רובין־פאַרלעזונגען
און די טענענהאַלץ־פאַרלעזונגען באַשטעטיקן עס...

איז אַז מען פייערט איצט אַ טענענהאַלץ־יוביליי, איז דאָס אַ יוביליי
אויך פון אַ חלום, וואָס האָט אַ שייַן־געטאָן אַרום דער יידישער ליטעראַ־
טור. און וואָלט ווער זיך אַנגעשטרענגט צו מאַכן פון דעם טרוים אַוועלכע
רעאַליטעט, וואָלט די ליטעראַטור אויף יידיש אפשר געשטעלט גאָר
אַנדערע שפּרייזן. זי וואָלט אפשר טאַקע געקראָגן אַ ספּר־כאַראַקטער.

זיין אייגענעם קאַפיטל אין דעם האָט טענענהאַלץ צוגעטראָגן מיט
ערלעכקייט, מיט פיינקייט, מיט אַ גייסטיקן חן, וואָס האָט אים געהאַלטן
באַליבט טאַקע ביי יענער יוגנט, וואָס פלעגט זיך זאַמלען זונטיק ביי
דער אַסטאָר לייברערי מיט פּופציק יאָר צוריק . . .

פון א חבר צו א חבר

פון יודל דובינסקי

פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט די דייטשע שיף „קייזער ווילהעלם דער גרויסער“ געבראַכט מיך מיט נאָך אימיגראַנטן אין ניו-יאָרק. פון דער שיף בין איך פאַרפאַרן אויף דער איסט-סייד, און בין געוואָרן אַ פערמאַנענטער איסט-סייד תושב. די יידישע גאַס איז דעמאָלט געווען אין דעם גלאַנציקן פּעריאָד פון קולטור-קינסט-לערישן רענעסאַנס. די יידישע ליטעראַטור, די יידישע פרעסע, דאָס יידישע טעאַטער, און די פאַרשידענע יידישע קולטור אינסטיטוציעס זיינען געווען דער גייסטיקער „בלומען-בונט“, וואָס האָט באַשטראַלט און באַ'חנ'ט, ווי זיבן זונען, דאָס יידישע קולטור-לעבן אויף דער איסט-סייד. אין דעם „בלומען-בונט“ פון יידישע קולטורעלע אינסטיטוציעס, האָט אַרויסגעפינקלט דער „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, אונטער דער לייטונג פון דעם שרייבער, ליטעראַטור- און טעאַטער-קריטיקער, יואל ענטין. די אויפגאַבע פון דעם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ איז געווען צו באַקענען די מאַסן מיט דער מאַדערנער יידישער לי-טעראַטור און אַקטיוויזירן דעם געדאַנק פאַר אַ בעסער יידיש טעאַטער.

די היים פון דעם דאָזיקן דראַמאַטיק קלוב איז געווען אויף דער איסט-סייד, אויף מעדיסאן סטריט, וואו ס'איז געווען איינגעשטעלט אַ קליינע בינע, און יעדן סוף וואָך איז דורכגעפירט געוואָרן אַ קאַנ-צערט און טעאַטער פאַרשטעלונג. מיטגלידער פון קלוב פלעגן אויפ-טרעטן מיט פאַרלעזונגען, רעציטאַציעס און אויך אין איינאַקטערס פון אונזערע מאַדערנע יידישע שריפטשטעלער און דראַמאַטיקער.

איד, אַ גרינער, וואָס האָט מיטגעבראַכט מיט זיך רוסישע טע-אַטער-טראַדיציע, אויף וועלכער איך בין דערצויגן געוואָרן און גע-שפילט טעאַטער אויף דער רוסישער בינע, בין באַלד צוגעזאַטן געוואָרן צו דעם דאָזיקן „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“. מיין איצט שוין פאַר-שטאַרבענער חבר לואי ווייסבערג (בעלאגאַרין), האָט מיך רעקאָמענ-דירט און מען האָט מיך אַריינגענומען אַלס מיטגליד. און דאָרט האָב איך טאַקע צום ערשטן מאל דערזען און זיך באַקענט מיט עלין — אַזוי פלעגט מען אים רופן; עלי, פאַרקירצט פון אליהו — אַ געשטאַלטיק

בחור'ל, מיט א צארט פנים, ס'האט געווייעט פון זיין געשטאלט מיט איידלקייט און עסטעטישקייט. מיר ביידע זיינען דעמאלט געווען נאך יינגלעך, לויטן היינט-וועלטליקן טערמין וואלט מען אונדז געקאנט רופן „יונגטלעכע“ . . . עלי איז דעמאלט שוין געווען גייסטיק רייפער פון מיר. איך, א נארוואס אריבערגעקומען פון רוסלאַנד, פון דער פאר-גוי'אישער שטאָט קיעוו, בין געווען א „גוי אין פאסטעלעס“. גערעדט האָב איך יידיש ווי אַ שבת-גוי, און עלי, מיט וועמען איך בין באַלד געוואָרן חבר, האָט שוין דעמאלט אַריינגעקוקט אין די קליינע „אותיות-לעדך“. ער איז געווען באַהאוונט און באַלעזן אין דער יידישער ליטע-ראַטור, גלענצנדיק פאַרגעלייענט שלום עליכמען, געשפילט אין די איינאַקטערס, מיט טאַלאַנט און אינטעליגענץ, פונקט ווי ער פלעגט מייסטעריש פאַרלייענען.

די מיטינגען, וואָס זיינען אַפּגעהאַלטן געוואָרן פון צייט צו צייט פון „פראַגרעסיוו דראַמאטיק קלוב“, זיינען געווען לעבעדיק און איב-טערעסאַנט. איך האָב געהאַט אַ מעגלעכקייט גרונטאַווע צו דערקענען מיין חבר עליס כאַראַקטער. ער האָט פאַרמאַגט דריי קאַרדינאַלע מעלות: אינטעליגענץ, שכל און שאַרפן סאַרקאַזם. ווען עמיצער האָט אים „אַנגעטראַטן אויף די מאַזאַליעס“, האָט ער זיין קעגנער נישט אַפּגע-פטר'ט מיט שיה-פיה, נאָר ער פלעגט יענעם אַריינזאָגן ביז אין דער „זיבעטער ריפּ“.

איך האָב עלין אויך געזען אין ביזע שטימונגען. דעמאלט איז ער געווען אַ „יידישער גולן“. דאָס פלעגט טרעפן מיט אים, ווען ער האָט דערפילט צביעות, היפּאָקריטטווע, קליינלעכקייט; זיין גאַב-צע נאַטור, זיין אויסגעהאַלטענער כאַראַקטער, האָבן נישט געקאָנט פאַרדייען געמיינע, קליינלעכע מענטשן. ווייל אַט דער „יידישער גולן“, מיין חבר עלי, איז פון דער נאַטור אַ מענטש מיט אַ ברייטער נשמה, ברייטער האַנט און מיט אַ „ספּאַרטמענישן“ שוואונג — קלייב-לעכע, גראַשנדיקע „פעני“-מענטשן זיינען אים פשוט דערווידער.

עס איז טשיקאַווע — און אפילו אויסטערליש — אָבער איך האָב קיינמאַל נישט געזען, אַז עלי זאָל אַרויסנעמען פון קעשענע קלייב-געלט, אָדער „פעניס“. תמיד נעמט ער אַרויס פון זיין קעשענע — אפילו צו באַצאָלן אַ ביל אין רעסטאָראַן — פּאַפּיר-געלט, וואָס איז אַן אַפּ-שפּיגלונג פון זיין „ספּאַרטמענישער“ נאַטור. זאָל נאָר אַט דער „יידישער גולן“ באַמערקן ביי אַ פריינט אַ קרומע מינע, אַז יענער איז אין נויט, וועט ער מיט האַרץ, און לייב און לעבן, אפילו מיט פייכטע

אויגן פון טיפער עמאציע, אויסטרעקן זיינע חברישע הענט מיט פולע זשמעניעס.

איך וויל איצט א קער טאן די געשיכטע א ביסל אויף צוריק, אין רעטרֶאספעקט. כ'וויל פרואוון אויפמישן בלעטער פון א לעבן, וואס איז שוין לאנג פארגאנגען, און אין קורצע עפיוזאדן אויפפרישן אין מיין זכרון יענע יונגע, אידלישע יארן פון אן עפאכע, וואס איז אַוועק. די דאָזיקע עפאכע ווארט נאך אפשר אויף איר גרינטלעכער אַפשאַונג. דאָס איז אן אַרבעט פארן היסטאָריקער, וואָס וועט, האַפנטלעך, אמאל קומען. איך בין דערצו ניט באַרופן. איך וועל בלויז איבערגעבן, אויף מיין באַשיידענעם אופן, איינדרוקן פון יענע יארן.

אין די יארן פון פאַר דער רוסישער רעוואָלוציע, האָט די יידישע איסט־סייד, אין ניו־יאָרק, וויברירט מיט שפרודלדיקן, צאַפֿל־דיקן לעבן, מיט שטרעבונגען פאַר קונסט און קולטור און רעוואָלוציע־אַנערישן אַטעם. אין יענער עפאכע האָבן די טערמינען „גענאָסע“ און „געזאָנען“ געהאַט אַן אידעאָליסטישן זין. ס'איז געווען שטאַרק אין דער מאַדע צו זיין „געזאָנען“ . . . און געווען זיינען דעמאָלט גאַנצע פּלייאַדעס פון „געזאָנענע“: סאַציאַליסטיש־געזאָנען, ציוניסטיש־געזאָנען, און אפילו וועגעטאַריש־געזאָנען . . . אָבער דאָס אויבערשטע פון שטויסל זיינען געווען די אַנאַרכיסטיש־געזאָנענע. ווען איינער האָט זיך דערקלערט, אָז ער איז „אַזוי־און־אַזוי געזאָנען“, איז דאָס געווען דער בעסטער אַטעסטאַט פון ראַדיקאַליזם און אינטעלעקטואַליזם. אַ מענטש, וואָס איז אינגאַנצן נישט געווען „געזאָנען“, אַזאַ מענטשן האָט מען באַ־טראַכט פאַר אַ פינסטערלינג און שונא פון פּראַגרעס. ווייזט אויס, אַז אויף מיין יוגנט־חבר עלי טענענהאַלץ און אויף מיר האָט מען אויסגערופן אין הימל, פאַר אונדזער געבוירן ווערן, אַז מיר ביידע זאָלן קומען אויף דער וועלט „ליטעראַריש־דראַמאַטיש געזאָנען“ . . . מחמת פון אונדזערע סאַמע ייגסטע יארן זיינען מיר, מיט האַרץ און נשמה, געווען פאַרליבט אין טעאַטער. דער „פּראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ איז געווען אונדזער מקום קדוש, אונדזער בית־המדרש. יואל ענטין איז געווען אונדזער רבי. יעקב גאַרדין, לעאַן קאַברין, ז. ליבין, דוד פינסקי, און שפעטער אַ ביסל, פּרץ הירשביין, זיינען געווען אונדזערע מדריכים, סיי מיט זייערע לעקציעס און סיי מיט פאַרליי־ענען זייערע פּיעסן.

נאָך אַ טאַג שווערער אַרבעט, ווער אין שאַפּ, ווער ביי זיין פּראַ־עסיע, פּלעגן מיר, בחורים און מיידלעך, אין אַוונט זיך צונויפקומען

אינם קלוב און פארברענגען די אַוונטן אין קולטורעלן נחת־רוח, און אין אַ געמיטלעך ליטעראַרישער אַטמאָספּערע.

אַט טו איך אַ שפּרינג אויף צוריק מיט אַ פאַר־און־פּערציק יאָר, ווי מיר גרייטן זיך מיט פּראָבן אויפצופירן אַ פּיעסע מיטן נאָמען: „גדליה בעל־עגלה“ פון מ. קאַץ (אַדאַפּטירט און באַאַרבעט פון גער־האַרד האַופּטמאַנס „פורמאַן הענשל“). וויסבערג שפּילט די ראַלע פון „גדליה“ און עלי טענענהאַלץ שפּילט די ראַל פון „מאַטקע קאַרנאַס“. מיר האָט מען נאָך ניט געטרויט צו שפּילן אַ ראַלע וואו מען דאַרף רעדן. צוליב מיין שבת־גוי־ידיש האָט מען מיר געגעבן צו שפּילן „אַטמאָספּערע“. אין אַ שענק־סצענע, וואו בעלי־עגלהס זיצן איבער פּלעשער משקה און ברומען אַ לידל, בין איך געווען איינער פון אַט דער גרופּע בעלי־עגלהס. געשפּילט האָבן מיר די פּיעסע אין דזשיי־קאָב אדלערס גרענד טעאַטער אויף דער איסט־סייד.

דערנאָך זיינען געקומען אַ גאַנצע רייע פּיעסן און איינאַקטערס, נאַמבערגס „די משפּחה“, אין וועלכער אליהו טענענהאַלץ האָט גע־שפּילט מיין פּאַטער און איך האָב געשפּילט זיין זון, וואָס איז אַראָפּ פון דרך הישר, ווייל ער האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די גייסטיק־רעליגיעזע מאַראַל, די יידישע עטיק, וואָס איז טיף פאַרוואַרצלט אין דעם פּאַטערס נשמה; מאַרק אַרנשטיינס „דאָס אייביקע ליד“; דוד פּינסקיס „גליק־פאַרגעסענע“; פּרץ הירשביינס „איינזאַמע וועלטן“; גער־האַרדט האַופּטמאַנס „פּרידנס־פּעסט“ און „איינזאַמע מענטשן“, און אַ סך, אַ סך אַנדערע דראַמאַטישע ווערק פון אונדזערע קלאַסיקער און פון דער וועלט־ליטעראַטור.

עלי, איך, און די איצט פאַרשטאַרבענע חברים אונדזערע: גאַלד־סמיט, וויסבערג, מלכה קאַרנשטיין, און איר צו לאַנגע יאָר, הענריעטאַ שניצער, לאה מעלצער און אַנדערע מיטגלידער פון „פּראָגרעסיוו דראַ־מאַטיק קלוב“, האָבן זיך באַטייליקט אין די־אַזיקע אויפפירונגען מיט דער ריינע כוונה צו שפּילן פּיעסן פון ליטעראַריש־קינסטלערישן כאַ־ראַקטער.

און אַט קוק איך ווידער צוריק און זע אונדזער היים, דעם „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ — עס איז אַ קבלת־פנים פאַר אונדזער ליבן גאַסט פּרץ הירשביין. נאָך מער: איך הער די רעדע, וואָס יואל ענטין האָט דעמאָלט געהאַלטן לכבוד פּרץ הירשביינס קומען קיין אַמעריקע:

„ . . . ווען מען האָט גענומען בויען דעם „האַלאַנד טונעל“, האָבן אַרבעטער געגראָבן פון ביידע זייטן, ס'הייסט, פון ניו-יאָרק און פון ניו-דזשויזי. ס'זיינען פאַרביי טעג, וואָכן, מאָנאַטן פון אינטענסיווער אַרבעט. מ'האַט געגראָבן און געגראָבן, און די וואַנט צווישן די ביידע שטאָטן האָט זיך נישט איינגעגעבן דורכצוברעכן, אָבער — אַט איז געשען דער נס: אַן אַרבעטער האָט מיט אַן אייזערנער לאַם אַ קלאַפּ געטאָן אין דער ערדישער וואַנט, די וואַנט איז איינגעפאַלן און די אַרבעטער פון ביידע זייטן האָבן זיך דערזען און גענומען יובלען פאַר פרייד, זיך געוואָרפן איינער דעם צווייטן אין די אַרעמס און מיט גדולה זיך געפרייט מיט זייער דערגרייכונג. טייערער פּרץ הירשביין, די מחיצה צווישן אַמעריקע און איראַפּע, איז איצט, מיט אייער קומען צו אונדז פאַרשוואַונדן. מיט פריידיקן געמיט און מיטן גאַנצן האַרצן באַגריסן מיר אייך און מיר האַפּן, אַז איר וועט דאָ בלייבן מיט אונדז און זיין אַ געטרייער מיטקעמפּער מיט אונדז, פאַר אַ ריינער, איידעלער יידישע בינע . . . ”

איך דערמאָן זיך, ווי פּרץ הירשביין, ע"ה, האָט מיט אונדז מיט-געשפּילט ווי אַן אַקטיאָר: מיר האָבן דאָן אויפגעפירט זיין באַרימטע פּיעסע „די נבלה“. גאַלדסמיט האָט געשפּילט די הויפט ראָלע, „מענדל“, און הירשביין האָט געשפּילט דעם פּאַטער אַברוש — שיינע פאַרגאַנגענע יאָרן.

עלי, איך ווייס אַז דו און איך בענקען נאָך יענע יאָרן, אָבער די השפּעה פון יענע אַרבעטן, די השפּעה פונם „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ האָט גאָר אַ סך גורם געווען צום אויפקום פונם יידישן קונסט טעאַטער, אַנגעפירט פון מאָריס שוואַרץ.

אונדזער אליהו טענענהאַלץ האָט שפּעטער, טאַקע אין דעם קונסט טעאַטער, אַרויסגעשיינט מיט זיין טאַלאַנטפולן, אינטעליגענטן שפּילן אין אַ ריי פּיעסן, און איך וויל דאָ אונטערשרייבן צו דעם יום-טוב פון זיין פּופציק-יאָריקן צוטראַג צו אונדזער טעאַטער, אַז מיט זיין אידעאָליסטישער, ערלעכער באַציאונג צו זיין שווישפּילערישער פּראָ-פּעסיע, האָט אונדזער עלי פאַרשאַפט חשיבות און כבוד, זיך און אונדז דזער טעאַטער.

די קאזיאנע באַרד

(הינטער-קוליסן מעשהלעך)

פון בעסי מאַמאשעווסקי

דערציילן וועגן עלי טענענהאַלצן, מיין קאַלעגע און מיין ביאָ-
גראַף, וואָלט איך געקענט אַ סך. ס'וואָלט פאַרנומען אַ היפש בוך
טאַקע, ווייל ס'איז שוין פערציק יאָר מיט אַ סמיטשיק זינט מיר זיינען
באַפריינדעט געוואָרן, ס'הייסט, זינט עלי איז געקומען צו מיר און
מיך אַנגערעגט צו דערציילן פאַר דער וועלט מיין לעבנס-געשיכטע,
וואָס ער האָט אַזוי שוין און ריין געשריבן און געדרוקט פריער אין
דער „וואַרהייט“ און נאָכדעם — אין אַ בוך.

יא, כ'וואָלט געקענט דערציילן וועגן אונדזער לעבן און אונ-
דזער טעאַטער, וועלכער האָט זיך אַזוי שוין צעבליט און איז אַזוי גיך
פאַרוויאַנעט געוואָרן, אָבער סיי עלי און סיי איך וואָלטן דערביי זיך
באַגאַסן מיט טרערן, און מיר ווייסן אַז, ערשטנס, וויינט מען נישט
ביי קיין יוביליאַומס און, צווייטנס, וועט מען אונדזער טעאַטער
נישט אַפמינטערן צוריק צום לעבן דורך טרערן . . . אַ חוץ דעם, איז
גלאַט שווערן צו ריידן פון אַוועקגעלעבטע יאָרן; איז שוין בעסער,
אַז איך זאָל דאָ דערציילן, צו עליס יוביליאַום, אַ פאַר „הינטער-
קוליסן“ זאָכעלעך, וואָס האָבן זיך אַפגעשפילט אין לעבעדיקן לעבן
און וואָס האָבן אַ שייכות מיט אונדזער עלין.

צום סעזאָן פון אַרום 1915-16 האָב איך געהאַט דאָס „פּיפּלס
טעאַטער“ אין ניו-יאָרק, און מיין פאַרטנער איז געווען דער עליוו-
השלום/דיקער יאַסעלע עדעלשטיין. נאָך אַ סך „איינטענהן“ מיט יאָ-
סעלען איז מיר, ווי ס'זאָגט זיך, געלונגען, אַז טענענהאַלץ זאָל אַנגאָ-
זשירט ווערן. געשפילט האָבן מיר מיין „רעפּערטואַר“, פאַרשטייט
זיך, ווי „כאַנטשע אין אַמעריקע“, „סיידי פּלאַם“, „סווי ברען“ און נאָך
אַזעלכע „קלאַסישע“ באַקס-אַפּיס פּיעסן, אָבער, פון צייט צו צייט האָבן
מיר אויך געשפילט אַ לייטישע פּיעסע, ווי קאַברינס „דעם דאַקטאָרס
ווייבער“, שלום-עליכמס „סטעמפּעניו“, דימאָוס „שמע ישראל“, און
אַנדערע.

די ערשטע, וויכטיקע, ראָלע וואָס טענענהאַלץ האָט דאָן געקראָגן, איז געווען די ראָלע פון „שלום דיין“ אין „ישיבה בחור“. אָט די פּיעסע, וועלכע איציקל זאָלאַטאַרעווסקי האָט איבערגעמאַכט פון „האַמ-לעט“, איז נישט געווען קיין פּיעסע, נאָר אַ גאַלד־מאַין . . . ס'האָט אונדער טעאַטער געבראַכט פּעסער מיט געלט. נו, איר ווייסט דאָך מסתמא, אַז בעסי טאַמאַשעווסקי איז באַשאַפן געוואָרן אַלס אַ בחור'טע און נישט קיין בחור, פונדעסטוועגן האָט דאָס פּובליקום אָנגעקוואַלן צו זען מיך שפּילנדיק אַלס „ישיבה־בחור“ . . .

עס איז די נאַכט פון „ישיבה־בחור“ פאַרשטעלונג. עס איז שוין באַלד צייט ס'זאָל זיך אויפהויבן דער קוירטן, אָבער אין די מענערשע דרעסינג־רוםס איז עפּעס אַ טומל, אַ געפּילדער און טאַקע אויך אַ גע־שלעג. וואָס? טענענהאַלץ האָט צעממיתט מיין סטיידזש־מענדעזשער און ער וויל זיך נישט אַנטאָן די קליידער פון „שלום דיין“; נישט די קליידער און נישט די באַרד. מען קומט צו מיר צולויפן און מען דער־ציילט מיר וועגן סקאַנדאַל, עס איז טראַבל, מען קאָן נישט אָנהויבן שפּילן. אָט דער „ליטעראַרישער עקטאַר“, דער טענענהאַלץ, קאָן געבן אַ פּאַטש ווי אַ גאַראַדאַוואַי, ער האָט דעם סטיידזש־מענדעזשער צע'ד'ט. וואָס טוט מען?

נו, טאַקע וואָס טוט מען? די צייט שטייט נישט און איך קאָן נישט איינזיצן, מען מוז עפּעס טאָן. איך בין מוחל מיין כבוד און לויף אַרויף צו די מענער אין זייער דרעסינג־רום און איך ווער געוואויר, אין איילעניש, די גאַנצע סומאַטאַכע; דער „דרעסער“ האָט טענענ־האַלצן צוגעטראָגן די קליידער, טענענהאַלץ האָט זיי באַטראַכט און געזאָגט, אַז ס'טויג נישט; דאָס זיינען קליידער פאַר אַ בעל־עגלה נישט פאַר קיין דיין, האָט דערויף דער „דרעסער“, חיים, געענטפּערט: — ביזשט געקומען פאַן ביטשוץ מיט ליטעראַרטאַציע און ווילשט מיר זשאַגען ווי צו דרעסן אַ ראַלי? סאַלעם דאַיען גייט שעם אזשיי דריישיק יאָר, ווילשטו, יאָלד, אַ רעוואָלוטשיע . . .

ווען יאַנקל, דער סטיידזש מענדעזשער, האָט געזען, אַז ס'עט זיין טראַבל, האָט ער באַפוילן טענענהאַלצן זיך אַנטאָן, גרימירן און נישט מאַכן קיין טראַבל בעקאָז „ס'איז דאָ אַ יוניאָן מיט אַ קאָנסטי־טושאָן“ פאַר אַ יאָלד וואָס מאַכט טראַבל . . .

— אָבער זעט נאָר די קליידער, זעט נאָר די באַרד; ס'איז אַך אַ באַרד פאַר „סאַנטאַ־קלאָוז“ נישט פאַר „שלום דיין“ — פּראַטעסטירט טענענהאַלץ.

און אזוי אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, טענענהאַלץ שרייט, אַז אַ ייד
אַ דייַן איז נישט קיין בעל-עגלה און נישט קיין „סענטאָ-קלאָוו“, און
יאַנקל שרייט „קאָנסטיטושאַן, טראַבל-מאַכער“ . . .

ווען איך בין אַרייַנגעקומען איז שוין געווען נאָכן פאַטש. יאַנקלס
פנים איז געווען געראַניעט און טענענהאַלצס פנים איז געווען רייַן
און שטאַלץ און גערעכט. איך האָב געהייסן געבן אים וואָס ער פאַר-
לאַנגט, און דער „ישיבה-בחור“ האָט זיך יענעם אַוונט אָנגעהויבן
שפּילן מיט אַ האַלבע שעה שפּעטער, און מיין פאַרטנער יאַסעלע האָט
מיך געקייבעצט: „זעסט שוין, בעסילע, דיין ליטעראַטאט גיט פּעטש,
מאַכט טראַבל, איך האָב דיר געזאָגט, אַז טעאַטער מיט ליטעראַטאציע
איז נישט קיין קאַמבינישאַן“ . . .

אַט, מיינע טייערע, דערמאַנט זיך אַן עפיזאָדעלע פון אַן אַוועק-
געלעבט לעבן, אָבער דאָס אילוסטרירט ווי אונדזער עלי טענענהאַלץ
האָט פון זיין יוגנט-אַן געפאַדערט פון טעאַטער — „טעאַטער און נישט
באַלאַגאַן“; ער האָט נישט געוואָלט אַנטאָן די קאַזאַנע באַרד . . .

נאָך אַ קליין זאַכעלע, וואָס דערמאַנט זיך מיר אַט איצטערט-אַ,
לכבוד עליס יום-טוב, וויל איך דאָ דערציילן. ס'איז, דוכט מיר, גאַנץ
טשיקאַווע פאַר יענער צייט פון איבער פיר-צענדליק יאָר צוריק.

מען האָט מיך איינגעלאָדן אויפצוטערעטן אין „פאַרווערטס“-האַל
פאַר זייער אַ וויכטיקן צוועק. האָב איך אַ טראַכט געטאָן אזוי: —
„פאַרווערטס האַל, אַ ליטעראַרישע קאַנצערט; בעסי, גאַרטל זיך אונ-
טער“ . . . האָב איך זיך טאַקע אונטערגעאַרטלט מיט שלום עליכמס
מאַנאַלאָג „דאָס טעפּל“. געקומען דער באַשטימטער אַוונט, מיר זיצן
אויסגעזעצט אויפן בינעלע; עלי און איך צווישן אַזעלכע בערן ווי
יאַנאַווסקי, דר' זשיטלאָווסקי, און נאָך אַנדערע פון דער סאַמע סמע-
טענע; דער זאָל איז איבערגעפאַקט מיט אַ באַגייסטערטן יונגן עולם,
און אַט איז מיין ריי און איך נויג זיך צו דער האַרציקער אויפנאַמע
וואָס מען גיט מיר און כ'נעם זיך לייענען „דאָס טעפּל“, מילאַ, כ'וועל
איך לאַנג נישט ברייען — ס'בליצט נישט . . . טאַקע בעסי טאַמאַ-
שעווסקי, טאַקע „דאָס טעפּל“, און טאַקע שלום עליכם — אָבער סע
בליצט נישט; מען לאַכט נישט, מען קאַטשעט זיך נישט פון געלעכ-
טער אזוי ווי ווען טענענהאַלץ לייענט עפעס שלום-עליכמדיקס; שלעכט,
ביטער, צנאַ-גוד און דאַצאַל . . . דאָ בויגט זיך טענענהאַלץ צו צו
מיר און רוימט מיר איין שטיל: „בעסי, לאַז אָפּ ס'„טעפּל“, נעם זינג
„זונטאַג“. אַט דאָס לידל „זונטאַג“ איז דאָן, אין יענער צייט, געווען

זייער פאפולער ביים עולם, זייער באליבט. און איך מאך נישט קיין
לאנגע שהיות און בייט איבער ס'טעפל אויף זונטאג . . . איך זינג
דאס קופלעטל, אָט דאָס לידל מיטן נאָמען „זונטאג“, און דער עולם
מיט מיר, מען קוועלט אָן און מען שרייט בראַוואָ און — וואָס נאָך
האָט דער אַקטיאָר אַ חוץ דעם אַפּלאַדיסמענט? איז געוואָרן פון
מיין קליינעם דורכפאַל מיטן „טעפל“ אַ גרויסער סוקסעס מיטן „זונ-
טאג“ און טאַקע נאָר צוליב דעם געזונטן חוש פון אונדזער ליבן יו-
בילאַר, אונדזער עלי — לאַנג לעבן זאָל ער!

מיין קאלעגע טענענהאלץ

פון מאַרים שוואַרץ

(סאן פאולא, בראַזיל)

ס'פרייט מיך זייער וואָס די פריינט פון בעסערן יידישן טעאַטער האָבן פאַרשטאַנען, אַז מ'דאַרף אָפּשאצן דיין אַרבעט, ליבער חבר טע-נענהאַלץ, ביים טעאַטער, ווייל וואָס דו האָסט געטאָן ביים טעאַטער, איז דיין ווילן געווען אַן ערנסטער.

די היפשע עטלעכע יאָרן וועלכע דו ביסט געווען אין קונסט טעאַטער, האָסטו געשפּילט וויכטיקע ראָלן און זיך תמיד אויסגעצייכנט.

איך געדענק נאָך קלאַר ווי אינטערעסאַנט דו ביסט געווען אין „וואַסקאַ פעפעל“ אין גאַרקיס „נאַ דניע“. איך האָב מיט יאָרן שפּע-טער געזען אַ גרויסן אַקטיאָר שפּילן דיזעלבע ראָלע מיטן מאַסקווער קונסט-טעאַטער-אַנסאַמבל, און יענער איז געווען צו אויבערפלעכלעך. דיין שפּילן אין דער דראַמע האָט אַ סך געהאַלפּן, אַז די דראַמע זאָל זיין אַ דערפאַלג.

איך געדענק אויך ווי פּלובלוטיק דו האָסט געשפּילט די ראָלע פון „נח“ אין הירשביינס קאַמעדיע „אַ פאַרוואָרפן ווינקל“ . . . דו האָסט ניט געגלאַנצט מיט די אויגן און פּאַזירט. דו האָסט געלעבט אין דער ראָלע. און ווי שאַרמאַנט און שפּילעוודיק דו ביסט געווען אין משה נאָדירס „סוקסעס“. אַ סך אַקטיאָרן האָבן נאָך דיר געשפּילט די ראָלע, אָבער קיינער האָט נישט אַרויסגעבראַכט דעם נאָדיר-הומאָר ווי דו.

און ווי פיין דו האָסט געשפּילט די ראָלע „ברוך משה“ אין דעם „שמידס טעכטער“. אונדזערע סצענעס, זיך בייסנדיק איינער דעם אַנדערן צוליב דעם שמידס צווילינג, ליגן מיר נאָך אין טעם.

די בעסערע בינע האָט פאַרלוירן אין דיר אַ פיינעם קרנ'דיקן טאַלאַנט, אָבער דאָס איז דער שיקזאַל פון יידישן טעאַטער. די בעסטע טאַלאַנטן האָבן זיך צוליב פאַרשידענע טעמים אַוועקגעריסן פון דער בינע, נישט ווייל זיי האָבן געוואָלט, נאָר ווייל זיי האָבן געמוזט.

ס'איז נישט גרינג פאר מיר ארומצואוואנדערן מיט א גרופע קינסטלער און ברענגען דאס יידישע ווארט פון דער בינע, בעת ניו-יארק פארמאגט צוויי מיליאן יידן, וועלכע רייסן זיך אוועק פון אונדזער יידיש לעבן.

ווי דו ווייסט, האב איך מיט א יאר צוריק געמוזט געבן מיינע פארשטעלונגען פון שלום עליכם אויף ענגליש, ווייל שפילנדיק אין בילטמאר טעאטער אזעלכע גרויסע פארשטעלונגען ווי „שיילאק און ויין טאכטער“, „הערשעלע אסטאראפאליער“, און „ריווערסייד דרייוו“, האב איך אין דריי וואכן פארלוירן אן ערך עלף טויזנט דאלער. וועמען זאלן מיר, יידישע קינסטלער, רופן אונדז צו העלפן קומען צום אויס-דרוק ביים יידישן טעאטער? וועמען? איך דו האסט מיר קיין ענטפער נישט געגעבן, ווייל דו האסט געמוזט פארלאזן די בינע. וואס קאן איך דיר ווינטשן צו דיין יובל?

דו ווייסט גאנץ גוט, אז איך בין פאר דיר נישט געווען קיין די-רעקטאר און קיין בעל הבית, ביי וועמען דו האסט געשפילט. דו ביסט געווען פאר מיר א געטרייער חבר, א הארציקער פריינט, און דער אייגענער בין איך געווען פאר דיר. איך האב זיך אפט מיט דיר אן עצה געהאלטן וועגן רעפערטואר — וועגן דער שווערער לאגע אין וועלכער דאס קונסט טעאטער האט זיך געפונען, און וועגן די שווערע אומשטענדן, וועלכע האבן סוף כל סוף געפירט דערצו, אז דאס קונסט טעאטער זאל געשלאסן ווערן.

איך געדענק נאך וואס דו האסט מיר געזאגט: „זאלן די יידן פון ניו-יארק און פון גאנץ אמעריקע זיך שעמען. דו האסט געטאן מער וויפיל דו האסט געקאנט צו דערהויבן דעם יידישן טעאטער“.

איך האב דייך תמיד געהאלטן פאר א קלוגן, פראקטישן מענטשן. דו האסט דאס מיר א סך מאל באוויזן, און דיין אוועקגיין פון טעאטער איז אויך געווען א פראקטישער אויסוועג.

אודאי בענק איך נאך דיר און דיין ליבער משפחה. דיין טייערע עטל איז געשטאנען ביי דיין זייט ווי רחל, די פרוי פון רבי עקיבא. זי איז געווען גרייט אלץ מקריב צו זיין פאר דיר. אויך דייןע צוויי ליבע טעכטער, וועלכע זיינען שיין און חנוועדיק, זיינען דיר גע-בליבן געטריי אפילו ווען דו ביסט געווארן אויס „פילם שטערן“. א חוץ דעם האסטו אזוי פיל הארציקע פריינט אין לאס אנגעלעס און,

ווי זאגט טאלסטאָי „איין פריינט איז גענוג צו ווייזן, אַז אַ מענטש מעג זיך אַרופן מענטש“.

דיין יום־טוב וועט געוויס זיין אַן אימפּאַזאַנטער — ווי דו האַסט פאַרדינט. דער טעאַטער־עולם און ספּעציעל דער קולטור קלוב וועלן זיכער אַפּשאַצן דייע פאַרדינסטן אַלס קינסטלער און מענטש.

ווינטש איך דיר גליק און פרייד און אריכת ימים, און אפשר, אויב ס'וועט מעגלעך זיין, וועל איך נאך דריקן דיין האַנט ביי דעם יום־טוב.

פארוואס א יוביליי?

פון אסתר שומיאשער-הירשביין

אז מען יום-טוב'ט אימיצנס א יוביליי, פוצט מען זיך אויס אין די שענסטע שבת-יום-טוב'דיקע מלבושים, ווייל א יוביליי צייכנט אונטער א מענטשנס לעבן און זיינע טואונגען; א יוביליי פירט אונטער סך-הכל'עך, ירירות און עליות אין א מענטשנס לעבן; א יוביליי איז א לייטער מיט וועמענס טרעפ מען מעסט דאס שטייגן און דאס פאלן, דאס גוטע און דאס שלעכטע; א יוביליי דארף פארענדיקן די ניט-פארענדיקע חלומות פון א מענטשנס לעבן; דאס ניט-דערגאנגענע און דאס ניט-דערוואגטע; דאס ניט-דערגרייכטע און דאס דערגרייכטע, קורץ — א יוביליי איז א חשבון הנפש פון וואס-געוואונען און וואס-פאר-לארן; וואס דערזען און וואס פארזען אין דעם גאנג פון לעבן.

אז מען יום-טוב'ט א יוביליי און מען שטייט פנעם אל פנים מיט דעם נסיון זיך א שפיל צו טאן מיט יענעם יארעלעך, מיט יענעם געוויין און געלעכטער, מיט יענעם ווייטיק און פארדרוס, מיט יענעם קאמפן און דערגרייכונגען, הויבט מען אן זיכן אין זיך און דערקענען דאס אפגעגאנגענע — גוט, צי שלעכט. הויבט מען אן דורך דעם יוביליאר זיך אליין דערזען, זיך אליין צו פארשן און דערקענען, הויבט מען אן פארזיכטיק אויפבלעטן זכרונות פון אייגענעם אוועק-געלעבטן לעבן.

דער מענטש הויבט אן זיין גאנג אין לעבן מיט א ניגון; א ניגון פון גלויבן און בטחון; א ניגון פון ספקות און פחד. דער מענטש, ווי די ערד, איז געדולדיק און לאזט זיך טרעטן . . . דער ניגון אבער לייגט איין וועלטן; ער ברומט און העשעט, ער קערט איבער ביימער מיט די ווארצלען, ער רייסט אויף אַנגעזאַמלטע, צעישעטע כוחות, וואס ווערן צעשטויבט אויף טויזנטער שפליטער, ווי ים-כוואליעס, וואס שלאגן זיך אפ אין א פעלוז.

און אַט אַזוי איז דער מענטש אן אינזשינער, וואס לייגט בריקן צווישן דעם אייגענעם איך און דער וועלט. כאַטש זיינע שוואַכקייטן האָבן אים איינגעשפּאַנט, געפּענטעט, געשמידט אין קייטן, דאָך, ווי פּראַמעטעאוס, רייסט ער זיך צו דער זון און וויל נישט דערלאָזן, אַז

די וואַכעדיקע זאָרגן פאַר ברויט מיט וואַסער זאָלן מאַכן אַ גאַרנישט-
מיט-אַ-נישט פון זיין שיינעם חלום, פון זיין שיינעם ניגון.

אַט די שטיקלעך געדאַנקען קומען צו מיר אַצינד, בשעת די
רעדאַקציע פון אַט-אַ-דעם יובל-בוך האָט מיר באַפוילן און געזאַגט:

— אסתר, ווען איר זינגט אַ ליד שייך, איז גוט, קאַנט איר אונדז
עפעס זאָגן גוטס, וואָס זאָל זיין שייך?

— זאָגן וואָס?

— וועגן אליהו טענענהאַלץ יוביליי.

דערמאָן איך זיך ווי מיט אַ צייט צוריק איז געקומען צו מיר
איינער פון אַ גרופע טעאַטער-ליבהאַבער, ח' מרדכי מיזל, און אַן
לאַנגע שהיות מיר דערקלערט:

— היות, ווי אונדזער גרופע איז יאַרנלאַנג איבערגעגעבן בלב ונפש
אונדזער טעאַטער; אין די יאָרן זינט מיר זיינען אין לאַס אַנדזשעלעס,
האַבן מיר דאָ דורכגעפירט טעאַטער-אַוונטן, ריינע און שיינע, און,
אונדזער מדרוך אַליין איז אַ וויכאַוואניק פון אַ דראַמאטישן קלוב,
איז שוין באַלד אַ יאָר ווי מיר טראָגן זיך ארום, בסוד, מיט אַ געדאַנק
פון צוטראָגן אַ בלום איינעם, וואָס האָט עס פארדינט, דאָס איז אונ-
דזער פריינט און רבי אליהו טענענהאַלץ, פאַרלאַנגען מיר אייער חשוב'ע
מיטהילף.

איז דאָס מיר געפעלן געוואָרן און איך האָב מסכים געווען.

איז אַזוי ארום צושטאַנד געקומען דער טענענהאַלץ יוביליי.

אין אַט טויכן פאַר מיין דמיון אויף מיינע ערשטע כלה-טריט. פרץ
הירשביין פירט מיך צום „אווירוינג פלייס טעאַטער“ אין ניו-יאָרק,
וואו עס גייט שוין די אַכטע וואָך מיט גרויס דערפאַלג זיין פאַלקס-
שפּיל „אַ פאַרוואָרפן ווינקל“.

ביים טעאַטער אַן עולם פון הונדערטער מענטשן. מען שטופט
זיך און מען רייסט זיך צו דער קאַסע פאַר בילעטן. און אַט זיצן מיר
שוין אויף אונדזערע פלעצער אין טעאַטער, וואָס איז אַנגעפיקעוועט
מיט מענטשן און מיט באַגייסטערונג. דער עולם — יום-טוב'דיק
און נייגעריק, אַלעמענס אויגן פינקלען צו דער בינע. דער פאַרהאַנג
הויבט זיך אויף, די בינע איז באַלויכטן מיט אַ ליכט, וואָס ווייזט אַ
שפּראַץ אויף טאַג. דער זידע פירט די ציג און עס באַווייזט זיך אַ
פאַרמעליקטער יונג, ער שפּרינגט שקאַצעוואַטע אַריבער דעם פלויט,

מיט פייער אין די אויגן זוכט ער זיין צירלען, זיין שולמית, און עס הויבט זיך אן פאנאנדערוויקלען א דארפישער שיר-השירים. דער בחור, זיין היטל פארשאַרצט, אַ לאַק האָר פאלט אריבער דעם שטערן, ער איז טאקע פארליבט מיט אן אומשולדיקער יינגלשער תמימות, יינגלשער פייער שפריצט פון זיינע אויגן, ליבע און האַס, צערטלעכ-קייט און שטורעם, פאַרדראָס און צאַרן — אַליץ מישט זיך אויס אין דעם ליבע-שפּיל.

אַט דער פאַרמעליקטער יונג הייסט אין שפּיל „נח“ און דער אקטיאָר וואָס האָט געשפּילט „נח“ הייסט אליהו טענענהאַלץ.

ער האָט מיט זיין שפּילן דעם פאַרליבטן בחור אויסגעשפּילט דעם גאַנצן עולמ'ס ערשטע ליבע, אָן פּניות, מיט פייער אין די ביינער.

יאָרן טראַגט זיך מיטן שטראָם און קעגן שטראָם, מיט אויפקום און מיט אומקום, מיט שיינקייט און יונגשאַפט. זיי גאלאָפּירן אריין אין דער עלטער — די עלטער, די עלטער — מיט אכזריותדיקע טריט שפּאַנט זי אָן רחמים און צעלייגט רעכטס און לינקס, ווי סאַפּעס, די יאָרן און לאַזט דעם ווינט איבער זיי בושעווען . . .

אַ צייט-שפרונג פון זעקס און דרייסיק יאָר, אַ פאַרוואַנדלונג.

די פאַרוואַנדלונג קומט פאַר טאקע דאָ אין אונדזער לאַס-אַנג-דזשעלעס. מען ליבט זיך פייערן דאָס דערשיינען פון פרץ הירשביינס פינף בענד פון זיינע ווערק און טאקע מיט דער אייגענער פאַלקס-שטיק „אַ פאַרוואַרפן ווינקל“, און „נח“, דעם פאַרליבטן 18-יאָריקן מילנער-יונג שפּילט ווידער — אליהו טענענהאַלץ.

איך זע, אַז טענענהאַלץ גייט ארום ממש ווי א משוגענער, ווי ער וואָלט געשטאַנען פאַרן יום-הדין; ער איז זיכער און דאָך — ניט זיכער. ער קלייבט זיך טאָן אַ זאָך, וואָס פאר דער „גאַס“ וועט עס אויסזען אפשר אַ חוזק, מען וועט לאַכן, באַקאַנטע און אפילו פריינט וועלן זיך אַרומטראַגן מיט אַ פאַרטיקן שמייכל . . .

און ער איז געווען גערעכט, זיין קינסטלער-חוש האָט אים ניט גענאַרט.

מאַמעלעך, וואָס ס'האַט זיך אַפּגעטאַן, וואָס פאַר אַ שושקעריי, ווען מען האָט זיך דערוואוסט, אַז אליהו טענענהאַלץ קלייבט זיך שפּילן דעם יונגן בחורל, דעם אַכצן יאָריקן „נח“, מען איז געקומען צו מיר מיט „סטייטשן“:

— סטייטש, ווי דערלאַזט איר אַזאַ זאַך?

— סטייטש, ווי דערלויבט איר חוּזק מאַכן פון אייער הירשבײנס
אַ פּיעסע?

איך ענטפער:

— אליהו טענענהאַלץ איז דער שוישפילער און ער ווייסט בעסער
וואָס ער קאָן זיך יאָ און וואָס ער קאָן זיך נישט דערלויבן אויף דעם
געביט פון זיין שוישפיל-קונסט.

אַבער טענענהאַלץ איז אַלץ צערודערט, אַ פאַרצווייפלונג כאַפט
אים אַרום און ער בעט מיך גיין מיט אים צום קינסטלער דאַקטאר
פּאָל באַראַטאָו נאָך אַ עצה.

מיט פרייד און ליבע נעמט אונדז אויף באַראַטאָו ע"ה. אויס-
געהערט וואָס טענענהאַלץ דערציילט אים וועגן איצט שפילן „נח“,
צעפירט ער זיינע הענט, קוקט אין דער ווייטקייט אַריין ווי אַ פּאַטרי-
אַרך און זאָגט:

— עלי, גאַלובטשיק, ווען די ראַל זאַל פאַר דיר זיין ניי, ווען
דו זאָלסט דאַרפן איצט שפילן אַזאַ יונגן בחור אַלס אַ נייע ראַל, וואָלט
איך דיר געזאָגט: „ניע-סמעיי“, טו נישט אַזוינס, ביסט פאַראַנטוואָרט
לעך צום פובליקום וואָס קומט דיך זען, אַבער, ווען דו האָסט אַט
די ראַל געשפילט נאָך אַלס „ליוביטעל“, נאָכדעם שוין אַלס פּראַפּע-
סיאָנאל און מיט גרויס „אוספיעך“, איך ווייס עס, נו, זאָג איך דיר,
אַז דו וועסט צוריקקומען אין לייב-און-לעבן, מיטן גאַנצן יוגנט-
פּייער אינם ווידער-איבערלעבן מיט פּרישן כח דעם יונגן מילנער-
כלאַפעץ. טאָ גיי און שפיל, איך הייס דיך!

איך קאָן ניט פאַרגעסן ווי אליהו טענענהאַלץ האָט זיך דאַן צע-
קושט מיט באַראַטאָון און אים געדאַנקט מיט יינגלשער התלהבות.

און אַט, מען גרייט זיך, אין אַ גוטער שעה, צו דער אויפפירונג
פון „אַ פאַרוואַרפן ווינקל“. איך קום צו פּראָבן. טענענהאַלץ, אַ באַ-
נומענער פון אַן אינערלעכן כח און מיט אַ באַזונדערער כוונה טוט
לאַבאַראַטאָרישע אַרבעט, מען לייענט שורה ביי שורה, עס ווערט
איינגעשטעלט דער טאָן, ער איז מקפיד אויף ניואַנס, שטימונג און
קאָליר פון שטים. מיט עקשנות וויל ער ווידעראַמאַל דורך דעם שוי-
שפיל אויסגעשטאַלטיקן די פאַרשויענען פון אַ פאַרגאַנגענער פּאַלקס-

טימלעכער שיינקייט. טוט ווער פון די שוישפילער ניט מיט דער אַנגעוויזענער פשטות ווי ער וויל, צעשרייט ער זיך מיט באַנומענע קולות. אָבער די שוישפילער באַנעמען זיך צו אים מיט אַ באַזונדערן געדולד. מיטאַמאָל ווערט זיין צאָרן פארוואַנדלט אין אַ שטיל וואַסער, ממש אַ לאַם, ער קוקט יעדן איינעם אין די אויגן אריין און, אַז מען טוט גוט, צעלאַכט ער זיך הויך און קלייבט נחת. יעדער איינער פון אַנסאַמבל ברענגט אַרויס זיין ניגון, זיין אויסטייטשונג, און ער קוועלט ווי אַ יינגל, און עס פינקלען טרערן אין זיינע אויגן.

און אזוי גייען אַן די פּראָבען; אַרבעט, אַרבעט און ווידעראַמאָל אַרבעט.

טענענהאַלץ, אויף זיין רענטש, איז איינגעשפּאַנט ווי אַ פּערד אין כאַמוט, אָבער ער לויפט יעדע נאכט אין שטאַט אריין צו פּראָבן, אַ חוץ דעם האָט ער זיך אריינגענומען אַ מאַנקאַליע אין קאַפּ, אַז ער מוז אָפּנעמען פון זיך כאַטשבע אַ פינגף-און-צוואַנציק פּונטלעך, און במשך פון צוויי חדשים טוט ער עס טאַקע, כדי ער זאָל קאָנען שפּילן דעם העלד פון זיין יוגנט.

אַ יום-טובדיקער עולם זיצט אין ווילשייער עבעל טעאַטער. עס ווערט טונקל, דער פּאַרהאַנג הויבט זיך אויף, די באַליכטונג אויף דער בינע ווייזט אַ שפּראַך אויף טאַג, דער זיידע רעדט צו דער ציג און אַ פּאַרמעליקטער יונג באווייזט זיך. זיינע אויגן ברענען, ארום האַלדז וואויליונגעריש אַ רויט פּאַטשיילקעלע אין אַ שליפּל אויס-געבונדן, ספּריטנע און יונג שפּרינגט ער אריבער דעם פּלויט, ער זוכט מיט די אויגן זיין צירלען, די שולמית פון זיין האַרצן און, אזוי הייבט זיך אַן פּאַנאָדערוויקלען דער דאַרפישער שיר-השירים, אַ שיר-השירים פון קדמונים אַן — — —

מיט זיין שפּילן דעם יונגע פּאַרליבטן מילנער-יונג האָט דער שוישפילער, איצט ווי אַמאָל, באלד געוואונען דאָס האַרץ פון דעם גרויסן עולם אין טעאַטער.

אַט פּאַרוואַס אַ יוביליי פּאַר אַ פּיינעם יידישן שוישפילער.

קינסטלערישע באגייסטערונג

(אן עפיוזאד)

פון ה. לייזויק

איך שליס מיך אָן אַן דער רעדאָקציע-קאָלעגיע ז. זילבערצווייג.
ה. לאַנג, א. באַביטש און אָן דעם גאַנצן קאָמיטעט. וואָס גרייט זיך
צו אַ פּייערונג און אַ יובל-בוך לכבוד אליהו טענענהאַלץ.

זיין 50-יאָריקער צושטייער פאַר דעם בעסערן יידישן טעאַטער
אין אַמעריקע דאַרף פון אונדז אַלעמען אָפּגעשאַצט ווערן. גראַד
איצט ווען דער קינסטלערישער יידישער שוישפּילער בכלל איז פאַר-
וואַגלט און זיין אַרט פאַרנעמען לייכטע צופאַסלער.

מיינע פּערזענלעכע דערפאַרונגען מיט טענענהאַלצן אויף דער
טעאַטער-בינע זיינען באַמת אויסטערלישע, זייער רירנדיקע, הגם
אַביסל צו-רירנדיקע:

אויף דער פרעמיערע פון מיין „גולם“, מיט לאַנגע יאָרן צוריק,
וואו ער, טענענהאַלץ, האָט דורכגעפירט אַ וויכטיקע ראַלע, האָט ער
פון גרויס באַגייסטערונג, ביים סוף פון דער פאַרשטעלונג, מיך אַזוי
אַרומגענומען, מיט אַזויפיל אמתער ליבשאַפט, אַז ער האָט מיר שיער
אַלע מיינע ביינער ניט צעבראַכן. דאָס איז ניט קיין שפּאַס. זיין אַרומ-
נעמען מיך האָב איך געשפּירט לאַנגע וואָכן. ס'איז אַבער געווען גוט.
ס'איז געווען אַ סימן פון זיין אמתער קינסטלערישער באַגייסטערונג.
איך דערמאָן זיך עס איצט און איך בענק נאָך יענע יאָרן.

איך באַגריס טענענהאַלצן פון פולן האַרצן. איך בין זיכער,
אַז אויך ער בענקט נאָך יענע באַגייסטערטע יאָרן. ער מעג אַבער זיין
צופרידן וואָס ער האָט דעם אַנדענק פון יענע יאָרן ניט פאַרשוועכט
ביז היינט.

זכרונות פון א הערלעכן פעריאָד

באגריסונג פון צילי אדלער

צום אליהו טענענהאַלץ יובל־קאַמיטעט,
לאַס אַנדשזעלעס

חשובע פריינט :

אַ האַרציקן דאַנק אייך וואָס איר גיט מיר די געלעגנהייט אויס־
צודריקן מיין ליבשאַפט און פאַרערונג צו מיין ליבן קאַלעגע און חבר
אליהו טענענהאַלץ.

דאָס וועקט אויף אין מיר וואונדערלעכע זכרונות פון דעם
הערלעכן פעריאָד פון דער יידישער בינע, אין וועלכן אליהו טענענ־
האַלץ האָט אַ גרויסן חלק. צוזאמען מיט יעקב בן־עמי, יחיאל גאַלד־
שמידט, בינע אבראמאָוויטש, בערטא גערסטיין, חנה אַפעל, מאַריס
שוואַרץ, האָבן מיר, אליהו און איך, געלייגט דעם פונדאַמענט פאַר
דעם יידישן קונסט־טעאַטער. ווער קאָן פאַרגעסן דעם יוגנטלעכן ברען
און ענטזיאַזם, וואָס האָט אונדז אַלעמען באַגייסטערט יענעם סעזאָן?...

די ליבשאַפט צו דער בינע האָט אין אונדז אַרויסגערופן אויך
אַ נאַענטע חברשאַפט אין פריוואַטן לעבן. פלעגן מיר כמעט נאָך יעדער
פאַרשטעלונג שעהן לאַנג פאַרברענגען צוזאמען, און דאָ איז
אליהו טענענהאַלץ שטענדיק געווען דער פריילעכער מוזיק צווישן
אונדז. זיין הומאָר און גלייכווערטלעך פלעגן פאַרלייכטערן אונדזער
געמיט נאָך דער אַנגעשטרענגטער אַרבעט אויף דער בינע.

אליהו טענענהאַלצס אויפטרִיט אין „אַ פאַרוואַרפן ווינקל“ איז
געווען פאַר אונדז אַ באַזונדערע איבערלעבונג און מיר האָבן אַלע
זיך געפרייט מיט זיין דערפאַלג.

אַ שאַד וואָס אליהו איז איצט אַזוי ווייט פון אונדז, באַגריס איך
אים פון ווייטנס צו זיין יוביליי און ווינטש אים נאָך לאַנגע, לאַנגע יאָרן
צו זיין טעטיק פאַרן יידישן וואָרט, ווי אין די אַמאָליקע, גאַלדענע צייטן.

מיט ליבשאַפט

אייער

צילי אדלער.

אַן אַדערױף אויף אַ פּאַרטערט

פּון א. לוצקי

מיינע ליבע און טייערע פריינט!

עס פרייט מיך, וואָס איר פּראַוועט אַ יום־טוב פאַר דעם באַרימטן און באַליבטן שוישפּילער און קולטור ייד חבר עליע טענענהאַלק.

צענדליקער טויזנטער יידן אין ניו־יאָרק געדענקען נאָך און שעצן חבר טענענהאַלצן אַלס שוישפּילער און אַלס איינעם פון די ערשטע, און אפשר טאַקע דער ערשטער טאַלאַנטפולער הומאַריסטי־שער פּאַרליינער אויף קולטורעלע יידישע אונטערנעמונגען מיט עט־לעכע צענדליק יאָר צוריק.

אין די אַלע יאָרן וואָס ער איז אין לאַס אַנדזשעלעס — הערן מיר דאָ, ווייסן מיר דאָ אין ניו־יאָרק, אַז ער דינט די יידישע קונסט אומדערמידלעך, מיט האַרץ און מיט זיין גאַנצן לייב און לעבן. די יידישע קולטור־טעטיקייטן אין לאַס אַנדזשעלעס, זיינען דער אייביק ברענענדיקער פּאַקל פאַר דער גאַנצער יידישער אַמעריקע, מיט דער הויפט אַנפירערשאַפט פון אונדזער אַלעמענס פיל געאַכטן חבר עליע טענענהאַלק. אַזוי איז דער איינדרוק ביי אונדז אין ניו־יאָרק.

אַז גאַט וועט מיר שענקען דאָס לעבן, האָף איך נאָך צו זיין אַ גאַסט אין לאַס אַנדזשעלעס, וואו איך וויל אַנשרייבן אַ סעריע פּאַר־טרעטן פון דאַרטיקע עטלעכע יידן, וועלכע פאַרדינען עס פאַר זייערע גוטע טאַטען לטובת הכלל און לטובת היחיד, און איינער פון די הויפט־פיגורן וואָס איך וויל מאַלן מיט ווערטער, וועט זיין אונדזער נאָך אויף לאַנגע, לאַנגע יאָרן מיין ליבער, האַרציקער פריינט און חבר עליע טענענהאַלק.

איך דאַנק אייך וואָס איר האָט מיך איינגעלאָדן אַנטײל צו נעמען אין דעם בוך וואָס איר גרייט לכבוד אונדזער יובילאַר. איך האָף, אַז די עטלעכע שורות אין בוך וועלן דערווייל זיין אַן אַדערױף, צו דעם פּאַרטערט וואָס איך האָף צו שאַפן פון אים, ווען איך וועל זיין צו גאַסט אין אייער, אונדזער אַלעמענס יידישן, קולטורעלן גרויסן וואַקזאַל פון גאַנץ אַמעריקע, וואָס רופט זיך לאַס אַנדזשעלעס.

פון אמאליקן אמאל...

(זכרונות)

פון שרההאמער־דזשאקלין

זייער אָפּט ווען איך בלייב מיט זיך אליין און טראכט פון יענער צייט ווען איך בין געווען פארבונדן מיטן יידישן טעאַטער, און דאָס טעאַטער איז דעמאָלט געווען אין סאַמע בלי, און כ'האַב געחלומט צו ווערן אַ גרויסע אַקטריסע, נעמען פאר מיינע אויגן שוועבן געשטאַלטן, וועלכע האָבן אין יענער צייט געשפּילט אַ גרויסע ראָל אין יידישן טעאַטער.

צווישן די וואָס האָבן פארנומען אַן אַנגעזען און בכבוד'יק אַרט, איז אַן ספּק געווען אליהו טענענהאַלץ.

כ'וועל קיינמאַל ניט פארגעסן יענע גאַלדענע עפאָכע, ווען מאָריס שוואַרץ האָט אויפגעפירט אַנסקיס „דיבוק“ און אַרום „קונסט־טעאַטער“ איז געשאַפן געוואָרן די קונסט־שולע, וועלכע האָט אריינגענומען אַרום פּופּציק שילער.

איך בין געווען איינע פון די פּופּציק.

מען האָט מיט אונדז געלערנט דיקציע, פּלאַסטיק, אפילו טאַנצן. דערפאַר זיינען מיר אלע מיט אַמאַל געקרוינט געוואָרן אַלס אַקטיאָרן, כאַטש אין דער אמתן זיינען מיר געווען נאָר סטאַטיסטן. מיר פּלעגן אַנטייל נעמען אין מאַסן־סצענעס: מיר זיינען געווען אַמאַל בעטלער, אַמאַל חסידים, אַמאַל סטרייקער אויף אַ פּיקעט־ליין און אַמאַל סאַל־דאַטן אויפן שלאַכטפּעלד... די מיידלעך האָבן געטאַנצט אויף חתונות...

די שילער האָבן אָפּגעגעבן עקזאַמען פאַר אזעלכע קינסטלער ווי מאָריס שוואַרץ, מאַרק שווייד און אליהו טענענהאַלץ. נאָר די טאַל־לאַנטפּולע זיינען אויסגעקליבן געוואָרן פאַר ראָלן, וואָס זיינען אַמ־מערסטן באַשטאַנען פון צוויי ווערטער . . .

איך האָב געהאַט די זכיה אויסגעקליבן צו ווערן פאַר אַ ראָלע; צוויי פון דער כּלה'ס חברטאָרינס אין „דיבוק“ גייען אַריין אין בית־המדרש, וואו עס לערנט דער חתן, חנן. איינע (געשפּילט פון בעסי מאַגולעסקאַ) זאָגט: — זע ווי שייַן ער איז! ער איז אַ שוואַרצינקער.

א שווארצינקער! רוף איך אויס: — ניין, ניין, ער איז א וויסינקער, א וויסינקער!

ווען איך בין א ציטערדיקע אראפ פון דער בינע, האבן מיר אלע שילער פארזיכערט, אז איך בין געווען אויסגעצייכנט אין דער „ראלע“ . . . דא האב איך דערזען אליהו טענענהאלצן גרימירט אלס „ער-שטער בטלן“, ער האט בלויז א שמייכל געטאן, א שאקל געטאן מיטן קאפ, וואס איך האב עס אויסגעטייטשט: „דו ביסט געווען גוט אין דער ראלע“. איך בין געווען אין זיבעטן הימל פון גליק. טענענהאלץ, דער אנערקענטער שוישפילער און דער בעסטער שלום-עליכם פאר-לייענער, וועלכער האט אפילו באקומען די אנערקענונג פון שלום-עליכמען אליין, איז געווען דער, וואס האט אלע מאל צוגעגעבן מוט און קוראזש יונגע טאלאנטן. און ווען מיר פלעגן זיך באקלאגן, אז עס פאלט אונדז שווער דאס שפילן ניין מאל א וואך, דערצו ארבעטן אין שאפ, ווען א סך האבן שוין געהאלטן ביים פארלאזן דאס טעאטער, פלעגט טענענהאלץ, מיט באגייסטערונג, אויסרופן צו אונדז: „קינדער, וואס איז דאס מיט איך? וואס הייסט, איר זייט מיד? וואס מיינט פאר א יונגן טאלאנט דאס ווארט „שווער“? אויב איר האט דעם „פונק“ וואס מען רופט טאלאנט, וועט אייך קיינמאל גארניט זיין צו שווער“.

ניט איינעם פון די יונגע האט ער אפגעהאלטן פון אוועקגיין, ער איז אלע מאל געווען גרייט צו העלפן. צו יענער צייט, ווען די טירן פון דער אקטיארן-יוניאן זיינען געווען פארריגלט אויף זיבן שלעסער, האט טענענהאלץ א סך געהאלפן דעם יונגן אקטיאר. אזוי האט ער געהאלפן אריינעמען אין דער אקטיארן-יוניאן די דעמאלט יונגע אקטיארן משה שטראסבערג, לעאן זיידנבערג און לאה מעלצער.

פון די פופציק שילער אין קונסט-טעאטער, וועלכע טענענהאלץ האט געהאלטן אין איין מונטערן, האט פארט א צאל עפעס דערגרייכט: פון די מיידלעך זיינען בעסי בודאנאוו און העלען בלעי געווארן פראץ-פעסיאנעלע אקטריסעס. חנה ספעקטאר איז געווארן איינע פון די אינטערעסאנטסטע ראדיא קאמענטאטארן. איך בין אוועק אויפן שרייבערישן וועג און איך טראג שוין אויף מיין געוויסן צוויי ביכער דערציילונגען. איינער פון יענע שילער איז געווען דער איצטיקער איינגארטיקער דיכטער א. לוצקי, וועלכער איז באוואוסט איבער דער גאנצער יידישער וועלט. אן אנדערער, דער שוישפילער און רעזשי-סאר יהודה בליך, אויך צבי סקולער, וואס ברענגט אומעטום זיין ריין יידיש ווארט. די אנדערע זיינען זיך צעגאנגען אויף פארשיידענע

וועגן: די מיידלעך האָבן חתונה געהאַט, די מענער זיינען געוואָרן ביז-
נעסלייט און אזוי איז פאַרשוואונדן אַן עפאַכע ארום יידישן טעאַטער.

עס קאָן מיט זיכערקייט געזאָגט ווערן, אַז אליהו טענענהאַלץ האָט
אַריינגעשריבן אַ שיין בלאַט אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער.
אין יאָר 1925-1926 ווערט טענענהאַלץ דירעקטאר פון אמפּיאָן-טע-
אַטער אין ברוקלין צוזאַמען מיט סעמועל גאַלדינבורג און ציליע
אדלער. אין מיטן סעזאָן פאַרלאָזט סעמועל גאַלדינבורג דעם אַמפּיאָן-
טעאַטער, אָבער טענענהאַלץ פירט ווייטער אַן מיטן טעאַטער און
עס גאַסטרעלירן ביי אים אזעלכע סטאַרס ווי רודאַלף שילדקרויט,
בערטאַ קאַליש, באָריס טאַמאַשעווסקי און בעסי טאַמאַשעווסקי. צום
שלוס פון יענעם סעזאָן פאַרלאָזט טענענהאַלץ דאָס יידישע טעאַטער
און פאַרט אוועק קיין האַליוואוד. ער ווערט אויפגענומען אין דער
„מעטראָ גאַלדווין מייער סטודיאָס“, ער קריגט אַ ראַלע מיט נאַרמאַ
שירער און ווען דאָס בילד איז פאַרטיק געוואָרן, קריגט טענענהאַלץ
אַ קאָנטראַקט אויף פינף יאָר.

אין עטלעכע יאָר ארום קומט טענענהאַלץ צוריק קיין ניו-יאָרק
און ווערט פאַרהאַלטן פון אַ גרויסן טייל פון זיינע חברים שוישפּי-
לער און זיי גרינדן דעם אַנסאַמבל טעאַטער אויף דער 14טער גאַס
אין ניו-יאָרק, וואו איז לאַגעליאַן פּלעגט שפּילן מיט איר טרופּע.
טענענהאַלץ ציט צו דעם באָרימטן שוישפּילער אלעקסאַנדער גראַנאַך,
וועלכער איז דעמאָלט געקומען קיין אמעריקע און זיי פירן אויף ה.
לייוויקס „גולם“, אלעקסאַנדער גראַנאַך אַלס „גולם“, לאזאַר פּריד
אַלס דער „מהרל“ און אליהו טענענהאַלץ אַלס „תנחום“.

ווען יידישע טעאַטערס האָבן זיך אַן פאַרמאַכן איינער נאָכן אַנדערן,
פאַרשווינדן זייערע שוישפּילער. אזוי אויך איז טענענהאַלץ צוריק
אוועק קיין האַליוואוד. מיר, זיינע פאַררער, האָבן נאָכגעפּאַלגט זיין
קאַריערע. מיטאַמאַל דערהערן מיר, אַז טענענהאַלץ איז געוואָרן אַ
פאַרמער! געדענק איך דעם רושם וואָס דאָס האָט געמאַכט צווישן
שוישפּילער אין ניו-יאָרקער קאַפּע „ראַיאַל“, אַ סך האָבן אים קריי-
טיקירט, אַ סך האָבן אים מקנא געווען . . . דעם אמת געזאָגט, איך
האָב מיר קיינמאַל ניט געקענט פאַרשטעלן אליהו טענענהאַלצן אַלס
פאַרמער, ביז — ביז איך האָב דאָס דערזען מיט מיינע אייגענע אויגן.
אויף מיין לעצטער רייזע אין לאַס אַנדזשעלעס, ווען איך בין אַרויס-
געפאַרן אין מאַנראַוויא, האָב איך באַזוכט זיין פאַרם. אויך דאָ האָט
טענענהאַלץ אויסגענוצט זיין קינסטלערישן חוש, ער האָט אַליין איינ-

געריכטעט פארשיידענע „געזשעטס“ פאר דער באקוועמלעכקייט פון
 זיינע הינער. און אויך דא איז ער געבליבן דער פוריטאנער יידישיסט:
 איך האב אליין געהערט ווי ער רעדט צו זיינע קלאר-ווייסע הינדע-
 לעך א ריינעם יידיש און די הינדעלעך פארשטייען אים אויסגעצייכנט
 אויף מאמע-לשון . . . מיר זיינען אריין צו אים אין שטיבל און ביי
 א גלעזל טיי שמועסנדיק, האב איך דערזען צוריק דעם אמאליקן
 יונגן אליהו טענענהאלץ: ער האט ארויסבאקומען א גרויסן ספר און
 געבלעטערט, וואו יעדעס בלעטל האט דערציילט פון א רייכער פאר-
 גאנגענהייט, פון קינסטלערישע טריאומפן, בילדער פון פארשיידענע
 ראָלן, רעצענזיעס פול מיט לויב, קינסטלערישע צייכענונגען פון
 אים — אָבער טענענהאלץ לעבט ניט בלויז מיט דער פאָרגאָנגענהייט,
 ער איז איצט, ווי אמאל, שפרודליק און פול מיט כח און אַמביציע.
 איך בין געווען אנגענעם איבערראשט ווען איך האב אים איצט צום
 ערשטן מאל אין א פערטל יאָרהונדערט ווידער געהערט פאָרלייענען.
 געווען אין דאָס אין ל. א. קולטור קלוב, צום ערשטן האָט ער גע-
 לייענט דער דיכטערין אסתר שומיאטשער-הירשביינס זייער געלונגען
 ליד: „מייך יידיש וואָרט“, און באלד נאָך דעם אונדזער קלאַסיקער
 שלום-עליכם. ער האָט אלעמען באַגייסטערט מיט זיין קרעפטיקן פאָר-
 לייענען, מיט זיין ריינער דיקציע און מיט זיין קינסטלערישן טעמ-
 פּעראַמענט.

יא, אליהו טענענהאלץ איצט, פונקט ווי אין אמאליקן אמאל.

א קול פון ניו יארק

פון חיים עהרענרייך

וועגן אליהו טענענהאלץ, דעם טעאטער קינסטלער, קאָן אַ מענטש, וואָס האָט ליב יידיש טעאטער, ניט ריידן מיט אַ רואיקן געמיט. ער איז אַוועק פון יידישן טעאטער, בעסער געזאָגט, אָפּגעקערט זיך, ווייל אין גאַנצן איז ער קיינמאַל ניט אַוועק, נאָך אין יענע יאָרן ווען אונז-דזער בינע, לכל הפחות לפנים, האָט נאָך געבליט. מיט זיין אָפקערן זיך האָט טענענהאלץ געהאַלפן פאַרשנעלערן דעם פּראָצעס פון ירידה, וואָס האַלט שוין אָן, ניט שיינע נאָר, מיאוסע עטלעכע יאָר.

סיפּאַרשטייט זיך, אַז די אורזאַכן פון דעם פאַלן האָט מען גע-קענט מערקן נאָך מיט יאָרן פריער. אליהו טענענהאלץ איז געווען איינער פון די יעניקע, וועלכע האָבן געזען יענע ערשטע סימנים. איך ווייס עס פון פּערזענלעכע געשפּרעכן, וואָס איך האָב מיט אים געהאַט אין די ערשטע צוואנציקער יאָרן. ער האָט זיי געזען, יענע אַנזאָגן פון פּריצייטיקן האַרבסט, און אַנשטאַט רופן און וועקן און אַנגעמען מיטלען אָפּצואווענדן דעם קומענדיקן חירבן, איז טענענהאלץ אָפּ-געטראָטן אָן אַ זייט . . .

און אליהו טענענהאלץ איז איינער פון די כוחות, וואָס וואַלטן געקאַנט אַ סך אויפטאָן כדי אָפּצושטופן די ירידה, אויב ניט אינגאַנצן, אויסצומיידן זי. ער האָט געקאַנט העלפן, ווייל ער איז ניט בלויז אַקטיאָר, ווייל ער איז מער ווי אַקטיאָר. טענענהאלץ איז איינער פון די אינטעליגענטע און שעפּערישע מענטשן, וואָס דער יידישער טע-אַטער האָט געהאַט. ער פאַרמאַגט אַרגאַניזאַטאָרישע פּיאַיקייטן; ער קאָן האַלטן אַ פען אין האַנט — און ניט אַ גראַפּאַמאַנישע פען — און באַזיצט אַ כח הדיבור. ער האָט אויך פאַרנומען אַן אַנגעזעענע פּאַזיציע ביים אויבן-אַן פון יידישן טעאטער. אַנשטאַט צוטראָגן אַט די אַלע יכולת'ן צו דער פאַרשטאַרקונג און באַלעבונג פון אונדזער בינע, איז טענענהאלץ פון איר אַראָפּ.

אודאי האָט ער געהאַט זיינע פּערזענלעכע מאַטיוון דערביי, אפּשר גאַנץ שטאַרקע און וואַגיקע מאַטיוון, אָבער אין דעם פאַל פון אליהו טענענהאלץ, אַזוי ווי אין דעם פאַל פון יעדן טאַלאַנטפולן

און שעפערנישן קינסטלער, וועמען דער שיקזאל, אדער זייערע גרויסע פייאקייטן, רוקן ארויס צו דער פאדערשטער ריי פון זייער בארוף, גילטן ניט אַט די אייגענע מאַמענטן. טענענהאַלץ, ווידערהאַל איך, האָט געקאַנט אַרגאַניזירן די יוגנטלעכע כוחות פון יידישן טעאַטער. ער האָט פאַרמאַגט גענוג וויסן, אינטעליגענץ און ווייטזיכטיקייט צו קאַנען אָפּפרישן אונדזער בינע און אַריינבלאַזן ניי לעבן אין איר . . . דאָס האָט ער ניט געטאַן.

דערפאַר איז אַזוי שווער צו שרייבן מיט אַ גרינגן געמיט צו זיין יובליום־טוב. דערפאַר רופט דאָס ווייסע פאַפיר אַרויס אַזוי פיל שוואַרצע געדאַנקען.

ער איז געקומען צו אונדזער טעאַטער אַ יונגער, אַ פרינצלעך־שלאַנקער, אַ ריטערלעך־מוטיקער און האָט זיך ניט איינגעבעטן, נאָר אויסגעקעמפט זיין פּאָזיציע אויף די ברעטער פון אונדזער בינע. זיין שטימע, וואָס האָט געקלונגען מיט זכרישער גבורה, זיין יחוס־דיקע געשטאַלט, זיין שטאַלצער קאַרק — ניט קיין סך אַזוינע האָבן מיר געהאַט אין אונדזער טעאַטער. זיין אַוועקגיין איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ; שטאַרקער, גלויב איך, ווי ער אַליין האָט זיך אים פאַרגעשטעלט. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל ער איז געווען בלוט און פלייש פון אונדזער פּאָלקסטימלעכקייט, איינגעוועבט און איינגעאַדערט אין דעם לעבן פון דער יידיש־יידישער גאַס. ער איז געקומען מיט שלום־עליכמען און פינסקיין און ארנשטיינען און מיט די בעסטע שרייבער־דראַמאַטורגן פון די אייראָפּיאישע בינעס. און איידער ער האָט זיך גענומען צו גרים און קאַסטיום, האָט ער זיך פאַרנומען מיט דער מלאכה פון פען און טינט. האָבן מיר פון אים געהאַט אַ רעכט צו דערוואַרטן גאַר אַן אַנדער „דענוימאן“ ווי אַוועקגיין און פאַרלאָזן די טעאַטער־גאַס אונדזערע און דערמיט צוטראַגן צו איר ביטערער פאַראַרימטקייט.

פאַרשטיי איך, אַז מיט אַזאַ טאַן זיך צו באטייליקן אין דער רייכער סימפּאָניע פון דעם יובל איז ניט קיין סימן פון גאַר גוטן געשמאַק, אַזאַ טאַן קאַן אַריינטראַגן אַ דיסאַנאַנס אין דער מוזיק פון דער גרויסער שמחה, איך מיין, אַבער, אַז אַמאַל קאַן אַט דער ניט־ווילקאַמענער טאַן מיינער צוטראַגן קאַלאַריט צום רייכן טעפּיך אין וועלכן דער יום־טוב וועט איינגעוויקלט ווערן און — אַזוי, יעדנפאַלס, האָף איך צוגעבן אַ ניואַנס צו זיין פאַרביקייט.

אוודאי ווינטש איך אליהו טענענהאַלצן אַ סך שעפּערישע יאָרן.

איך ווינטש, אז ער זאל נאך באווייזן צוצוטראגן א פאזיטיוון ביטראג
צו דער אויפלעבונג פון יידישן טעאטער. איך גלויב אז דאס איז נאך
מעגלעך, אויב די טענענהאלצעס זאלן זיך נאך אפרופן . . .

איך שליס זיך אן אן דער גרויסער גרופע פון זיינע פריינט,
וועלכע טראגן אים צו אויפריכטיקע ווינטשעוואָניעס און בלומען —
זיי דאָרט און מיר פון דערווייטנס.

פון דעם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“

ביו האַליוואוד

פון יוד לאַמער מאלאמוט *

דער אמתער טאַלאַנט גייט קיינמאַל ניט פאַרלוירן און דערגרייכט סוף-כל-סוף צו דערפאַלג. די דאָזיקע ווערטער קאַנען אָנגעווענדט ווערן אויף דעם יידישן בינע-אַרטיסט, וועלכער שיינט אין דער פילם-וועלט זינט די לעצטע דריי יאָר, טענען האַלץ (טענענהאַלץ).

אליהו טענענהאַלץ, ווי עס קענען אים די ליבהאַבער פון יידישן טעאַטער, איז אַ פראָדוקט פון דער ניו-יאָרקער „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן פון יידישע אינטעליגענטן מיט דער אַבזיכט צו בויען אַ ריינע און בעסערע יידישע בינע. טענענהאַלץ איז געווען איינער פון יענע, וועלכע פלעגן אַרויס-טרעטן מיט פאַרלייענונגען, דער עיקר איז ער באַרימט געוואָרן פאַר זיין לייענען שלום-עליכמ'ן.

פון דעם דראַמאַטישן קלוב, וואו ער איז אנערקענט געוואָרן אַלס גרויסער טאַלאַנט, איז ער אריבער אויף דער יידישער בינע, שפילנדיק אַ שטיקל צייט מיט דוד קעסלערן, דערנאָך מיט בעסי טאַמאַ-שעווסקיין און שפּעטער, ווען שוואַרץ'ס קונסט טעאַטער האָט זיך גע-עפנט, האָט טענענהאַלץ געצויגן גרויס אויפמערק פון דער קריטיק און ער איז אנערקענט געוואָרן אַלס אמת'ער טאַלאַנט.

אַפּשפּילנדיק צען יאָר יידיש טעאַטער, האָט טענענהאַלץ נישט געמאַכט קיין גרויסע אַנשטרענגונג אַנצוקומען אין די „מואוויס“. בלויז דאָס וואָס ער איז געקומען אין האַליוואוד.

(* אַט דער אַרטיקל איז דערשינען מיט אַ קנאַפן פּערטל יאָרהונ-דערט צוריק אין זשורנאַל „האַליוואוד“ (ל. א., יוני, 1929). מיר ברענגען אים דאָ, אַן שום ענדערונגען, ווי אַן אַליסדרוק פון יענער צייט, ווי מ'האַט דעמאָלט געקוקט אויפן שווישפּילער טענענהאַלץ, און אויף וויפּל דער ייד און מענטש טענענהאַלץ האָט זיך אין אַלע זיינע פּעריאָדן ניט געענדערט.

פילע, וועלכע האָבן אים געקענט פון דער יידישער בינע, האָבן געפרעגט: וואָס וועט דער שלום-עליכם פאַרלייענער און דער אַרטיסט פון יידישן קונסט טעאָטער טאָן אין האַליוואָוד? ווי אַזוי וועט ער זיך אַריינפאַסן אין אַ פּרעמדער וועלט, אין ראָלן וועלכע זיינען אינגאַנצן גהיפּוד פון אַלץ וואָס זיין רעפּערטואַר פאַרמאַגט.

אַבער אין אַ שטיקל צייט אַרום ווי ער איז אנגאַזשירט געוואָרן פון דער „מעטראַ-גאַלדווין-מעיער“, איז ער געוויזן געוואָרן אויפן ליילעך אין „פּריסקאַ סאַלי ליווי“, און זיין שפּילן האָט שטאַרק אויס-גענומען ביי דעם עולם.

אין „טרעיל אָו ניינטי עיט“, איז אים געגעבן געוואָרן זייער אַ שטאַרקע ראָל און ער האָט דעם עולם נאָך מער איבערראַשט.

גאַנץ אָפט פאַסירט, אַז ווען די קריטיקער זעען אים, בלייבן זיי איינפאַך פאַרגאַפט און זיי זאָגן:

— זעט נאָר, אַט דער כאַראַקטער וואָס טענענהאַלץ שאַפט, איז אַזוי נאַטירלעך, אַזוי לעבעדיק, אַז איר פאַרגעסט גאַר, אז איר זיצט אין טעאָטער. איר זעט אַ לעבעדיקן מענטשן וואָס איז ניט קאַריקאַ-טורמעסיק, ניט איבערטריבן, נאָר שיין אויפגעפאַסט און נאַטור-טריי געשילדערט, פונקט ווי ער וואַלט טאַקע אַליין געווען דער טיפּ אין לעבן.

אַ שיינער שטריך אין טענענהאַלץ'ן איז: ערשטנס, דאָס וואָס ער האָט זיין נאָמען ניט געביטן. אויב מען האָט געמוזט מאַכן אַ קאַמפּראַך-מיס, האָט ער פשוט גענומען זיין נאָמען און צעטיילט אויף צוויי טיילן; טענען האַלץ (טענענהאַלץ), און וואָס עס איז נאָך וויכטיקער, ער איז געבליבן דער אייגענער יידישער מענטש, מיט דער ליבע צו דער יידישער שפּראַך, ליטעראַטור און קולטור, און האָט זיך אין האַליוואָוד איינגעבירגערט יידישעך, ד. ה. מיט אַ יידישן קולטור קלוב, וואו ער לעבט זיך אויס אין אַ היימישער יידישער סביבה, פון צייט צו צייט לעבן דאָרטן אויף זיינע שלום-עליכם טיפּן פון דער יידישער בינע, און זיינע איבערגעשאַפענע העלדן, אפילו די פאַרלעזונגען פון דעם אַמאָליקן „פּראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, וואו ער האָט געשעפט זיין יניקה.

אין דעם יידישן קולטור קלוב גיט ער זיך אָפּ מיט אַנטוויקלען אַ דראַמאַטישע סעקציע פאַר וועלכער ער לייגט אוועק אַ סך געזונט, און ער איז מיט דער דאָזיקער אַרבעט גאַנץ שטאַלץ.

טענענהאלץ האָט זיכער דערגרייכט צו אַ גרויסן דערפאַלג, אָבער מען קען אויף אים ניט זאָגן, אַז ער האָט קאָמפּראַמיטירט מיט זיין נאָמען, מיט זיינע פּרינציפּן, און ער האָט ווען עס איז פיגורירט אַלס ניט-ייד.

ער איז איינער פון אונדזערע לייכטנדע שטערן אין האַליוואָוד, אַן אמתער יידישער שטערן, און איינער פון די ווינציקע, וואָס טאַמער באַט מען אים אַן אַ ראַלע און ער דערשמעקט, אַז די ראַלע וועט דעם יידישן נאָמען ניט טאָן קיין גוטס, איז ער מפקיר דאָס געלט, וואָס עס שטייט אים פאַר צו פאַרדינען און ער שפּילט ניט אין אַזעלכע פאַרשטעלונגען.

וויפּל יידישע אַקטיאָרן, נאָכדעם ווי זיי ווערן שוין באַרימט, קענען זיך באַרימען מיט אַזעלכע האַנדלונגען?

טענען האַלץ, ווי עס אייניקן זיך די מייסטע קריטיקער וועגן זיין שפּילן, האָט אין זיך איינגאַרטיקעס, גוטמוטיקעס, קאַמישעס, כאַ-ראַקטעריסטישעס, וואָס אַז ער קומט אַרויף אויף דער בינע, אָדער ווען איר זעט אים אויפן ליילעך, באַמערקט איר ווי ער נעמט ביס-לעכווייז אַרײַן די ראַלע אין זיך, און שלעפט אייך מיט און האַלט אייך געשפּאַנט. איידער די פאַרשטעלונג איז אַריבער, באַמערקט איר שוין גאַרניט אַ סך פון די שוישפּילער, אָבער אים באַמערקט איר שוין אינ-גאַנצן. ער לויפט אַוועק מיט דער פּיעסע און פאַרטונקלט אַ סך, אַ סך אַנדערע שטערן, מיט וועמען עס קומט אים אויס צו שפּילן. און ווען איר לייענט די קריטיק, פּילט איר, אַז אויב עמיצער ראַטעוועט אַפּט אַ סיטואַציע, אָדער אפילו אַ גאַנצע פּיעסע, איז עס טענענהאַלץ. אין דריי יאָר צײַט האָט ער באַמת זייער פּיל דערגרייכט, און מיר מעגן זיין שטאַלץ מיט אים.

אליהו טענענהאלץ און דער לאם אנגעלעסער

יידישער קולטור קלוב

פון י. פרידלאנד

טענענהאלץ, כידוע, האט זיך קיינמאל נישט אידענטיפיצירט מיט קיין באשטימטער פאליטישער ריכטונג אין יידישן לעבן, און ס'האט זיך באמת געפאדערט צו יענער צייט, מיט קנאפע דרייסיק יאר צוריק, א סך מוט און יידיש-קולטור-באוואוסטזיניקייט, ארויסצוקומען אין דער יידישער עפנטלעכקייט מיט אן אידייע פון גרינדן א יידישן איבערפארטייאישן קלוב. צו יענער צייט, באלד נאך די ערשטע יארן פון דער רוסישער רעוואלוציע, איז דער סאוועטישער קלימאט געווען ביז גאר א גינסטיקער די מערסטע האבן געהאפט און געגלויבט באמונה שלימה, אז די איינציקע ישועה און גאולה פאר דער גע-פלאגטער מענטשהייט און פאר אונדז יידן באזונדער, וועט זיכער קומען פון מאסקווע, און די, וועלכע האבן געצווייפלט אין אזא אריענטאציע, האט מען תיכף באצייכנט ווי פאררעטער, פינסטערלינגען וכו'. דער קאמף אויף דער יידישער גאס צווישן „לינקע“ און „רעכטע“, האט זיך דעמאלט אזוי צעפלאקערט, אז ס'איז געווען סכנות נפשות, ממש דערשטיקט צו ווערן פון דעם „סמאג“ וואס האט זיך געשאפן . . . א ברודער האט דאך מער א ברודער נישט דערקענט! . . . עפעס א קלייניקייט, ררעוואלוציע! מע האט זיך פארנומען ראטעווען די מענטש-הייט . . . און דא קומט ארויס א ייד, מיט אזעלכע ווילדע בור-זשוואנע השגות און וויל גאר שאפן א יידישן אומפארטייאישן קלוב! נו, האט מען אים טאקע דאן באטראכט ווי א „טשודאק“, א ייד אן עקשן, וואס לאזט זיך נישט גיין אין שפאן, און וויל גאר גיין קעגן שטראם פון דער צייט! . . . נאכדעם האבן זיך שוין געפונען נאך אזעלכע ווי ער, יידישע קולטור-מענטשן, וועלכע האבן נישט גע-וואלט צעריבן ווערן צווישן די מילשטיינער פון דעם אזוי גערופענעם פאליטישן פארטייקאמף, און האבן געגרינדעט דעם ל. א. יידישן קלוב.

„דער יידישער קלוב — האט טענענהאלץ זייער כאראקטעריסטיש באמערקט — איז צום לעבן געבראכט געווארן אלס א יידיש ווינקל אן א „פלאט“ און אן א „פארמע“ (פלאטפארמע—י.פ.), נאר מיט

א בטחון צו לעבן ווי א פארצווייגטע, פריינטלעכע יידישע משפחה". און געווען איז דער קלוב, דעמאלט, מער ווינציקער ווי א פאמיליען-קרייז: א פאר צענדליק מיטגלידער אין צאל האבן זיך פארקליבן ערגעץ אויף א משופעדיקן בארג, אין א הויז, העט ווייט, אויפן וועג צו גלענדייל, און ביי אינטימע מסיבהלעך האט מען געפייערט טראג-דיציאנעלע יידישע יום-טובים, לויט א מאדערנעם נוסח, און טעג נענהאלץ האט „געפראוועט טיש". צו יענער צייט איז אזא קלוב געווען אן „אוניקום", און טאקע צוליב דער נייקייט, אינטימיטעט און אן דער אָנגעבלאָזענער אָפיציעלקייט, פלעגן אַרויפקומען אַהינצו, פון צייט צו צייט, געסט-קינסטלער וועמען טענענהאלץ האט געבראכט, אזא באַרימטער בעל-מנגן ווי חזן יאָסעלע ראָזענבלאַט ע"ה איז אויך אַרויפ-געקומען, אַוועקגעזעצט זיך ביי דער פּיאַנע און מיט אַ סך מתיקות אויסגעזונגען זיין באַרימטן „נרננה", און דער עולם האט אויך פריי און היימישלעך מיטגעזונגען, און אזוי אויך אנדערע פון פאַרשיידענע קינסטלערישע זשאַנערן.

הגם דער „יידישער קלוב" האט נישט אַרויפגעלייגט אויף זיך קיין באַשטימטע קולטור התחייבות, האט ער אָבער אָן פרעטענזיעס, דורכגעפירט אַ היפשע צאל קינסטלערישע אַוונטן, עכטע יידישע מסיבהלעך פון אַ הויכן קולטורעלן תוכן, ליטעראַרישע פאַרלייענונגען פון אונדזערע קלאַסיקער, פאַלקס-געזאַנג און בכלל — ווי טענענער האַלץ פלעגט זיך אויסדריקן — „דאָס איז ניט סתם גערעדט קולטור", נאָר געלעבט און דורכגעלעבט זיך יידיש-קולטורעל.

אליהו טענענהאלץ, צו יענער צייט, איז באַשעפטיקט געווען אין די פּילמס, אין האַליוואוד, האט פאַרדינט גאַנץ גוט און האט דעם יידישן קלוב, זיין ליבלינג, אַוועקגעגעבן גאָר אַ סך פון זיין צייט, זיין אומבאַגרענעצטע ענערגיע און טאַלאַנט. נישט נאָר האט ער מיט זיינע פאַרלייענונגען און שוישפּיל אַרויסטריטן באַרייכערט די אַוונטן פון קלוב, נאָר ער האט אויך אַראַגאַניזירט ביים קלוב אַ יוגנט גרופּע און אַ יוגנטלעכע דראַמאַטישע סטודיאָ, אונטער זיין לייטונג און רעזשי. אַ צאל פון די יוגנטלעכע האָבן דורך און אַ דאַנק דער „סטודיאָ" געלערנט און שטודירט די שאַפונגען פון אונדזערע יידישע קלאַסיקער און דיכטער. אַזעלכע טאַלאַנטירטע יוגנטלעכע ווי: אסתר אטלסבערג, שפרה דיטלאו, לאה און חנה תרגום, פאול גורעוויטש, נפתלי לאנדסבערג, לאה הערמאן א. א. פלעגן אויפטרעטן מיט פאַר-לייענונגען און רעציטאַציעס פון דער יידישער ליטעראַטור, פון וועלכע דער יידישער עולם האט באמת געהאט גייסטיק הנאה.

טענענהאלץ איז צו יענער צייט פאר די יוגנטלעכע און „דראם“ סטודיא“ געווען אין דער בחינה פון לערער און דערציער. ער האט באמת ממשיך געווען מיט א צאל יוגנטלעכע, יידיש לערנען און וויסן, וואס איז, בלי ספק, פארבליבן אין זכרון ביי זיי עד היום. איצט, זיינען זיינע געוועזענע תלמידות און תלמידים, וועלכע האבן פאר אים גרויס דרך ארץ און ליבע, שוין אליין טאטעס און מאמעס, און איך בין זיכער, אז דאס וואס טענענהאלץ האט מיט זיי געלערנט, איז נישט געגאנגען לאיבוד: די לידער און מעשה'לעך וואס ער האט מיט זיי איינגעשטודירט, גיבן זיי איצט איבער צו זייערע קינדערלעך. דאס איז א געפיל און אן אויפטו מיט וועלכן אונדזער בעל יובל מעג באמת שטאלץ זיין.

די פארוואלטונג און די מיטגלידערשאפט פון יידישן קולטור קלוב שאצן באמת אפ די גרויסע פארדינסטן פון אליהו טענענהאלץ, סיי פאר דעם וואס ער האט אוועקגעלייגט א יסוד פאר אזא איבערפאר-טייאישער ארגאניזאציע, ווי דער יידישער קולטור קלוב און בכלל פאר זיינע טעאטראלע קינסטלערישע בייטראגן צו דער ברייטער יידישער עפנטלעכקייט.

מיר גיבן אים אונדזערע הארציקסטע ברכות און ווינטשן אים נאך א סך, א סך שעפערישע יארן.

באלד פופציק יאר אויף דיזעלבע וועגן

פון א. באכיטש

אלס איינער, וואָס דאָרף מיטהעלפֿן צונויפשטעלן אַט דעם יובל-
בוך, האָב איך אויסגעדריקט דעם געדאַנק צו מיינע צוויי „טשיף רע-
דאַקטערן“, אַז דער בעסטער וועג ווי אַזוי אַט דאָס בוך קאָן געבן
כאַטש אַ קליינע אָפּשפיגלונג פֿון טענענהאַלצס אַלזייטיקע טעטיקייט
אויפֿן טעאַטער און קולטור געביט, איז אַז מען זאָל איינלאָדן אַ צאָל
חברים שווישפּילער פֿונם בעסערן ייִדישן טעאַטער, און אייניקע שריפט-
שטעלער מיט וועמען טענענהאַלצן איז אויסגעקומען צו אַרבעטן אין
די אַלע יאָרן. אַט די אַרטיקלען וועלן שוין במילא געבן אַ בילד פֿון
זיין פֿאַרשידנאַרטיקער טעטיקייט.

אַט, אַ שטייגער, וויל איך דאָ אין די ווייטערע שורות איבערגעבן
וועגן עטלעכע קולטורעלע אונטערנעמונגען, וועלכע טענענהאַלץ האָט
דאָ אין שטאַט דורכגעפירט, אין וועלכע איך האָב אויך געהאַט אַ
האַנט און איך ווייס ניט, אויב עמיצער אַנדערש האָט אַט די אינפֿאַר-
מאַציע, און צי עמיצער אַנדערש וואָלט עס גאָר דערמאַנט.
ווען איך בין געקומען אין לאָס אַנדזשעלעס אין 1927, איז טע-

נענהאַלץ דעמאַלט געווען, ווי מען זאָגט, אין די פעדערן (נישט די
איצטיקע טשיקן פעדערן), נאָר טאַקע אַ „ביגשאַט“ מיט אַ קאַנטראַקט
ביי „עם דזשי עם“, איז אויפגעטראָטן אין אַ צאָל וויכטיקע ראָלן און
ער איז געווען אַ „האַליוואוד סטאַר“. פֿאַר אונדז, זיינע אַלטע באַ-
קאַנטע, איז ער געבליבן דער זעלבער עליע. אַט אין יענער צייט, אין
זיינע דערפֿאַלגרייכע טעג אין האַליוואוד, האָט ער פֿאַרטראַכט און זיך
שטאַרק מתעסק געווען מיטן אַרגאַניזירן אַן עכט ייִדישן קולטור קלוב,
וואו דער ייִדישער מענטש זאָל זיך קאָנען אויסלעבן קולטורעל ייִדיש.
דאָס זיינען געווען זיינע ווערטער. אין אַן אַנדער פּלאַץ איז דאָ אַ באַ-
זונדער אַרטיקל וועגן טענענהאַלצס בייטראַג צום ייִדישן קולטור קלוב.
וויל איך זיך דאָ מער ניט פֿאַרנעמען מיט דעם, איך וויל אָבער דער-
מאַנען עטלעכע אַנדערע וויכטיקע אויפטאונגען זיינע.

ביי מיין אַנקומען אין לאָס אַנדזשעלעס, בין איך אַ פֿאַר יאָר
געווען דער סעקרעטאַר פֿון דער היגער פֿאַלק שול אויף סאַטאָ סטריט.

אין יענע טעג האָבן אַ גרופע חברים פאַרטראַכט איבערצובויען דאָס אַלטע שטיבל אויף אַ לייטישן צענטער, מיט גאָר ווייניק געלט, אָבער מיט יוגנטלעכן גלויבן אין דער אונטערנעמונג. ביים לייגן דעם ווינקל־שטיין האָבן מיר געהאַפט צו שאַפן אַביסל געלט, און מיר האָבן דאָן טאַקע געשאַפן אַ 4-5 טויזנט דאָלער. טענענהאַלץ האָט אונדז אַ סך געהאַלפן אין יענער אונטערנעמונג. חוץ זיין אייגענעם אנטייל, האָט ער אונדז געהאַלפן קריגן אַ צאָל גרויסע אַרטיסטן צום יום־טוב. איך געדענק שוין ניט די נעמען, אָבער מיר דאַכט זיך, אַז די שילד־קרויסט, מאַריס מאַשקאוויץ, וועראַ גאַרדאן, דזשאַרדזש סידני, און אנדערע זיינען דורך זיין הילף געקומען צום יום־טוב און זיינען אויך געווען אַפטע אונטערהאַלטער אויף אינדזערע אונטערנעמונגען.

אַ צאָל אַרטיקלען אינם בוך שפּיגלען אַפּ טענענהאַלצס טעאַטער־קאַריערע. איך וויל בלויז דערמאָנען און צוגעבן עטלעכע געזעל־שאַפטלעכע טעאַטער־אויפטואַנגען מיט וועלכע מיר פּערזענלעך איז אויסגעקומען מיטצואַרבעטן.

אין די יאָרן 36-1930, ווען איך בין געווען פאַרבונדן מיט דער „קאַליפּאָרניער יידישע שטימע“ — אין וועלכער ער האָט אַפט גע־דרוקט זיינע פיינע הומאַרעסקן — האָב איך אים אַמאָל דערציילט וועגן דער פינאַנציעלער לאַגע פון דער צייטונג, אַז עס פעלט פשוט אויף שבת, און אַז מיר פּלאַנירן דורכצופירן אַ יוביליי פון דער צייטונג אין טריניטי אוידיטאָריום, און אַז דער איינציקער אויסוועג איז, צו מאַכן דעם יוביליי פאַר אַ דערפּאָלג, וואָס זאָל אונדז ברענגען אַביסל געלט אַפּצוצאָלן נויטיקע חובות און אַביסל דערהייבן דעם פּרעסטיזש און אינטערעס פאַר דער צייטונג. טענענהאַלץ האָט אָן וועלכע קאַנדי־ציעס אָנגענומען זיך צו באַטייליקן אינם אַוונט. אַז ער האָט אָנגע־נומען זיך צו באַטייליקן אינם אַוונט, האָבן מיר זיך דעררעדט צו דעם, אַז ער זאָל ניט קומען עפעס לייענען, נאָר מיר זאָלן דורכפירן אַ פאַרשטעלונג, אויפפירן עפעס אַ הומאַריסטישע מאַכערייקע, אַפֿ־לאַכן אַביסל פון זיך אַליין. אויף דער עצה פון טענענהאַלצן, האָב איך זיך אַוועקגעזעצט שרייבן דעם קרומען שפּיגל פון דער רעדאַקציע, וואָס איז אויך דאָן געווען דער קרומער שפּיגל פון אונדזער דע־מאָליטיקער יידישער לאַס אַנדזשעלעס. כאָטש איך בין דאָן ניט געווען אין קיין שטאַרק הומאַריסטישער שטימונג, אָבער נויט ברעכט אייזן, איך האָב עס אָנגעשריבן. אָבער ווי ניט קיין דערפאַרענער דראַמאַטורג, איז עס געווען צוזאַמענגעסטריגעוועט מיט לויזע שטעך. עליע האָט זיך ניט געפוילט, פאַרקאַטשעט די אַרבל, און מיר האָבן צוזאַמען

געמעקט און געשריבן, און נאך אמאל געמעקט און געשריבן, און עס איז ארויסגעקומען אן אויסגעצייכנטע שארזש-קאמעדיע פון א יידישער רעדאקציע. אויפגעפירט האט מען עס מיט אמאטארן, און אויך דא האט עליע ארויסגעוויון מערקווירדיקן געדולד און אויסדויער, און עס איז ארויסגעקומען א פראכטפולע פארשטעלונג. מענטשן גע-דענקען נאך היינט יענע פארשטעלונג, און פרעגן פארוואס מען פירט עס ניט דורך נאך אמאל. דאס טעאטער איז געווען געפאקט. עס איז געווען אן אומפארגעסלעכער אונט. די צייטונג האט געמאכט ארום 1500 דאלער און טענענהאלף האט געהאט א מאראלישן דערפאלג . . .

אן ענלעכן מאראלישן דערפאלג האט ער געהאט, ווען ער האט אויסגעבעסערט מיינע א מאכערייקע וועגן פיטער מ. כהן, ע"ה, און האט עס געלייענט ביי כהן'ס יוביליי פאר אן עולם פון אפשר טויזנט מענטשן, אין סאניטאריום זאל אין דארטי. דער זאל, אָנגעפילט מיט א פארשידנארטיקן עולם, האט ממש געקראכט פון געלעכטער ביי יעדן זאץ.

איך שטעל זיך דא אפ אויף די פאר פערזענלעכע עפיזאדן ווייל, ווי געזאגט, ווייס איך, אז עמיצער אנדערש וועט עס אין בוך ניט דערמאנען, און עס וואלט ניט געגעבן קיין פול בילד פון טענענהאלצן ווען די מאמענטן ווערן אויסגעלאזט.

מיין גאר לעצטע דערפארונג מיט טענענהאלצן, איז געווען ארום דער ארבעט פון ארויסגעבן פרץ הירשביינס ע"ה ווערק. עס איז געווען אן אונטערנעמונג צו שאפן 10.000 דאלער — פינף טויזנט האט געדארפט שאפן ניו-יארק און פינף טויזנט לאס אנדזשעלעס. לאקאלע טוער ווייסן וויפל מי עס פאדערט זיך ארויסצוגעבן אן איינ-ציק בוך, וואס קאסט א טויזנט אדער 15 הונדערט דאלער. טענענ-האלץ איז געווען דער פארזיצער פונם קאמיטעט, און ער האט אויך דורכגעפירט די פיינע פארשטעלונג פון הירשביינס „פוסטע קרעטשמע“. אויב איך האב אליין ניט אריינגעבראכט גענוג געלט, האב איך אבער געפילט פאר מיין חוב צו קומען צו די געשעפטלעכע זיצונגען. דא האב איך געזען עליען דעם אויסגעהאלטענעם געזעלשאפטלעכן טוער מיט הונדערט פראצענט ערנסט און פאראנטווארטלעכקייט. עס זיינען געווען מאמענטן ווען מיטגלידער פון קאמיטעט זיינען גע-ווארן מיד, האבן געטענהט, אז עס איז א צו שווערע אונטערנעמונג פאר לאס אנדזשעלעס צו שאפן אזא סומע, אבער עליע האט אויף קיין איין מאמענט ניט אויפגעגעבן זיין גלויבן, אין די מעגלעכקייטן

צו דערגרייכן דעם ציל, און האָט מיט זיין גלויבן אָנגעשטעקט אַנדערע.
מיר מעגן איצט עפנטלעך אנערקענען, אַז ווען ניט ער, וואָלט די זאָך
קיינמאָל ניט דורכגעאַנגען מיט אַט דעם דערפאַלג, וואָס האָט באמת
פאַרשאַפט אַ סך כבוד אונדזער יידישער לאַס אַנדזשעלעס. איך פלעג
ויצן ביי די מיטינגען און באַוואונדערן זיין פיזישן און מאַראַלישן
כוח צו קאַנען, נאָך אַ טאַג אַרבעט אַרום די הינער, דורכפירן אַזאַ
שווערע, פאַראַנטוואָרטלעכע אַקציע, ווי דאָס אַרויסגעבן הירשביינס
ביכער, און זיך שלעפן אַזוי פיל מאָל ביינאכט אהין און צוריק פון
מאַנראַוויא. דאָס דאַרף מען קאַנען . . .

קענענדיק דעם חתן היובל באַלד אַ האלבן יאָרהונדערט, נאָך
פון די טעג פונם „פּראַגרעסיוו דראַמאטיק קלוב“, און דרייענדיק
זיך אַלע מאָל אין דיזעלבע קרייזן, איז נאַטירלעך אַז מען זאָל אַמאָל
האַבן אַן איבעררייד, זיך אַביסל צעקריגן, און עס זיינען ביי אונדז
געווען פּעריאָדן פון שלום און פּעריאָדן פון קריג (אַן אַ קריגס־
דערקלערונג), און אַפט פּרעג איך: עליע, ווי האַלטן מיר איצט, שלום
צי קריג?

אַבער אויך פאַר דעם האָב איך אים דן געווען לכּף זכות. ווען
אַ יידישער אַרטיסט פון זיין פאַרנעם דאַרף אויפגעבן די בינע און
זיך אַפגעבן מיט הינער, קאָן מען פאַרשטיין אין וואָס פאַר אַ שטי-
מונג ער געפינט זיך אַפט, ווען מע הערט ביי אונדז די אויסגעדראָ-
שענע רייד וועגן קולטור און טעאַטער, וועלכע האָבן ניט קיין געוויכט
און קיין באַדייטונג.

צי אין ברוגה, צי אין שלום, ווינטש איך עליען אַנצושפּאַרן ביי
120 יאָר און פאַרטזעצן זיין אַרבעט מיט אַלע זיינע קאַפּריזן.

טענענהאלץ און די ליבהאבער-קרייזן אין לאַס אַנגעלעס פון מרדכי מייזעל

איך ווייס — א סך וועלן פרעגן: פאַרוואָס אָן אַוונט מיט אַ יובל-
בוך פאַר אליהו טענענהאַלצן?

איז מײן ענטפער: ערשטנס, איז אין דער געשיכטע פון יידישן
טעאַטער ניט געווען נאָך אַ פּאַל, כאַטש עס איז שוין לאַנג צײַט געווען
אַז עס זאָל פּאַסירן, און מען זאָל אָפּגעבן כבוד אַ יידישן אַקטיאָר, ניט
גלאַט אים אָפּצאַלן מיט אַ „בענעפיט“ פאַרשטעלונג, וואָס דריקט זיך
בלוויז אויס אין פינאַנציעלער הילף, נאָר טאַקע אַ פאַרשטעלונג צוליב
אַנערקענונג, און אַ בוך וואָס זאָל פאַראייביקן זײַן אַרבעט, זײַנע
פאַרדינסטן.

צווייטנס, ווייל טענענהאַלץ האָט אָנגעהויבן זײַן אַרבעט אין די
דראַמ-קרייזן און ער פאַרענדיקט אויך אויף דעם זעלבן בכבודיקן
אופן מיט די דראַמאַטישע קרייזן, און די דערמאַנטע קרייזן זײַנען
מיר ליב און טײער, די דאָזיקע קרייזן האָבן איך געווידמעט מיין לעבן,
מיט זײ מיטגעאַרבעט, זײ זײַנען געווען די ערשטע צו פאַרשפּרייטן
דעם געדאַנק, אַז מיר דאַרפן שאַפן אַ בעסער יידיש טעאַטער. זײ
זײַנען סײ מיט פאַרשטעלונגען, סײ מיט לײענען, געווען אינסטרור-
מענטאַל צו העלפן אַנטוויקלען און דערצײען דעם אַריבערגעקומענעם
יידישן האַרעפּאַשניק, וואָס האָט געזוכט זיך אויסצולעבן נאָך אַ שווערן
טאַג געאַרבעט אין די שוויץ־שעפּער. זײ זײַנען געווען די ערשטע וואָס
האַבן אַרויסגעבראַכט די דראַמאַטישע ווערק פון פּרץ הירשביין ז״ל, דוד
פּינסקי און אַנדערע, און האָבן די ביכער געזוכט צו פאַרשפּרייטן אין
פּאַלק. זײ זײַנען געווען די, וועלכע האָבן פאַרבעטן יידישע שרײַ-
בער אויף לעקציעס און געבראַכט דערצו, אַז דאָס פּאַלק זאָל זײ
דערקענען פנים אל פנים, און אַז אונדזערע יידישע קינסטלער זאָלן
טאַקע דורך דעם פּראָפּיטירן פינאַנציעל און מאַראַליש.

עס וועט דעריבער זײַן כּדאי, כאַטש בקיצור, זיך אָפּצושטעלן
און געבן דאָ אַן איבערבליק אויף די אַרבעטן פון די דראַמאַטישע

גרופן, ווי אזוי זיי זיינען צושטאנד געקומען, ווער זיינען געווען די מענטשן, וואָס האָבן מיטגעווירקט און וואָס זיינען געווען זייערע דער-גרייכונגען.

מיט איבער זעכציק יאָר צוריק, האָבן די דירעקטאָרן פון די יידישע טעאַטער דערפילט, אַז עס איז ביי גאָר נויטיק צו גרינדן דראַמאַטישע גרופן, ניט חלילה צוליב דער אַנטוויקלונג און פאַר-שפרייטונג פון דער יידישער קולטור, נאָר פשוט אויס פראַקטישע סיבות: זיי האָבן זיך גענויטיקט אין סטאַטיסטן, „אַרויסהעלפער“, און דאָ. . . זיינען אפילו פון דאָרטן אַרויס אַזעלכע ריזיקע טאַלאַנטן, ווי: מאָריס מאַסקאַוווי, טאַרנבערג, גינזבורג און אַנדערע. דאָס איז געווען אין יענער פאַרצייטיקער תקופה.

שפּעטער, אין יאָר 1902, האָט דער גרויסער יעקב גאַרדין, און אים צו לענגערע יאָר, אונדזער חשובער געלערנטער און גרויסער ייד יואל ענטי, געגרינדעט דעם „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ און דעם „יעקב גאַרדין ליטעראַרישן קרייז“, אין ניר-אַרק. זייער אויפ-גאַבע איז געווען בלויז צו לייענען אונדזערע קלאַסיקער, שפילן די בעסערע איינאַקטערס, און פון דאָרט האָבן זיך אָנגעהויבן אַרויס-שיילן אַזעלכע קינסטלער וואָס האָבן פאַרשאַפט כבוד דעם יידישן פאַלק. קינסטלער ווי אליהו טענענהאַלץ, גרשון רובין, יחיאל גאַלדסמיט, יודל דובינסקי, הענריעטאַ שניצער, לאה מעלצער, מלכה קאַרנשטיין עה"ש, קלארא לענגסנער, לואי וויסבערג, ברייטבארד און אַנדערע.

דער „פראַגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“ און דער „יעקב גאַרדין ליטעראַרישער קרייז“ שטעקט אָן אַנדערע, און אין אַ רייע שטעט אין אַמעריקע ווערן מענטשן פאַרכאַפט ווי פון אַ פיבער. עס נעמען זיך גרינדן דראַמאַטישע קרייזן אין קליוולענד, מילוואַקי, שיקאַגא, עס ווערט גערופן אַ קאַנפערענץ, אַ צוזאַמעפאַר פון אַלע דראַמאַטישע קרייזן פון אַמעריקע. די קאַנפערענץ קומט פאַר אין קליוולענד. עס ווערט אויסגעאַרבעט אַ פלאַן פאַר גרעסערע אַרבעטן, מ'גיט אַרויס פּרץ הירשביינס דראַמאַטישע ווערק אין 1916, מען איז אויך אינסטריר-מענטאַל און מען העלפט אַרויסגעבן דוד פינסקיס ווערק.

דער ערשטער גרויסער פאַרנעם ביי דער דראַמאַטישער געזעל-שאַפט אין שיקאַגא פאַסירט, ווען מען פאַראינטערעסירט דעם שווי-שפילער אברהם טייטלבוים, וואָס שפילט דאָן אין גליקמאַנס פאַלאַס טעאַטער.

טייטלבוים נעמט זיך אויפפירן „דער טויטער מענטש“ פון שלום אַש, אין 1920. עס באַטייליקן קרוב צו פּערציק מענטשן אין פּערסאַ- נאַל. דער מאלער אַסטראָווסקי מאַלט ספּעציעלע דעקאָראַציעס. מען ברענגט אַרונטער דעם טשעליסט יוסף טשערניאווסקי פון ניו-יאָרק, ער שאַפט ספּעציעלע מוזיק, אויך דער אויטאָר, שלום אַש, ווערט גע- בראַכט צו דער פרעמיערע. די פּאַרשטעלונג איז אַ ריזיקער דער- פּאַלג. גענוג צו זאָגן, אַז די דראַמאַטישע געזעלשאַפט נעמט איבער גליקמאָנס טעאַטער, און שפּילט צוויי וואַכן כּסדר אין דעם זעלבן טעאַטער מיט ריזיקן דערפּאַלג. דאָס דערהויבט דעם פרעסטיזש, עס באַווייזט דעם בעסערן עולם, אַז „דילעטאַנטן“ קענען אויפפירן אַ בעסערע פּיעסע און שפּילן ווי אַן אַנסאַמבל-גרופּע דארף שפּילן, ווי עס איז נאָך ביז דאָן אין קיין יידיש טעאַטער אין אמעריקע ניט גע- שפּילט געוואָרן.

די שיקאַגער דראַמאַטישע גרופּע שטעלט זיך דאָן פאַר איר אויפ- גאַבע צו טאָן גרעסערע ארבעטן. מען ארבעט עטלעכע יאָר מיט מאַרק ארנשטיין, יעקב מעסטל, יעקב בן-עמי, יוסף שיינגאַלד, מעריאַן גערינג, מאַרק שווייד, ישראל ברזלי און ביז עס קומט צו יוסף בולאַוו, אַ תקופּה וועגן וועלכער ס'וואַלט זיך געלוינט אַ סך צו שרייבן, וועגן אירע גרויסע אויפפירונגען און וואונדערלעכע רעזולטאַטן, הן פאַר דער געזעלשאַפט, הן פאַרן עולם. אָבער דאָס פּלאַץ דערלויבט ניט זיך צו פאַרשפּרייטן.

עס איז אָבער גענוג אַנצוואוייזן אויף דער אויפפירונג פון „שבת־ צבי“ (אַש-זשולאווסקי), הירשביינס „גרינע פעלדער“, ה. לייזויקס „שאַפּ“, פּרידריך העבעלס „אַ שפּיל אָן אַ נאַמען“, אַסיפּ דימאַווס „דער זינגער פון זיין טרויער“, אויפפירונגען וואָס האָבן געמאַכט אַ רושם איבער גאַנץ אמעריקע.

די פּאַרשטעלונגען האָבן אַנגערעגט די יידישע יוגנט. עס נעמען זיך שאַפּן קרייזן אין מילוואַקי, דעטראַיט, מעמפּיס, ואחרון אחרון חביב, אויך אין אונדזער לאַס אנגעלעס, מיט אליהו טענענהאַלץ בראש, אַלס רעזשיסאָר. טענענהאַלץ האָט דאָן אַנגעפירט מיט גרופּן אַרום דעם ל. א. קולטור קלוב, ביז ער טרעפט זיך מיטן שרייבער פון די שורות און עס ווערט געשאַפּן די ל. א. קולטור-קלוב טעאַטער גרופּע.

און עס וועלן זיך געדענקען גוט די אויפפירונגען פון אַנסקיס „טאָג און נאַכט“, אשענדאַרפּס „דער זעלבער גורל“, פּרץ'עס „שוועס“

טער, פינסקיס „אוצר“, „א שמועס“, שלום עליכמיס „ס'א ליגן“, „טביה דער מילכיקער“, ארנשטיינס „דאָס אייביקע ליד“, און אַנדערע פּיעסן.

אליהו טענענהאַלץ פירט אַן גלייכצייטיק מיט דערוואקסענע און מיט אַ סטודיאָ פאַר יוגנטלעכע. ער האָט אונדז באַוווּזן, אַז ווען קיין גייסטיקע צופרידנקייט איז שוין נישט געווען, סיי אַרום דעם יידישן טעאַטער, סיי אַרום די „מואוויס“, יענע גייסטיקע באַפרידיקונג, וואָס ער האָט אין דער יוגנט געהאַט ארום דעם „פּראָגרעסיוו דראַמאַטיק קלוב“, איז ער בעסער אוועק און איז געוואָרן אַ „פאַרמער“. אָבער אַן יידישן טעאַטער האָט ער ניט פאַרגעסן, און איז אַלעמאַל גרייט, אומגעצאָלט, מיטצואַרבעטן מיט חברים וועלכע האָבן ליב די בינע ווי ער, מענטשן וואָס האָבן גרויס דרך־אַרץ פאַרן ריינעם יידישן וואָרט, און פאַרן יידישן פּאַלק, פונקט ווי ער אַליין.

אונטער די ערגסטע אומשטענדן, סיי פיזישע, סיי פינאַנציעלע, האָט ער אַלעמאַל עולה־רגל געווען פון זיין ווייטן „פאַרם“, געקומען צו פּראָבן, האָט זיך געזאָרגט פאַר דער גאַנצקייט פון דער פאַרשטע־לונג און פאַר דער אויפפירונג.

אַ מענטש מיט אַזאַ נשמה, מיט אַזאַ צוגאַנג צו אַן אידעאַלער יידי־שער בינע, פאַרדינט כּשר א יום־טוב, א שיינע פאַרשטעלונג, און אַ יובל־בוך.

וואָס טוסטו אין מאַנראַווּיא, * אליהו, מיין פריינט?

(צו מיין פריינט אליהו טענענהאַלץ, לכבוד פופציק יאָר פון

זיין צוטראַג צום יידישן טעאַטער).

פון מאַקס באַנד

— וואָס טוסטו אין מאַנראַווּיא, אליהו, מיין פריינט?

אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונדערט האָסטו
מיט טאַלאַנט, ווילן און עקשנות געהאַלפן
האַלטן ביים לעבן דעם גוסס'ן יידישן מעאַטער;
האַסט יאַרנלאַנג מאַסאַזשירט די האַלב-טויטע האַרץ פון יידישן
וואַרט, איז —

— וואָס-זשע טוסטו אין מאַנראַווּיא?

אין גרויסע צענטערן פון יידישע מאַסן, וואו
צדקה און מעשים-טובים פאַרבייטן ביסלעכוויי
אַלע אַנדערע יידישע גרויסע ווערטן,
דאַרט האָט דיין ענטוויאָזם און ליבע פאַר דיין פאַלק
און שפּראַך,

געקענט אינספּירירן און דערציען
אַ גאַנצן דור יידישע יוגנט
צו דער איידעלער אַמביציע:
ווידער אויפצולעבן דאָס יידיש וואַרט און
האַלטן וואָך דאָס יידישע האַרץ, איז —

— וואָס-זשע, אַ, וואָס-זשע טוסטו אין מאַנראַווּיא, אליהו,
מיין פריינט?!

* מאַנראַווּיא, אַ שטעטל אַרום לאָס אַנדזשעלעס, וואו טענענהאַלץ האָט
זיין „טשיקן-פאַרס“.

דאָס פּאָלק שאַצט אָפּ זיינע קינסטלער

פון ב. סוראפקי

איך בין ניט קיין טעאָטער־קריטיקער, און אויך ניט קיין ליטע־ראַטור־קריטיקער. איך בין אַ פשוט'ער בעל מלאכה. איך פאַרשטיי אָבער ווי געהעריק אָפּצושעצן דעם קינסטלערישן מהות פון אַ באַגאַבטן אַרטיסט ווי אליהו טענענהאַלץ.

יעדעס פּאָלק האָט זיינע קינסטלער אויף וועלכע ס'איז ביז גאָר שטאַלץ. אַ סך קינסטלער ווערן ניט נאָר אָפּגעשאַצט פון זייער אייגן פּאָלק, נאָר אויך אנערקענט פון דער וועלט. די יידישע קולטורעלע שיכטן ביי אונדזער פּאָלק שעצן זייער אָפּ דעם קינסטלער אליהו טענענ־האַלץ.

דאָס איז דערפאַר, ווייל ער האָט נאָך אין זיין פריעסטער יוגנט פאַרקניפט און פאַרבונדן זיין גורל מיטן בעסערן יידישן טעאָטער, און דאָס יידישע טעאָטער און די בינע בכלל זיינען געוואָרן אַ טייל פון זיין לעבן.

אליהו טענענהאַלץ האָט אַריינגעבראַכט אַ סך חשיבות און כבוד דער יידישער קונסט מיט זיין קינסטלערישן פאַרנעם. דאָרט וואו טענענענהאַלץ טרעט אויף, צי אַלס לייענער פון שלום עליכם, צי אַלס שווי־שפילער, ברענגט ער אַריין אַ סך פרייד און נחת־רוח, אַ סך יום־טוב־דיקייט און אַ גאָר וואונדערלעכע סביבה אין אונדזער טאַג־טעגלעכן לעבן. וואו מיר האָבן שוין פאַרגעסן ווי אַזוי צו לאַכן, קומט טענענענ־האַלץ מיט זיין שפילן אָדער לייענען, און צינדט אָן אַ האַרציקן גע־לעכטער אין אונדז, און מיר פאַרגעסן זיך אין די טאַג־טעגלעכע דאגות און זאָרגן. מיר טראָגן זיך מיט אים אַוועק אין אַן אַנדער וועלט. אַט די קינסטלערישע פּיאַיקייט באַזיצט טענענהאַלץ נאָך אפילו איצט, ווען ער איז באַשעפטיקט צו מאַכן אַ שווער לעבן פון זיינע הינער.

ער איז אָבער ניט אָפּגעריסן פון יידישן טעאָטער־לעבן, ער איז פאַרבונדן מיט יידישע אַרגאַניזאַציעס, ער איז גרייט צו יעדער צייט אויפצוטראַעטן פאַר זיי, און פאַרטראָגן ליטעראַרישע שאַפונגען פון דער יידיש־קינסטלערישער וועלט.

דעריבער פיל איך, אַז דער טאַג שבת, דעם 15טן יאַנואַר, 1955, איז אַ טענענהאַלץ־טאַג.

דעריבער פרייט אונדז וואָס מיר קאָנען זיך אָנשליסן אין דער גרויסער שמחה פון אַלע יידישע קולטורעלע קרייזן, ווייל דאָס איז די פרייד און די שמחה פון די וועלכע גלויבן נאָך אין אַ שענערן און בעסערן מאָרגן, אין אַ בעסערן קינסטלערישן יידישן טעאַטער, אַ טע-אַטער פון דעם מין, וואָס אליהו טענענהאַלץ איז געווען פון די ראשונים.

ווען מיר הערן נאָך היינט לייענען טענענהאַלצן שלום-עליכמען, האָבן מיר באמת אַ גייסטיקע הנאה, און אַט דער געפיל פאַרבלייבט מיט אונדז תמיד אין דער טיפעניש פון האַרצן.

בין איך דעריבער געווען מער ווי צופרידן מיטצואַרבעטן מיט דעם אליהו טענענהאַלץ יובל-קאָמיטעט. עס איז אַן אינטעליגענטע, ערנסטע גרופע חברים.

מיין פרוי, סאַפיע, און מיין ווייניקייט באַגריסן אייך, גוטער חבר און פריינט, אליהו טענענהאַלץ, און מיר ווינטשן אייך נאָך לאַנגע, גוטע, פריידיקע יאָרן מיט גייסטיקע און פיזישע כוחות ווייטער אָנצוגיין מיט אייער גוצלעכער קינסטלערישער טעטיקייט אין אונדזער קולטורעלן יידישן לעבן.

אַ באַגריסונג פון דער

גענעראַל עקזעקוטיווע פון פאַרבאַנד

מיר שיקן אַ האַרציקע און חבר'שע באַגריסונג צו אונדזער חבר, דעם גרויסן קינסטלער אליהו טענענהאַלץ, לכבוד דעם 50-יאָריקן יובל פון זיינע לייסטונגען פאַר אַ בעסערן יידישן טעאַטער. מיר ווינטשן אים צו קענען נאָך פיל יאָרן ברענגען פרייד

און דערהויבונג פאַרן יידישן עולם דורך דער בינע.

גענעראַל עקזעקוטיווע

פון

יידיש-נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד

ניו-יאָרק

מאיר ל. בראון, פרעזידענט

ל. סיגאל, סעקרעטאַר

יידישע אקטיארן יוניאן באגריסט דעם חשובן אליהו טענענהאלץ צו זיין פופציקסטן יובל

אליהו טענענהאלץ נויטיקט זיך נישט מ'זאל אים פארשטעלן און דערציילן פאר דער וועלט וואָס ער האָט געלייטעט אין דער יידישער טעאַטער פּראָפּעסיע, און דעם חשובן אָרט וואָס ער האָט אַמאָל פאַרנומען אויף דער יידישע בינע. זיינע טעטיקייטן אין די פופֿציק יאָר פון זיין צוטראַג צום בעסערן יידישן טעאַטער האָבן אים פאַרזיכערט אַ בכבודיקן אָרט אין דער יידישער טעאַטער געשיכטע.

ווען מיר זאָלן מאַכן אַ שטיקל חשובון פון זיינע מעשים, און פאַר־צייכענען זיינע אויפֿטראַונגען אויף דעם לאַנגן וועג, וואָס ער איז דורכגעגאַנגען מיט אַזוי פיל מי און מסירת נפש, זינט דעם טאָג וואָס ער איז אַריינגענומען געוואָרן אַלס מיטגליד אין „פּראָגרעסיוו דראַ־מאַטיק קלוב“, ביז ער האָט דערגרייכט דעם איצטיקן יום־טוב, וואָלטן מיר זיכער געקומען צום באַשלוס און פעסטגעשטעלט, אַז זיין וועג איז געווען אַ ריכטיקער און אַ מזל־ברכה־דיקער.

אליהו טענענהאלץ האָט אין יענע יאָרן אַ סך געהאַלפן בויען און פאַרפעסטיקן דאָס יידישע טעאַטער און דאָס יידישע לעבן אויף דער יידישער גאַס. מיט זיין אַרויסטרעטן אין די מאַנאַלאָגן פון שלום עליכם און מיט זיינע דעקלאַמאַציעס און רעציטאַציעס פון אַ סך אַנדערע יידישע שריפטשטעלער, האָט ער געמאַנט, געפאַדערט און געוועקט יעדן יידן צו קולטורעלע, דערציערישע און געזעלשאַפטלעכע מעשים.

באַגריסן מיר אים אין נאָמען פון דער יידישער אַקטיארן יוניאָן, און מיר ווינטשן אים די האַרציקסטע ברכות פון אַלע אונדזערע מיט־גלידער, און איבערהויפט פון די נאָענטע וואָס זיינען אַזוי גייסטיק פאַרבונדן מיט זיין לעבנס־ווערק. זאָל ער נאָך אַ סך יאָרן זוכה זיין צו ציען די גאַלדענע קייט פון זיין אייביקן קולטורעלן קאַמף לכבוד דעם קולטורעלן יידישן לעבן און לכבוד דעם בעסערן יידישן טעאַטער.

יידישע אַקטיארן יוניאָן

נייטן גאַלדבערג, פרעזידענט

משארלי קאהן, סעקרעטאַר

חשובע רעדאקציע פון אליהו טענענהאלץ יובל בוך:

אלס א ליבהאבער פון בעסערן יידישן טעאטער און א פארערער פון אליהו טענענהאלץ, האלט איך עס פאר א כבוד צו זיין איינער פון יובל־קאמיטעט וואס אראנזשירט די פייערונג פון אליהו טענענהאלצס פופציק יאָריקע פארבינדונג מיטן בעסערן יידישן טעאטער, און צו־טראַגן מיין באַשיידענעם חלק אין דער פאַרדינטער אנערקענונג וואָס ווערט אים צוגעטיילט.

עס איז פאַרדריסלעך טרויעריק וואָס אָט די פייערונג דאַרף ווערן רעדוצירט צו אַ כאַראַקטער פון זכרונות פון אַ בעסערער צייט ווען דאָס יידישע קינסטלערישע טעאטער איז געווען אין זיין בלי־פעריאָד. היינט לעבט דאָס בעסערע יידישע טעאטער דורך אַ טיפן קריזיס. איך וויל ניט זאָגן אַז עס איז לגמרי טויט, אָבער לעבעדיק געוויס ניט. איך ווייס ניט וועמעס שולד דאָס איז. זיכער ניט די שולד פון דעם בעל היובל, וועלכער האָט די אַלע יאָרן אָפּגעהיט מיט אַ באַזונדערער פיעטעט דאָס קינסטלערישע יידישע וואָרט, און עס געהאַלטן וואָך.

וויל איך האַרציק באַגריסן דעם יובליאר צו זיין היינטיקן יום־טוב, און באַגריסן דעם יובל־קאמיטעט וואָס האָט די פייערונג גע־געבן אויסדרוק־פאַרם דורך שפילן שלום עליכמס „גאַלד גרעבער“, וואו דער בעל היובל קריגט אַ מעגלעכקייט זיך אויסצולעבן קינסט־לעריש, און פאַרשאַפן גרויס גענוס אַלע ליבהאָבער פון בעסערן יידישן טעאטער.

און זאָל דאָס זיין אַן אַנפאַנג פאַר אַן אויפלעבונג פון יידיש טע־אטער אין בעסערן זין פון וואָרט ביים פאַסיפישן ברעג, וואו דער יובליאר וועט נאָך שפילן דערין אַ גרויסע און וויכטיקע ראַלע.

זייט געגריסט, פריינד אליהו טענענהאלץ.

מאיר זוינמרויב, פאַרוואַלטער

פון לאַס אַנדזשעלעס אַפּיס פון „פאַרווערטס“.

ניו-יאָרק, אַקטאָבער 1954.
השובע רעדאָקציע פון אליהו טענענהאַלץ יובל בוך.

דערלויבט מיר צו צוגעבן מיין באַשיידן בלימעלע אין דעם בלומענקראַנץ פאַר אליהו טענענהאַלץ צו דער פייערונג פון זיין פאַר-בינדונג פאַר 50 יאָר מיטן בעסערן יידישן טעאַטער. פאַרבינדונג דוכט מיר איז ניט דאָס ריכטיקע וואָרט. עס איז מער ווי דאָס. טענענ-האַלץ לעבט און אַטעמט, אין חלום און אין וואָך, יעדע שעה אין טאָג, יעדן טאָג אין וואָך מיט יידיש טעאַטער. צי דאָס איז אויף דער בינע אָדער אין פריוואַטע געשפרעכן, יידיש טעאַטער איז אין זיין בלוט.

איך האָב עס נאָך באַמערקט ביי מיין ערשטער באַגעגעניש מיטן יובילאַר מיט איבער צוויי צענדליק יאָר צוריק אין קולטור קלוב וועלכער, אויב איך האָב ניט קיין טעות, איז געווען זיין שאַפונג. אין זיין ערשטער היים, ערגעץ אויף אַ באַרג אויף דאוגלעס גאַס, האָט ער זיך באַטייליקט אין אַ געוויינטלעכן געשפרעך. אָבער ווען יעדער אַנדערער האָט גערעדט, האָט טענענהאַלץ געשפילט טעאַטער, און מע האָט טאַקע הנאה געהאַט ווי פון אַ גוטער טעאַטער-שפּיל. און אַזוי דוכט מיר איז עס ביי יעדער באַגעגעניש, ביי יעדער געלעגנהייט, און איך בין דאַנקבאַר פאַר יעדער געלעגנהייט וואָס איך האָב צו זען דעם יובילאַר, צי דאָס איז ביים טעאַטער-שפּיל, ביי אַ פאַרלייענונג אָדער אין פריוואַטן געשפרעך.

אליהו טענענהאַלצס בייטראַג צום קינסטלערישן יידישן טעאַטער וועלן אַפּשאַצן די וואָס זיינען עס באַרופן צו טאָן. איך גלויב אָבער אַז טע-נענהאַלצס מעלה איז, וואָס ער האָט זיין גאָט געבענטשטן טאַלאַנט ניט וואולגאַריזירט ווי עס האָבן דאָס צום באַדויערן געטאָן אַ גרויסע צאָל פון אונדזערע קינסטלער. און ער איז בעסער אַוועק האַדעווען הינער, איידער צו וואולגאַריזירן זיין טאלאַנט, ווען עס איז ניט געווען קיין פּלאַץ און מעגלעכקייט פאַר אַ בעסערן, קינסטלערישן יידישן טעאַטער.

און היינט צו זיין יובל פייערונג, ווינטשט איך אים און אונדז אַלעמען, אַז ער זאָל נאָך דערלעבן אַ צייט ווען זיין טאַלאַנט און פייאַיקייט, וועלן נאָך אַראַפּשיינען פון אַ קינסטלערישער יידישער טעאַטער-בינע טאַקע ביי אונדז אין לאַס אַנדזשעלעס.

מיט גרויס דרך ארץ,

יוסף טיללעם.

צום אַנדענק פון מאַקס שפּאַניער

פון ב. ס.

ווען מיר האָבן דערהערט די טרויעריקע בשורה, אַז מאַקס שפּאַניער איז שוין נײַטאָ צווישן די לעבעדיקע, זיינען מיר אויפגעטרייסלט געוואָרן. ערשט נײַט לאַנג צוריק האָבן זיינע פריינט געפייערט מיט אים זיין 80-יאָריקן געבוירנטאָג. געהאַט מיט אים סעודות און שמחות, געהוליעט ביז שפּעט אין דער נאַכט. זיין שטימע האָט געקלונגען פריש און שטאַרק, זיין פיזישער אויסזען — ענערגיש, פול מיט לעבן. ער האָט זיך געקליבן צו קומען מיט פאַמיליע און פריינט צו טענעאהאַלצס יובל. מיטאַמאַל, נײַטאָ שוין מאַקס שפּאַניער!

זייענדיק אַ נאַענטער פריינט פון בעל-יובל, ווילן מיר דאָ אײַ-בערגעבן בקיצור אייניקע פרטים וועגן אים:

ער איז געבוירן אין בערלין, 9טן מערץ, 1874, ביי אַרימע על-טערן. אַנגעהויבן אַרבעטן ביי אַן אַדוואָקאַט צו 13 יאָר, בכדי צו העלפן שפייזן די פאַמיליע. געקומען אין אמעריקע אין 1890, געוואָרן אַ פעלץ אַרבעטער. רעדנדיק דײַטש און האַבנדיק אַ געבוירענע נײַגונג צו טעאַטער, האָט ער זיך אַנגעשלאָסן אין אַ דײַטשן דראַמאַטישן קלוב. באַקענט זיך מיט דער פרייהייטלעכער יידישער באוועגונג, ווערט

ער אַריינגעצויגן אין דער „פרייער אַרבעטער שטימע“, ווערט דער ער-שטער פאַרוואַלטער און בלייבט אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער און נאַ-ענטסטער פריינט פון דער צײַטונג זיין גאַנץ לעבן. געווען און געבליבן אַ קולטור-טוער, אַ טרעגער פון פרייהייטלעכען עטישן סאַציאַליזם.

זייענדיק אַ נאַענטער פריינט פון בעל-יובל, איז ער געוואָרן אַ מיטגליד פון אונדזער יובל קאַמיטעט, און זיך געקליבן צו מאַביליזירן זיינע פריינט אין סאַן פראַנציסקאָ צו קומען צו דעם טענענהאַלץ יום-טוב. אַ טאַג פאַר זיין טײַט האָט ער אַנגעזאָגט זיין טאַכטער אַנאַ, זי זאָל באַזאָרגן אַ באַגריסונג אין יובל-בוך. אפּשר האָט ער געפילט אַז דאָס זיינען זיינע לעצטע טעג. וואָלט ער איצט געלעבט, וואָלט אונדזער יום-טוב געווען אויך זיין יום-טוב.

שטייען מיר מיט געבויגענע קעפּ ביי זיין פרישן קבר. עס איז אַוועק פון דער וועלט אַ גרויסער מענטש, אַ פיינער יידישער קולטור-טוער.

כבוד זיין לײַטערן אַנדענק!

מײן יידיש וואָרט

פון אסתר שומיאטשערי-הירשביין

עליש

טראַג מיך, יידיש וואָרט,
דורך דעם אייביקן פייער פון יידיש לעבן!
דער הימל — דיין בעט.
דאָס פייער פון די שטערן — דיין קישן.
מיט דיר מעסט איך די לענג פון דער ערד מיט התמדה.
מיט דיר לעש איך דעם דאַרשט פון מיין גומען.
אין דינע אותיות — אונדזער גורל טוט זיך מיטן . . .

יידיש וואָרט!
פאַר אַלע יידישע מיטן ביסטו דער ערדישער אַנשפאַר.
פאַר אַלע יידישע בענקשאַפטן — דער אויסגעשטערנטער הימל.
יידיש וואָרט — בעל-דמיון און בעל-כּמחון;
יידיש וואָרט — שיינקייט פון אַלע יידישע יאָכן.

אַט, שיט איך אייך אויס, מינע אותיות!
אַן אות מיט אַן אות טוען זיך דערנענען.
כאַף, שין, רייש: אין איינעם —
מיין יידישער כּשר!
— „כשר יידיש האַרץ“ — פּלעגט מיין באַבע מיך רופן.
אַ „כשר-טאַנץ“;
כשרע טרערן פון באַבעס, מאַמעס, טרערן פאַרגאַסן אין יידיש;
צאינה-וראינה-לשון, יידיש-מיימש, עברי-מיימש!

דער אַלף טוט אַ לויף, בלייבט שטיין,
דער מעס שטעלט זיך דערנעבן.
דער תּו, דער סוף פון אַלע סופן,
מיטן פאַרריסן פּיסל האַצקעט אונטער,
גלייכט זיך אויס — איך בין דאָ!

אַלף — דער אַנהייב פון אַן אַנהייב!
תּו — דער סוף פון אַנהייב! . . .
אַלף, מעס, תּו, אין איינעם מאַכט עס —
אמת!

אמת פון וואַרט,
אמת פון גלויבן,
אמת פון ליבע,
אמת פון טרויער,
אמת, אמת, אמת.

אזוי פיל כוח אין אזא קליין וואַרט — אמת!
אזוי פיל מסירת-נפש פאַר דעם עקשן, דעם אמת,
אזוי פיל קידוש-השם פאַר דריי צימערקע יידישע אותיות;
אַלף, מעם, תו —
דער אמת פון ליידן;
דאַס ליידן פאַר דעם אמת . . .

דאַס דאַשיקל פונם קוף טוט זיך אַ גערודער,
שמעלט זיך אַוועק, ווי אַ דעכעלע, — איך בין דאָ!
אונטער אים טוט אַ האַפּקע זיין פיסל . . .
דאַס קליין ידעלע, טוט הכנעהדיק אַ וואונק:
— „איך בין אויך אַ פינטעלע אינם יידישן געזינדל! . . .“
דער וואַוו, מיטן קעפל פאַרריסן,
— „מאַכט אַ וואַרע, איך בין דאָ!“
ער שמעלט זיך צו לעבן דעם יוד מיט גאווה:
— „געזען אַזעלכס, אזא קליין ידעלע זאַל האַבן אזא ניט-
פאַרשעמטע תאוה!“
דער שלאַסמעם, וואָס האַקט אַפּ אַלע גאווהדיקע קריגערייען,
שמעלט זיך פירקאַנטיק אַנידער, ווי אַ ייד, פאַרן מאַכן אַ המוציא:
— איך בין דער יידישער יחסן אינם אַלף-בית,
אַן מיר וואַלט געווען די אמתע מהומה,
אַן מיר קאַן קיין קיום ניט האַבן קיין תקומה,
מיך מוז מען האַבן, כדי קיום' זאַל האַבן אַ קיום!“
קוף, יוד, שלאַסמעם: אין איינעם מאַכט עם —
קיום!
קיום — בטחון פון אייביקן דאַזיין!
קיום — דורך געוויטער פון דורות!
קיום — דער אייביקער פלאַם פון אַנהייב און סופן.
קיום — דער יידישער פייער פון האַפּן.

טראַג מיר, יידיש וואַרט,
דורך דעם אייביקן פייער פון יידיש לעבן!

א שוישפילער פארל

צום יוביליי פון אונדזער באַרימטן און באַליבטן שוישפילער,
און יידישן קולטור-טוער, עליע טענענהאַלץ

פון א. לוצקי

באזעצט אין א שמעמל,
א שמילס און א שיינס,
א פארטראַכטס און א ריינס.

א שוישפילער פארל.
מאן און ווייב —
א „גראַף“ מיט זיין „גרעפּין“.

צעשיידט פון דער בינע,
אוועק פון דער מצענע,
געענדיקט דער מאַרק.

זיי שפּילן נישט מער.
זיי שפּילן נישט מער?
זיי שפּילן!

די וועלט — זייער בינע!
די הייזער — א מצענע!
די גאַס — זייער מאַרק!

זיי שפּילן גייענדיק!
זיי שפּילן דא פארנאכטיק!

די זון אין פארנויגן,
מיט ברייטן דערהויבן,
די וועלט שמאַרצט די אויגן.

דער „גראַף“ מיט דער „גרעפּין“ —
זיי שמאַלצן צום וואַסער,
אויף שלאַכן פאַראַדנע — באַלאַד'נע . . .

געשלאַנקט מאַיעסמעמיש,
געשעצטע פראַפעמיש,
באַלעמ'עש . . .

זי שמעלמ אן די ליפן
אזוי ווי צו פייפן:
מיין גנעדיקסטער ליבסטער!
איך מו וואס באגרייפן!

די פייגעלעך פישמשען
ווי גלעקלעך די טרעלע;
דערינערט מיין ראלע:

„עס יאמערט איין זעלע“ . . .

דראמאטישע וואלקנס
מיט לויפיקער כמארע,
דערינערט מיין ראלע:

„דער שטרעם פון די יאהרע!“

מיר אילן צו הויזע
געווימערס פארמיידן . . .
מיך ציט צום טעאטער!
איך בענק נאך די ליידין! . . .

דער „גראף“ בליקט צום הימל,
צו אגען א רעגן,
און נעמט איר דערקלערן
מיט גרויסע באוועגן:

איך בענק נאך די ראלן
אין שווארץ קונסט טעאטער!
דאס גרייטן זיך שפילן
מיט פלימער און פלאטער!

א שפילער טעאטערט
דאס גאנצענע לעבן,
— אויב נישט אין טעאטער —
קולטור קלוב דערנעבן —
איז איצטער מיין לעבן . . .

פֿיאָנערישער אויפטון

צווישן די פֿיאָנערישע אויפטוען, מיט וועלכע דאָס ייִדישע לאָס אַנדזשעלעס שטאַלצירט, קאָן בלי שום ספק אויך פֿאַררעכנט ווערן די דערגרייכטע אידייע—אַרויסצוגעבן דעם דוד עדלשטאַט גע-דענק-בוך, פֿאַרטראַכט פֿון שריפטשטעלער און סאַציאַלן פֿאַרשער, דר. הערמאַן פֿראַנק ע"ה, און שפּעטער רעדאַקטירט פֿונם דיכטער ב. י. ביאַלאַסטאַצקי.

לאָס אַנדזשעלעס איז אויך געווען דער איינציקער ייִדישער צענ-טער, וואָס אַ דאַנק דער געלונגענער דראַמאַטיזאָציע פֿון טאַלאַנטפֿולן שריפטשטעלער, הערי לאַנג, און אַ דאַנק דער קינסטלערישער רעזשי און אויפֿפירונג פֿון טאַלאַנטפֿולן בינע-קינסטלער אליהו טענענהאַלץ—האַט דאָס היסטאָרישע געשטאַלט פֿון דוד עדלשטאַט מיט זיינע סאַצי-אַלע געזאַנגען און ראַנגלענישן, געפֿונען אַן אויסדרוק פֿון פֿאַרטיפֿטער קינסטלערישער הויך אין אַ פֿרעכטיקן ספּעקטאַקל, וואָס האָט באַ-גייסטערט די גרויסע צאָל צושויער.

דער דוד עדלשטאַט געדענק-בוך איז אויך געוואָרן דער היס-טאָרישער צושטייער און די גרויסע מתנה—דעם ייִדישן קבוץ אַמע-ריקע צום 300 יאָריקן יובל פֿון ייִדישן ישוב אין אַמעריקע. די גרויסע צאָל טרוימער, שאַפּער, פֿרייהייטס-קעמפּער און וויסנשאַפֿט-לער—די גאַצע פּלעיִאָדע שעפּערישע פּערזענלעכקייטן, וואָס פּילן אַן דעם דוד עדלשטאַט געדענק-בוך—זיינען די ליכטיקסטע סימנים און שענסטע עדות פֿון דער שעפּערישקייט פֿון די ייִדישע מאַסן, וועלכע האָבן געשטראַמט פֿון אַלע עקן וועלט צו די ברעגעס פֿון אַמעריקע און—דאָ געשאַפּן דאָס שענסטע, מיט וואָס דאָס ייִדישע אַמעריקע מעג שטאַלצירן, צו זיי געהערן די ערשטע איניציאַטאָרן פֿונם דוד עדל-שטאַט געדענק-בוך אין סאַן פֿראַנציסקאָ, מאַקס און פעני שפּאַניער ע"ה, וועמענס ליכטיקע געשטאַלטן מיר וועלן מיט שטאַלץ דערמאַנען.

צום גרויסן אוצר פֿון ייִדישער שעפּערישקייט געהערט בלי ספק דער צושטייער פֿונם ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע, וואָס איינער פֿון זיינע אָנגעזעענע, וואָגיקע קינסטלער איז אונזער בעלי-היובל, אליהו טענענהאַלץ. זיין אויפֿפירונג פֿון דער דוד עדלשטאַט פֿאַרשטעלונג,

צוזאמען מיט די באטייליקטע: חנה פריינדליך, שרה טייטלבוים, פערל פעדער, מרדכי מיזל און שמואל סאלאמאן—וועט בלייבן צווישן זיינע קינסטלערישע אויסצייכענונגען און טיפן פארטייטש אויף דער יידישער בינע.

צו זיין יובל פון 50 יאר צושטייער צום יידישן טעאטער, ווינטשן מיר אים נאך לאנגע, שעפערישע יארן און צו דערלעבן זיין דער לעבעדיקער עדות פון א נייעם אויפבלי און אויפשוואונג פון יידישן טעאטער אין אמעריקע.

דוד עדלשטאט אַנדענק-קאמיטעט אין לאַס אַנדזשעלעס:

שמואל אַשרי	היימאן יפה
אַנאָ אַליי	א. כראבלאָוו
ליזאַ בריליאַנט	העלען כראבלאָוו
בעלאַ בערמאַן	י. מאַסקאוויץ
משה גינזבורג	ש. י. מענקאָוו
בלומע גיסנעט	מ. לאַפּידוס
אליעזר דאָרין	ראַח מאַסקאוויץ
גיטל דאָרין	שרה יאפע
פראַנק העריסאָן	א. פילער
אסתר הערמאַן	לעאַן קייזער
אייב ווינאַקור	דאָראַ קייזער
י. זינגער	מאַרק פרומאַק
סעם טאַק	

באגריסונגען צו מענעהאלצס יובל

אירוינג און גיטל וויינראָט	אסתר הירשביין
אניטא פריינטליך און דוד שעף	גאסי און יוסף שפיגעלמאן
מאָריס טרובין און פרוי	לואיס האמבורגער
סאפיע און באריס סוראסקי	בען סאלניט
לואיס טאבאק און פרוי	חיים און באשקע שאפירא
בעקי בערג און דובאָוו	פאול מוני
יצחק, זהבה און משה יאָסל רויטבלום	דזשאָזעף שילדקרויט
סעמועל און אגא קאוונער-גראדסקי	ישעיה און סאָניע בראון
סעמועל שפיגעלמאן און פרוי	יוסף און פייגעלע פאניץ
י. גרינשפאן און פרוי	ל. א. יידישער קולטור קלוב
לואיס און ראָזע זעלמאן	דוד עדלשטאט קאָמיטעט
יוסף און רעגינא זייד	זלמן און ציליע זילבערצווייג
שייקע און דארא שטראוס	יוסף האָפמאן און פרוי
סעם גאָלדמאן	הערי און לויסי לאנג
טילי און ישראל גרינשטאט	מאיר וויינטרויב
איזידאָר און שרה טייטלבוים	יוסף טייליס און פרוי
מרים און ישראל ברזלי	י. ל. און בערטא מאלאמוט
בעל און בעני ניסעוויטש	מרדכי מייזעל
היימאן און סערע יאפע	דזשארדזש קארטער לזכרון
סיימאן פיעלד	אסקאר קארטאזשינסקי
ב. וויינטרויב און פרוי	שלמה און צילי צוקערמאן
גרונטשע און משה מאנדלבוים	מארק און פרוי קארטער
פנחס און עלסי ראפאפארט	חיים שאפירא
ראזע און אירוינג ניידארף	עמיל בראון און פרוי
ראובן און הענע פלאטקין	אבראם און אסתר שאפירא
הערי און בעטי מאָרגנשטיין	סעם און בעסי גאטלין
אנא טוזאן	מאָריס און מאניע פארבער
מאקס און פרוי לעווענשטיין	נפתלי לאנדסבערג און פרוי
בערטא בלעקמאן	שמואל און ליובא בריינין
יאסל זאלער	עמוס און יעסיקא הירשביין
אירוינג און בעלא טעף	הערי און רוטה מייזליש
פעני און ווילי פריעדמאן	ראז שאַמער און שמואל באטשעליס
מייקעל טאפעט און פרוי	שלמה און צילי צוקערמאן
ל. בילמעס און פרוי	פערל פעדער
בען און מיני צוקערמאן	שמואל און רעי שולמאן

באגריסונגען צו טענענהאַרצם יובר

שוירלי שטעבעל און יעקב ווידער
 כייקע און באַריס ווינער
 דזשעק מאַלער
 לואיס ראָט
 יהושע און מארטא פינטעל
 דזש. און ד. ראָזנבערג
 הערי און אננא באַראָן
 אננא ווינאַקור
 בערל און מיני מינץ
 סעמועל און רבקה בלום
 ראז און דזשעק מאַסקאוויטש
 גאַלדע און מישא ארפין
 דזשאַזעף און ווערא גאַלדבערג
 בלומע, לאה און חנה טארגין
 הערי אייברעמס און פרוי
 אוירווינג זאכארי און פרוי
 סאל און בעלא שפיגעלמאן
 דזשוליוס און יעטא ווייסשטיין
 קלארא אַסטראַפסקי
 פרוי וויל דוראנט
 ישראל און בעטי וואנעטיק
 שרה און שמחה ליינער
 אייזיק ראמבערג און פרוי
 גאנז בוק סטאַר
 סידי קיינין
 ראז טרעבאָוו
 מאַריס און דארא מיצנער
 ישראל און קלארא סלעקטאר
 י. פיללער
 מאַריס לאַפידוס
 טעאָדאָר סטרימלינג און פרוי
 דזשעק קעי
 ס. באַראַק פּוירניטשור קאַ.
 דזשוליוס און אננא אַראו
 דר. נייטן און אנא זאלצמאן
 פישעל בימקא

דזשאַזעף מילער
 משה לייב און אניוטא קאפעלאַף
 יצחק און מוסיע פרידלאנד
 דוד שיינהאַלץ
 אייזענבערג און אייזענבערג
 ראָזנבלום און ראָזענבלום
 אשר דובין און פרוי
 נח און סידי פינקלשטיין
 ח. ברייס און פרוי
 דר. אליהו און ליליען עפשטיין
 אנא פעסיין־מאנדעלבוים
 דוד סעסין און פרוי
 הערי ראָטבלאט און פרוי
 שרה און פיני גאנז
 לאנג ביער
 דזשיימס פוהל
 ברעגער און פרוי
 באַרני קיסנער
 מ. זינגמאן און פרוי
 ראבערט און שארי גאלדשטיין
 הערמאן ברענער
 וועלוול באַראַנאווסקי און פרוי
 דזשעק און אננא קאַץ
 דוד און עלקע קמץ
 דזשאַנאס בינענפעלד
 דזשאַזעף קאַך
 לואיס און פרוי סילווערבערג
 דזשוליוס און אנא נאטאנסאָן
 דזשאַזעף גערסאן און פרוי
 לואיס דזשאַספער און פרוי
 דזשאַזעף פּוירסעל
 סאל און סאניע לעווין
 היימאן און עמא לעווין
 אנא און מאַריס גרופ, לזכרון
 מאַריס און סערע ווינאַרסקי
 פנינה אַסמאן

באגריסונגען צו טענענהאלצס יובל

- גאסי און אהרון אייעראף
 מאקס און פעני שפאניער,
 סאן פראנציסקא, קאליפ.
- ראלף קליין און פרוי
 דזשעזעף און דזשעני וויינמאן
 מאיר מעזניק און פרוי
 אנא און טאני ריגאטי
 אלעף און ליובא באביטש
 חברה און חברה ס. דארפמאן
 דזשעק און רעא קאהאן
 מאריס דאשע און פרוי
 ב. באַרנשטיין
 י. סומיטץ
 א. קראפט
 דר. מ. ג. רובין
 יוסף און רחל פיעלד
 דר. און באשקע וואנאמייקער
 זאיאנץ מארקעט
 יצחק מארגאלין און פרוי
 ס. זייגער
 משה און מיני אָדערבערג
 חזן דניאל פלאטקין
 מאַריס מיצנער און פרוי
 י. איזגאר און פרוי
 מאניע גורמאן, לזכרון פון מיין מאַן
 דזשעק און שוואַגער מאיר גורמאן
 אברהם און אסתר דיקשטיין
 מאריס דזש. נארטאן
 ווינערס מארקעט
 י. פיאס און פרוי
 יעקב און אַליא סינגער
 מאריס און פאולין אפעל
 וועלוול און ליזא שאַר
 בען און ריווא סאפקין
 מאוריס נארטאן
 בארטישא מאטוסעף
- וויקטאָר און פרוי קארטער
 ת. ברייס און פרוי
 הערי פריעדמאן
 ה. באש
 י. לעוויט
 סעמועל אייברעמסאן און פרוי
 לואיס פּרענקל און פרוי
 טשאַרלס קאמינסקי און פרוי
 מאַריס דייטש און פרוי
 סעם פליק און פרוי
 דר. זאנוויל און זעלדע קליין
 לייזער און מרים מעלצער
 סיימאן שוקען און פרוי
 הענרי גלאסמאן און פרוי
 י. קיפניס און פרוי
 סעמועל און סאַניע קראווצעוו
 לואיס זעמלמאן און פרוי
 מאקס און ראז האַלצמאן
 בערל וויינטרויב און פרוי
 א. שטורם און פרוי
 פּרעד ראבינס און פרוי
 אייב שוואַרץ
 סינקלעיר פיינט סטאַר
 האוואַרד שיינפעלד
 מאַריס שאלפ און פרוי
 דוד פינסקי לייזען קרייז
 מ. רודין און פרוי
 דזשעק מאלער און פרוי
 ארטור שרייער און פרוי
 ב. מאַסט
 דוד סאוועטניק
 י. ראבין
 פאולין און מאריס אפעל
 בענדזשאמין ריעסעל
 הערי ראַבינסאן און פרוי
 סעם לעווין און פרוי

באגריסונגען צו טענענהאלצס יובל

קראפאטקין ליטעראטור געזעלשאַפֿט
וולאדעק ברענטש 443 אר.ב. רינג
ברענטש 590 אר.ב. רינג
ברענטש 983 אר.ב. רינג
פראַגרעסיוו ברענטש 933 אר.ב. רינג
פּרץ הירשביין קולטור קרייז ביים ים
ה. רויזענבלאט לייען קרייז
מענדלסאָן לייען קרייז
גאלדבלום לייען קרייז

גענעראל אָפּיס, נאַציאָנאַלער
אַרבעטער פאַרבאַנד
קאַנסיל פון יידיש נאַציאָנאַלן
אַרבעטער פאַרבאַנד,
פּרץ הירשביין צווייג פאַרבאַנד
דוד בן-גוריון צווייג פאַרבאַנד
אויפבויו גרופע פועלי ציון
וויצמאַן-זאַלצמאַן ברענטש פאַרב.
דוד פינסקי צווייג פאַרבאַנד

Greetings from a Friendly Union JOINT BOARD CLOCKMAKERS UNION

דער ה. רויזענבלאט לייען קרייז

באגריסט דעם דראַמאַטישן קינסט-
לער אליהו טענענהאַלץ צו זיין
ווערטפולן פּופציק יאַריקן בייטראַג
צו דער יידישער קולטור אין אמע-
ריקע.

גאַסי, סאַרטאַ, סעקרעטאַרין

ר' אליהו, לחיים! — ליובל כפלים!
מיט האַרציקע ברכות פאַר נאָך
פיל יאַרן פון קינסטלעריש-שעפע-
רישע טעטיקייטן אויפן געביט פון
אונדזער קולטור לעבן אין לאַס אַנ-
דזשעלעס.

פּרץ הירשביין צווייג 352
יידיש נאַציאָנאַלער אַר.ב. פאַרב.

אַרטור שרייער, פאַרזיצער
דוד באַיאַרפּקי, סעקרעטאַר

„דוד פינסקי לייען קרייז“

באגריסט האַרציק אונדזער באַליבטן
קינסטלער און טאַלאַנטירטן פאַרלע-
זער, אליהו טענענהאַלץ, און ווינטשט
אים נאָך אַ סך גליקלעכע יאַרן.

לכבוד זיין 50 יאַריקן יובל —

סימא גאַלדבערג, עקז. סעק.
רבקה רובינשטיין, עקז. סעק.

קראפאטקין ליטעראטור קרייז
ברענטש 413

בתיא סעמינאַף

זעלדע קאַברין

קארל העלפער

איידע און משה לערער

א. קיפער

היימאַן און מיני וויינשטאַק

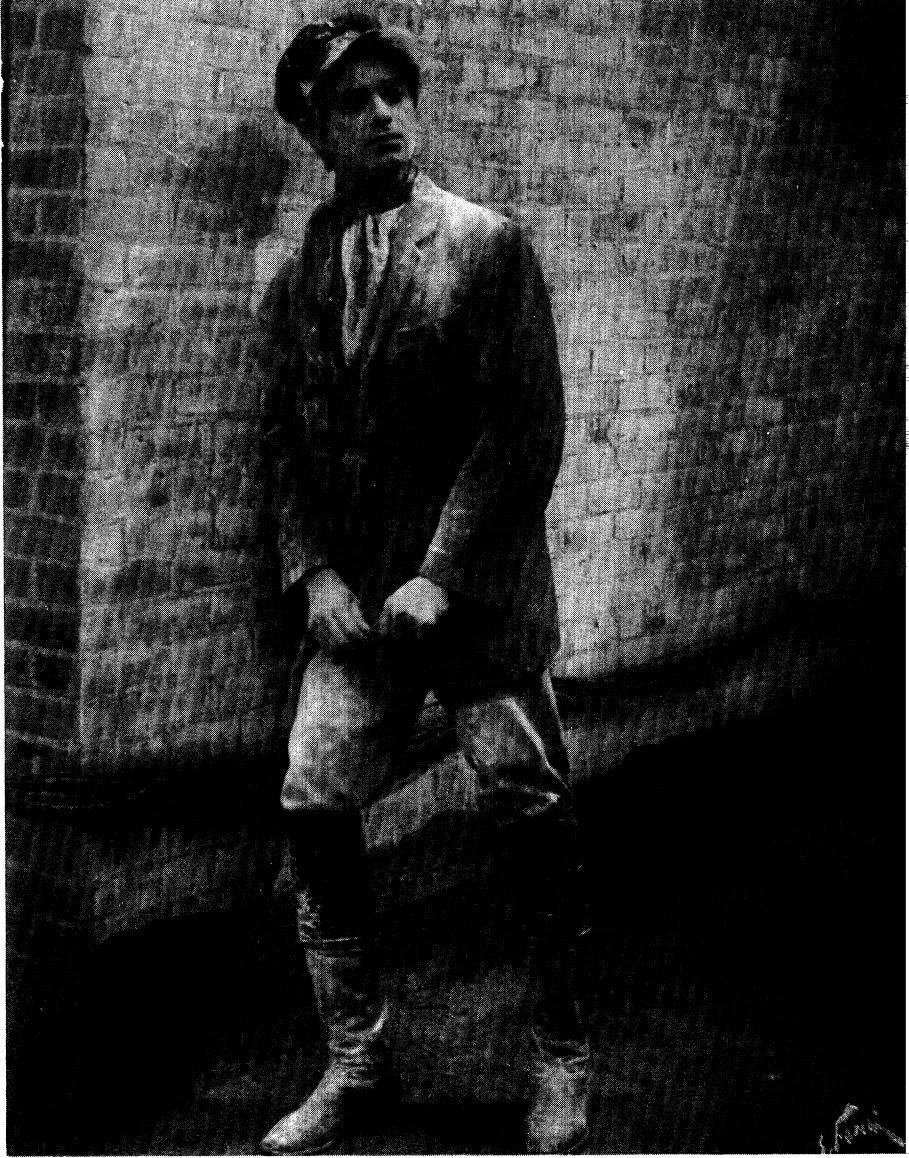
גדליה און סאַניאַ

היימאַן און עלסי שאצבערג

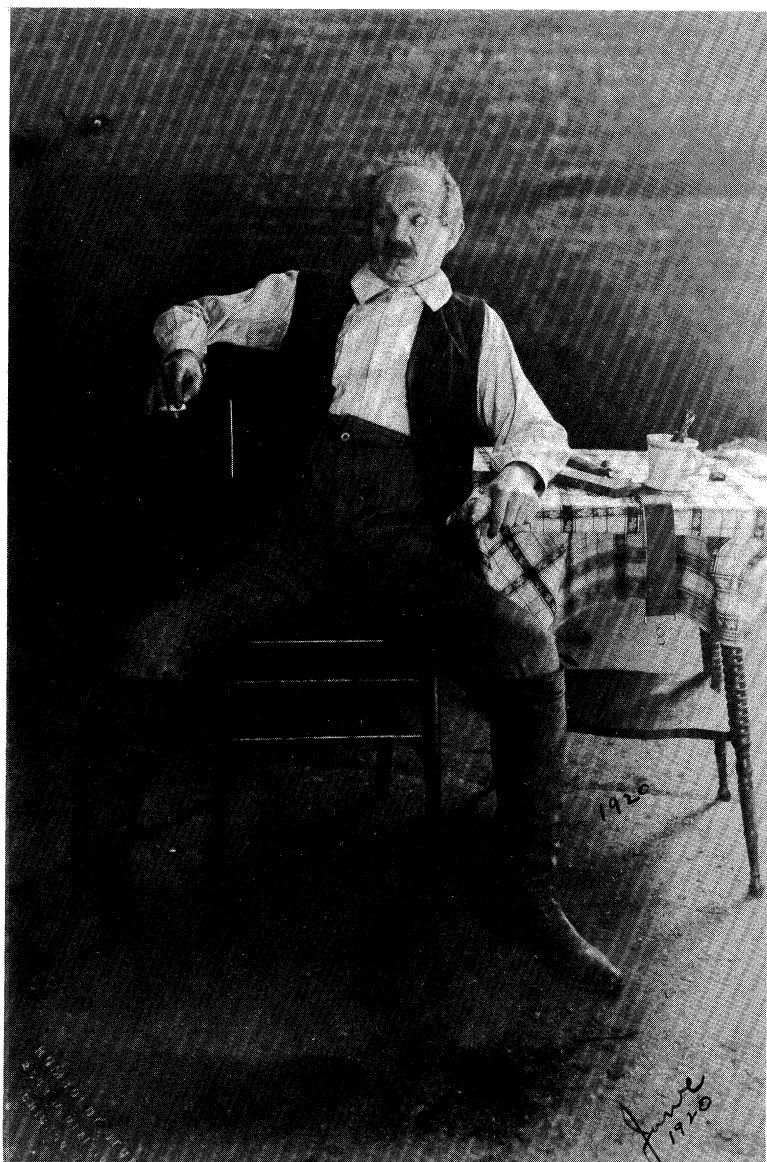
מ. נודלמאַן

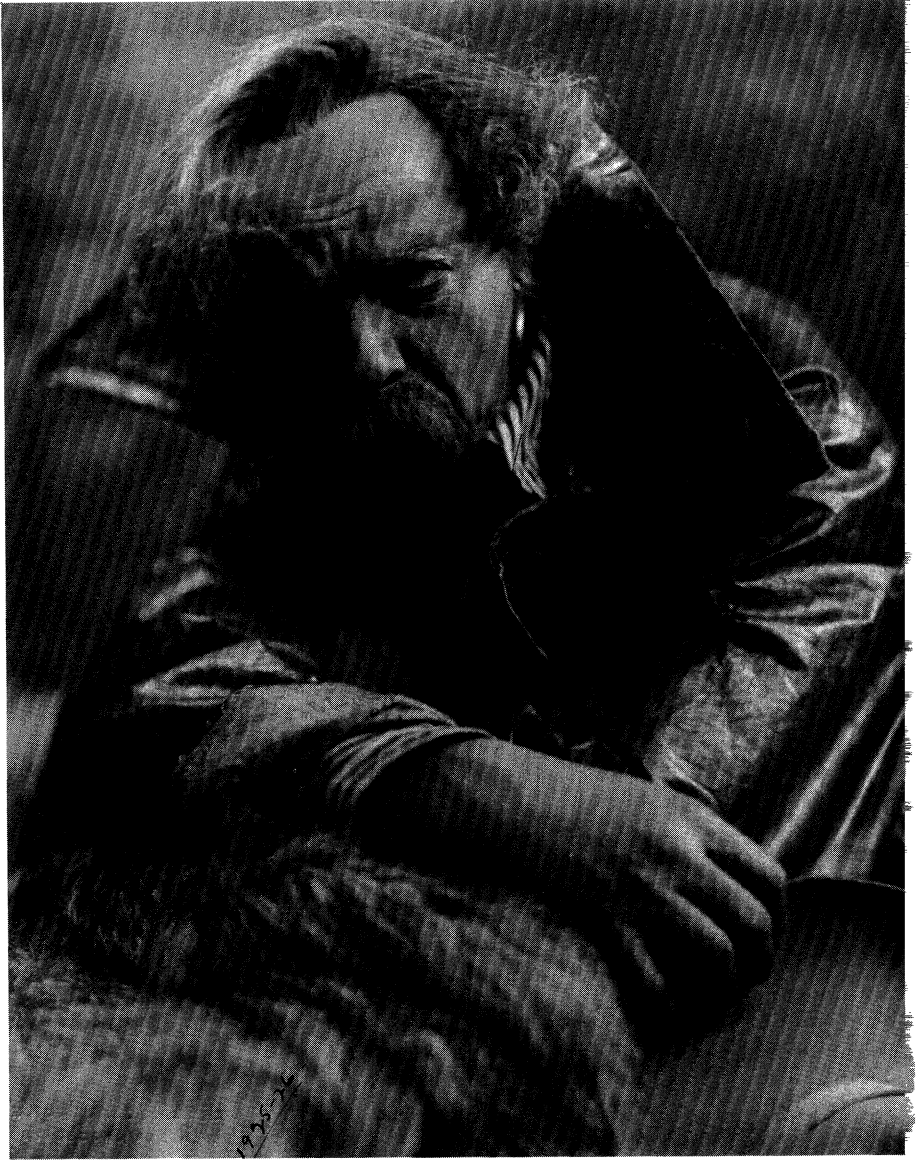
גח אין „א פארוואַרפן ווינקל“ פון פריץ הירשביין.

נח אין „א פארוואַרפן ווינקל“ פון פריץ הירשביין.

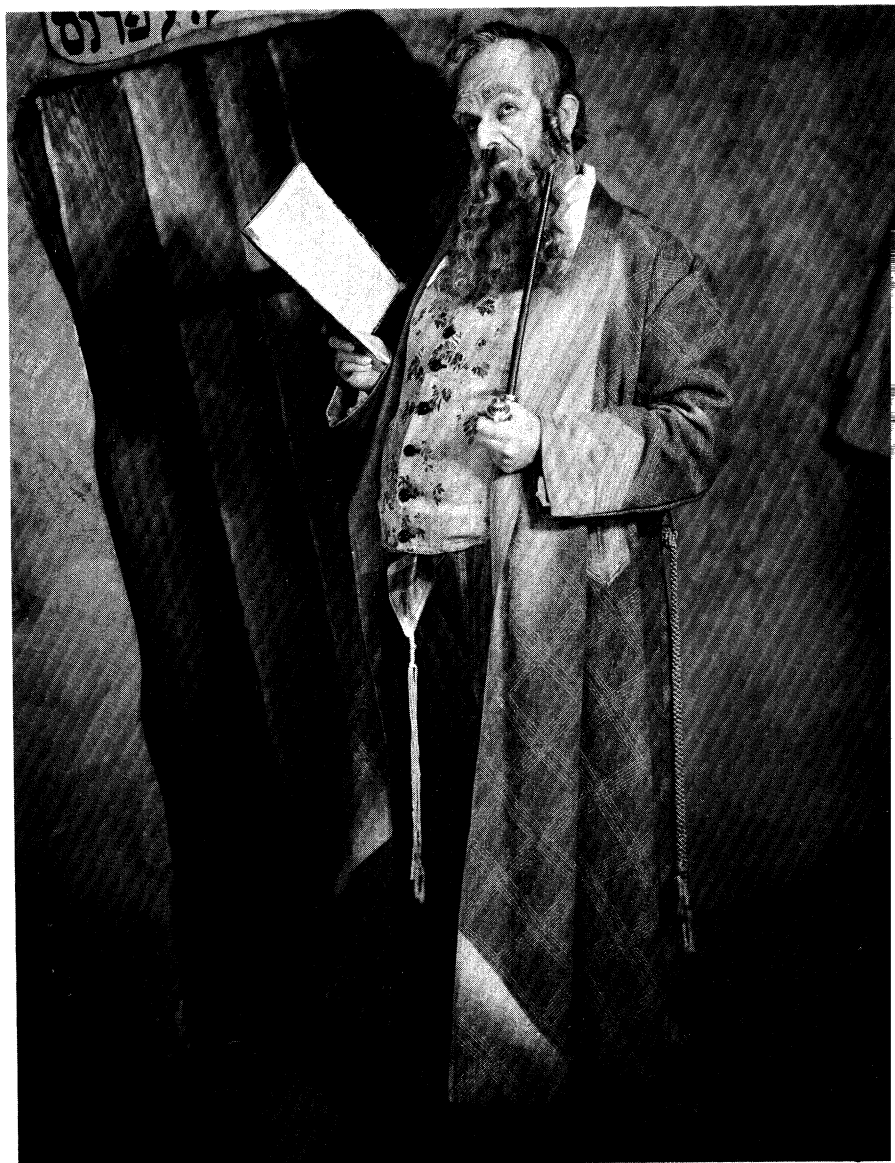
לעפאק אין „גנבים” סון פישל בימקא.

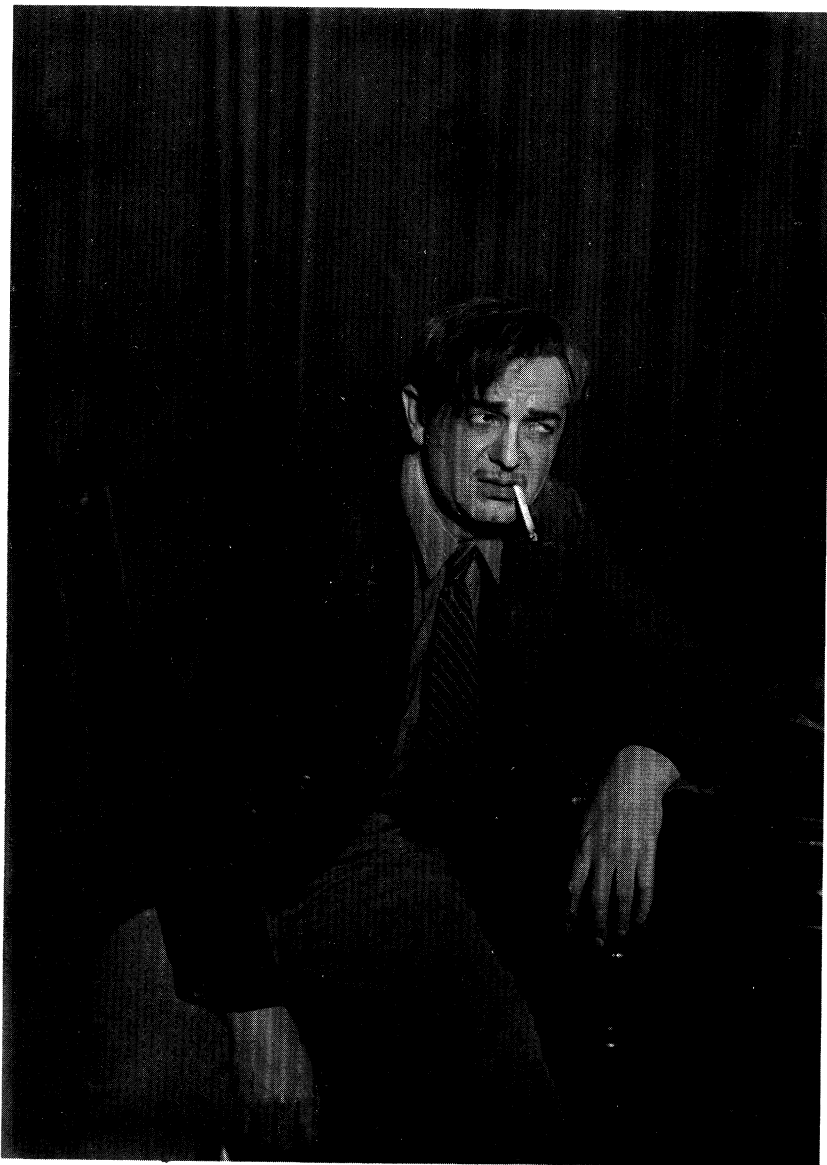
ציגיינער אין „קינדער ליבע“ פון סעמועל קאהען.

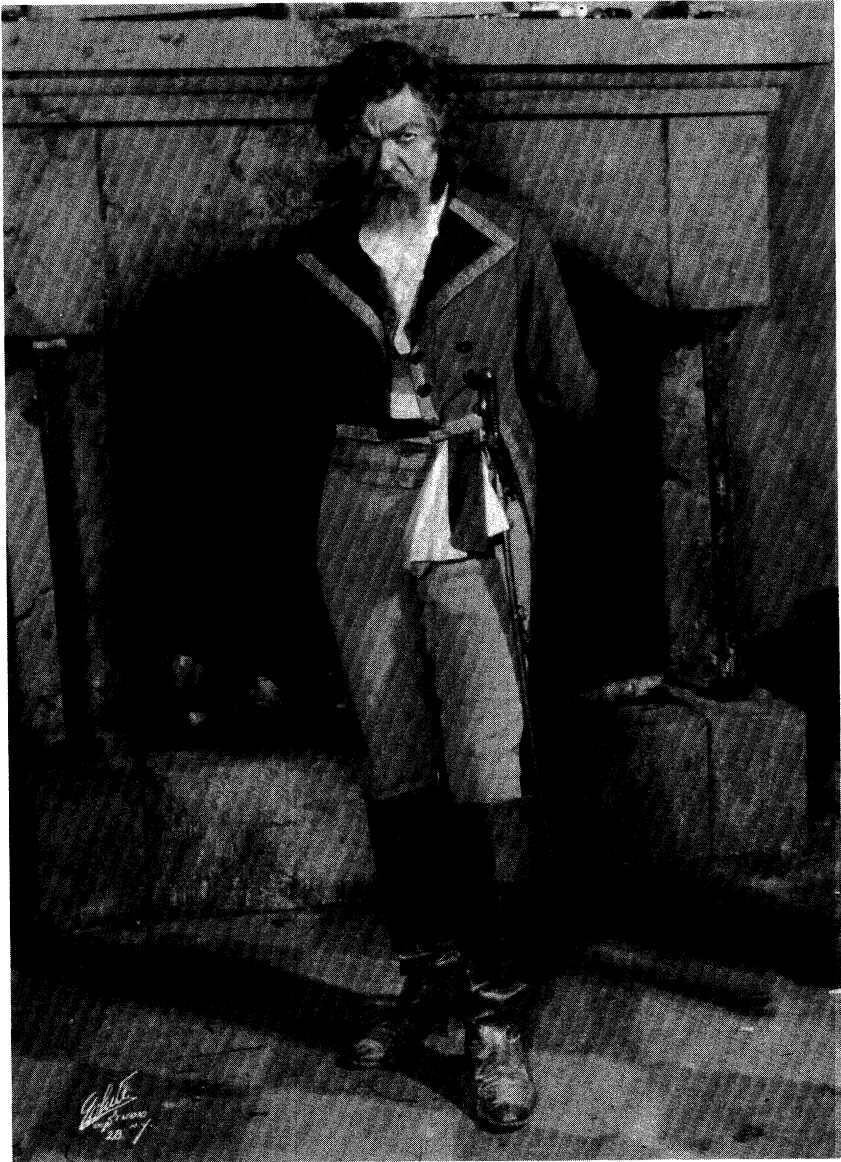
פרענק אין „מאראם וואַרענעם פראַפעסיע“
פון דזשאַרדזש בערנארד שאַן.

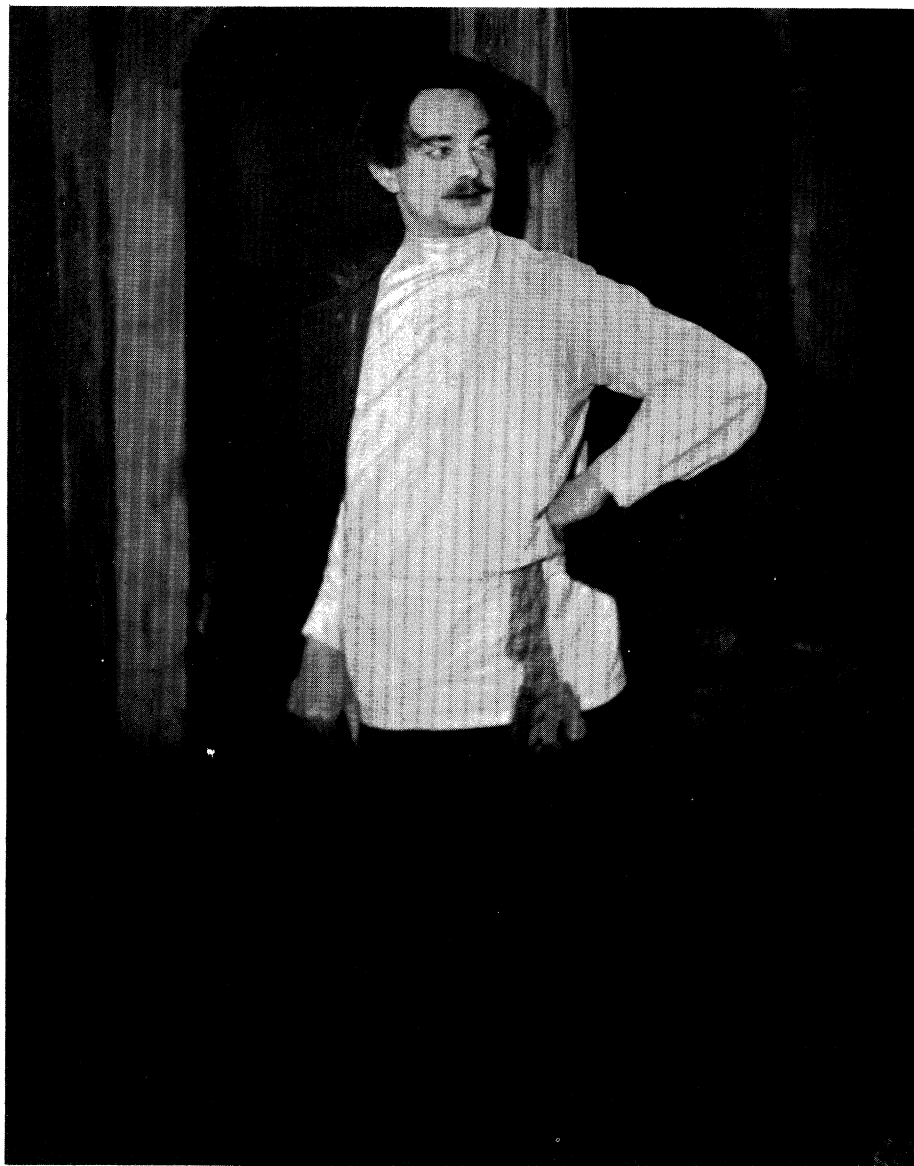
יאסעלע פרנס אין „דער וואסער טרעגער“ פון י. פרעגער.

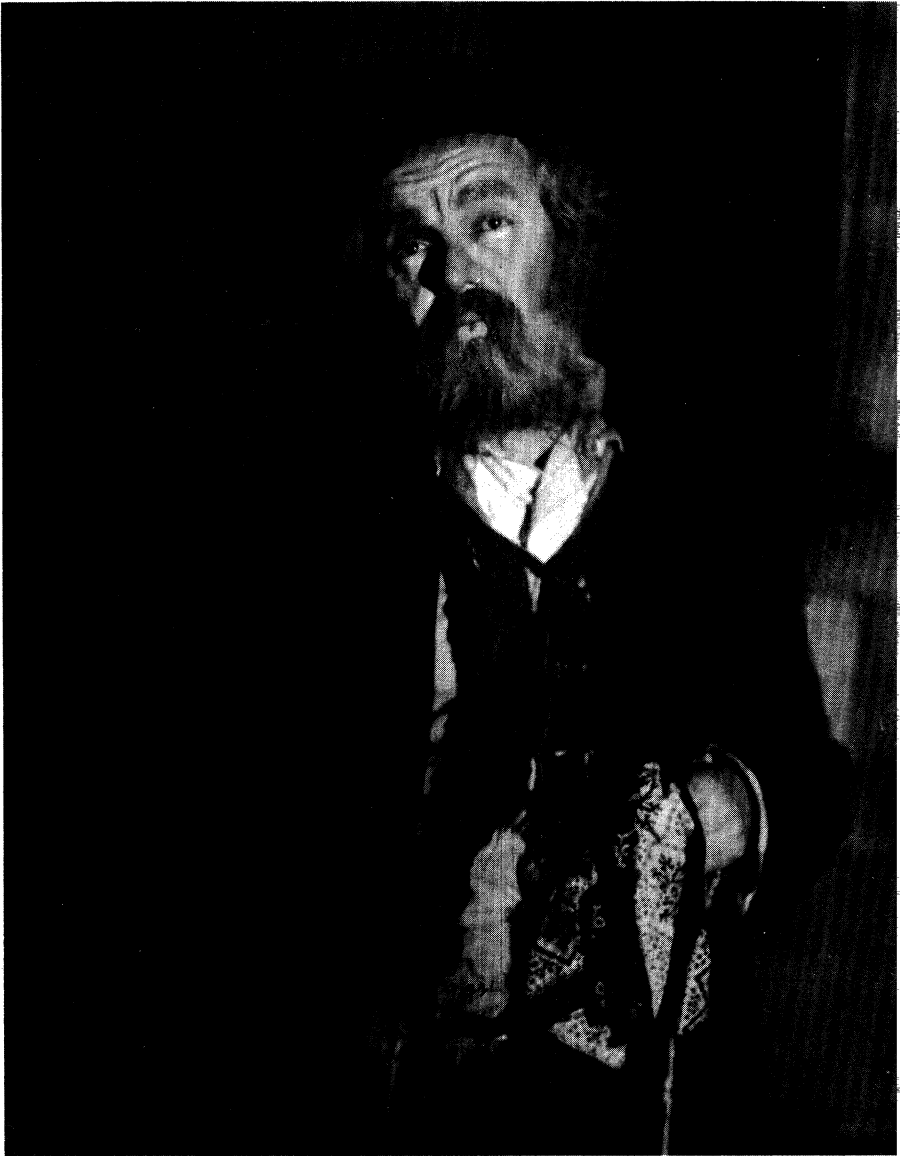
פאול גראַסמאַן אין „דער בלוטיקער געלעכטער“
פון ערנסט טאַלער

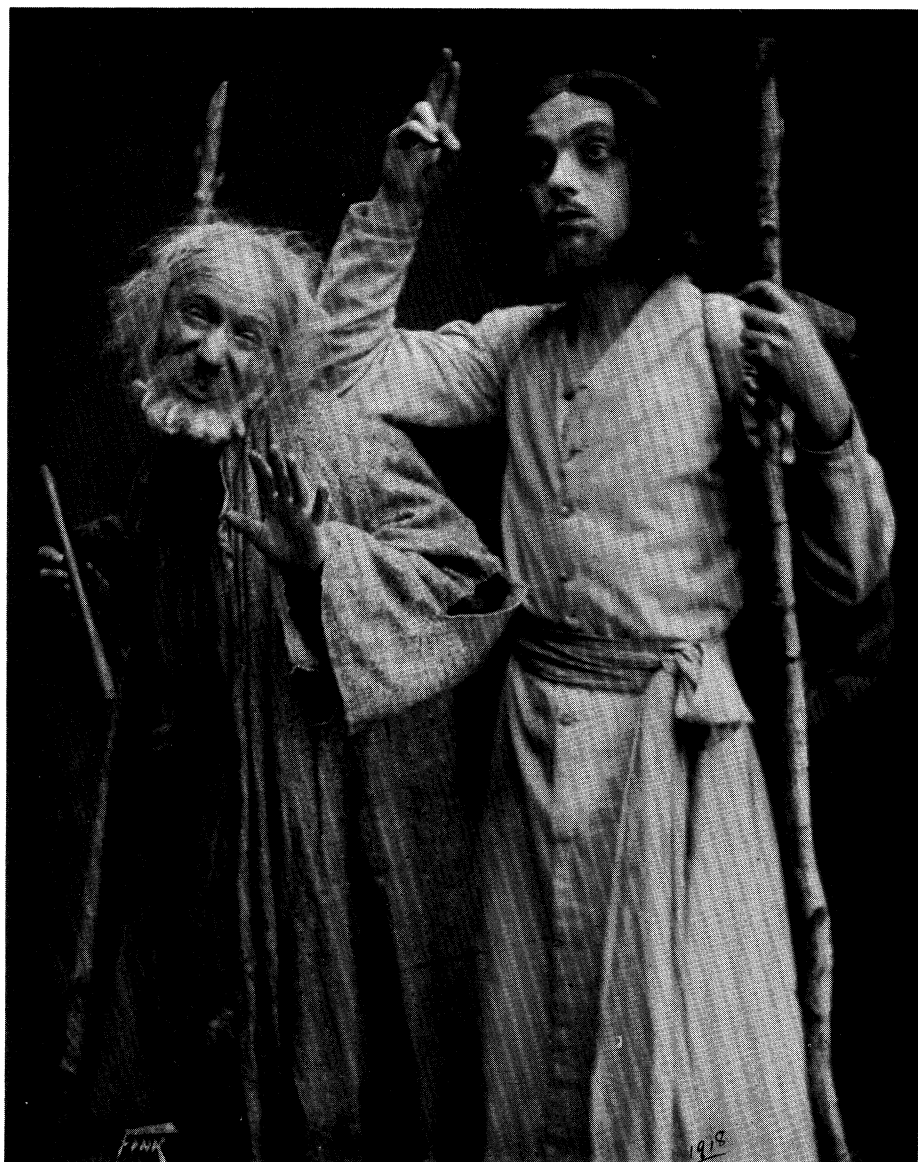
גענעראל שאפאלא אין „וועלה“ פון ראָמען ראלאן.

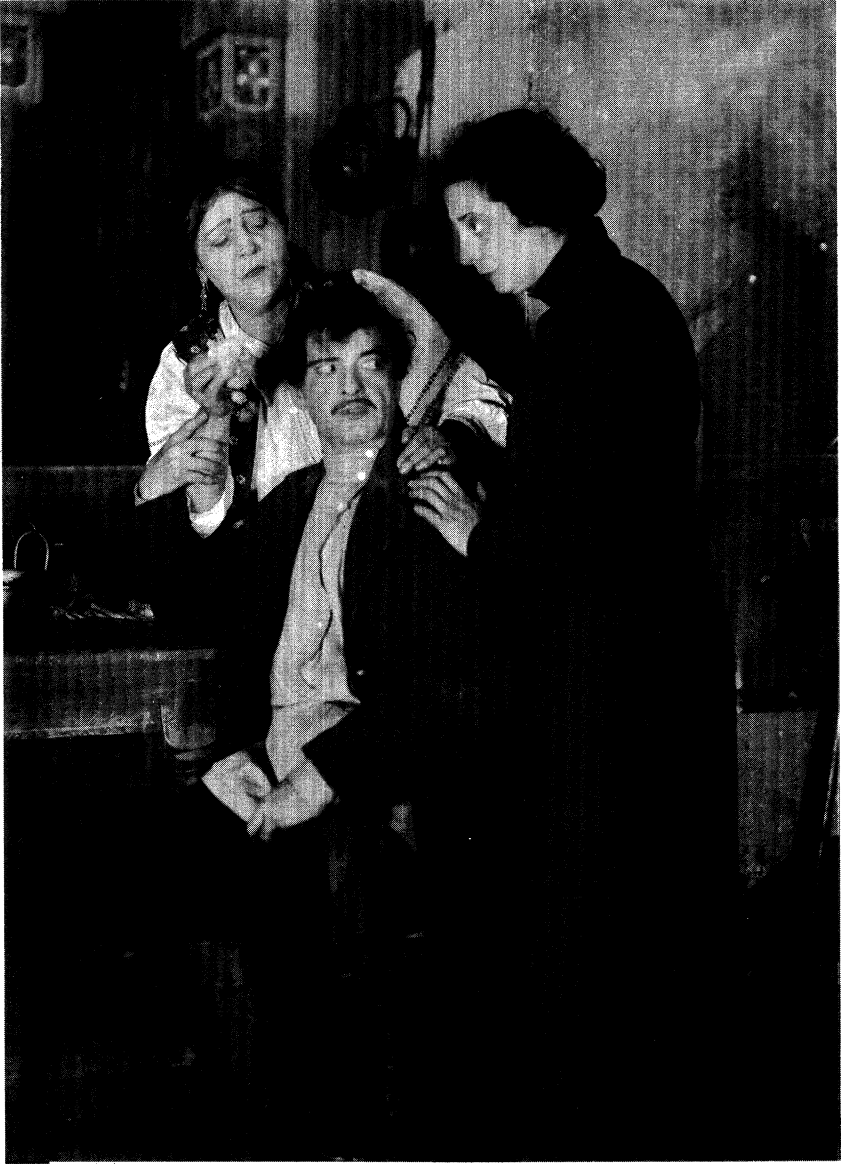
וואסקא פעפעל אין „נא דניע" פון מאקסיים גארקי

ערשטער במלן אין „דיבוק“ פון ש. אנסקי

לדרוויג זאץ אלס „טוביה האביוני“,
אליהו טענענהאלץ אלס „שמעון הנזיר“
אין „אלישע בן אבויה“ פון יעקב גארדין
(געשפילט מיט יעקב ארלער אין גרענר טעאטער, נ. י.)

חנה אפעל, אליהו טענענהאלץ, בערטא גערסטין
אין „מאָשקע חזיר“ פון י. ד. בערקאוויטש.

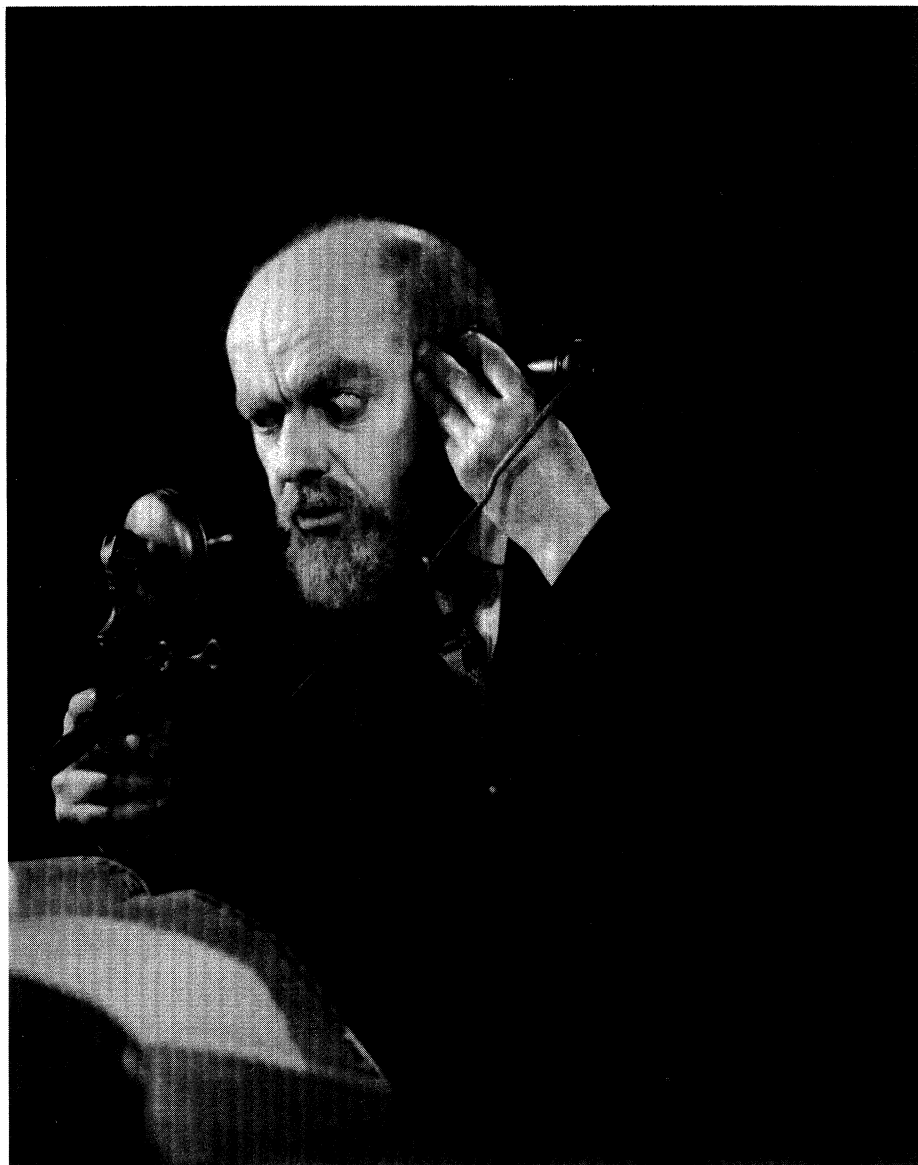
חזן יאָסעלע ראָזענבלאט ע"ה, אליהו טענענהאַלף,
רבי שלמה מיכאל נעכעס ע"ה
(דאָס בילד גענומען צווישן די אַקטן ביי אַ פאַרשמעלונג
פון יעקב גאַרדינס, "דער אומבאַקאַנטער")

מ. ראָזענבערג, מאַריס שוואַרץ און אליהו טענענבאָליץ
אין „וואַסער טרעגער“ פון י. פּרעגער.

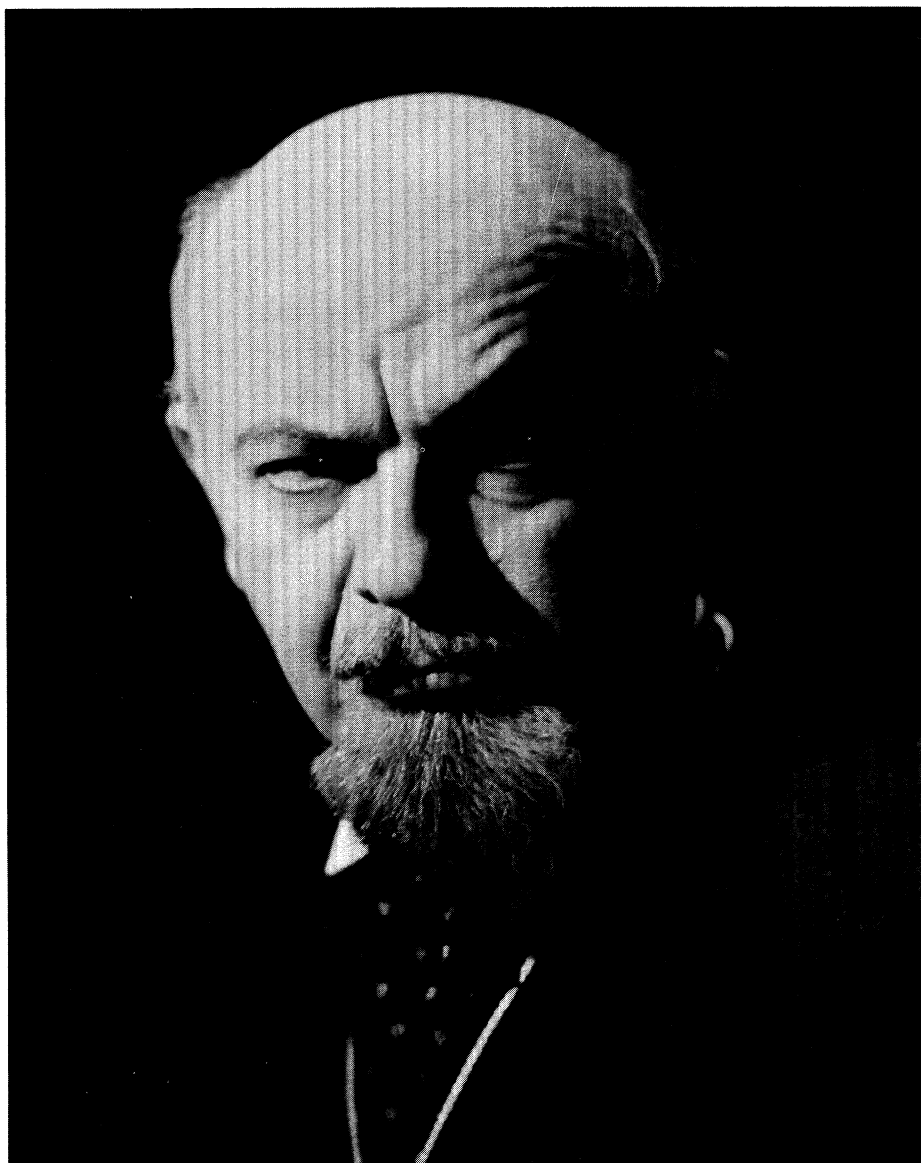
לואיס מענן אלס, "חיים סאלאמאן",
אליהו טענענהאָלץ אלס, "שלומיאל"
אין "רהי אָנריטן טשעפטער" פון סעמועל שיפמאן
(געשפילט אין ענגליש אויף בראַדווײ, נ. י.)

פאָרבראַנקער אין „סאלאַם אָו די טענעמענזשם“

ים פיראט מיט רעימאן נאווארא

שפיאן — "דרי שטראן"

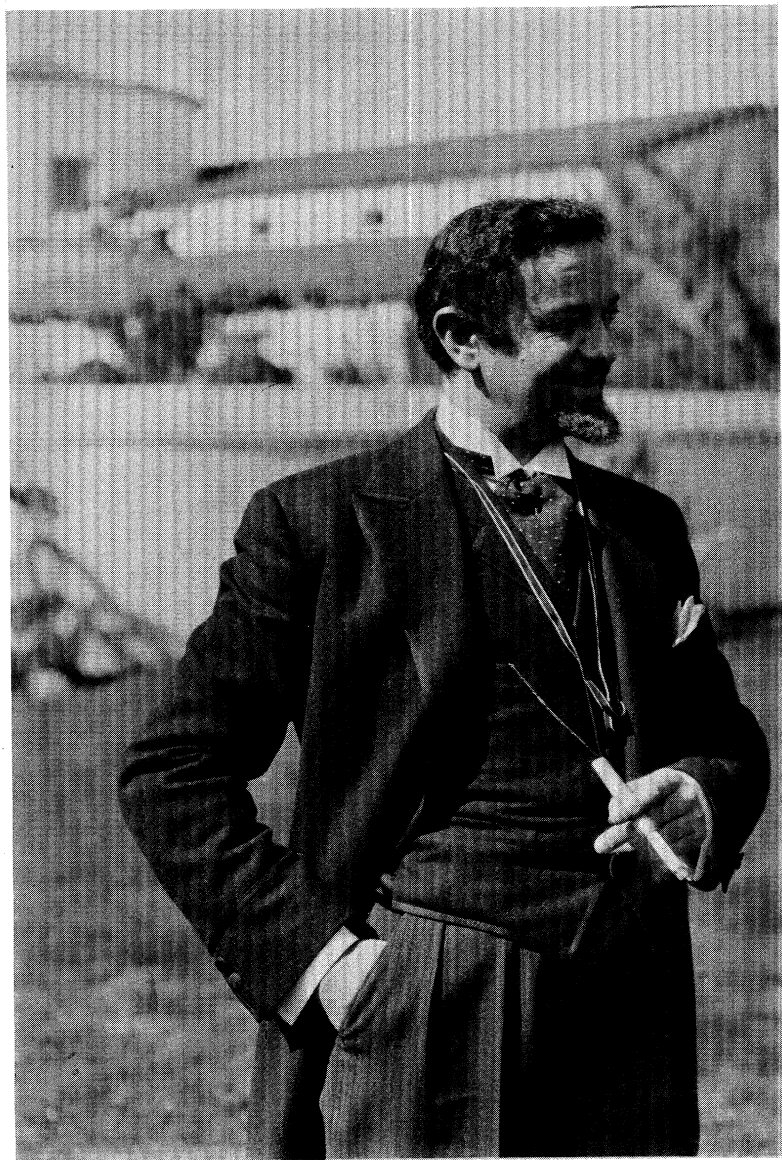
מיסטער ליוואי אין „פריסקא סאלי ליוואי“

פרענמישמען אין „גרעיהעט“

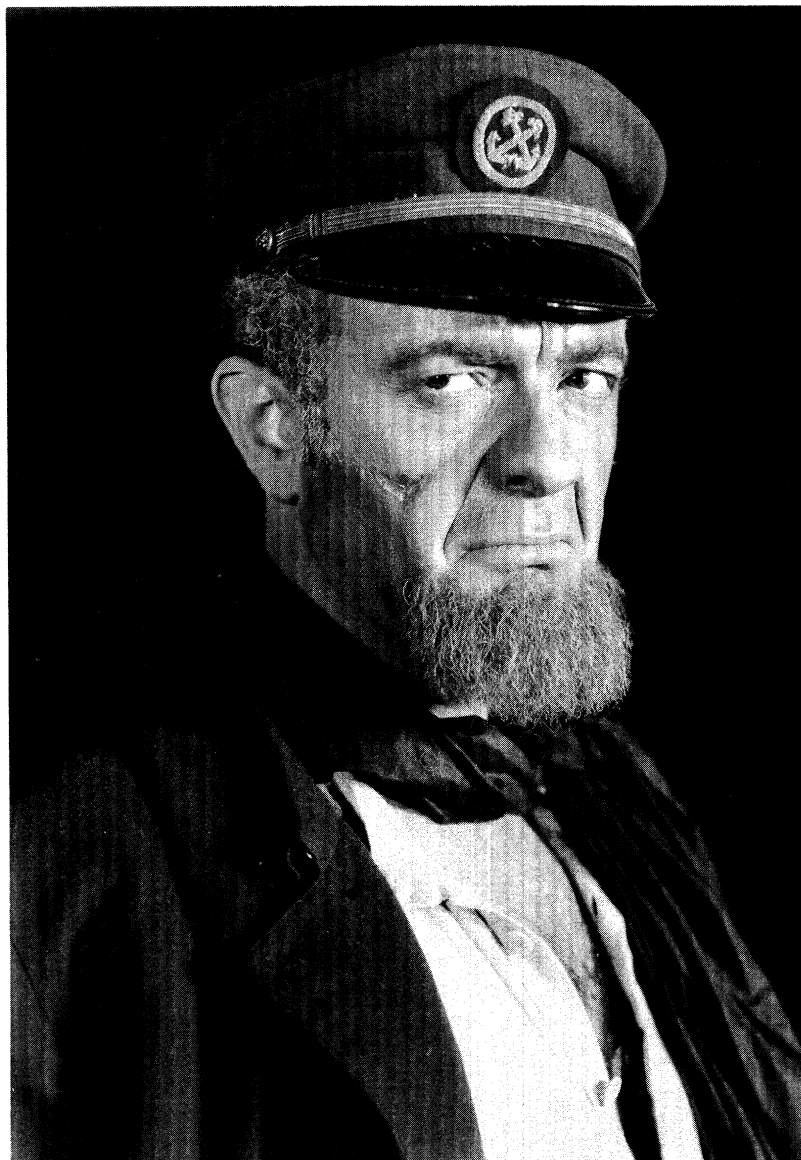
פראַמעסאר אין „רעמעקטיווס“

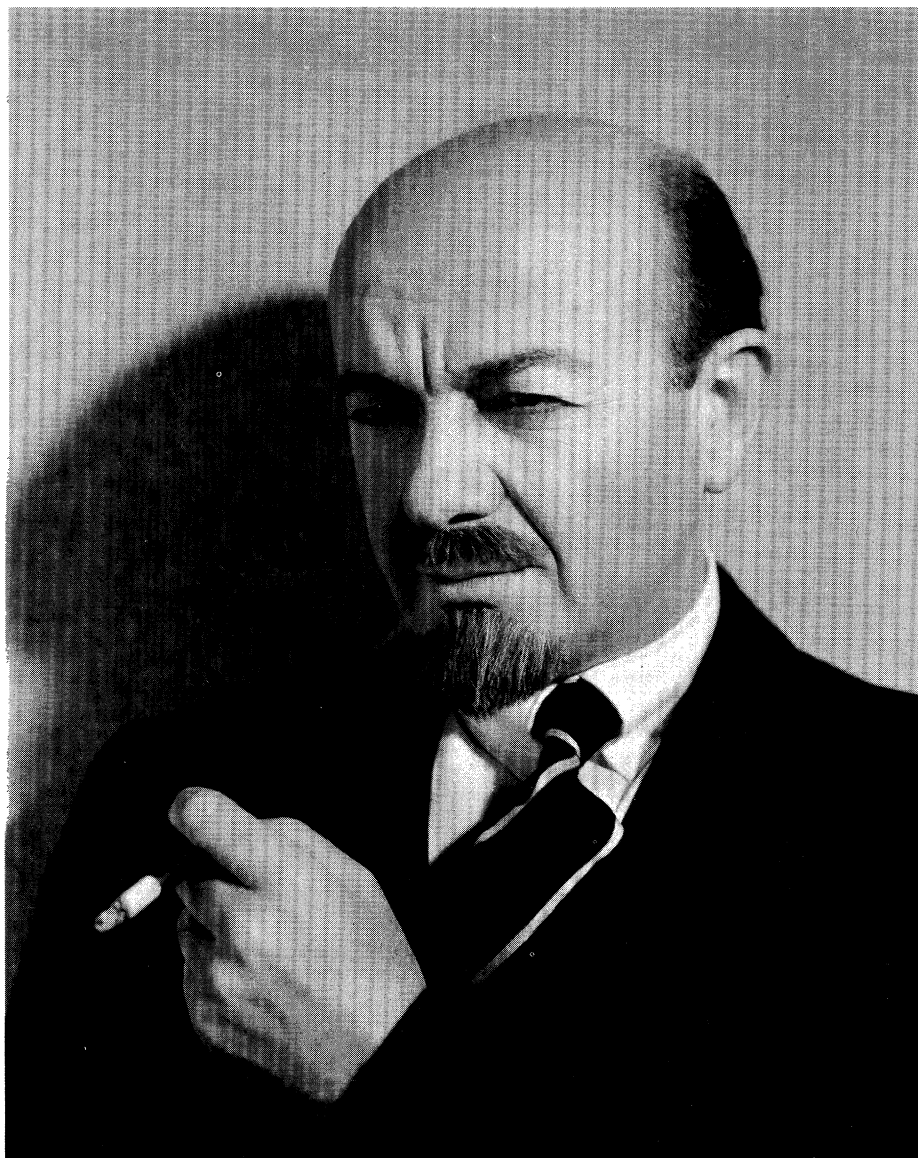
יִתְנַעַר פֶּרְאַפֶּסְטָר אֵין „דַּעֲמִי בִרְאִיד“

בוקינג איידזשענט אין „אפסטעיידזש“ מיט נאָרמא שירער.

בארדזש קעפמעין אין „וואלענציא“

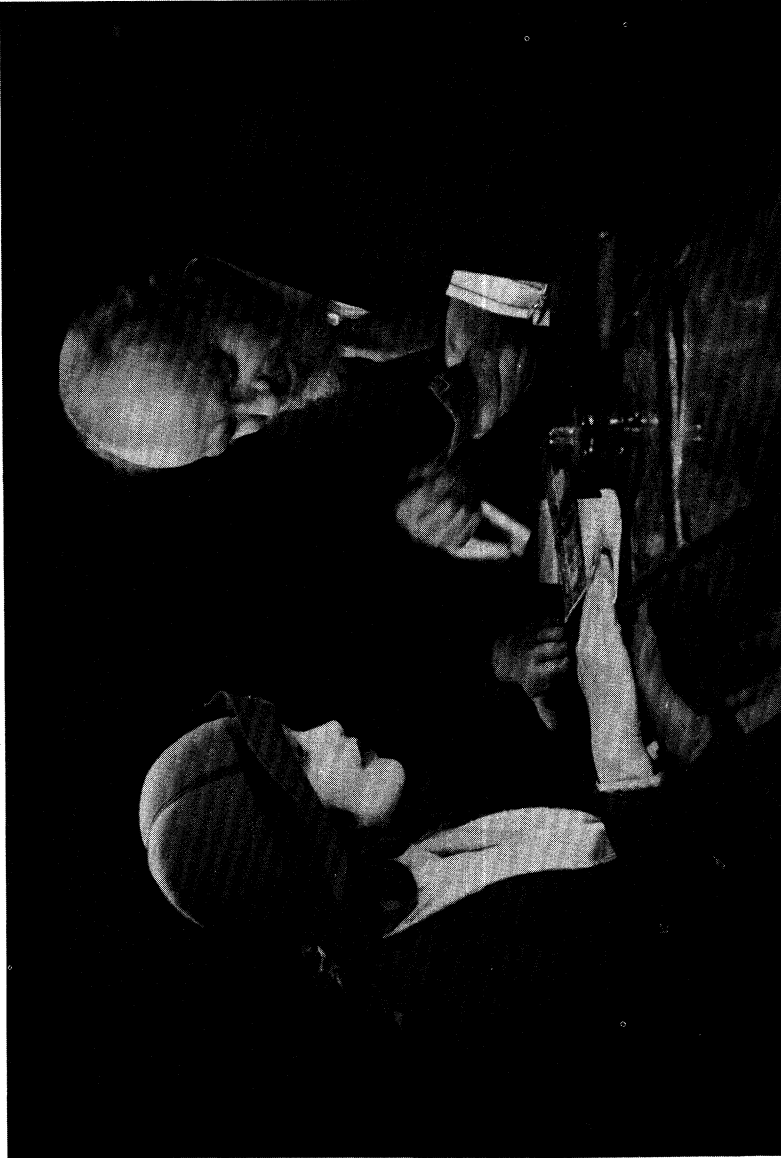
"לענין" אין "בריטיש איידזשענט"

"העף-בריד" אין "פליימינג פארעסט"

דזשענטלמען גענגסטער אין „נאָיס בייבי“

דזשעטא גורדאאל אלס „סאלאמע“,
אלעקס טענענהאלץ אלס „פאויבראָקער“,
אין „סאלאם אָו די טענעמענטס“

דזשאָרדזש סידני, נאַרמא שירער, טענענן האַלץ
אין „לייטעסט פראָם פעריס“

1903

1908

1907

1916

. שׁוֹמֵר הַיְמִינִי
 מוֹדֵרָטוֹ : לִיטוּרְגִיכֵס פִּינְטוֹ הַיּוֹ
 שְׁמִירַת הַיְמִינִי

1955 מלל, 1915 פסוק "שׁוֹמֵר הַיְמִינִי" מלל פוֹלִיטִיכֵס פִּינְטוֹ הַיּוֹ
 שְׁמִירַת הַיְמִינִי

טראַפּנס טינט פון
אליהו טענענהאַלץ'ס שרייב־טיש

באמערקונג

דא זיינען בלויז עטלעכע געציילטע הומאָרעסקעס, וואָס דער בעל היובל האָט געדרוקט אין פאַרשיידענע יידישע צייטונגען און פּעריאָדישע אויסגאַבעס אין אַמעריקע אין משך פון די יאָרן 1911-45.

די רעדאַקציע האָט בכיוון געלאָזט די הומאָרעס-קעס אין זייער אַריגינעלן סטיל און טיילווייז אויך אין דער אַרטאָגראַפיע, כדי צו געבן אַ גענויעס אויס-דרוק די אָפּגעלאָפּענע יאָרן אין אונדזער אַמעריקאַ-נער יידישן זשורנאַליזם.

אויסער די אַריגינעלע אַרבעטן פון טענענהאַלצן, ווערט אויך, ווי אַ מוסטער פון זיין יידיש לשון, גע-בראַכט זיינע אַן איבערזעצונג, דער איינאַקטער „די זון פאַרגייט“ פון גוסטאַוו וואַיד.

די זון פארגייט

קאמעדיע

פון גוסטאוו וואיד *

יידיש: א. טענענהאלץ

פארשוינגען:

(אָלטע מענער, איינוואוינער אין אַ מושב זקנים)

העלם

קראקאו

האנסען

יאנסטאָן

האמער

באָפּע

בעללינג

קנוט—(אַ אַכצן־יאָריקער בחור)

* גוסטאוו וואיד, אַ דענישער דיכטער, געבאָרן אין האלמגארד, אויף דעם לאלאנד אינדזל, דעם 6טן מערץ, 1858. ער איז געשטאָרבן אין קאָפּענהאַגען, דעם 24טן אָקטאָבער, 1914. אַ סאַטיריקער, הומאַריסט און קעמפּער. זיין אמעריקאנער איבערזעצער, ערנסט באָיד, גיט אים בער אייניקע כאַראַקטערישטריכן פון אַט דעם דענישן קינסטלער אין זיין קורצער פאַררעדע צו וואַיזן פּיעסע „צוויי מאָל צוויי איז פינף“ און ער באַמערקט דאָרט, אַז דער העלד, פּאול אייבל, איז וואַיד אַליין.

אַט דער איינאַקטער „די זון פאַרגייט“, איז איבערזעצט אין ענגלישן פון בענדזשאמען פ. גלאזאר.

ס צ ע נ ע :

דאָס צימער פון העלמס און קראקאו אינס מושב זקנים.
אַ נאַכמיטיק, שפעט אין חודש סעפטעמבער. אַ פענסטער
רעכטס, צום גאָס און אַ פענסטער לינקס, צום הויף, אַן איינ-
ציקע טיר אין הינטערגרונט וואָנט, וועלכע עפנט זיך צו אַ
קאַרידאָר, מיט ענלעכע טירן ביז צו די טרעפּ פון די אונ-
טערשטע עטאַזשן.

אַן „איינגעבילדעטע“ ליניע צעטיילט דאָס צימער אויף גלייך:
העלמס וואוינט ביים פענסטער צום גאָס, און קראקאו ביים
פענסטער צום הויף. אין יעדנס אַפטיילונג איז פאַראַן מעבל:
אַ בעט, אַ טיש, אַ געשיר-שאַפּע, אַ קליידער-שאַפּע, אַ זאָפּא
און אַ פאַר שטולן. דער אויוון איז אויף קראקאוס זייט צימער,
אַבער דערפאַר האָט העלמס אַ גרויסן געבעטן אַרעס-שטול
מיט אַ הויך ווענטל. אַ לאַמפּ הענגט פונקט אין מיטן פון
סטעליע. כאַטש עס איז פאַראַן אַ שפּאַניש ווענטל וואָס מען
קאָן נוצן אויף אַ מחיצה, איז עס אַבער איצט צונויפגעלייגט
און שטייט אָנגעשפּאַרט אין הינטער-וואָנט. אויך ביידע טישן
זיינען איצט צונויפגערוקט אין מיטן צימער אַזוי אַז ס'מאַכט
דעם איינדרוק פון איין צימער.

העלמס' זייט איז אויפפאלנד שלעכט אויפגעראמט און אין
אומאַרדענונג; קראקאוס זייט איז ריין און ציכטיק. אויף
העלמס' טיש איז אַ וואָזע מיט בלומען און דערנעבן אַ פאַר
גראַע וואַלענע זאַקן און אַ פאַר וואַרעמע הענטשאַקעס, אויך אַ
בילד פון אַ יונגן בחור, אין אַ העלער ניקל-דראָם.

העלמס, די ברילן אויפן שפיץ נאָך, זיצט אין „זיין“ גרויסן
אַרעס-שטול נעבן „זיין“ טיש און לייענט אַ צייטונג. קראקאו
זיצט נעבן אים פאַרטיפּט אינס שאַך-ברעט.

ווען דער פאַרהאַנג גייט אויף, איז אַ לאַנגע פּויער.

קראקאו: מנא, כ'האב עס ווידערצאמאל.

העלמס: (נישט אַרויסנעמענדיק די אויגן פון דער צייטונג). ס'איז גאַנץ
גרינג, ווען איינער גנבעט . . .

קראקאו: ווער גנבעט?

העלמס: יאַר-איין, יאַר-אויס האַלטסטו אין איין געווינען ביי זיך
אַליין, יעדער איינער קאָן עס טאָן.

קראקאו: (פאַרעט זיך מיט די שאַך-פּיגורן). אַזוי? דו קאַנסט נישט.

- העלמם:** אנו פראוואו נאָר אַן אַנדער שפּיל. לאַמיר זען סאַראַ חכם דו ביסט.
- קראַקאָז:** מיר איז גאַנץ גענוג די שפּיל. (רוקט איבער אַ פיגור).
וועסט היינט האָבן אַ שאַקאַלאַדע?
- העלמם:** (מיט פאַראַכטונג). שאַקאַלאַדע! פאַר וואָס עפעס?
- קראַקאָז:** כ'מיין, כ'האַב געטראַכט, היינט, צוליב דיין געבורטסטאָג —
- העלמם:** שאַקאַלאַדע! דאָס איז גוט פאַר ווייבער. צו מיין געבורטס־טאָג שטעל איך וויין.
- קראַקאָז:** ההממם! וויין, הע? ווער קומט?
- העלמם:** מענטשן!
- קראַקאָז:** בעללינג אויך?
- העלמם:** מסתמא וועט באַפּע אים מיטברענגען.
- קראַקאָז:** ער זשאַלעוועט אַ וואָרט אויסצורעדן.
- העלמם:** וואָס קלאַפּסטו אַזוי? מוזטו דאָס מאַכן אַזאַ טומל מיט דייע מענטשעלעך אויפן ברעטל?
- קראַקאָז:** האַלטסט זיך אין איין באַקלאַגן אַז איך מאַך אַ טומל; דאָס טוסטו דאָך נאָר כדי מיר צו ווייזן אַז דו ביסט נישט אַזוי שטאַרק טויב.
- העלמם:** האָ? דו ביסט דאָס לעצטע יאָר אין גאַנצן טויב געוואָרן! אַזוי האָט מיר האַנסען געזאָגט.
- קראַקאָז:** האַנסען! ער ווייסט אַ סך! (רוקט אַ פיגור). ס'איז עפעס דאָ וועגן דיר אין צייטונג?
- העלמם:** ט'האַסטו דיר! וואָס עפעס זאָל זיין וועגן מיר אין צייטונג?
- קראַקאָז:** נו, דיין אַכציגסטער געבורטסטאָג. היינטיקע צייטן שטעלט מען אין די צייטונגען אַריין אַלערליי נאַרישקייטן.
- העלמם:** האַסט נישט געהערט וואָס כ'האַב געזאָגט? ס'איז נישטאַ גאַרנישט אין צייטונג.
- קראַקאָז:** איך האָב געהערט, געהערט! געהערט!
- העלמם:** (באַטראַכט אים מיט פאַרדאַכט, איבער די ברילן אַריבער). זאָג נאָר, האַסטו נישט אַמאָל געלייענט מיין צייטונג בשעת איך בין געווען דרויסן?
- קראַקאָז:** דו ווייסט אַז איך לייען אַ צייטונג נאָר אויף דער נאַכט, היינטיקע צייטונגען דאַרף מען לייענען אין דער פינסטער, ביי אַ לאַמפּ . . .
- העלמם:** באַרימסט זיך שוין ווידער אַז דו האַסט געזונטע אויגן?
- קראַקאָז:** יאָ, קיין עין הרע, איך האָב געזונטע אויגן. (קלאַפט ערנסט)

- אויף האַלץ ווי אַ מין טגולה).
העלמס: האַסטו געלעזן די נייס?
קראקאו: כ'האָב דיר שוין געזאָגט, אַז כ'האָב זיך נישט צוגערירט צו דיין בלאַט-צייטונג.
העלמס: מיין איידעם איז באַשטימט געוואָרן צו זיין פּאָטשט אינ-ספעקטאָר.
קראקאו: פּאָטשט אינספעקטאָר? דאָס איז נישט אַזאַ הויכער אַמט. מסתמא דערפאר איז קנוט היינט נישט אַרױפגעקומען.
העלמס: (באַליידיקט). האַסט מיר אפילו נישט גראַטולירט.
קראקאו: אַ, צוליב דיין פּאָטשט אינספעקטאָר? מניע — איך גראַטוליר דיר. (שטופט אָפּ אין אַ זייט דאָס שאַד-ברעט און שטייט אויף).
העלמס: (איראַניש) אַ שיינעם דאַנק. אַך, ווען מיין טאַכטער וואַלט איצט געלעבט, זי וואַלט געהאַט מיט וואָס צו זיין שטאַלץ.
קראקאו: (איבער זיין אַקסל). ווען מערריס גראַע קאַץ וואַלט זיין אַ פּערד, וואַלט זי געקענט פאַרן אין פאַרק — רייטנדיק.
העלמס: (שאַרק) קראקאו! דו ווייסט וואָס איך האָב באַמערקט? (קראקאו שווייגט). איך האָב באַמערקט אַז טאַמער קומט צו רייד וועגן מיין איידעם, אַזוי ווערסטו באַלד אין כּעס.
קראקאו: אַ-זווי?
העלמס: (קריגעריש). יאָ, יאָ. אַזוי. איך האָב עס שוין לאַנג באַ-מערקט. וואָס האַסטו צו אים? דו ביסט דאָך געווען קוואַטער ביי זיין זון קנוט.
קראקאו: העלמס, לאַמיר בעסער ניט רעדן דעריבער.
העלמס: איך וויל יאָ רעדן דעריבער. מיר זיינען געווען פריינט גאַנצע זעכציק יאָר. דו און איך און —
קראקאו: (פּלוצים) פאַרוואָס האַט קנוט מיר נישט געשיקט אפילו קיין גרוס אין זיין געבורטסאַג-בריוו?
העלמס: האַ, האַ. ביסט אייפּערזיכטיק, אַט וואָס. נאָך אַלעמען איז עס דאָך מיין געבורטסאַג. נישט דיינער.
קראקאו: ער האַט אָבער קיינמאַל נישט פאַרגעסן צו שיקן אַ גרוס צו דיר אין מיין געבורטסאַג.
העלמס: (קלאַפט זיך שטאַלץ אויף זיין ברוסט). נו, איך בין זיין זיידע און דו ביסט נישט מער ווי זיין קוואַטער.
קראקאו: אַ-זווי?
העלמס: וואָס מיינסטו מיט דיין בורטשען „אַ-זווי“?

- קראקאו:** (זיך איינהאַלטנדיק). לאַמיר בעסער נישט רעדן וועגן דעם.
העלמס: צום טייוול, איך וויל רעדן וועגן דעם! איך וויל וויסן וואָס
 דו מיינסט מיט דיין פאַרדאַמטן „אַזוי“.
- קראקאו:** ס'איז אַלצאיינס . . .
העלמס: ס'איז נישט אַלצאיינס! ס'איז נישט דאָס ערשטע מאָל וואָס
 דו חכמה'סט זיך ווי אַ טיפּוש . . . רעדסט האַלבע ווער-
 טער. עפעס מאַדנע אַנצוהערענישן, ווילדע אַנדייטונגען.
 ווילסט אפשר זאָגן אַז קנוט איז נישט מיין אייניקל?
 (ס'הערט זיך שפּילן)
- קראקאו:** הערסט, דער אַלטער קאַטערינשטיק שפּילט שוין אויף
 זיין קאַטערינע. היינט מוז זיין דאָנערשטיק.
העלמס: דאַרפסט מיר נישט זאָגן, איך הער אַליין די קאַטערינקע.
קראקאו: היינט איז דיין רייע צו געבן אים עפעס דורכן פענסטער.
העלמס: כ'האַב נישט קיין קליינגעלט ביי זיך. לייג אויס פאַר מיר.
קראקאו: פאַר די שוועבעלעך האָב איך אויך באַצאָלט. וויסטו וויפּיל
 דו ביסט מיר שולדיק?
העלמס: מיט דעם וועט זיין פּונקט 17 פּפעניג.
קראקאו: (נעמט אַ מטבע, וויקלט עס איין אין פאַפּיר). איך האָב נאָר
 געוואָלט זיין זיכער צו דו געדענקסט די סומע. נאָכדעם
 וועסטו זיך שפּאַרן אַז איך האָב דיר צוגערעכנט.
העלמס: שפּאַרן, שמאַרן . . .
- קראקאו:** (עפנט ס'פענסטער, וואָרפט די מוזיק ווערט שטאַרקער,
 (שטעלט זיך אָפּ מיטאַמאָל). דער הויז-דינער טרייבט אים
 אַוועק, הפנים ס'איז דערפאַר ווייל לאַרסען אין קראַנק —
 לאַרסען אין נומער 12, איז קראַנק . . .)
- העלמס:** (לאַכט גאַליק). האַ-האַ-האַ! דו ביסט געווען אין גרויס
 איילעניש אַרונטערצואוואַרפן דאָס געלט, האַ? האַסט קיין
 צייט נישט געהאַט, האַ? זייער וואויל, איך וועל דיר דאָס
 געלט נישט באַצאָלן.
- קראקאו:** וואָס מיינסטו, וועסט מיר נישט באַצאָלן?
העלמס: האַסט געדאַרפט וואַרטן ער זאָל שפּילן כאַטש אַ פאַר מינוט.
קראקאו: פּונוואַנען האָב איך געזאָלט וויסן אַז דער הויז-דינער וועט
 אים אַזוי גיך אַוועקטרייבן?
העלמס: נו, דאָס איז דיין קאַפּדרייעניש. איכל דיר נישט באַצאָלן.

- קראקאו:** ביסט אַ געמיינער שווינדלער, העלמס, ביסט שטענדיק אזוי געווען! (דרייט זיך אָפּ און נעמט אַרויס זיין ליולקע).
- העלמס:** (דערזעט די ליולקע). איך קאָן נישט פאַרליידן קיין רויך, מיין האַלדז טוט מיר וויי.
- קראקאו:** טאַקע? דערלויב מיר צו זאָגן דיר — דו קענסט מיר גאַרנישט באַפעלן.
- העלמס:** איך וועל דיר פאַרקלאַנגן צום פאַרוואַלטער. טאַבאַק־רויך שאדט מיין האַלדז און דו ווייסט עס גאַנץ גוט.
- קראקאו:** טאַקע? אפשר וועסטו מיך שוין אויך פאַרקלאַנגן צו דיין איידעם דעם פּאַטשט אינספּעקטאָר?
- העלמס:** אָבער איך וועל עס דערציילן מיין אייניקל, קנוט, ווען ער וועט אַרויפקומען צו מיר. עס טוט מיר האַרציק באַנק וואָס איך האָב דיר געלאָזט זיין ביי אים קוואַטער. זיי האָבן אַלע געוואַלט אימיצן אַנדערש. אָבער איך האָב זיי געזאָגט: „ניין, לאַז קראקאו זיין קוואַטער. ער וועט זיך פרייען דערמיט.“ אַזאָ נאָר ווי איך בין געווען.
- קראקאו:** דו האָסט געוואַלט איך זאָל זיין קוואַטער, ווייל דו האָסט געוואוסט אַז איך וועל געבן דעם קינד אַ שיינע מתנה. דו — קמצן.
- העלמס:** אָבער דיר האָט שטענדיק געקערענקט וואָס איך בין זיין אמתער זיידע און וואָס דו ביסט נישט מער ווי זיין קוואַטער.
- קראקאו:** אַזוי?
- העלמס:** (וויילד) דערוועג זיך נישט צו רויכערן, זאָג איך דיר, דו הערסט?
- קראקאו:** ווער רויכערט? (לייגט ליולקע צוריק אין קעשענע).
- העלמס:** מאַך נאָר נישט דעם אַנשטעל אַז דו ביסט נישט אייפער־זיכטיק. ווען מיין טאַכטער האָט געלעבט און פלעגט אַמאָל אַרויפקומען אַהער מיך זען, פלעגסטו פאַרקריכן אין דיין ווינקל און באַגראַבן דיין פנים פאַר קנאה.
- קראקאו:** זי איז דאָך נישט געקומען אַהער צוליב מיר.
- העלמס:** יא, אָבער דו האָסט דאָך געקענט זיין כאַטש העפלעך . . . אָבער דו ביסט שטענדיק געווען אַ פאַלשער פריינט. האָסט מיר נישט פאַרגונען וואָס איך האָב געהאַט מיין ווייב און מיין טאַכטער און דו ביסט געבליבן אַן אַלטער בחור.
- קראקאו:** אַזוי?

העלמם: הער אויף צו בורטשען? ס'איז אמת: דו וויסט אַז ס'איז דער אמת. ביז היינטיקן טאָג געדענק איך ווי ס'האָט דיך גע- קרענקט ווען מיין טאָכטער איז געבוירן געוואָרן. אפשר צוויי יאָר נאָכדעם ביסטו צו מיר אין שטוב נישט אַרייַנגעקומען. האָסט געהאַט אַן אויסרייד אַז דו קענסט נישט ליידן קיין קליינע קינדער . . . אָבער ווען דאָס וואָלט געווען דיינס אַ קינד —

קראַקאו: קענסטו נישט ריידן פון עפעס אַנדערש?

העלמם: און ביסט אפילו נישט געקומען צו מיין ווייבס לויט. דאָס וועל איך דיר קיינמאָל נישט מוחל זיין. קראַקאו — דאָס ווייב פון דיין בעסטן פריינט — און אַצינד ווילסטו רויכערן דיין לילוקע. כאָטש דו וויסט אַז איך האָב אַ קראַנקן האַלדז. וואָס פלאַפּלסטו אַזוי ווי אַן אידיאָט? צי זעסטו נישט אַז די לילוקע איז אין מיין קעשענע?

קראַקאו: אוודאי זע איך, אָבער דו האָסט דאָך געוואָלט פאַררוי- כערן, ניין?

העלמם: וואָס איז מיט דיר היינט?

העלמם: גאַרנישט איז מיט מיר. איך טראַכט פון מיין אייניקל, טראַכט איך, פון קנוט טראַכט איך, פאַרשטייסט? איך בין דאָך זיין זיידע.

קראַקאו: אַזוי?

העלמם: שוין ווידער מיט דיין „אַזוי“? מיין טאָכטערס זון איז מיין אייניקל. יעדער נאַר אפילו קאָן עס פאַרשטיין.

קראַקאו: נישט איין נאַר האָט געגלויבט, אַז ער איז געווען אַ טאָכ- טערס פאַטער — און איז נישט געווען? . . .

העלמם: וואָס? וואָס? מיין טאָכטער? . . . ביסט אַן אידיאָט?

קראַקאו: געדענקסטו וואָס ס'האָט געטראָפן צו אדאם האַרבי?

העלמם: וואָס פאַר אַ משל? מיין ווייב איז נישט געווען פון אַזאַ מין — דאָס וועסטו דאָך אַליין צוגעבן?

קראַקאו: נו — יאַ.

העלמם: ביסט מסכים, ענדלעך — אָבער וואָס קאָן אַזאַ „צנועה- דיקער“ אַלטער בחור ווי דו, וויסן פון אַזעלכע זאַכן?

קראַקאו: שוין ווידער מיט דיין פוסטן שטאַלץ? זיי ניט אַזוי שטאַלץ ביי זיך, העלמס.

העלמם: אוודאי בין איך שטאַלץ איך האָב געפירט אַ פאַמיליען- לעבן, איך בין געווען אַ פאַרהיראַטער מאַן, מיין טאָכטער

- אנדרעי — וואָס ווייסטו פון אַזעלכע זאַכן ווי פאַמיליען-
לעבן? דו — דו בתולה! . . .
- קראַקאַו:** (מיט כעס) איכל דיר זאַגן וואָס איך ווייס פון אַזעלכע זאַכן
ווי פאַמיליען-לעבן — דו ביסט נישט אנדרעיס פאַטער!
- העלמס:** (לאַכט אומגלויבלעך) כאַ-כאַ-כאַ — איך בין נישט אנדרעיס
פאַטער? נו, אויב ס'איז מיר דערלויבט צו פרעגן, ווער
דען אין איר פאַטער?
- קראַקאַו:** דאָס איז שוין אַלצאיינס. מיר וועלן מער נישט רעדן וועגן
דעם.
- העלמס:** אַ, מיר וועלן שוין יאָ רעדן וועגן דעם. ווער איז אנדרעיס
פאַטער, אויב נישט איך?
- קראַקאַו:** אַלצאיינס.
- העלמס:** אַלצאיינס, העז? נו, איך וואָלט דיך שוין געדאַרפט קאַנען
ווער דו ביסט, דאָס פלאַפּלסטו אומיסטן אַזעלכע מיאוסע
רייד, ווייל איך בין דיר שולדיק 17 פּענניג.
- קראַקאַו:** 17? 27? 10 האָב איך אויסגעלייגט פאַר דיר לעצטן פּרייטיק,
פאַר שוואַרצן לעקעך, פאַרגעסט שוין? זיבנאוונצוואַנציק!
- העלמס:** 27? זאָל זיין 27 — דערפאַר טאַקע מאַכסטו דאָס אָפּ אַזעלכע
פּוסטע מעשיות, דו ווילסט מיך פּייניקן.
- קראַקאַו:** טראַכט דיר ווי דו ווילסט.
- העלמס:** (מיט געיאָמער) פאַרוואָס רעדסטו נישט קלאַרע ווערטער?
אויב איך בין ניט אנדרעיס פאַטער, טאָ ווער איזו וואָס
שווייגסטו? ווער איז דער מאַן וועמען דו באַשולדיקסט,
האָ? אפשר אַקסל?
- קראַקאַו:** ניין.
- העלמס:** סאַמענסען?
- קראַקאַו:** דו גלויבסט אַז קאַראַלינאַ וועט האָבן צו טאָן מיט אַזעלכע
צוויי חורים?
- העלמס:** אוודאי גלויב איך נישט. דאָס ווילסטו מיר איינשמעסן
אַבער דו ווייסט נישט וואָס דו רעדסט!
- קראַקאַו:** איך ווייס וואָס איך ווייס.
- העלמס:** (קלאַפּט אין טיש) ווער דען איז ער געווען? זאָג אַרויס,
אַדער גיב צו אַז דו ביסט אַ שמוציקער ליגנער!
- קראַקאַו:** (פּלוצים אַנטשלאָסן) איך בין איר פאַטער. איצט ווייסטו עס.
- העלמס:** (שפּאַטיש) דו! כאַ-כאַ-כאַ! . . . דו איין גאַט ווייסט ווי אַזוי

דו ביסט געקומען צו דעם געדאנק, אדרבה, דערצייל אונדז וועגן דעם.

קראקאו:

(גרויזאם. ער איז אין דין זייט פון צימער). יא, געוויס, איכל אייך דערציילן וועגן דעם . . . מיין פארגעניגן, מיין טייערער העלמס! . . . ביי מיר איז געווען באשלאסן מיט צונעמען אט דעם סוד מיט זיך אין קבר אריין . . . אבער איך קאן שוין מער נישט אויסהאלטן פון דיין חוצפהדיקער גאווה, פון דיין פוסטן שטאלץ! . . . איצט זאל ער ארויס-קומען . . . און א דאנק גאט דערפאר . . . העלמס, דו ביסט געווען א טייוול צו דיין ווייב און דו ביסט געווען א טייוול צו מיר, אט די גאנצע 15 יאר וואס מיר געפינען זיך אין אט דעם צימער.

העלמס: כא-כא אזוי, איך בין געווען א טייוול, הא? אך גאט, וואס א מענטש לערנט אלץ ווען ער לעבט לאנג.

קראקאו:

יא, יא, א טייוול — א טייוול אויף רעדלעך. דו קלאגסט און קראקעסט און טומלסט און שעלסט און זידלסט זיך . . . קיין זאך געפעלט דיר נישט, וואס איינער זאל נישט טאן, געפעלט דיר נישט . . . דו ביסט א קמצן, געמיין, שלעכט און קארג . . . ארויסקריגן ביי דיר א פפעניג איז ווי ארויס-ציען א צאן.

העלמס:

איך וואָרף נישט מיין געלט אין בלאַטע.
קראקאו: קיינער וואָרפט נישט זיין געלט אין בלאַטע, אָבער כל זמן דו לעבסט, מוזטו דאָך אויסגעבן געלט צו לעבן, קאָנסט זיך דען באַגיין אָן געלט, וואָס?

העלמס:

ניין.
קראקאו: אָבער האָסט געוואָלט אַז קאראלינא, דיין ווייב, זאל זיך באַגיין אָן געלט. זי האָט נישט געטאַרט אויסגעבן קיין געלט, איר האָסטו געגעבן קללות אנשטאַט געלט. פאַרשטייט זיך אַז זי האָט געמוזט האָבן הילף אויב זי האָט געוואָלט לעבן, נו, איז זי געקומען צו מיר.

העלמס:

און דו האָסט איר געגעבן געלט.
קראקאו: אוודאי האָב איך געגעבן. זי האָט דאָך געדאַרפט האָבן אַ קליידל אַנצוטאַן.

העלמס:

יא, נו, וואָס ווייטער?
קראקאו: אוודאי האָט זי זיך געפילט דערנידעריקט, זי איז געווען

זייער אומגליקלעך. איך האָב געטאָן דאָס וואָס נאָר כ'האָב געקאָנט, כדי זי צו טרייסטן.

העלמס: און דעמאָלט איז אנדרעי געבוירן געוואָרן?
קראקאו: יאָ.

העלמס: (ביטערלעך) דאָס איז געווען . . . דאָס איז געווען אַ שטאַרקע טרייסט, קראקאו, כ'קאָן נישט לייקענען . . . אָבער, זאָג מיר, ווי ביסטו דאָס אַזוי זיכער, אַז אנדרעי איז געווען דיין טאָכטער?

קראקאו: קאראלינאַ האָט עס מיר געזאָגט. אַחוץ דעם, האָב איך דען נישט געוואוסט אַז זי האָט מיט דיר געלעבט צען יאָר פריער און האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין קינד.

העלמס: (געריירט) אמת. (ציטערט פון כעס) פאַרוואָס האָסטו מיר דאָס נישט דערציילט פריער, מיט יאָרן צוריק?

קראקאו: (האָט שוין האָלב חרטה) צו וואָס האָב איך עס דיר גע- זאָלט דערציילן?

העלמס: (שטאַרק געטרעפן, מורמלט האָלב צו זיך אַליין, שאַקלט מיטן קאָפּ) אויב זי איז טאַקע געווען דיין טאָכטער, דאָן איז דאָך קנוט אויך דיין אייניקל . . . קערט ער זיך מיט מיר גאַרנישט אָן . . . און איך — (בוויגט אַרונטער זיין קאָפּ) איך בין היינט אַלט געוואָרן אַכציק יאָר, אַכציק יאָר, קראקאו . . . עס איז שווער צו דערוויסן זיך אַט אַזאַ מין זאָך ווען מען איז אַכציק יאָר . . .

קראקאו: (גייט צו צו אים) עס טוט מיר באמת וויי, העלמס. הלואי וואָלט איך עס דיר אויך איצט נישט געווען דערציילט. אָבער דו האָסט מיך אַזוי אויפגערעגט, אַז דאָס האָט זיך ביי מיר פשוט אַרויסגעכאַפט . . . נו, זיי נישט אַזוי דער- שלאָגן . . . אַלצדינג וועט זיין ווי געווען —

(שאַקלט טרויעריק מיטן קאָפּ) ניין.

קראקאו: יאָ איך וועל אים נישט צונעמען אינגאַנצן פאַר מיר אַליין. מיר וועלן זיך טיילן מיט אים —

העלמס: טיילן?

קראקאו: געוויס. אנשטאט וואָס קנוט זאָל זיין בלויז דיין אייניקל, וועט ער זיין אונדזער אייניקל.

העלמס: (זעצט זיך גלייך, מיט שטאַלן) קנוט איז צו מיר גאַרנישט מער.

- קראקאו:** קיינער וועט נישט וויסן.
העלמס: ער איז מיר א פרעמדער.
קראקאו: אבער קיינער ווייסט דאך נישט דערפון, אחוץ דו און איך —
העלמס: דאס איז איינער צופיל! דו וועסט עס מיר פארווארפן יעדן טאג וואס איז מיר נאך געבליבן צו לעבן.
קראקאו: איך שווער דיר, אז ניין. מיר וועלן ביידע גלייך זיין מיט אים שטאלץ . . .
העלמס: (מיט פייער) ניין! מיט א נדבה קאן איך נישט זיין שטאלץ . . . גיי, גיי זיך דיר אויף דיין זייט, איך וויל דיך נישט האבן דא, אין מיין ווינקל . . . איך וויל זיין אליין.
קראקאו: העלמס . . .
העלמס: ארויס פון דאנען, זאג איך! . . . און נעם זיך דיר מיט די בלומען דיינע . . .
קראקאו: די בלומען — ?
העלמס: יא, איך נעם נישט קיין מתנות פון אזעלכע ווי דו. און נעם אויך (וואַרגט זיך מיט די ווערטער), נעם אויך קנוטס בילד, מיט די זאקן וואס זיין טאטע האט מיר געשיקט . . . על פי יושר באַלאַנגען זיי דאך צו דיר.
קראקאו: (צאָרנדיק) איך וועל אזא זאך נישט טאן, מיין נאָמען איז נישט קארל העלמס . . .
העלמס: טאָ נעם צו דיינע בלומען.
קראקאו: (טוט עס) דאָס יאָ, אַלצאיינס.
העלמס: און זע דו זאָלסט מער נישט אַריבערקומען אויף מיין זייט, איידער דו פאַרלאַנגסט אַ דערלויבעניש.
קראקאו: (מאַכט אַ פאַר טריט, קערט זיך אום) אפשר זאָל איך צו־ראמען אַביסל איידער דיינע געסט קומען אַרויף?
העלמס: דו לאָז נאָר מיינע זאַכן צורו . . . גיב אַכטונג אויף זיך אַליין . . . (קראקאו גייט, מיט די בלומען, אויף זיין זייט פון צימער) דו האָסט סיי ווי אַלצדינג נאָר פאַר זיך, דער אויוון איז אויף דיין זייט, די פרימאַרגן זון איז אויף דיין זייט, ווילסט אפשר צונעמען מיין אַרעם־שטול און מיינע בילדער? וועגן מיר זאָל דיך נישט קימערן, פאַרשטייסט? . . . (קראקאו ענטפערט נישט, שווערע פויזע, אַ זייגער אין קאָרדאָר קלינגט פינף).
קראקאו: דער זייגער שלאָגט שוין פינף.

- העלמס:** זאל ער שלאָגן.
(ווידער אַ שווערע פויזע. עס הערט זיך אַ קלאפ אין טיר,
ביידע שווייגן. אַ שטאַרקער קלאפ אין טיר).
- קראַקאו:** (אומגעדולדיק) פאַרוואָס ענטפערסטו נישט אויפן קלאפ
אין טיר? (העלמס שווייגט. אַ דריטער שטאַרקער קלאפ אין
אין טיר) איינגע'עקשנטער אַלטער נאַר. (רופט הויך)
קומט אַריין!
(עס קומען: האַנסען און יאַנסטאַן. הינטער זיי: באַפּפּע,
פירנדיק ביים האַנט, בעללינגן, נאַכדעם האַממער).
(קראַקאו שטייט אויף, גייט צו „זיין“ פענסטער, בלייבט
דאָרט שטיין, אַרויסקוקנדיק מעלאַנכאָליש אין הויף אַריין).
(לאַזט די טיר אָפּן. די אַנדערע קומען אויך). נו, מזל טוב
האַנסען: דיר, העלמס.
- העלמס:** אַ דאַנק.
- יאַנסטאַן:** זאָלט דערלעבן נאָך אַ סך געבורטסטעג. העלמס. (דריקן
זיך די הענט).
- באַפּפּע:** (אריינקומענדיק מיט בעללינגן) איך וועל אים מוזן אַריינ-
זעצן אין דיין אַרעם־שטול, העלמס.
- העלמס:** אַט איז די שטול.
- באַפּפּע:** (העלפט בעללינגן צום שטול) אונדזער האַרציקסטע ברכה
צו דיר, העלמס. אַ יאָ, בעללינג?
- בעללינג:** הא?
- באַפּפּע:** (רעדט אים אין אויער) איך זאָג, מיר גראַטולירן העלמסן
צו זיין געבורטסטאָג.
- בעללינג:** נישטאָ וואָס צו באַרימען זיך דערמיט.
- האַממער:** (אַריינקומענדיק) איך ווינטשט דיר גליק, העלמס.
- האַנסען:** נו, איצט זיינען מיר שוין דאָ אַלע.
- העלמס:** מאַכט אייך באַקוועם. (אַלע זעצן זיך).
(בעללינג זיצט שטייף אין אַרעם־שטול און דרייט אומבאַ-
וואוסט די פינגער. קראַקאו, וועלכער האָט אַ פאַר מאָל
אַרויסגעוויזן אַ פאַרלאַנג צו צוגיין און גראַטולירן העלמסן,
באָוועגט זיך אומרואיק, אָבער בלייבט ביים פענסטער. אַ
דריקנדע פויזע. האַנסען הויבט פּלוצים אָן צו פייפן אַ טרוי-
עריקן ניגון).

- יאנסטאן:** (שעפטשעט אים פארטרוילעך) מיין טייערער פעטער, אויף א משחה פון א געבורטסטאג איז ניט שייך צו פייפן.
- האנסען:** (מיט שפאט) מיין טייערער הענרי, ס'איז נישט דיין עסק.
- יאנסטאן:** דו האסט א נשמה פון א ציבעלע-סוחר.
- האנסען:** און דו האסט די מאניערן פון א רעטעך-פרעסער.
- כאפפע:** (לאכט) אט די צוויי יונגעמאנטיקעס האלט זיך שטענדיק אין איין קריגן.
- האממער:** פונדעסטוועגן קאנען זיי נישט לעבן איינער אן דעם אנדערן.
- כאפפע:** (צו האממערן) איז דיר נישט אומעטיק זינט קרוגער איז געשטארבן?
- האממער:** א, אמאל איז אומעטיק. אבער ס'איז א סך באקוועמער. איך האב דאס גאנצע צימער פאר מיר אליין.
- כאפפע:** מיינע הענט זיינען אזוי אנגעלאדן מיט רומאטיזם, אז . . .
- האממער:** מיר זיינען דא אלע אנגעלאדן מיט אלדאס גוטס . . . וואס מאכט דיין האלדו, העלמס?
- העלמס:** נישקשה. (עס איז ווידער א שטילשווייגן).
- האנסען:** א שיינער וועטער היינט.
- יאנסטאן:** אן אמתער געבורטסטאג וועטער.
- האממער:** צו מיין געבורטסטאג פליוכעט שטענדיק א רעגן. (פויזע).
- יאנסטאן:** העלמס, דיין אייניקל איז שוין דא געווען היינט?
- העלמס:** נין.
- כאפפע:** אבער ער וועט דאך געוויס ארויפקומען.
- העלמס:** איך ווייס ניט.
- יאנסטאן:** אוודאי וועט ער קומען, היינט, צו דיין געבורטסטאג. ער איז א וואוילער יונגערמאן.
- האנסען:** גאנץ ריכטיק. העלמס, דו מעגסט זיין שטאלץ מיט דיין אייניקל.
- האממער:** (זעט קנוטס בילד) אט דא איז ער דאך. (אלע, אחוץ העלמס און בעללינג באטראכטן דאס בילד).
- האנסען:** ער זעט אויס אקוראט ווי זיין זיידע.
- יאנסטאן:** א מערקווירדיקע ענלעכקייט.
- האממער:** די נאז . . .
- יאנסטאן:** און די אויגן — זעט נאך די אויגן . . .

- האנסען:** דער זיידע מיט די ביינער! . . .
- באפע:** זע נאָר, בעללינג, דאָס בילד פון זיין אייניקל . . . (בעללינג קוקט שטאַר און גלייכגילטיק. העלמס וואָרפט באַזאָרגטע בליקן אויף קראַקאו).
- האממער:** און זעט נאָר די מתנות.
- האנסען:** אַ גליקלעכער מענטש, דער העלמס.
- יאנסטאן:** (מיט אַ זיפן) נו יאָ. ווען איינער איז געבענטשט מיט אַ פאַמיליע —
- האנסען:** (פּלוצים) וואָס שטייט עפעס קראַקאו דאַרטן גאָר?
- העלמס:** (מיט כעס) יאָ טאַקע, וואָס האָסטו זיך באַהאַלטן דאַרט, אַזוי ווי אַ היימלאַזער הונט!
- באפע:** (צו האממערן) מסתמא האָבן זיי זיך שוין צעקריגט.
- האממער:** עס ווייזט אויס אַזוי.
- יאנסטאן:** קראַקאו, טייל זיך נישט אָפּ פון געזעלשאַפט —
- העלמס:** (אויפגערעגט) פאַר וואָס ברענגסטו נישט אַהער דעם וויין, קראַקאו?
- קראַקאו:** איך ווייס נישט אויב —
- העלמס:** (אונטערברעכט אים) דו וויסט אַז דער וויין איז אין שאַפע. (קראַקאו נעמט פּלאַש מיט גלעזער פון שאַפע).
- האממער:** (דערפרייט) וואָס האָסטו געזאָגט, וויין?
- באפע:** איר האָט געהערט, וויין!
- האנסען:** איך זאָג אייך, אונדזער העלמס איז אַ פאַרשטעלטער מיין ליאַנער. קראַקאו קאָן עס אייך אויך זאָגן — ער האָט זאַקן, אַנגעשטאַפט פול מיט גאַלד.
- (קראַקאו גיסט אָן די גלעזער, אַלע קוקן נייגעריק. די נאָכ־מיטיק זון באַשיינט דאָס צימער).
- קראַקאו:** אפשר וואָלט מען צונויפגערוקט ביידע טישן אינאיינעם.
- העלמס:** (פרעדן) נישט נויטיק. ס'איז מיין געבורטס־טאָג. מיר קאַנען זיך באַגיין אָן דיין טיש.
- האממער:** מיט ביידע טישן אינאיינעם וואָלט געווען טאַקע בעסער.
- באפע:** אוודאי, ס'וואָלט געווען גראמער. מיר אַלע קאַנען זיך גאָר־נישט אויסזעצן אַרום איין טיש.
- העלמס:** נו גוט — רוקט צו זיין טיש אויך. (זיי טוען עס).
- באפע:** (צו בעללינגן) קום צום טיש; מיר וועלן טרינקען וויין.

- (בעללינג שטייט אויף, זיי רוקן צו זיין שטול צום טיש, ער זעצט זיך גלייך צוריק).
- האנסען:** פארוואס זאגסטו נישט עפעס, בעללינג?
- בעללינג:** אלצדינג וואס ס'איז געווען צו זאגן — איז שוין געזאגט געווארן . . .
- יאנסטאן:** (שאַקלט מיטן קאָפּ, מיט באַוואַנדערונג) ער איז אַ קלור־גער מענטש . . .
- בעללינג:** (פּלוצים צו קראַקאַ) וואָס איז דאָס וואָס דו גיסט?
- קראַקאַ:** שעררי.
- בעללינג:** (מיט פאַרדרוט) איך קאָן נישט פאַרליידן קיין פאַרט וויין.
- קראַקאַ:** יא, אָבער דאָס איז שעררי.
- בעללינג:** פאַרט וויין איז סם.
- קראַקאַ:** אָבער דאָס איז שעררי.
- בעללינג:** פאַרט וויין איז סם.
- קראַקאַ:** יא, בעללינג, אָבער דאָס איז שעררי. דאָס וועט דיר נישט שאַדן.
- יאנסטאן:** (הויבט הויך זיין גלאַז) לאַנג לעבן זאָל אונדזער בעל־שמחתו
- האממער:** ער זאָל דערלעבן נאָך אַ סך געבורטסטעג!
- האנסען:** פּריילעכע און גליקלעכע!
- באפּע:** בעללינג, מיר טרינקען לכבוד העלמס' געבורטסטאָג.
- בעללינג:** ביסטו זיכער ס'איז נישט קיין פאַרט וויין?
- באפּע:** געוויס זיכער — ס'איז שעררי.
- בעללינג:** איך טאָר נישט טרינקען קיין פאַרט וויין.
- באפּע:** מיר טרינקען לכבוד העלמסן.
- בעללינג:** פאַרוואָס עפעס?
- באפּע:** ער איז היינט געוואָרן אַכציק יאָר.
- בעללינג:** איך בין צוויי און ניינציק. דאָס איז גאָר נישט אַזאַ מציאה מען זאָל זיך פּרייען דעריבער.
- (אַלע, אַחוץ בעללינג, דערהויבן די גלעזער. זיי רופן אויס פּריילעכע צוואַונטשונגען און טרינקען).
- העלמס:** איך דאַנק אייך; איך דאַנק אייך.
- בעללינג:** (דערהויבט זיין גלאַז) איך גראַטוליר דיר, העלמס. איך האָף אַז דו וועסט קיינמאַל נישט ווערן אַזוי אַלט ווי איך בין.

- האממער:** מען טאָר אַזוי נישט רעדן, בעללינג.
- האנסען:** ער מאַכט קאַליע די גאַנצע שמחה.
- יאנסטאן:** ער טרינקט „לחיים“ און ווינטשט „למות“ . . .
- כאפּע:** (פאַרטיידיקט אים) בעללינג איז מיד פון לעבן.
- יאנסטאן:** גיי שוין, גיי —
- כאפּע:** באמת — ער וויל שטאַרבן.
- יאנסטאן:** אומזין! וואָס הייסט אַ מענטש וויל שטאַרבן? דאָס איז דאָך פונקט דער היפוך פון דער מענטשלעכער נאַטור!
- קראקאו:** (האַט אין דער צייט אַרויסגענומען ציגאַרן פון דער שאַפּע) ווער וויל רויכערן?
- האנסען:** (באַגייסטערט) ציגאַרן אויף!
- (קראקאו טיילט ציגאַרן, האנסען, האממער און יאנסטאן נעמען יעדער אַ ציגאַר. די זון שיינט איצט איבערן טיש און אויף די אַלטע).
- כאפּע:** די זון איז רויט ווי פייער.
- האנסען:** (מיט אַ זיפּץ) דער אַסיען קומט שוין אָן.
- העלמס:** אַסיען־פייער, כ׳האַב עס פיינט. עס וואַרעמט נישט . . . (דורך דער גאַנצער פריערדיקער סצענע האָט ער זיך גע־פילט אומבאַקוועם, וואַרפנדיק פאַרדעכטיקע בליקן אויף קראקאו, וועלכער האָט אים אויסגעמיטן).
- כאפּע:** ס׳איז עפעס גאָר נישט ווי אַמאָל.
- האממער:** ווייס איך וואָס, ווען דער לוח האָט אַמאָל געזאָגט אז ס׳איז זומער, איז געווען זומער.
- בעללינג:** (אומבאַשטימט, פאַר זיך) איך בין צוויי און ניינציק.
- כאפּע:** (פאַרענטפערנדיק) שטענדיק זאָגט ער עס אַזוי, עס ליגט אויף זיין געדאַנק צופיל.
- קראקאו:** איך האָב געהערט אז אונדזער קראַנק־שוועסטער קלייבט זיך חתונה האָבן.
- האנסען:** יא, מיטן דאַקטאר.
- האממער:** מיט אונדזער שפּיטאַל־דאַקטאר?
- קראקאו:** יא, ער איז אַליין אַ קראַנקער מענטש.
- יאנסטאן:** אויב אַזוי, איז דאָך טאַקע גוט וואָס זי איז אַ קראַנק־שוועסטער.

העלמס: יעדע יונגע פרוי וואלט זיך געדארפט צוגרייטן צו זיין א קראנקן־שוועסטער.

באפפע: (צו בעללינג) די קראנקן־שוועסטער קלייבט זיך חתונה האבן מיטן דאקטאר.

בעללינג: נו, איז וואס? איך האב אויך אמאל חתונה געהאט.

העלמס: גיס אן די גלעזער, קראקאו. (קראקאו טוט עס).

באפפע: זע נאר, העלמס, ווי די זון שיינט אריין דורך דיין פענסטער. בעללינג, זע ווי שיינ די זון זעצט זיך.

בעללינג: ס'איז עפעס א נייעס? איך האב עס שוין געזען א סך מאל. (א קלאפ אין טיר. פויזע. קראקאו עפנט די טיר, קנוט קומט אריין).

קנוט: (צו קראקאו) וואס מאכט איר, בחור? (צו העלמס, דריקט זיין האנט) איך גראטוליר דיר, זידע. (צו די אנדערע) וואס מאכט איר אלע? (די אלטע שאקלען מיט די קעפ, צופרידענע. באפפע שעפטשעט צו בעללינג).

באפפע: דאס איז קנוט. א זון פון העלמס' טאכטער.

בעללינג: נו, איך האב אויך געהאט א זון.

העלמס: איך בין זייער צופרידן וואס דו ביסט געקומען מיין — מיין זון. (קוקט אויף קראקאון מיט העזה).

קנוט: איך האב מיך ארויסגעכאפט אויף א מינוט, כ'קאן דא לאנג נישט בלייבן. האסטו געהערט וועגן דעם אמט וואס דער טאטע האט געקראגן?

יאנסמאן: ער האלט זיך דאך אין איין בארימען דערמיט.

האממער: ער האט אונדז מכבד געווען מיט שעררי.

האנסען: און מיט ציגארן.

קנוט: טאקע?

העלמס: פארוואס הענגסטו נישט אויף דיין היטל?

קנוט: כ'מוז שוין לויפן צוריק אין שולע. כ'האב געקראגן בלויז איין שעה אפרו און עס נעמט א האלבע שעה צו פארן בלויז איין וועגס.

באפפע: ווי אלט ביסטו, מיין יינגל?

קנוט: זיבעצן יאר.

באפפע: זיבעצן? שוין 61 יאר זינט איך בין געווען אזוי יונג. בעל-לינג, ער איז ערשט 17 יאר.

בעללינג: איך בין אויך אמאל געווען 17 יאר — אמאל. איצט בין
אייך 92.
האממער: איך בין 73.
קנוט: טאקע? ווארט! לאמיר צוזאמענרעכענען וויפל יארן זיצן דא
אין דעם צימער.
העלמס: צופיל. דאס איז שווער איבערצוציילן.
קנוט: (לאכט) לאמיר פראוון. (גאנץ שנעל) הערר בעללינג איז 92
און דער זיידע 80; דאס איז 172.
העלמס: ווי שנעל ער חשובונט, איר הערט!
קנוט: ווי אלט זענט איר, הערר באפפע?
באפפע: 78.
קנוט: דאס איז 250.
האממער: (גאט) צוויי הונדערט מיט 50!
קנוט: און איר, הער בחור?
קראקאו: 70.
קנוט: 320. און איר, הער האמער?
האממער: 73.
קנוט: 393.
יאנסטאן: קיין עין הרע.
קנוט: און הער האנסען?
(אלע אלטע, אַחוץ בעללינג און האנסען, לאָכן אין די הויפּנס.
האנסען דרייט זיך אַוועק באַליידיקט).
קנוט: איר ווייסט גאַרניט ווי אַלט איר זענט?
האנסען: אודאי ווייס איך.
באפפע: ער שעמט זיך אויסצוזאָגן, כאַ-כאַ-כאַ —
יאנסטאן: ער האָט מורא פאַר אַ גוט אויג, כאַ-כאַ-כאַ —
האנסען: וואָס פּלאַפּלט איר? (נישט גערן) איך בין בלוז 60.
האממער: נאָך אַ יינגל.
העלמס: האָט נאָך דער מאַמעס מילך אויף די ליפּן.
באפפע: ער'ט נאָך וואַקסן.
יאנסטאן: מ'דאַרף אים אַפּווישן ס'נעזל.
קנוט: דאָס איז דערווייל 453.
יאנסטאן: (קלאפּט זיך אויפן ברוסט) איך בין 75.
קנוט: האָבן מיר אינגאַנצן 528. אַלע צוזאַמען זענט איר 528 יאָר!
האממער: 528? ס'אַראַ טייער קעפל דאָס בחורל האָט אויף זיך.
באפפע: (צו בעללינג) אַרום און אַרום זיינען מיר 528 יאָר אַלט.

בעלליני: נו איז וואָס? עס העלפט דיר צו דיין רומאַטיזם?
העלמס: 528 יאָר, דאָס איז אַ שיינע סומע.
יאנסטאן: מיר וואָלטן געהאַט אַ גרעסערע סומע, נאָר האנסען מאַכט אונדז קאַליע, ווייל ער איז נאָך אזא צוציק . . .
האממער: האנסען, דו וועסט זיך מוזן צואיילן און ווערן עלטער . . .
יאנסטאן: פאַרוואָס נעמסטו נישט עפעס אַ רפואה, ס'זאָל דיר מאַכן וואַקסן . . .
האנסען: אַי, טשעפעט זיך אָפּ פון מיר מיט אייערע נאַרישע חכמות. **קנוט:** נו, איך מוז שוין לויפן . . .
העלמס: שוין?
קראקאו: אַזוי גיך? —
קנוט: איך מוז! זיי געזונט, זיידע — איך האָף אַז דו זאָלט לעבן נאָך 80 יאָר. זייט געזונט, בחור . . . זייט אַלע געזונט! . . . (לויפט אָפּ).
האממער: פון דאַנען קאָן מען אים זען אַריבערגיין די גאַס. (גייט צום פענסטער).
האנסען: מען קאָן זען? (גייט צום פענסטער).
(אַלע גייען צו צום פענסטער, אַ חוץ בעללינג, וועלכער בלייבט שווער און אָפּגעזונדערט זיצן אין זיין שטול).
העלמס: עפּן ס'פענסטער. (ער העלפט יאנסטאן עפענען דאָס פענסטער).
יאנסטאן: אַט גייט ער.
באפּפּע: אַי, ס'איז גוט צו זיין יונג.
קראקאו: ער קוקט זיך אום צו אונדז. (אַלע שאַקלען מיט די הענט). גיי געזונט!
(אַלע אַחוץ העלמס, שרייען, „גיי געזונט!“ בעללינג רירט זיך נישט. פּויזע).
באפּפּע: (גייט אַוועק פון פענסטער, מיט אַ שווערן זיפּן) ער איז אַוועקגעגאַנגען.
האממער: (שטייל) יאָ, ער איז אַוועקגעגאַנגען.
יאנסטאן: האָסט אַ פיין אייניקל, העלמס.
העלמס: (מיט אַן אַנגסטלעכן בליק אויף קראקאו) יאָ, איך קאָן מיך נישט באַקלאַגן אויף אים.
באפּפּע: ס'איז גוט צו האָבן אַ פאַמיליע. נישט אַלע זיינען דערמיט געבענטשט. (צו בעללינג) איך זאָג, נישט אַלע זיינען גע- בענטשט צו האָבן אַ פאַמיליע.
בעללינג: ניין, זיי שטאַרבן אויס.

- העלמס:** (שאָרף) פאַרמאָך ס'פענסטער, קראקאו. ס'ציט אַ צוג-לופט.
(קראקאו טוט עס).
- האממער:** מנא, די זון איז שוין פאַרגאַנגען.
- כאפּפּע:** יא.
- האנסען:** כ'רעכן שוין צייט מיר זאָלן גיין.
- יאנסטאן:** אָט די „יונגע קינדער“ דאַרף מען לייגן פרי שלאָפן. (לאַכט).
- כאפּפּע:** נו, באמת איז שוין טאַקע צייט צו גיין. אַ שיינעם דאַנק, העלמס. עס איז געווען אַ שיינע שמחה.
- העלמס:** איר גייט שוין טאַקע? (קוקט אומבאַקוועם אויף קראקאו).
- כאפּפּע:** ס'ווערט שפּעט, שוין באַלד וועטשערע. בעללינג, קום! מיר גייען . . .
- האממער:** העלמס, ס'אי געווען אַ שיינע שמחה און מיר האָבן זייער גוט פאַרבראַכט היינט.
- העלמס:** איך דאַנק אייך אַלע פאַרן קומען, איר האָט מיר פאַרשאַפט פאַרגעניגן.
- יאנסטאן:** גוטע נאַכט, העלמס. די נעקסטע סעודה וועט זיין ביי מיר.
- העלמס:** ווען?
- יאנסטאן:** דעם 23טן אַקטאַבער.
- האנסען:** אַ גוטע נאַכט און אַ שיינעם דאַנק.
- העלמס:** נישטאָ פאַרוואָס — אַ דאַנק אייך.
- כאפּפּע:** נו, בעללינג, ביסט פאַרטיק?
- בעללינג:** הממם — ע (ער שטייט אויף).
- כאפּפּע:** אַ גוטע נאַכט, אַלעמען. (צו בעללינג) זאָג אַ גוטע נאַכט.
- בעללינג:** אַ גוטע נאַכט.
- (קראקאו האַלט אָפּן די טיר. די געסט שאַרן זיך אַרויס רעדנדיק, יום-טובדיק. ווען ער מאַכט צו די טיר, הערט זיך נאָך זייער גערעדעריי, נאָר שוואַכלעך. העלמס פאַרעט זיך אַרום אומרואיק).
- קראקאו:** (אויף זיין זייט פון צימער) נו, עס איז דורכגעגאַנגען גאַנץ שייך.
- העלמס:** יא, זייער שייך — זייער שייך.
- קראקאו:** ווילסט איך זאָל דיר העלפן אויפראמען?
- העלמס:** ניין — איך קאָן עס אַליין טאָן.
- (פּויער. קראקאו נעמט צוריק זיינע שטולן).
- קראקאו:** מירן דאַרפן אַפּרוקן מיין טיש צוריק.
- העלמס:** (כאַפט פון איין זייט טיש) נו, וואו זשע ביסטו דאַרט?

- קראקאו:** (אָננעמענדיק דעם צווייטן עק טיש) אָט בין איך דאָ.
 (איבערגערוקט דעם טיש, ווידער אַ פּוּזע. יעדער איז אויף זיין זייט צימער. העלמס פּאַרעט זיך אומבאַהאַלפּן מיט די פּלעטער און מיט די גלעזער).
קראקאו: זאָל איך דיר העלפּן?
- העלמס:** שטייט זיך דאָרט, טוט גאָר נישט און האַלט אין איין פּרעגן צי — (דאָס איבעריקע איז אַן ווערטער, נאָר אַ בייז בורטשען) (קראקאו לינקס פון צימער).
העלמס: וואוהין טראַגסטו מיינע גלעזער?
קראקאו: (בלייבט שטיין) איך גיי זיי אויסוואַשן.
העלמס: פאַרגעס אָבער נישט צו וועמען זיי באַלאַנגען.
קראקאו: דאַרפסט זיך נישט ערגערן. (שטעלט די גלעזער אויפן וואַש־טיש) זאָל איך אַנצינדן דעם לאַמפּ?
העלמס: קאָנסט דאָך נישט זען אין דער פּינסטער?!
- קראקאו:** (צינדט אַן דעם הענג־לאַמפּ) קנוט האָט זיך געהאַלטן זייער שיין, אַיִאָ?
העלמס: (אָנגעבלאָז) יאָ.
קראקאו: מיט זיין מונטערקייט האָט ער אַלעמען פּריילעך געמאַכט —
העלמס: מיך נישט.
קראקאו: (בייט אויף גיך איבער די טעמע) ס'איז מאַדנע מיט דעם אַלטן בעללינג, ווי שטאַרק ער האָט זיך פאַרענדערט אינם לעצטן יאָר! עפעס רעדט ער שוין גאַרנישט מער.
העלמס: ער איז 92 — ווען איינער קומט אין זיינע יאָרן, אָן אַ קרוב, איינער אַליין אין דער גרויסער וועלט — (זיין קול ברעכט זיך אָפּ אין צער און רחמנות צו זיך אַליין).
קראקאו: (האַט אָנגעצונדן דעם לאַמפּ, מאַכט אַן אָנגסטלעכע באַ־וועגונג הינטער די פּלייצעס פון זיין פּריינט, אָבער באַלד פאַרנעמט ער זיך מיט אַוועקשטעלן די זאַכן אין רעכטן זייט צימער). וואו ווילסטו זאָל איך אַוועקשטעלן די זאַכן?
העלמס: אין שראַנק . . . נעבן די אַנדערע זאַכן . . . בעללינג איז אַזוי אַלט, אָז ער פילט זיך איבעריק אויף דער וועלט . . . איך ווער שוין אויך אַזוי —
קראקאו: (אין איילעניש) וואו זאָל איך אַוועקלייגן די זאַקן?
העלמס: אין דעם אונטערשטן שופּלאד.
קראקאו: נו, (טוט עס) איצט איז שוין, דאַכט זיך, אַלצדינג אויפ־

גערמאט . . . מער גאַרנישטאַ? (פאַרמאַכט דעם שופלאד, גייט אָפּ פון שאַפּע צו זיין זייט).

העלמס: אַ שרעקלעכע זאַך האָסטו מיר אָפּגעטאַן, קראקאו!

קראקאו: (פאַרוואונדערט) וואָס איז שוין ווידער?

העלמס: (זיין קול ציטערט) דו האָסט מיין ווייב געמאַכט פאַר אַ זונה

און מיין פאַרשטאַרבענער טאַכטער פאַר אַ ממזד. (קראקאו

האַלט זיך איין און דרייט זיך אויס צו אים מיט פאַרמאַכטע

פויסטן. העלמס זעצט פאַר יאַמערלעך) און דו האָסט ביי

מיר, אויף דער עלטער, אַוועקגערויבט אַן אייניקל . . .

אַלץ וואָס כ'האַב געהאַט אין דער וועלט. (פאַרביטערט אין

געדאַנקען) ווען מענער זיינען יונג, ווערן זיי ווילד און דער-

הרגענען פאַר אַזאַ מין זאַך . . . יאָ . . . דערהרגענען . . .

אַבער ווען מען איז אַלט איז גאַנץ אַנדערש . . . אַט קאַן

איך אפילו נישט טראַגן קיין שטאַרקן האָס אויף דיר,

קראקאו . . . איז דאָס נישט מאַדנע? . . . אַז דאָס אַלץ

איז אַזוי ווייט אַוועק . . . אין דער פאַרגאַנגענהייט, אָפּגע-

פרעמדט . . . און פאַרנעבלט ווי אַ נישט דערחלומטער

חלום! . . .

קראקאו: (נידערגעשלאָגן) כ'האַב עס דיר נישט געדאַרפט דערציילן.

העלמס: האָסט עס מיר נישט געדאַרפט דערציילן . . . ניין . . .

האָסט דאָך אַבער יאָ . . . און איך פיל נישט קיין האָס צו

דיר . . . איך בין אַן אַלטער נאַר . . . נאָך אַלעמען: עהרע

. . . טרייהייט . . . ריינער פאַמיליען-לעבן . . . מאַראַל

— וואָס פאַר אַ באַטרעף האָט עס אַלץ, ווען דו קאַנסט מער

גאַרנישט טאַן ווי נאַר זיצן און וואַרטן אויפן טויט?

קראקאו: (זיך וואַרגנדיק) העלמס!

העלמס: (מיט אַ בליץ פון צאַרן) אַבער קנוט איז דאָ וויכטיק. ער

איז מיין אייניקל . . . טראַץ דעם אַלעמען . . . אים וועסטו

ביי מיר נישט אַוועקנעמען!

קראקאו: איך וויל אים נישט אַוועקנעמען פון דיר.

העלמס: דיין בלוט . . . אפשר . . . אַבער מיין אייניקל —

קראקאו: (הייס) אוודאי איז ער, העלמס. פאַרשטייסט, ער דאַרף עס

קיינמאַל נישט וויסן — קיינער וועט עס נישט וויסן . . .

בלויז דו און איך . . . מיר וועלן זיך טיילן מיט אים. ער'ט

זיין פאַר אונדז ביידן . . . אונדזער אייגענער קליינינקער

סוד . . .

- העלמס:** (קוקט אים אָ) קיינער וועט דערפון נישט וויסן?
- קראקאו:** (פריערעדן) קיין לעבעדיקער מענטש — איך שווער דיר.
- העלמס:** קיינער נישט?
- קראקאו:** קיינער נישט.
- העלמס:** (אָ שוואַכער שמייכל אויף זיין צעקנייטשטן פנים) און אַז מיר וועלן ריידן וועגן קנוט וועסטו מער נישט בורטשען דיין אומדערטרעגלעכן „אַ-זוי“?
- קראקאו:** קיינמאל נישט . . . ווייל פון איצט אָן וועט ער זיין אונ-דזער קנוט . . . פונקט ווי — ווי דו ביסט זיין טאַטע און איך זיין מאַמע.
- העלמס:** (די אידיע געפעלט אים. ער באַטראַכט עס אַ וויילע, דאַן גיט ער זיין צושטימונג, ווי אַ קינד בשעת שפילן טאַטע-מאַמע שפיל) ניין, איכל זיין די מאַמע . . . און מיר וועלן זיך קענען קריגן איבער אים . . . פאַרשטייט זיך, אויף אַ פריינטלעכן אופן.
- קראקאו:** שטענדיק נאָר פריינטלעך.
- העלמס:** באַרעכן נאָר — מיר וועלן האָבן עפעס וועגן וואָס צו ריידן די גאַנצע צייט.
- קראקאו:** איבערהויפט אין די נעכט . . . נאָך וועטשערע . . . הינ-טערן לאַמפּ . . .
- העלמס:** און אין דער פינסטער, ווען מיר ליגן אין די בעטן און קאַנען ניט שלאָפן —
- קראקאו:** שטענדיק וועגן אונדזער קנוט.
- העלמס:** הא-הא . . . ווייסט, קראקאו, איצט-אַ טראַכט איך, דו האַסט עס מיר געדאַרפט דערציילן שוין לאַנג צוריק.
- קראקאו:** איך האָב מורא געהאַט.
- העלמס:** מורא געהאַט? נאַרישקייטן! וואָס איז דאָ געווען וואָס מורא צו האָבן? זעסט דאָך אליין — אַט זיינען מיר געוואָרן בע-סערע פריינט זינט דו האַסט עס מיר דערציילט. (נעמט פון זיין שאַפּע קנוטס בילד). ער זעט טאַקע אויס ענלעך צו דיר.
- קראקאו:** (גרויסמוטיק) ניין ער איז אין גאַנצן אין דיין ווייב געראַטן?
- העלמס:** (מיט גלייכער גרויסמוטיקייט) אַבער אַ היפש ביסל איז ער אין דיר געראַטן . . . ווילסט, נאָ, נעם עס צו דיר אויף אַ פאַר טעג . . .
- קראקאו:** אַבער דו אליין האַסט דאָך עס געקראָגן ערשט היינט אינ-דערפרי.

- העלמס:** ס'מאכט נישט. נעם עס . . . איך ליי עס דיר . . . שבת וועל איך עס נעמען צוריק און עטלעכע טעג שפעטער, וועל איך עס דיר ווידער לייען . . .
- קראקאו:** א דאנק. (נעמט דאס בילד). קאן איך ביי דיר לייען דין צייטונג אויך?
- העלמס:** געוויס. נעם עס דיר . . . און — אנטליי מיר, כ'בעט דיר, דיינע שאך-פיגורן.
- קראקאו:** (מיט פרייד) אט ברענג איך זיי דיר שוין צו. (גייט צו זיין שאפע).
- העלמס:** לאמיר צונויפרוקן אונדזערע טישן, עס איז טאקע באקוועמער אזוי.
- קראקאו:** געוויס באקוועמער. (קומט מיט שאך-ברעט און פיגורן און נעמט צונויפרוקן די טישן).
- העלמס:** אצינד, נעם זעץ זיך אין מיין ארעם-שטול און לעז דין צייטונג. איך וועל מיר שפילן אט-א דא.
- קראקאו:** אד, ס'פאלט מיר גארנישט איין צו נעמען דין שטול.
- העלמס:** דו טו ווי מען הייסט דיר. (זעצט זיך אויף פראסטן שטול) מיר איז גרינגען צו דערלאנגען די פיגורן פון אזא שטול, פארשטייסט?
- קראקאו:** נו, מילא. (זעצט זיך אין ארעם-שטול, צענעמט די צייטינג, קוקט אריין. היפשע פויזט).
- העלמס:** פארוואס פאררויכערסטו נישט דין ליולקע?
- קראקאו:** דין האלדו —
- העלמס:** מיין האלדו וועט גארנישט שאדן. נישקשה, מעגסט רויכערן.
- קראקאו:** (צופרידן, פאררויכערט זיין ליולקע, געמיטלעך) נו, אצינד וועלן מיר זען ווי גוט דו קאנסט אויסשפילן א פארטי . . .
- העלמס:** איך גלויב נישט צי איך וועל דאס קענען.
- קראקאו:** (לייענענדיק) געוויס קאנסטו, שפיל. (פויזט).
- העלמס:** זע נאר דא. וואלסט אים דא פארהאלטן מיטן לויפער?
- קראקאו:** (שטודירט) ניין . . . דאס וועט דיר פארלירן די קעניגן . . . הממם . . . האסט עס אביסל פארפלאנטערט . . .
- גיי צוריק מיטן טורעם.
- העלמס:** זע-נאר איצט?
- קראקאו:** אויסגעצייכנט! (פויזט).
- העלמס:** קנט איז איצט זיכער שוין צוריק אין שולע.
- קראקאו:** יא, זיכער.

- העלום:** קנוט איז אַ טייער יינגל.
- קראקאו:** אַ בריליאַנט.
- העלום:** נו, איז נישט אַ מחיה צו הערן ווי מיר רעדן וועגן אים . . . אַזוי אַזוי, רואיק און פריינטלעך? . . . דו ביסט מער ניט אייפערזיכטיק, האַ-האַ!
- קראקאו:** און דו ביסט מער נישט אַזוי גרויס ביי זיך, האַ-האַ-האַ!
- העלום:** (נעמט פּלוצים אַרויס זיין טייסטער) לאַמיר נאָר, אין איין וועגן, נישט פאַרגעסן, איך בין דיר שולדיק 27 פּפּעניג.
- קראקאו:** וואָס האַסטו קיין צייט נישט?
- העלום:** נאָ, נעם עס!
- קראקאו:** נו, מילא, (שטייט אויף).
- העלום:** וואוהין גייסטו?
- קראקאו:** מיר האַבן פאַרגעסן די בלומען. (גייט צו זיין זייט צימער, נעמט די בלומען).
- העלום:** אַ — יאָ, יאָ
- קראקאו:** זיי שמעקן דאָך אַזוי געשמאַק. (שטעלט בלומען אויפן טיש).
- העלום:** (נעמט איין בלוס און שטעקט אַריין קראקאו אין לאַץ) אַט אַזוי, טראָג עס געזונטערהייט.
- קראקאו:** (אויסער זיך) איך דאַנק דיר, העלום, איך דאַנק דיר. (פּוּזע. זיי בייגן זיך ביידע ווידער איבערן שאַד-ברעט).
- העלום:** (רייבט זיך די הענט פון פרייד) איצט גייט ווייס . . .
- קראקאו:** (באַטראַכט פאַרזיכטיק) ווייס גייט . . . יאָ . . . כּוּזאַל עס מיר דענקען . . . ווייס . . . דאָ, זעסטו, אַט דעם סאַלדאַט וואַלט איך מקריב זיין . . .
- העלום:** (הויבט עס אויף, פאַרזיכטיק, מיט צערטלעכקייט) אַרימער, קלייניגקער וויסער סאַלדאַט! . . . (שטעלט עס אויפן ברעט. זיי שטודירן דעם נעקסטן צוג, פאַרטיפּט אין שפּיל ווען דער פאַרהאַנג פּאַלט).

סוף .

טעאָטערייען

אדלער־איזמען

— לחיים יידן!

וואָס איז? וואָס קוקט איר מיך אַזוי אָן? וואו האָב איר, אין הייב־טיגע זיסע צייטן, געקראָגן דעם ביטערן טראָפּן, פּרעגט איר? אי, א געזונד אויף אייך, דארויף בין איך דאָך עפעס א „מעקאַרטהי“ — און די „מעקאַרטהי־ס“ קריגן שוין אַ קאַפיטשקע „לחיים“ — עני טיים. הא? וואָס איז היינט מיט מיר די שמחה, פּרעגט איר? אַ, זעט איר, דאָס זיינען שוין אנדערע דבורים; אַט וועל איך איך שוין זאָגן וואָס מיט מיר איז היינט די שמחה: פאַרשטייט איר מיך, איבערמאַרגן איז א יום טוב לכבוד אונזער גרויסן יידישן קינסטלער דזשייקאַב פ. אַדלער, עס ווערט פּופציג יאָר זינט אַדלער איז געוואָרן שווישפּילער, פּופציג יאָר פון זיין לעבן האָט דער קינסטלער אַוועקגעגעבן פאַר'ן יידישן טעאטער, דאָס הייסט, פאַר'ן יידישן עולם און דער יידישער עולם באדאנקט איצט זיין קינסטלער מיט א יום טוב — א גאַלדענע חתונה!

דאָס איז א יום טוב אויף דער יידישער גאס וואָס מיר אלע דארפן זיך דערמיט פרייען, אַזוי מיין איך, נו — בין איך אַ בעל שמחה, פריי איך מיך טאַקע וואָס דער קינסטלער האָט זוכה געווען צו דער־לעבן ביי אונז, יידן — א קינסטלערישע גאַלדענע חתונה! און אַזוי ווי איך בין נישט מער ווי אַ פשוט'ער בשר ודם, ניט גדול'דיג גע־וואַקסן הייסט עס . . . וועל איך דאָך דאָרטן, אין מאַנהעטן אָפּעראַ הויז מיין איך, שטעהן שטילענקערהייט ערגיץ אין א ווינקעלע, דערפאַר וויל איך דאָ, אין מיין ווינקעלע אין „מאַרגען זשורנאַל“, באגריסן דעם חתן היובל, אונזער קינסטלער דזשייקאַב פ. אַדלער און טאַקע תוך כדי דבור, דערצעהלן א פאַר „אַדלער־איזמען“.

איך־ל איך דערצעהלן ווי אַזוי א „פּערפאַסער“, דאָס הייסט א ייד אַזאַ וואָס האָט זיך איינגערעדט אז ער קען שרייבן דראמאַן און האָט אנדערש ניט געוואָלט אז נאָר אַדלער זאָל שפּילן אַט די דאָזיגע „דראמאַן“ זיינע, ווי אַזוי ער האָט געהאַלטן אין איין פאַרלעזן זיינע „ווערקע“ פאַר אַדלער'ן און אַדלער האָט ביי יעדע צעהן שורות זיך צעוויינט מיט ביטערע טרערן און אַנגעכאַפט דעם יידן פעסט ביים האַנד און וויינענדיג געבעטן אים:

— „אוי פליען, סטאַפט, סטאַפט לעזן אייער ווערק וואָרום עס צוברעכט מיין האַרץ!“ מענטש, באַזשע מאַי, איר זענט דאָך א צווייטער שעקספיער! איר זענט דאָך א דריטער גאַרדין! איר זענט דאָך א שרעק־

ליכער טאלאנט! שרייבט, שרייבט פאר'ן טעאטער, מיר נויטיגן זיך אין אזעלכע דראמאטורגן ווי איר זענט! אבער איצט קען איך מעהר ניט הערן, קומט נעקסטע וואך, ביינאכט, נאך דער פארשטעלונג, וועל איך ווידער האבן כוח אויסצוהערן אייער דראמא, אבער פליעז, למה"ש איר זאלט עס קיינעם ניט לעזן ווי נאך מיר, איך מוז שפילן אייער מייסטער-ווערק, געהט געזונטערהייט, א גוטע נאכט".

און אַט אזוי איז דער ייד ווידער געקומען, ווידער געלעזן זיין דראמא, אדלער האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן, אים ווידער געשיקט אהיים און ווידער געהייסן אים קומען נעקסטן שבת נאָך דער פּאַר-שטעלונג, ביז — ביז דער ייד איז גרוי און אַלט געוואָרן, די אויגן זיינען אים קאליע געוואָרן שרייבענדיג און לייצענדיג און, ערשט מיט א פּאַר יאָר צוריק, האָט ער אופגעהערט צו קומען צו אדלער'ן פּאַר-לעזן זיין דראמא — ווייל, ווייל טויטע פארפאסערס קענען אליין זייערע ווערק ניט פאַרלעזן . . .

מיט אַ פּאַר יאָר צוריק בין איך געווען אין א דאָרף, ווי די מאָדע איז, „אויף פּלעזשור“, דאָרט איז אויך געווען אונזער אדלער. קיין בעסער פארגעניגן קען מען זיך ניט ווינשן ווי צו זיין מיט אים, ספּע-ציעל ווען ער געפינט זיך צווישן ניט קיין טעאטער-מענטשן . . . איינ-מאָל געהן מיר ביידע שפּאַצירן און מיר דערזעהען א גאַנצע האַליאסטערע קליינע ווייסע-חברה/ניקעס האָבן „פּאַן“ מיט אן אַלטע גוי'ע, וועלכע ווארפט אויף זיי פון איר גאַרטן ארויס שטיינדעלעך, שטעקנס און דאביי שרייט זי אויף זיי און בייזערט זיך למאי זיי רייסן די בלומען פון איר גאַרטן, אדלער נעמט באַלד אראָפּ זיין הוט און עס טוט א שיינ זיין ליכטיגער ווייסער קאַפּ, די אינגעלעך דערזעהען אונז און בלייבן שטיל א וויילע, דאן רופט אדלער זיי צו און בעט זיי — ניט צו ערגערן אן אַלטע פרוי, ער גיט זיי עטליכע פעניס און זיי לויפן אַוועק און די אלטע פרוי דאַנקט אים זעהר, וואָס ער האָט איר פארשפּאַרט עגמת נפש, אין דערזעלבער צייט טוט אדלער א וואָרף אראָב פון זיך דאָס רעקל, נעהמט מיט ביידע הענד ארום אן אלטן ברייטן בוים וואָס איז געשטאנען אַנטקעגן דער אלטער'ס שטיבל און רופט זיך אָן צו מיר, אויף ענגליש: „קום, לאָמיר נעמען אַט דעם בוים אהיים!“

דעם אמת זאגענדיג, האָב איך אליין ניט געוואוסט וואָס ער מיינט,
אַבער די אלטע גוי'ע האָט אים באלד א פרעג געטאָן מיט שרעק: „מיס-
טער, וואָס טהוסטו?“

— איך וויל ארויסרייסן אָט דעם בוים און אים אהיים נעמען פאר
א סאָוועניער — האָט אדלער גאַנץ רוהיג איר געענטפערט.

עס איז געקומען אזוי ווייט, אז די אלטע האָט געסטראשעט צו
רופן פּאָליס, זי וועט נישט לאָזן אַוועקנעמען דעם בוים פון איר שטוב,
האָט זי געשריען און אדלער איז געשטאנען אָנגעשפּאַרט אין בוים
און געמאכט א מינע ווי אַט-אַט רייסט ער אויס דעם בוים און טראָגט
אים אַוועק אהיים, קיין ניו יאָרק . . . און אז די אלטע גוי'ע האָט זיך
גוט אָנגעבייזערט, האָט ער אָפּגעלאָזן דעם בוים און איר באַרוהיגט
אז ער וועט דעם בוים ניט ארויסרייסן, ווייל זי וויל ניט, ווייל ס'איז
איר בוים, ווען דאָס זאָל זיין אן אנדערענ'ס בוים וואָלט ער אים זיכער
אויסגעריסן און אהיים גענומען . . .

די גוי'ע האָט זיך באַרוהיגט און האָט אויפגעהערט שרייען און מיר
זיינען געגאַנגען ווייטער שפּאַצירן.

לעצטן ווינטער זיינען מיר צוזאמן ארומגעפאָרן איבער דער פּראָ-
ווינץ, איין טאָג געה איך מיט אַדלער'ן אין גאַס, דאָס איז געווען אין
א קליין שטעטעלע אין ניו ענגלאַנד סטייט, א היבשער שנעע באדעקט
די גאַסן, די זון וואַרעמט, אויף צו להכעיס דעם בייזן פּראָסט, עס איז
א מחיה'דיגער ווינטער טאָג. קומט אונז אנטקעגן אן אלטער פארמער,
גוט איינגעפעלצט, פּאָהרענדיג אויף א קליין שליטעלע. אדלער שטעלט
אים אָפּ און וויל אַז דער גוי זאָל אים ארויפנעמען אויפן שליטעלע
פאר א „ראיד“. דער גוי טענה'ט אַז ער קען ניט, ער מוז ערגעץ צו-
פּאָהרן אויף גיך, אַבער אדלער נעהמט אראָפּ די וואַרעמע „קעפּ“ און
ווייזט זיין ווייסן קאַפּ און זאָגט אַז ער מוז פּאָרן אויפן שליטעלע,
דאָקטוירים האָבן אים געהייסן דאָס טהון, אחוץ דעם וועט ער באַצאָלן
וויפל מ'דארף.

דער גוי האָט ענדליך איינגעשטימט און אַדלער הייסט מיר קריכן
אין שליטעלע. איך וויל אים אז ס'איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאר דריי פּער-
זאָן, אָבער אַדלער זאָגט אַז ס'איז יאָ דאָ און וויל ניט אַנדערש, ווי נאָך
איך זאָל זיצן אין שליטן און ער זעצט זיך ביים גוי אויף די קניע. נאָך
א שטונדע פּאָהרן זיינען מיר צוגעקומען צום האָטעל, מיר זיינען אראָפּ
פון שליטן, אָבער דער גוי האָט מיט די פיס ניט געקענט ריהרן . . .
אַדלער נעהמט ארויס צעהן דאָלער און זאָגט צום גוי:

— דאָ האָסטו צעהן דאָלער, אָבער דו מוזט מיר געבן דריי דאָלער
מיט דריי און דרייסיג סענט טשענדוש, ווייל אזוי פיעל קומט עס אויס
אויף א פּערזאָן, און אזוי ווי מיר זיינען געפאָרן דריי פּערזאָן, צאָהל איך
פאר צוויי און דו צאָהל פאר זיך אליין, דו ביזט דאָך אויך געפּאָהרן,
איאָ?

נאָך א קורצן ישוב הדעת האָט דער גוי איינגעשטימט אז אַדלער
איז גערעכט: — „יאָ, ס'איז טאָקע אזוי, איך בין דאָך אויך געפּאָרן“
— האָט געזאָגט דער גוי א צוטומעלטער און געגעבן אויסגאָב פון די
צעהן דאָלער . . .

די דאָזיגע „אַדלער'זומען“ האָב איך דאָ דערצעהלט, צו ווייזן ווי
שטיפּעריש, ווי שפּילעוודיג, ווי יונג אַדלער'ס נשמה איז! דזשייקאָב פּ.
אַדלער איז דער רבי שבחבורה אין דער טעאטער וועלט; דער איינער
פון אלע און דער איינער איבער אלע — ווייל ער איז אליין דער גערט-
נער און אליין דער גאָרטן, אליין די זריעה און אליין די תבואה פון יידיש
טעאטער.

א געבענטשטער, מיט א רייך קינסטלעריש לעבעדיק לעבן איז
אונזער אַדלער און, איך מייך, אז מיר מעגן זיך פּרעהן צו זיין קינסט-
לערישע גאָלדענע חתונה. איך ווייס ווי דער קינסטלער אַדלער איז
באליבט ביי אונזערע מאָסן, איך דערמאָן זיך ווי לעצטן יאָר, ווען אַדלער
איז געזעסן אויף דער ביהנע און געשפּילט זיין ראָלע אלס אלטער
אַקטיאָר און ווען ער האָט א זאָג געטאָן: „היינט איז מיר געוואָרן זעכציג
יאָר“ — האָט אין פּובליקום א פשוט'ער ייד מיט א גראָער באָרד א
געשריי געטאָן: „הלואי ביז הונדערט יאָר, גאָטעניו, זאָלט איר לעבן
מיסטער אַדלער!“

יענע פּאַרשטעלונג איז געווען אין טשעלסי, א קליין שטעטעלע
לעבן באַסטאָן און איך זאָג היינט, לכבוד אַדלער'ס יום-טוב, אויף די
ווערטער פון יענעם ליבן טשעלסי'ער: אמן!

א קרבן פון „סטייירוזש קינדער“

(הומאָרעסקע)

קומט ער אריין צו מיר, שוואַרץ ווי אַ בייזער וואַלקן, זעצט זיך לעבן מיין שרייב־טיש און וויינט און קלאַגט, ער האָט מורא, אָז ער וועט נאָך אַמאָל שטאַרבן אויפן עלעקטריק טשער — אויב מען וועט איהם נישט דער'הרג'ענען פריהער — ער איז אַן אומגליקליכער . . .

ער דערצעהלט — און וויינט האַרצרייסענד — אַז: ר'איז אַמאָל געווען אַ בחור, האָט ער ליב געהאַט צו געהן אין יידישן טעאַטער . . .

שטענדיג נאָר אין יידישן טעאַטער . . .

ר'האַט ליב געהאַט צו זען גוטע „שאַוס“, דאָרט וואו ס'שפּילט זיך אַפּ אַ „לעבענס בילד“, איבערהויפט האָט ער ליב געהאַט אַזאַ „לעבענס בילד“, וואָס איז „ענטנומען פון לעבן“ און ס'איז דאָ אַ קינד אין אַט דעם „לעבענס בילד“ . . .

ער האָט ליב געהאַט שטענדיג נאָר „נאַטירליכע“ פּלעיס . . .
צו אַ פּלעי וואָס האָט אין זיך געהאַט אַ קינד, האָט ער געקענט געהן און עס זען דרייסיג מאָל נאַכאַנאַנד . . .

ער האָט ליב געהאַט אַזעלכע פּלעיס מיט קינדער; ווייל וואָס קען זיין מעהר נאַטירליך, מעהר „לעבענס בילד“ ווי אַ קינד? . . .

און אַחוץ אַלע זאכן האָט ער טאַקע דעם בעסטן פּלעזשור געהאַט, צו זען ווי שעהן, ווי גוט און ווי קלוג די קינדער זענען אין אַ „לעבענס בילד“ . . .

ווען ער פּלעגט זען ווי די יונגע, אומגליקליכע מאַמע, אין דער פּלעי, האַלט דאָס פּיצעלע קינד אויף די הענד אַלע פּיער אַקטן און דאָס שעהנע קינדעלע טהוט אַפּילו ניט אַ הויכן וויין, קיין פּיפּס הערט מען נישט דערפון, פּלעגט ער זיך טראַכטן; ווי גוט עס איז צו האָבן אַט אַזאַ שטיל קינדעלע . . .

אַנאָדערש מאָל, ווען ער פּלעגט זען אין טעאַטער אַן אמת'דיג „לעבענס בילד“, און קוקן ווי דאָס זעקס־יאָריגע יאַנקעלע טהוט זיך אַזוי אַ שטעל אַוועק אַנטקעגן דעם בייזן פּריסטאַוו, און האַלט אַ פּייער־דיגע דרשה, און פּאַרטיידיגט אַלע יידן פון שונאי ישראל, און דאָס פּובליקום ווערט באַגייסטערט און אַפּלאַדירט אַט דעם קלוגן יאַנקעלען, דאָן פּלעגט ער, שטילערהייט, גאָט בעטן צו זיין אליין ווען עס איז געבענטשט מיט אַט אַזאַ יאַנקעלע . . .

צי א שטייגער, וואָס האָט געפעלט דער קלוגער עטעלען פון אַ געוויסער פלעי אויך אַ „לעבענס בילד“, טאַקע — נו וואָס? עטעלע איז דאָך געווען ערשט אינגאַנצן פיר יאָר אַלט, פונדעסטוועגן האָט זי שוין „געוואָטשט“, אַז דער בעד פאַפּאַ זאָל זיך נישט קושען מיט דער פּרעמדער טאַנטע . . .

אַלע, אַלע קינדער זענען געווען אַזוי נאַטירליך אין די „לעבענס בילדער“, וואָס ער האָט שטענדיג געזען אין יידישן טעאַטער, אלע קינדער זענען געווען אַזעלכע שענהע, אַזעלכע קלוגע און אַזעלכע גע-ראַטענע, און ס'איז געווען אַ נחת צו קוקן אויף זיי, פשוט אַ פּלע-זשור . . .

און . . .

ער האָט חתונה געהאַט.

אַזוי דערצעהלט ער, ר'האַט חתונה געהאַט, האָט אַ ווייב, האָט קינדער, אַבער — ר'איז אַן אומגליקליכער, ר'האַט מורא ער וועט נאָך אַמאָל שטאַרבן אויפ'ן עלעקטריק טשער . . .

יזט ער נעבן מיין שרייב-טיש, רעדט און וויינט. גיסט מיט בלוטיגע טרערן, גיט פון צייט צו צייט אַ קלאַפּ מיט ביידע פּויסטן אין שרייב-טיש און רעדט ווייטער:

— געוואָלד, וואָס זאָל איך טאָן מיט מיינע קינדער? איך בין אומגליקלעך, בין איך, עס קומט מיר נאָר אויס צו ווערן אַ קינדער-מערדער פון מיינע אייגענע קינדער, נעמען זיי איינציקווייז און דער-שטיקן, דערוואַרגן, דערדישען — אַבי פטור ווערן פון זיי צו'ן אַלדי שוואַרצע יאָר! . . .

— מיינע קינדער זענען דאָך נישט נאַטירלעך! מיינע קינדער זענען דאָך אַלע איין שטיק שונד! כ'האַב דאָך נישט קיין איין אמת-דיק לעבענס-בילד צווישן מיינע קינדער! . . .

גוואָלד געשריגן, איך בין דאָך עפּעס נישט קיין יאַלד, איך בין דאָך שטענדיק געגאַנגען אין יידישן טעאַטער, און איך גיי דאָך נאָך היינט אויך אַמאָל — כ'האַב דאָך אליין מיט מיינע אויגן געזען כמעט אַלע קינדער אויפן סטיידוש, איך בין דאָך נישט בלינד, אין יעדער פלעי, אין יעדן „לעבנס-בילד“ אַוואו ס'איז דאָ אַ קינד, איז דאָך עס אַ נאַטירלעך קינד, אַן אמת'דיק קינד, אַנטנומען פון לעבן, און ס'איז דאָך אַ פּלעזשור דערויף צו קוקן — טאָ ווארום זשע בין איך אַזוי אומגליקלעך? ווארום זשע בין איך אַזוי גע-שטראַפּט? ווארום זשע זיינען מיינע קינדער נישט קיין אמת'דיקע „לעבנס-בילדער“? . . .

— אלע מיינע קינדער זיינען דאך א בלאף, א שטיק שונד, נישט

„ליטערעאטוריש“ נישט נאטירלעך . . .

— זיי זיינען דאך אפילו נישט אזוי שיין ווי יענע אמת'דיקע

קינדער אויפן סטידזש, ווי יענע אמת'דיקע „לעבנס-בילדער“ וואס
איך האב געזען . . .

— אט, נעמט, למשל, מיין עלטער מיידל, מיין מאמציילע (א)

נאמען נאך מיינע א מומען פון אזיראן, גייט און קוקט זי אן — ס'איז
דאך א פארזעעניש, גאר נישט נאטירלעך! . . . וואו זיינען אירע
שיינע לאקן, וואס זי דארף האבן? זי איז דאך איין שטיק קאלטענע
און מען קען דאך זי אפילו נישט פארקעמען לייטיש! — נו, איז דאס
א לעבנס-בילד, האב איך אמאל געזען אט אזא קינד אויפן סטידזש?...

— און די אנדערע קינדער מיינע, מיינט איר, זיינען בעסער?

ווייס איך וואס! איינס רעדט פאנפעוואטע, איינס קוקט קאסאקע,
נאך איינס האט קרומע פיסלעך, מיין מאקסעלע צעברעכט מיר יעדע
וואך א נייעם שפיגל, דזשייקעלע פאלט יעדן חודש ארויס דורכן
פענסטער אין יארד אריין, א נס וואס ער פארטשעפעט זיך אין
די וועש-ליינס און ווערט נישט דער'הרג'עט . . . לינעטשקע, דאס
בייבילע מיינס, ערשט אינגאנצן א צען וואכן זינט ס'לעבט אויף
דער וועלט, האט עס דאך מיך שוין פריטשמעליעט אין דר'ערד
אריין, אז סע נעמט רעווען איז דאך אקוראט ווי טויזנט רוחות
וואלטן פון דעם ארויסגעקוויטשעט, אזוי וויינט עס, אט דאס ביי-
בילע מיינס — נו, איז דאס נאטירלעך? ווען האב איך געהערט
אויפן סטידזש א קינד, וואס איז ערשט צען וואכן אלט, זאל וויינען?...

— אז איך זאג אייך, אלע, אלע מיינע קינדער זיינען אזוי א —

בלאף, שונד, נישט נאטירלעך! . . .

— איך האב אמאל געזען אין טעאטער אן אמת'דיק „לעבנס-

בילד“. איז דארט די מאמע אנטלאפן מיטן בארדער קיין קענעדע,
נו, איז וואס זשע מיינט איר איז געווען? איז געגאנגען דאס קינד,
א מיידעלע פון פינף יאר, סך הכל, און איז קראנק געווארן ספעשיל
אויף סקארלעט פיבער, און קראנקערהייט האט עס געשריבן א בריוו
צו דער מאמען קיין קענעדע — איך זאג אייך א בריוו, אז א שטיין
האט געקענט צעגאסן ווערן פון געוויין — און טאקע באלד, אין
דריטן אקט, איז די מאמע געקומען צוריק פון קענעדע אהיים! . . .

— נו, מיין דזשוליענקע איז דאך אויך פונקט פינף יאר, פאר

וואס זשע ווערט זי נישט קראנק אויף סקארלעט פיבער, פאר וואס
שרייבט זי נישט אזא בריוו צו איר מאמען, צו מיין שטיק צרה,

וואָס איז זינט לעצטן שבת אוועק מיטן שכן פון נעקסט דאָר און
 מיך געלאָזן אליין מיט די קינדער, פאַר וואָס, האָ? פאַר וואָס, פאַר
 וואָס? נו, זאָגט אליין, בין איך נישט גערעכט? . . .
 — גוואַלד, וואָס זאָל איך טאָן? מיינע קינדער זיינען נישט
 נאַטירלעך, נישט קיין אמתע „לעבנס-בילדער“, נאָ סער, געווער!
 איך וועל זיי דערשטיקן, דערוואַרגן, דערדושען — אַבי פטור ווערן
 פון זיי צוין אַלדי שוואַרצע יאָר! איך וויל האָבן אמת'דיקע קינדער,
 אזוי ווי יענע קינדער פון סטיידזש. אמת'ע „לעבנס-בילדער“ וויל
 איך, אַ ניט — דאַרף איך נישט, שונד קינדער וויל איך נישט! . . .
 11/23/18

" ש י ר ה ש י ר י ם "

אָדער: „דאָס ליד פון ליבע“;

אָדער: „דהי סאָנג אָוו לאָוו“;

אָדער: „דאָס האָהע ליד“;

אָדער: „דאָס געזאנג פון געזאנגען“;

אָדער: „מיין מוטער קאָכט לאַקשן“.

אַן אַרימאַנטישע פיעסע פון אַנשיל שור, אויסגעטינגלט, צוגעמאַנגלט
 און איינגעשירירט, מיט'ן אמת'ן „האַפּ-האַפּ“, מיט'ן ריכטיגן טראָפּ,
 מיט די פיס ארויף, מיט'ן קאַפּ אַראָפּ פון דעם גאַנצן קרענציל „טהא-
 ליאַניטו“ אין אַדלער'ס טהאליא טעאטער.

צוערשט דער אינהאַלט פון דער זאך, קורץ, קירצער קען מען
 דאָס שוין ניט מאַכן.

האַנטער, אַ זומער-רעזאַרט, אַ גאַרטן, אין גאַרטן וואַקסן: בלו-
 מען, בויער, פּויגעלאַך, שטערן, לבנות, זונען, פּויקער-שפּילער, כאָ-
 ריסטקעס, כאָריסטן און אַנדערע קרייטעכצער. צום ערשטן קומען
 אריין די כאָריסטן, זינגען זיך אָפּ זייערס און געהן אוועק, קומט אריין
 מאַדאַם עפשטיין („אַנאַ אַפענהיים“) און בלייבט שטעהן. טשעפעט קיי-
 נעם ניט. איז זיך דער עולם מחיה. קומט אריין וועקסלער („אהרן
 אַפענהיים“) און זאָגט, אַז ער איז אַלט 80 יאָר. גלויבט מען איהם. בעניי-
 ביי קומט אריין רובין, ('משה אַפענהיים“) און זאָגט, אַז ער איז אויך
 אַלט 80 יאָר. גלויבט מען זיי ביידן און מען חידוש'ט זיך וואָס דאָס
 לעבט אזוי לאַנג. קומט אריין גינזבורג („דייוויד אַפענהיים“) און זיי
 רעדן עפעס — מילא, וועמען אַרט עס? זאָלן זיי רעדן! קומט אריין
 דאָראַ ווייסמאַן („ראַזאַ“) — רעדט זי אויך. וועמען אַרט עס? זאָל זי
 אויך רעדן! אזוי ווי זיי רעדן אזוי — האַפּלאַ! ווי אַ באַק אין אַ פרעמדן
 גאַרטן שפּרינגט אַריין שערמאַן („היימי קוועקזילבער“), זאָגט אַ לאַנג-

דאָנער וויין „וואָן-טֶהֶרִי“ און היידא! קומט אריין מאַשקאָוויטש
 („לעאַן אָפּענהיים“, אַ גרויסער מוזיקער!) גייט ער צו דער פּיאַנאָ
 וועלכע וואַקסט אין גאַרטן און נעמט אַ וואַזע וואָס שטעט אויפֿן פּיאַנאָ
 און נעמט זיך מיט דעם שפּילן. שפּילט ער זיך! רופט זיך אָפּ די מאַדאַם
 עפּשטיין, אַז לילי האָט . . . דערהערט, אַז לילי האָט — לאַזט פּלוצים
 מאַשקאָוויטש ארויס די וואַזע פון האַנד און — טרראַך! האָט ער דאָך
 מורא, אַז אַדלער זאָל ניט שרייען — געהט ער אַוועק. קוקענדיג אויף
 אים, געהען אַלע אַוועק. דערזעט שערמאַן, אז עס ווערט סקוטשנע —
 קוליעט ער זיך ווידער ארויף אויפֿן סטיידזש, ווערט אים אויך סקוטש-
 נע, הויבט ער זיך אָן דרעהען ווי אַ וויכער און זינגט: „פּאַליסמאַן חייע,
 דעטעקטיוו פייע“ און פליהט ווידער ארויס. ווערט דעם עולם ווידער
 סקוטשנע. הויבט מען אָן פּאַטשן — קומט ער צוריק. אַזוי עטליכע
 מאָל.

ענדליך — קומט ער שוין ניט מער . . . געהט אויף די לבנה
 און ס'ווערט צוריק טאַג. קומט אריין מאַשקאָוויטש, זעצט זיך לעבן
 פּיאַנאָ און זאַגט (העכסט דראַמאַטיש): „אַך, דו גראַסער ים! איך ווערדע
 שפּילן דאָס האָהע ליד“ . . . געהט אויף נאָך די לבנה — אַ בלאַנדע
 — מאַדאַם צוקערבערג — „לילי“ הייסט זי, אַ יתומה נעביך, וועה
 דעם טאַטן! און — פּליוך! — זי ליגט שוין אויפֿן פּלאַך ביי מאַשקאַ-
 וויטש'עס שיד. געהט ווייטער אויף נאָך אַ לבנה — ס'ווערט פינסטער
 און מען לאַזט אַראָפּ דאָס פּאַרהענגל.
 זיינען מיר פּאַרטיג מיט'ן ערשטן אַקט.

אין צווייטן אַקט קומט פּאַר דאָס אייגענע וואָס פּריער, נאָר אַ
 ביסל אַנדערש — שטאַרקער, דראַמאַטישער . . . כמעט אַ טראַגעדיע:
 דער טאַטע מאַשקאָוויטש ליבט שטאַרק (קען יו בליים היים?) זי ליבט
 איהם אויך, ווייל זי האָט בטבע פּיינט יונגע „צוציקעס“. אַהין-אַהער,
 עס ווערט אַ גערודער, וועגן פּאַרשידענע זאַכן, — נאָר דעם עולם אַרט
 עס ניט! סעמיטשקעס זיינען דאָ — קנאַקט מען.

קומען ווייטער פּאַר די צוויי זקנים — ביידע צוזאַמען 160 יאָר
 אַלט, און שפּילן אַ פּינאַקל — ווערט דער עולם „עקסייטעד“. דאָ ווייזט
 זיך פּלוצים ארויס, אַז משה מיט אהרן (די צוויי זקנים) זיינען אַ צוויי-
 לינג. און דער עולם שטאַרבט שיר פון באַגייסטערונג.
 נאָר איידער דער עולם שטאַרבט — פּאַלט דער פּאַרהאַנג און זיי
 זיינען גערעטעט.

האַבן מיר שוין אַלזאָ, גע'פּטרי'ט דעם צווייטן אַקט אויך.
 טינגעלע-טאַנגעלע — טינגעלע-טאַנג . . . איצט הויבט אָן צו
 „שירשירומען“ אויפֿן רעכטן אופן . . . אַ „סוועל“ רעסטאָראַנט אויף

בראדוויי. מען עסט, מען טרינקט, מען טאנצט, מען זינגט. אין מיטן זמירות „שירישירומט“ זיך אריין דארא ווייסמאן און טאנצט אַ פעשען־דענס (אַי, אירע זיידענע הויזן!) אַבגעגעסן, אַבגעטאַנצט, נעמט מען זיך שיסן; דאָס שיסט „דייווי“ זיין געליבטע, ווייל זי ליבט זיין „פאַטער“, און ווייל זיין „פאַטער“ האָט בעטראָגן זיין „מוטער“. קורץ, מענטשן פאַלן ווי פאַלאָוע און דער עולם ענדזשאַיעט זיך אזוי לאַנג און ברייט, ביז דער גוי (אַ שלאַק זאָל איהם טרעפן!) לאַזט אַראָפּ דעם פאַרהאנג. האלטן מיר שוין ביי דעם פערטן אַקט, וועלכער ענדיגט זיך נאָך אַ לאַנגן ארומברייען האַלב נאָך צוועלף — אי דאָס, איז נאָך אַ גליק וואָס דער „פאַטער“ מאַשקאָוויטש ווערט בלינד, אַז ניט, וואָלט מען נאָך געשפילט. דערפאר אָבער אַ מינוט פאַר'ן ענדיגן טוט זיך חושך — עס ווערט לעבעדיג . . . אַלע לבנות געהן אויף מיט איינמאַל. מען שיקט נאָך די כאַריסטן און מען צושטעלט אַ וועלט מיט חופות: לילי נעמט דייוויין, ראָזא נעמט היימיין, דער „פאַטער“ נעמט די „מוטער“ און דאָס „ווערדיגע“ פובליקום געהט אַהיים שלאָפן.

קורץ, — עס לעבע אנשיל שור'ס ליטעראַרישע פּיעסן!

10/13/11

פ ס י כ א ל א ג י ש

(טעאַטער־פּעליטאַן)

זאָגט צו מיר יונה:

— הערט איר, רעב (ר') מעקאַרטי, כ'האַב אַנומעלטן געזען אַ וואוילע זאָך אין טעאַטער, כ'האַב געזען אַ דראַמע, הערט איר, וואָס איז אינגאַנצן פּסיכאָלאָגיש; אַ טייערע זאָך! פּרעג איך אים:

— וואָס מיינט איר איז אַ טייערע זאָך, ר' יונה, די דראַמע?

— ניין, די דראַמע אַליין איז דוקא נישט אַזוי געפערלעך, אַ דראַמעלע ווי אַ געניץ, נאָר ס'איז זייער פּסיכאָלאָגיש, אַט וואָס דאָס איז. אַי, הערט איר, ס'אַ וואוילע זאָך! איר וויסט דאָך, אַז איך האָב ליב אַ גוטע פּלעי, נאָר „פּסיכאָלאָגיש“ איז גאָר אַ גוטע פּלעי.

געזען אַז מייך יונה איז אַזוי שטאַרק באַגייסטערט, האָב איך מיך מיט אים אריינגעלאָזט אין אַ לאַנגן שמועס וועגן דעם, וואָס ער האָט געזען אין טעאַטער, דאָס וואָס ער רופט „פּסיכאָלאָגיש“, און איך האָב אים געבעטן ער זאָל מיר געבן צו פאַרשטיין וואָס דאָס מיינט. יונה האָט זיך נישט געלאָזט שטאַרק בעטן, ער האָט פאַרסמוקט מיינעם אַ סיגארעט און גענומען זיך צו דער אַרבעט.

— איין קלייניקייט: פּסיכאָלאָגיש, פאַרשטייט איר מיך, דאָס איז אַזא מין פּלעי וואָס איז די לעצטע מאַדע. אַמאָל איז דאָס געווען אַ

שווער וואָרט, היינט איז דאָס אַ „סינטש“, אַלע ווייסן דאָס, ווייל אַמאָל איז דאָס דאָזיקע וואָרט געווען אין ביכער, היינט איז דאָס אין מאַרקעט. און וואָס מיינט איר איז טעאַטער? אויך אַ מאַרקעט! מען פאַרקויפט וואָרע, וואָס דער עולם וויל. אַזוי איז יעדע ביזנעס אויף דער גאַנצער וועלט — טאַקע הייסט דאָך דאָס קאַנקורענטן, איר פאַרשטייט? נאָר גאָר נישט, וועמען אַרט עס; יאָ קאַנקורענטן, נישט קאַנקורענטן; דער עיקר איז דאָך אַבי ס'איז פּסיכאָלאָגיש . . .

און פּסיכאָלאָגיש איז דאָס, אַ יעס, איין קלייניקייט! אַ מיידעלע פון פּערצן יאָר, מאַינדזשע, פון פּערצן יאָר, אַ מיידעלע ווערט צע-רואַנירט אין צווייטן אַקט, איר פאַרשטייט? איך האָב דאָך שוין עפעס געזען פּלעיס אין יידישן טעאַטער, איר ווייסט דאָך, און גוטע פּלעיס, אָבער יענע זיינען נישט געווען אַזוי פּסיכאָלאָגיש, נאָו, סערי! אין יענע פּלעיס זיינען אויך צערוואַנירט געוואָרן מיידלעך, אַזוי פיל גוטע יאָרן זאָל איך האָבן, אָבער יענע מיידלעך זיינען שוין געווען היפשע מוידן, דערוואַקסענע, רעגעלע מוידן, נישט קיין פּערצן-יעריקע, איר פאַרשטייט? נו, זעט איר שוין, אַז יענע פּלעיס זיינען נישט געווען פּסיכאָלאָגיש?

וואָרים טאַקע אין אמתן, וואָס איז מער פּסיכאָלאָגיש ווען מען צערוואַנירט אַ מויד פון צוואַנציק יאָר, אָדער אַ מיידעלע פון פּערצן יאָר? האָט מיינט איר דאָך, אַז דאָס איז שוין אַלצדינג וואָס קומט פאַר אין אַט אַ דער פּלעז? נאָו סערי! דאָס איז זיך פּסיכאָלאָגיש פאַר זיך אַליין. וואָרים דער וואָס צערוואַנירט דאָס פּערצן-יאָריקע מיי-דעלע איז נישט קיין געליבטער, ער איז גאָר אַ האַרבאַטער, עפעס אַ מין חיה, וואָס קען אַנפאַלן אפילו אויף אַ גבירס אַ מיידעלע און נישט דווקא נאָר אויף דעם אַרימען שלימזל'ס טאַכטעריל, איר פאַרשטייט? און דערפאַר טאַקע איז דאָך עס אַזוי פּסיכאָלאָגיש! אָבער ס'איז דאָ נאָך פּלענטי זאָכן דאָרטן אַ חוץ דעם, וואָס זיינען ריין פּסיכאָלאָגיש, אַ שור, איר מעגט עס זען, אַז איך זאָג דאָך אייך, ס'איז אַ טייערע זאָך! — סע קומט פאַר דאָרט אַ טאַטע, איז ער אַ שטיק שלימזל, גאָר נישט קיין טאַטע, נאָר אַ פּלעדערוויש . . . פונדעסטוועגן ליגט זיין ווייב אין קימפעט שוין דאָס פּערטע מאָל. איר פאַרשטייט, דאָס איז זיך באַזונדער פּסיכאָלאָגיש. דאָס האָט מיטן צערוואַנירטן מיי-דעלע גאָר נישט צו טאָן, שור נישט! איז זיך מישב דאָס פּיצעלע, דאָס קימפעט-קינד און שטאַרבט „אָוועקעט“ אין דריטן אַקט און דער טאַטע, וואָס איז אייגנטלעך נישט קיין טאַטע, נאָר אַ מאַמע, ווייל די מאַמע איז דער טאַטע און דער טאַטע איז די מאַמע, דאָס הייסט, ער, דער טאַטע איז די באלעבאַסטע, וואָס ניאַנטשעט אויס די קינדער וואָס

די מאַמע, זיין ווייב הייסט עס, האָט פאַר אים. איר פאַרשטייט, איז דערפאַר שטאַרבט אַוועקעט דאָס קימפעט־קינד און דער טאַטע באַר־וויינט עס מיט אַ גרויס ליכט און מיט אַ קליין סידורל און אַזוי לאַזט ער עס ליגן, דאָס טויטע נפּש'ל, און וועקט אויף דעם האַרבאַטן רו־אינירער, וואָס האָט צערואינירט דאָס פּערצן יאַריקע מיידעלע און טוט אים גאַרנישט, נאָר ער דער'הרג'עט אים, דאַצאָל!

— איין קלייניקייט: פּסיכאָלאָגיש! איך זאָג דאָך אייך, סאי' מיר נישט קיין נאָווינע צו זען אין יידישן טעאַטער אַ גוטע פּלעי, אָבער דאָ איז גאַר נישט וויכטיק די פּלעי, דאָ איז וויכטיק דאָס וואָס איז אַזוי ניי, אַזוי פּריש און, דער עיקר, וואָס עס איז אַזוי פּסיכאָלאָגיש, איר פאַרשטייט?

— אַ, יעס, מיסטער יונה, איך פאַרשטיי, פאַרוואָס זאָל איך ניט פאַרשטיין? ווי זאָגט איר, ס'איז אַ „סינטש“ . . . איר זענט אַלרייט, מיסטער יונה, איך שעפּ פּלעזשור פון אייך . . .

אַז מיין יונה איז אַוועק און איך בין געבליבן אַליין, האָב איך זיך דערמאַנט, ווי ער האָט מיר געזאָגט: „אַמאָל איז דאָס וואָרט פּסי־כאָלאָגיש געווען אין ביכער, היינט איז עס אין — מאַרקעט“ . . . דוכט מיר, אַז יונה איז גערעכט . . .

3/31/22

„ א גוטע פלעי “

(כמעט אַ פעליטאָן)

2/3/22

מיין היינטיקן העלד וואָלט איך דוקא געקענט אויסמאַלן מיט אַלע פּיטשעווקעס, נאָר איך האָב קיין צייט ניט . . . טאָ זייט אַזוי גוט און מאַלט אים אייך אַליין.

לאַמיר זאָגן אַז ער הייסט יונה — אַלרייט? אַלזאָ, וידבר יונה און יונה האָט געספּיטשט:

— וואָס איז פאַראַן צו ריידן, איך האָב ליב אַ גוטע פּלעי, דאַצאָל! אַז וויבאַלד נישט קיין גוטע פּלעי, גיי איך גאַר ניט אין טעאַטער אַריין, דאַצאָל! פאַר אַ גוטע פּלעי גיב איך אייך מיין לעצטע פּעני, ווייל אַ גוטע פּלעי מאַכט מיך זאָט אקוראַט ווי אַ גוטער באַרשטש, איבער־הויפט אַז ס'איז נאָך דאָ אין דעם גוטן באַרשטש אַ גוטער מאַרד־ביין? שוין, דאַצאָל!

— און איר דאַרפט וויסן — באַרימט זיך יונה ווייטער — אַז איך בין אַ גוטער קאַסטאַמער, איך צאָל קעש, יו נאָ, יעס סער, איך גיי קיינמאַל נישט אויף קיין פּעסעס, נאָ סער, ביי מיר איז נישטאַ

פאר נאָטינג, ווייל ביי מיר טעאטער איז אַ פּלעזשור, כ'האַב'ס ליב, דאַצאַל! און איר דאַרפט וויסן אַז איך גיי אין יידישן טעאטער גאַנץ אָפּט, זייער אָפּט, טאַקע סטעדי; אָבער נאָר ווען מען שפּילט אַ גוטע פּלעי, וויבאַלד נישט קיין גוטע פּלעי גייט איך נישט אין טעאטער, דאַצאַל!

דאָ בין איך שוין געוואָרן נייגעריק און כ'האַב אים, ווי מען זאָגט, איבערגעשלאָגן די רייד, ווי די טבע איז פון אַ יידן און איך האָב אים אַ פּרעג געטאָן:

— זאָגט זשע מיר, כ'בעט אייך, זאָלט איר מיר געזונט זיין, ר' יונה, וואָס הייסט ביי אייך אַ גוטע פּלעי?

יונה האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן, ווי ער וואָלט דערזען אַ קאַר האָט אימיצן איבערגעפאַרן . . . צוערשט האָט ער אויסגעסאַלאַפּעט אויף מיר זיינע ביידע אויגן, נאָכדעם האָט ער פאַרביסן זיין אונטערשטע ליפּ, נאָכדעם האָט ער מיר אַנגעקוקט אַזוי ווי עפעס אַן אומגליקלעכן נעבעך, און מיט גרויס רחמנות געטאָן אַ שאַקל מיטן קאַפּ, אַ טשאַמקע מיט די ליפּן און געזאָגט:

— מטבאַ, אי וואָס איז פאַראַן צו ריידן, אַ גוטע פּלעי איז אַ גוטע פּלעי, דאַצאַל; אַ גוטע פּלעי איז אַקוראַט ווי, למשל, נו, ווי זאָל איך אייך דאָס געבן צו פאַרשטיין אַזוי אַז איר זאָלט עס פאַרשטיין, נו, ווי אַ גוטער סוט, איר פאַרשטייט? ס'איז פאַראַן גוטע סוטס און שלעכטע סוטס, יו נאָו, פּונקט ווי ס'איז פאַראַן גוטע פּיש און שלעכטע פּיש, גוטע „אַברעלערס" און שלעכטע „אַברעלערס" און אַזוי אַלצ-דינג, יו סי? און אַלצדינג אויף דער וועלט איז פאַראַן גוטע און ס'פאַראַן שלעכטע, שלעכטע און גוטע, דזשאַסט אַזוי איז מיט אַ פּלעי אין טעאטער, איר פאַרשטייט? און איך האָב ליב נאָר אַ גוטע פּלעי, וואָרים וויבאַלד נישט קיין גוטע פּלעי, גיי איך גאָר נישט אין טע-אַטער אַרײַן, דאַצאַל!

אַט די דאָזיקע דערקלערונג וואָס יונה האָט מיר דערקלערט, איז מיר דווקא זייער שטאַרק געפּעלן . . . אָבער איך האָב פאַרט געוואָלט וויסן וואָס יונה רופּט אַן אַ „גוטע פּלעי", האָב איך אים ווייטער געפּרעגט:

— זאָגט זשע מיר, איר זאָלט מיר אַזוי געזונט זיין, ר' יונה, זאָגט מיר, איר האָט אַמאָל געזען די פּלעי „מירעלע אפרת" ?

— אַי, איז דאָס אַ גוטע פּלעי!

— נו, און „גאַט, מענטש און טייוול" ?

— דאָס איז שוין איינמאָל אַ גוטע פּלעי!

— נו און „דער גרינער בחור“ ?
 — כא, כא, כא, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — „דעם רבינס ניגון“ האָט איר געזען?
 — פּששש, דאָס איז שוין גאָר אַ גוטע פּלעי!
 — „דעם שמידס טעכטער“ ?
 — יאַאַ, ס'אָ גוטע פּלעי!
 — האָט איר געזען אַ פּלעי „נאַ דניע“ ?
 — שור, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — נו, און אַנסקיס „דיבוק“ ?
 — אוראו, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — און די „צוויי קוני לעמעלס“ ?
 — האם-א-מע, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — און דעם „גולם“ ?
 — אַ יעס, סאָ גוטע פּלעי!
 — האָט איר געזען געבילס „ריינע געוויסן“ ?
 — אוי וויי איז מיר, איז דאָס אַ גוטע פּלעי!
 — קאַבריןס פּלעי „דעם דאַקטאָרס ווייבער“ געפעלט אייך ?
 — אַ מאַי, אָט דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — נו און איבסענס „גייסטער“ ?
 — אוי-אוי-אוי, איז דאָס אַ גוטע פּלעי!
 — און „יענטע טעלעבענדע“ ?
 — כאַ-כאַ-כאַ, עך כאַ-כאַ-כאַ, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — און דער „משוגענער“, וואָס זאָך שפּילט?
 — כיי-כיי, אַי איז דאָס אַ גוטע פּלעי!
 — און „יאַשקע כוואַט“ ?
 — אַ שור, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — נו און „שמאַטעס“ ?
 — יעס, ס'אָ גוטע פּלעי!
 — און „ליאַווקע מאַלאַדעץ“ ?
 — הע-הע, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — נו און „שווער צו זיין אַ ייד“ ?
 — מטצא אי, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — און בערטהא קאַליש האָט איר געזען?
 — שור, דאָס איז אַ גוטע פּלעי!
 — הייסט עס, ר' יונה, אַז אייך קען מען נישט נאַרן, איר זענט אַ
 מבין אויף טעאַטער, ווי איך זע ...

— סעי, וואָס איז פאַראַן צו ריידן, איך האָב ליב אַ גוטע פּלעי, איך באַצאַל דערפאַר מיט קעש, פאַרשטייט איר מיך און וויבאַלד מען שפּילט נישט קיין גוטע פּלעי, גיי איך גאַר נישט אין טעאַטער אַריין, ווייל איך האָב ליב נאָר אַ גוטע פּלעי, דאַצאַל!

מ א ד נ ע

(טעאטער פּעליטאָן)

הייסט עס: „שלוס-סיוזאַן“!

אָרונטער פּאַלט דער פאַרהאַנג און דעקט צו דאָס בלאַסע פנים פון דעם טויטן טעאַטער-סיוזאַן. נעבאָך, געשטאַרבן פאר דער צייט, נישט געקענט דערציען אַפילו צו דעם באַרימטן „ענדע גוט, אלעס גוט“ — הפנים שוואַך געבוירן געוואָרן . . .

נאָך אַלעמען איז דאָס אַ רעטעניש; דוכט זיך געמאַכט אַזעלכע קולות ביים „געבוירן ווערן“, געשריען, געליאַרעמט, געטומעלט, גע-פילדערט, מען האָט געקענט מיינען אַז אַ ריו איז געקומען אויף די בלעטער פון אונזער טעאַטער געשיכטע און צום סוף, נאָ דיר גאַר, אַ קאַרליק און אַ יאדעשליווער דערצו, געהוסט און געהוסט און געעב-דיגט איידער ער האָט דערלעבט צו ענדיגן . . .

יידן בני רחמנים, נעמט פּושקעס און קלאַפּט און שרייט, „צדקה תציל ממות“ — אפשר וועט פון די פּושקעס עפעס אַרויסקומען, ווייל פון היינטיגען טעאַטער-סיוזאַן, עליו השלום, איז גאַר ווייניג אַרויסגע-קומען . . .

בלתי איין זאָך איז יאָ אַרויסגעקומען; דאָס וואָרט „מאָדנע“.

דאָס דאָזיגע וואָרט איז אַפילו שוין געווען פון פריער, נאָר היינטיגן סיוזאַן איז דאָס געוואָרן באַרימט, פאַפּולער.

מאָדנע איז אַ וואָרט וואָס גילט אויף אַלץ און אויף גאַר נישט און מער אויף גאַר נישט ווי אויף אַלץ, ווייל ס׳א מאָדנע וואָרט, ס׳מיינט אַ סך און ס׳מיינט גאַר נישט, דערצו נאָך ביי טעאַטער מענשן; אַ טע-אַטער מענש קען ביי אייך נעמען די האַנד און געבן אייך זיין וואָרט — נישט צו האַלטן וואָרט . . .

איז דאָס ניט מאָדנע?

אין היינטיגן סיוזאַן איז אַלצדינג געווען מאָדנע.

מען האָט אויפגעפירט פיעסן וואָס האָבן געזאָלט זיין זיכערע סוק-
סעסן, אָבער, מאָדנע, זיי זיינען געוואָרן פּאָזיטיווע דורכפּאַלן. קיינער
האָט נישט געקענט געבן קיין אַנדער ערקלערונג, ווי נאָר אַ קוועטש
טאָן מיט די אַקסלען און זאָגן: מאָדנע . . . ווידער פּאַרקערט, מען האָט
אויפגעפירט פיעסן וואָס מען איז געווען פּאָזיטיוו אָז מער ווי איין נאָכט
וועלן זיי נישט „לעבן“, זיי וועלן פּאָזיטיוו דורכפּאַלן און דוקא זיינען
אַט די פּאָזיטיווע דורכפּאַלן געוואָרן זיכערע סוקסעסן.

— מאָדנע!

בארימטע אקטיאָרן האָבן זיך ווייניג אויסגעצייכנט היינטיגן סי-
זאָן און אקטיאָרן וואָס מען האָט געמיינט אָז זיי קענען זיך גאָר ניט
אויסצייכענען, זיינען געוואָרן בארימטע — מאָדנע!

דאָס וואָרט מאָדנע האָט היינטיגן סיזאָן באַהערשט אונזער טע-
אטער.

איך קאָן אַ יידישע אקטריסע, וואָס באנוצט דאָס וואָרט מאָדנע
אזוי אַפּט, אָז מען קען זאָגן מיט אַ ריינעם געוויסן, אָז זי איז אַ מאָדנע
אקטריסע . . .

דער רבּונו של עולם אליין האָט היינטיגן סיזאָן זיך אָפּגעקערט פון
אונזער טעאטער, אַ סימן: אויף די פּאָסטערס פון געוויסע טעאטערע
איז נאָך אַלץ געווען דער קלוגער אַלטער נוסח: „קול המון כקול שדי“
און אז דער „המון“ איז ניט געקומען אין יענע טעאטערע, מסתמא
איז דאָך „שדי“ אודאי נישט געווען דאָרט . . .

הייסט עס, אָז די נאָרישע אַדווערטייזמענטס מיט די נאָרישע
פיעסן האָבן נישט געצויגן דעם „המון“, איז דאָך עס אודאי און אודאי
— מאָדנע! . . .

דערפאר איז דאָס וואָרט מאָדנע אזוי בארימט געוואָרן צווישן
טעאטער-מענטשן היינטיגן סיזאָן. אויף אלע פּראָגן וועט אייך אַ טעא-
טער מענטש היינט ענטפערן מיט דעם איינעם וואָרט — מאָדנע! דאָס
איז דאָס גרויסע פּאַרמעגן וואָס איז געבליבן די אקטיאָרן אונזערע פון
דעם נאָר וואָס געשטאַרבענעם טעאטער סיזאָן: מאָדנע . . .

די וועלט איז אזוי געדיכט באַמענטשענט, קאָן מיר אפשר ווער פון
אייך געבן דעם ריכטיגן טייטש פון דעם וואָרט? פון וואנענט האָט זיך
עס גענומען? ס'איז דאָך טאקע מאָדנע, אָז אַ וואָרט זאָל זיין אזוי באַ-
רימט, אזוי פּאָפּולער און מען זאָל אפילו נישט וויסן צו וועלכער ראַסע

עס באלאנגט, וואָס פאר אַן אייגנשאפטן דאָס פארמאָגט, נאָר פשוט: גע-
נומען אַ וואָרט און עס באַרימט געמאכט פאר גאָר נישט — מאָדנע.

א וואוילע זאָך ס'טעאטער, מען ווערט דאָרט גיך באַרימט און,
ס'רוב, גאָרנישטן פאר גאָר נישט — מאָדנע.

איז הייסט עס, „שלוס-סיזאָן“.

מילא, „וואָס די ערד דעקט צו מוז מען פאָרגעסן“, זאָגט מען, כאַטש
ס'איז אפילו א מאָדנער זאָג, אָבער לאַמיר זיך טרייסטן וואָס דער טויטער
טעאטער-סיזאָן איז נישט טויט אויף אייביג, ער וועט, איה'ש, נעקסטן
סיזאָן ווידער געבוירן ווערן מיט ווידער אזוי פיל טומל, ליאַרם, גע-
פילדער און ווילדע קולות ווי היינטיקס יאָר, און ווי אלע יאָר וועט —
אָדער לעבן אָדער שטאַרבן, זיכער זיין וועגן יידישן טעאטער קען
מען קיין מאָל נישט, ווייל זיין טויט ווי זיין לעבן איז —
מאָדנע! . . .

5/12/22

ט ע א ט ע ר - ה ע ל ד ן

(פעליעטאָן)

מיר, יידן, אַלס אַזעלכע, האָבן ליב מען זאָל קיצלען אונזער נאָ-
ציאַנאַלע פאַכווע מיט — יידישקייט, פון יידישן קוואַל, הייסט עס. מיר
ווילן מען זאָל פאר אונז שרייבן פון יידישע צרות, יידישע אומגליקן,
יידישע אַנשיקענישן, יידישע נישט-דאָ-געדאכטן — קורק, מיר יידן
זיינען גוט צו יידן . . .

אונזערע „טעאטער מאָגנאַטן“ ווייסן דאָס און ווייל זיי זיינען אליין
אויך יידן דערפאר זיינען זיי אויך „גוט צו יידן“ און געבן אונז וואָס
מיר פארלאנגען; זיי גיבן אונז א יידיש טעאטער מיט יידישע טעאטער
העלדן . . .

אין אַלע „פלעיס“, אין אַלע „שאַוס“ ווייזט מען אונז „טעאטער-
העלדן“ . . . און אזוי ווי איד בין אן אַפטער איינגעהער אין יידישן
טעאטער, קען איד שוין כמעט אלע אונזערע „העלדן“ וואָס מען שטעלט
פאָר ביי אונז אין טעאטער, אויף אויסנווייניג . . . כמעט אין אלע דראַ-

- מעס, קאָמעדיעס, טראַגעדיעס און לעבענס-בילדער זיינען די „העלדן“ אַט אַזעלכע; קוקט אייך נאָר גוט צו, וועט איהר זיי דערקענען:
- 1: גענגסטערס וואָס האָבן געקראָגן אַ שלעכטע ערציהונג, ווייל זייערע טאַטע-מאַמע זיינען געווען צו פרום און צו פאַנאַטיש . . .
 - 2: גנבים וואָס שטאַרבן נעבעך פון הונגער, ווייל זייער בייזעס האָט אַ צו שטאַרקע קאָנקורענץ . . .
 - 3: פאַרהייראַטע מענער וואָס האָבן ליב פאַרהייראַטע פרויען, פּרעמדע, און נישט פאַרהייראַטע מיידלעך, אויך פּרעמדע . . .
 - 4: רייכע לייט וואָס ליידן נעבעך פון צופיל רייכקייט, ווייל רייכ-טום בריינגט אומגליק . . .
 - 5: באַסעס וואָס האָבן קיין אַנדער זאך צו טאָן ווי נאָר צו שרייען: „נידער מיט די יוניאָנס“ און —
 - 6: ארבייטער וואָס האָבן קיין אַנדער זאך צו טאָן ווי נאָר צו שרייען: „נידער מיט די באַסעס!“ . . .
 - 7: פאַרברעכער, ספּעציעל אַזעלכע וואָס ווערן באשולדיגט אין מאַרד, זיינען אַלע מאָל אומשולדיגע קרבנות, ווייל ניט זיי זיינען די מערדער נאָר דער בייזער שיקזאַל . . .
 - 8: דזשורילייט וואָס זיינען שטענדיג סאַמע אינטעליגענטע מענטשן פון סאַמע פאַלק ארויס . . .
 - 9: דאָקטוירים וואָס קענען קיינמאַל ניט ראטעווען דעם קראַנק, ווייל זיי קומען געווענליך ווען דער קראַנקער איז שוין ניט קראַנק, נאָר טויט און אלצדינג וואָס זיי האָבן צו טאָן איז צו זאָגן: „צו שפּעט, ער איז טויט“ . . .
 - 10: היימישע בעלי-עגלות מיט רויטע בערד, וואָס אנטלויפן קיין אַמעריקא און דאָ נעמען זיי קיינמאַל ניט ארויס קיין היגע סיטיוון-פיי-פּערס און ניט זייערע היימישע ווייבער, ווייל דאָ ווערן זיי אַנאַר-כיסטן . . .
 - 11: היימישע וואסער-טרעגער, וואָס דאָ ווארפן זיי אראָפּ פון זיך די בערד און די קראַמיסלעס און ווערן פאַראיין-פּרעזידענטן מיט פיינע בייכלעך, ווייל ס'איז אַמעריקא און — ס'איז טעאַטער, יו נאָ . . .
 - 12: משוגעים, אידיאָטן, האַרבאַטע, היקעוואטע, פאַנפּעוואטע, קרו-מע, שטומע, קורץ — קאָליקעס אלערליי וואָס ווערן פראכטפאַל נאַטיר-ליך פאַרגעשטעלט פון אקטיאָרן אויף דער בינע . . .
- פאַרשטעהט זיך אז אַט די דאָזיגע „טעאַטער העלדן“ וואָס איך האָב דאָ אויסגערכנט, זיינען נאָר א קליינער פּראָצענט פון די אַלע „טעאַטער העלדן“ וואָס מען ווייזט אונז אין אונזער טעאַטער; דערצו דאַרף מען ניט פאַרגעסן, אַז דאָס זיינען אלע „העלדן“ פון דעם מענער-

מין און מיר האָבן אויך ביי אונז אין טעאטער העלדן. אָדער העלדיכעס.
פון דעם ווייבער־מין:

13: שוויגערס וואָס האָבן שטענדיג בלאָהע ליפּן פון שעלטן און
ווייסן ניט פון קיין אַנדער זאָך אויף דער וועלט ווי נאָר צו מאַכן א
ביזו לעבן צווישן זייערע אייגענע קינדער . . .

14: מאַמעס וואָס שטאַרבן יונגערהייט, ווייל זיי האָבן מורא אַז
זייערע קינדער זאָלן ניט דארפן אַנקומען צו — שטיף־מאַמעס . . .

15: שוועסטער וואָס ארבייטן ביז'ן גרויען צאַפּ אריין, פארלירן
אַלטערהייט זייער בליענדע יוגענט און אַפּפערן דאָס אַלצדינג ווייל זיי
וויילן אז זייער קליין ברודער'ל זאָל אויסשטודירן אינזשעניר . . .

16: כלות וואָס ליידן שטענדיג פון א שרעקליכן סוד און אז ס'קומט
די גוטע שעה, די גליקליכע מינוט, ווען זיי שטעהען מיט זייער באַ-
שערטן אונטער דער חופּה, פונקט דאן פלאצן זיי אויס דעם שרעקליכן
סוד; ווייל זיי ווילן ניט אַפּנארן דעם גוטן מלאַך, זייער באשערטן; נין,
זיי ווילן ניט אַפּנארן; ווייל מאַרגן, יא, מאַרגן, מוזן זיי ווערן — מור
טערס . . .

17: ווייבער וואָס ליידן שטענדיג נאָך דער חתונה דערפאַר, ווייל
מיידעלווייז זיינען זיי קיינמאַל ניט געווען פאַר'חתונה'ט . . .

18: דינסט־מיידלעך וואָס ווערן גאַסן־מיידלעך, ווייל זיי ווילן
נעמען ראַכע פון דער מענער'שער מענטשהייט . . .

19: גאַסן־מיידלעך וואָס שטאַרבן אין לעצטן אַקט פון קאַנסאַמפּ-
שאַן, ווייל זיי קענען ניט אריבערטראַגן די אויסגעלאסענע קייט פון
די רייכע שאַרלאַטאַנעס . . .

20: יונגע מיידלעך וואָס פארקויפן זייער אונשולד אום צו קענען
באַצאָלן זייער טאַטנס שולדן און דערפאַר ווערט דאָס אַנגערופן די
הויפט ראַלע . . .

21: אלטע באַבעס וואָס ווערן באדיי בלינד, ווייל זיי ווילן זען
די אייניקלעך און — א סיזאַן וויידזשעס . . .

22: יתומים, פון ביידע מינים . . .

23: ממזרים, אויך פון ביידע מינים . . .

24: פרויען־מענער, דאָס הייסט אַזעלכע פרויען, וואָס פארשטעלן
זיך פאַר מענער ווייל זיי ווילן אַז מען זאָל זיי דערקענען . . .

25: דער גוטער העלד, וואָס מיינט אז אלע פרויען זיינען אַנשטענ-
דיגע דאמען און —

26: דער שלעכטער העלד, דער „אינטריגאַנט“, וואָס מיינט אז
אלע אַנשטענדיגע דאמען זיינען פרויען . . .

אַט דאָס אומגעפעהר, זיינען די הויפט העלדן פון אונזער טעאטער.

דערקענט איר זיי?

איך קען זיי, אונזערע טעאטער העלדן מיט וועלכע מען קארמעט
אונז . . . איך קען אייך נאר זאגן אז גאנץ אפט זע איך אין טעאטער
א שלעכטן העלד, א „אינטריגאנט“ וואס טוט אלע בייזקייטן אין דער
„פלעי“ און איך טראכט דאביי, אז ווען אָט דער בייזער „אינטריגאנט“
וואָלט געווען אַ לעבעדיגער מענטש וואָלט ער זיך געשעמט צו חבר'ן
זיך מיט זיין פארפאסער .

3/10/22

„ ס א ק ס ע ס „

(טעאטער פעליעטאָן)

דער טייטש פון „סאָקסעס“ איז: ערפאלג, דאָס זעלבע אויך פאר-
קערט, דאָס הייסט, ערפאלג איז סאָקסעס, דאָך איז, ביים טעאטער,
בעסער צו האָבן סאָקסעס, ווייל דער וואָס האָט סאָקסעס דאַרף מעהר
גאָר ניט האָבן . . .

געווען אַמאָל א יידינע, אַ פשוט'ע יידינע, אָט ווי סע טרעפט אין'ם
נאַרשן לעבן; אַ יידינע אָן קונצן, אָן חכמות און אָן טאַלאַנט. זי האָט
געהאַט אַ מאָן, געהאַט קינדערלעך און געלעבט ווי מיליאָנען אַנדערע
יידינעס לעבן, דאָס הייסט, קען מען זאָגן, זי האָט אין לעבן געהאַט
„ערפאלג“. אָבער, דורך אַ צופאל, איז די דאָזיגע יידינע אַוועק אין
טעאטער, געוואָרן אַן אַקטריסע און געמאַכט „סאָקסעס“; נאָכדעם האָט
מען זי שוין ניט געקענט דערקענען, ווייל זי איז שוין ניט מער געווען
קיין פשוט'ע יידינע, זי איז געווען — סאָקסעס . . .

דערפאר טאַקע איז מיר פערזענליך דאָס טעאטער ליבער ווי דאָס
לעבן . . . און איך מיין אז דאָס טעאטער איז אַ סך קליגער פּוּן'ם לעבן,
אַ, אַ סך קליגער . . .

אין לעבן, למשל, קען טרעפן, אז אַ ציגיינערקע זאָל טאַקע זיין
אַן אמת'דיגע ציגיינערקע און זאָל אזוי אַפּלעבן אלע „אַקטן“ פון איר
לעבן און צום סוף שטאַרבן אַלס ציגיינערקע; אָבער אין טעאטער, הע,
באַיעלעך, אין טעאטער ווערט אַ ציגיינערקע אין לעצטן אַקט — אַ
יידישע טאַכטער!

נו, זעט איר שוין? „שור“ איז דאָס טעאטער קליגער פּוּן'ם לעבן,
אַ, אַ סך קליגער! . . .

אַט אַ שטייגער למשל, נעמט א רייכן מאָן אַדער אַן אַרים מיידל,
נו, איז וואָס? אין לעבן קען זיך טרעפן אַז דאָס מיידל זאָל אזוי לאַנג
זיין אַן אַרים מיידל ביז זי האָט חתונה מיט אַ שנידער און דאָן ווערן —
אַן אַרים ווייבל; דער רייכער מאָן ווידער, קען זיך אזוי אויסלעבן
זיינע יאָרן און שטאַרבן, אויף דער עלטער, טאַקע אלס אַ רייכער מאָן.

יא, אזוי קען טרעפן אין לעבן, אָבער אין טעאטער — נאָ מעם, נעווער!
אין טעאטער איז דאָס אַרײַם מיידל פונקט ווי דער רייכער מאן, אלצײַנס;
ביידע מוזן רואינירט ווערן . . .

און דאָס קען אויך ווערן א „סאָקסעס“ . . . ווייל ביים טעאטער,
קען מען קיינמאָל ניט וויסן ווער אָדער וואָס וועט זײַן א סאָקסעס.
און טאַמער קומען אַזעלכע וואָס זאָגן אייך אַז: „דאָס טעאטער דארף
אַפּשפּיגלען דאָס לעבן, אז דאָס טעאטער דארף זיך לערנען פון לעבן
כדי פאַרצושטעלן לעבעדיג דאָס לעבן“ און אזוי ווייטער, טאָ גלויבט
זײַ ניט, איר הערט, גלויבט זײַ ניט, ווייל סײַ בלאָף! . . . איך זאָג אייך,
אַז דאָס לעבן דארף זיך לערנען ביים טעאטער, ווייל דאָס טעאטער איז
א סך קליגער פּוֹנֵם לעבן, אַ א סך קליגער . . .

נעמט צום ביישפּיל, אַ טאַטן, א פליינעם טאַטן וואָס קומט קײַן
אַמעריקא און ארבייט דאָ אַפּ זעקס יאָר אין א לאַנדרי און דאן ברענגט
ער אהער זײַן פאַמיליע פון גאַליציע און זײ נעמען א פּלעט אויף
ריווינגטאָן סטריט, די קינדער געהן דאָ אין סקוהל ביז זײ ווערן גרויסע,
דערוואַקסענע גאַליציאַנער-אַמעריקאַנער, זײ האָבן חתונה און בריינגן
נייע דורות, אַמעריקאַנער-גאַליציאַנער און דער טאַטע לעבט זיך אזוי
ביז זעכציג, זיבעציג, אָדער אכציג יאָר און דאן לעבט ער נאָך א פאַר
יאָר און שטארבט, נו, דאָס קען דאָך טרעפן אין לעבן אַיַז? אָבער
טאַקע נאָר אין לעבן, אין אונזער נאַרישן, לעבעדיגן לעבן. אין טעאטער
אָבער, אַ-אַ, אין טעאטער, איז טאַטעלעך מײַנע, אַז אַך און וועה צו
אַזאַ טאַטן, אין טעאטער אזא טאַטע — צוברעכט דאָס הארץ אין פיר
אַקטן . . . און קוקענדיג אויף אים, וויינען מיר זיך אזוי גוט אַן אז
מיר זײַנען זיך אַזש מחיה, און דאָס איז דערפאַר, ווייל אזא טאַטע,
אַז מען „קוועטשט“ אים אריין אין א טעאטער, איז ער שוין ניט קײַן
טאַטע, נאָר א — סאָקסעס . . . ווייל, ערשטענס איז ער ניט קײַן
גאַליציאַנער און וואוינט ניט אויף ריווינגטאָן סטריט, צווייטנס, זײַנע
קינדער געהן ניט אין סקוהל, נאָר אין פּריזן. זײ ווערן רעגעלע גענגס-
טערס, אלע זײַנע קינדער א חוץ איין מיידל, די יונגסטע טאַכטער, וואָס
ער האָט זער שטאַרק ליב, זי, די דאָזיגע מיידל פון אַזאַ טאַטן, זי ווערט
— ניט קײַן שטוב-מיידל, נאָר, א — גאַסן-מיידל און זי האָט חתונה
מיטן „טאַליענישן“ בארבער . . .

וואָרט, כאַפּט זשע ניט, אצינד הויבט זיך ערשט אַן דאָס אומגליק
מיטן טאַטן . . . ער ווערט באַלד שוואַרץ ווי די ערד און זײַן באַרד
ווערט ווייס ווי סמעטענע און ער ליידעט . . . אזוי ליידעט ער אַב דעם
צווייטן אַקט. אין דריטן אַקט האָט ער ניט קײַן ברויט. דאָס ווייב

אנטלויפט מיט א באַרדער, דער לענדלאַרד וואַרפט אים ארויס פון די רומס און שטעלט אים אנידער מיט א שיסעלע אין סטריט, אויפן סיידוואַק, גייט פארביי זיין אייניקל, דאָס קליינע איטאַליענעריל און שטעכט אים אריין אַ גרויס מעסער אין סאמע האַרץ אריין דזשאָסט פאר פאָן, דאָן קומט א פאַליסמאַן און ארעסטירט אים — וועמען מיינט איר, דעם איטאַליענעריל? נאָו! דעם ליידענדען טאטן מיט'ן צושטאַך־כענעם יידישן האַרץ, איר פארשטייט? . . . אָבער ער שטאַרבט ניט, ניין, נאָך ניט, ערשט אין לעצטן אקט — ווערט ער ווידער א פאַטער צו זיינע קינדער, מאַכט א גאנץ פיין לעבן און איז גליקליך וואָס ער לעבט — אין טעאטער און ניט אין ריווינגטאָן סטריט . . .

און ער מעג זיין גליקליך, ווייל ער איז ניט נאָר א טאַטע, נאָר א — סאָקסעס . . . און ער וואָלט עס אין לעבן קיין מאָל ניט געקענט זיין, ווען ער כאַפט זיך ניט אריין אין טעאטער, ווארום דאָס טעאטער איז קליגער פון'ם לעבן, אַ, א סך קליגער . . .

דערפאר זאָג איך, איז ביים טעאטער בעסער צו האָבן „סאָקסעס“, ווייל אלצדינג ביים טעאטער וואָס האָט סאָקסעס דארף מעהר נאָר ניט האָבן . . .

1/20/22

„ ק אָ ר אַ מ ע ”

(טעאטער פעליעטאָן)

„קאָף־דראַמאַ“ נעמט זיך פון „קאָף־דראַפּט“ — ביידע זיינען צום הוסטן . . . איר פארשטעט, מיר האָבן ביי אונז אין טעאטער, קיין עין הרע, אזוי פיל סאָרטן דראַמאַ, ווי למשל: פאַמיליען־דראַמאַ, לעבנס־דראַמאַ, פראַבלעם־דראַמאַ, סאָציאַלע־דראַמאַ, סימבאָלישע־דראַמאַ, אימ־פרעסיאָניסטישע־דראַמאַ, מעלאַ־דראַמאַ און גלאַט דראַמאַ . . . אַ חוץ די ליטעראַרישע דראַמאַ און די שונד דראַמאַ וואָס פלאַנטערן זיך נע־באָך צווישן די צייהן פון אלעמען און קיינער ווייסט ניט וואָס דאָס איז אַזעלכעס . . . נו, איז צו אַטאָ די אלע סאָרטן דראַמאַ'ן שטעל איך צו נאָך אַ סאָרט, די „קאָף־דראַמאַ“ . . .

איך זאָג אייך, דאָס איז אַ טייער מיטל צום הוסטן, אַטאָ די „קאָף־דראַמאַ“, איי הוסט מען, טאַטע זיסער! עס רייסט ארויס די לונגן, צום שוואַרץ יאָר, עס ווערט אין טעאטער א הוסטעריי אז ס'איז אַ מחיה צו הערן זאָג איך אייך, אקוראַט ווי אַ סימפאָני פון הוסטערס, אלע הוסטן, אלע אין טעאטער הוסטן ווען מען זעט אַ „קאָף־דראַמאַ“.

און מען דארף ניט זיין דוקא פארקעלטערט, ניין! איר מעגט זיין אזוי געזונד ווי דעמפסי, איר דארפט גאָר נישט „קעטשן“ א „קאַלד“, איר דארפט גאָר זען א „קאָף־דראַמא“ און איר מעגט שוין זיין זיכער אז איר וועט הוסטן, אָבער אזוי הוסטן, ניט אויף קאַטאַוועס!

פון וואָנען, מיינט איר, האָט זיך צו מיר גענומען אַט דער שיינער הוסטל וואָס דישעט מיך? פון דער פרייער לופט אין סטאַטן־אייילענד? ניין! פון דער פארשטיקטער לופט פון א „קאָף־דראַמא“, יאָ, יאָ, מיינע טייערע!

לעצטע וואָך בין איך געווען אין א יידישן טעאטער, האָב איך דאָרט געזען אזא מין דראַמא וואָס האָט מיך געמאַכט צום הוסטן; וואָס זאָג איך מיך — דעם גאַנצן עולם! אלע אין טעאטער האָבן געהוסט, ווי מען זאָגט, בצבור, דאָס הייסט אויף יידיש, אַלל טאַגעדער . . .

און וואָס מיינט איר איז אזוינס פאַרגעקומען אין אַטאָ דער דראַ־מא? גאָר נישט מיט גאָר נישט; פונקט אזוי ווי אין אלע אנדערע „קאָף־דראַמאַס“ . . . א מיידל האָט ליב א בחור, דער בחור האָט ליב דאָס מיידל, רעדט ער צו איר, און זי רעדט צו אים, ריידן זיי ביידע, און אזוי ווי זיי ריידן אזוי וועגן זייער ליבע און וועגן די אלע אנדערע זאַכן אויפ'ן סטיידוש, דערפיל איך פלוצים ווי ס'ווערט מיר ענג אין גאַרגל, און ס'גייט מיך שטיקן אינווייניג, אַט־אַט און איך פלאַץ אויס מיט א הוסטן, איך ווער רויט ווי די סיין פון דענושער, איך שעהם זיך, איך שטיק דעם הוסט, ווערג אים, כ'האלט זיך איין מיט אלע כחות און פלוצים: טראַד, בוכטש, קכע־קכע!

מיין הוסט קלינגט אַפּ אין טעאטער און באלד ענטפערט מיר א ווידער־קול ערגעץ פון דער באלקאָני: קכע־קכע־קכע! . . . און טאַקע גלייך נאָך אַ ווידער־קול פון דער גאַלערע און פונם אַרקעסטער און פון די באַקסעס. עס ווערט מיט אמאָל א הוסטעריי אין טעאטער אז מען קאָן טויב ווערן, מען הערט שוין מעהר נישט וואָס דער געליבטער זאָגט צו זיין געליבטע, אויס, מען הערט גאָר: קכע־קכע־קכע־בוכטש! די „קאָף־דראַמא“ האָט זיך פלוצים אריינגעכאַפט אין האַלז פון פובליקום און ווערגט און שטיקט און דישעט . . .

אזוי האַלט אָן דאָס הוסטן אין טעאטער א שטיק צייט. איך קוק מיך ארום, כאַפּ אַפּ דעם אטעם אביסל און הוסט ווייטער. אָבער עס ווערט מיר קאַלעמוטנע אויף מיין געוויסן, איך באַרעכן זיך אז דאָס האָב איך דאָך געגעבן דעם „טאַן“ צום דאָזיגן הוסטן, ווייל דאָס האָב איך דאָך דער ערשטער אָנגעהויבן צו הוסטן, איך האָב דאָך דאָס פייער אָנגעצונדן און אצינד קען איך שוין ניט פארלעשן, גוואַלד וואָס טוט

מען? עס ווילט זיך מיר אויסשרייען צום פובליקום: הערט אויף הוסטן!
אָבער געה שריי, אז איך אליין ווער שיר דערשטיקט פון הוסטעניש . . .

מיינע פארלאָפענע רויטע אויגן כאפן א קוק אויף די אקטיאָרן
וואָס שפילן אָט די דראַמא און עס ווערט מיר קלאָר פון וואַנען דער
הוסט קומט און איך שריי אויס שטילערהייט: „קאָף־דראַמא!“ יאָ, אָט
דאָס איז דאָס, די דאָזיגע דראַמא שטיקט מיך, שטיקט דעם גאַנצן עולם
אין טעאטער, דער הוסט קומט פון אָט דער דראַמא און דערפאר רופ
איך דאָס אָן „קאָף־דראַמא“.

דער טייטש פון דראַמא איז האַנדלונג. און דאָ האַנדעלט זיך אַלץ
וועגן דעם וואָס ס'איז ניטאָ קיין האַנדלונג . . . מען רעדט, מען זאָגט,
מען דערצעהלט, מען טוט גאָר נישט. אָט אַדרבה זעט; דער העלד
זיצט אויף אַ שטיין און — חלום'ט פון יענער וועלט. אזוי חלום'ט ער
אָפּ אַ גאַנצן אָקט און שטייט ניט אויף; נישט פון שטיין און נישט
פון'ם חלום . . . קומט אָן זיין געליבטע, זעצט זיך לעבן אים און העלפט
אים חלום'ן; שאַ, שטיל. קומען אָן נאָך עפעס אַ פאַר אקטיאָרן, זעצן
זיך צו אויפ'ן זעלבן שטיין און — אלע חלום'ן. קומט אָן די סאלוויישאַן
אַרמיי, צושטעלט זיך אין די ווינקעלעך און — חלום'ט . . . אָבער די
דראַמא איז נישט קיין חלום־דראַמא, ניין, די דראַמא איז א „קאָף־
דראַמא“, איר קוקט ווי די דראַמא חלום'ט און איר הוסט, יאָ, איר
הוסט, ווייל עס שטיקט אייך, עס לייגט זיך אייך אויפן האַרץ ווי אַ
שווערער שטיין, עס דריקט און פרעסט אייערע נערוון, אייער האַרץ
און איר הוסט, איר מוזט הוסטן!

אָט אזוי האָב איך געהוסט ווען איך האָב לעצטע וואָך געזען יענע
דראַמא וואָס האָט מיך אזוי באַגייסטערט, אז איך קען אפילו קיין וויציגן
וויץ נישט זאָגן, אָבער איך טרייסט מיך דערמיט וואָס איך האָב דאָ
צוגעטראָגן דעם נאָמען פאַר אזעלכע דראַמא'ן, יאָ, דער נאָמען „קאָף־
דראַמא“ דאַרף בלייבן אומשטערבליך. און ווען איר וועט זיצן אין אַ
טעאטער און מען וועט שפילן אַ דראַמא אָדער אַ קאָמעדיע וואָס וועט
אייך אָנהויבן צו שטיקן און עס וועט זיך ביי אייך אַרויסרייסן אַ הוסט
— האָט קיין מורא נישט, הוסט שטאַרק, הויך, הוסט אזוי אָן אפילו די
טעאטער דירעקטאָרן זאָלן דערהערן, אפשר וועט דאָס העלפן אז מיט
דער צייט זאָלן מיר פטור ווערן פון יעדע אַנשיקעניש און אויך פון דער
„קאָף־דראַמא“.

2/17/22

פארלוירן א פאטריאָט

(טעאטער פעליעטאָן)

איר מעגט אייך לאַכן פון מיר געזונטערהייט, אָבער איך זאָג אייך דעם אמת: איך האָב גרויס דרך ארץ פאר א פאטריאָט!

א פאטריאָט האָט ליב, א פאטריאָט קען זיך באגייסטערן, אפילו זיך מקריב זיין, ווייל א פאטריאָט האָט גלויבן! — דערפאר האָב איך גרויס דרך ארץ פאר א פאטריאָט. און אויב איר זענט נאָר עפעס, זענט איר שוין פארזאָרגט מיט פאטריאָטן, אָדער אַם ווינציגסטן, מיט א פאטריאָט. דער סדר העולם איז שוין אזוי. זענט איר למשל: א חזן, א טענצערין, אַ בעל דרשן, א דראַמאטורג, א פאָקוסניק, א רעדאקטאָר, א פרייז־פייטער, א לופט־פליהער, א פאָעט, א בייז־באַל־שפילער, א כלי־זמר, א וויין־קעלער (אפילו — א קריטיקער! . . .), א מאהלער, א דענ־טיסט, אן אקטיאָר צי א „סטאַר“ — אבי איר זענט נאָר עפעס, זענט איר זיכער צו האָבן א פאטריאָט . . . און טאָמער זענט איר ניט מעהר ווי — א לאנד? וועט איר האָבן א פאטריאָט וואָס וועט אייך ליב האָבן אלס זיין — פאטער־לאַנד . . .

און אַפּטמאָל איז דעם פאטריאָט בעסער ווי זיין פאטער־לאַנד — אָבער דאָס האָט ניט צום ענין . . . וואָס איך וויל אייך דערצעהלן איז: ווי אזוי אן אקטיאָר, ניין, טאַקע א „סטאַר“, האָט פארלוירן א פאט־ריאָט . . .

איר מעגט דאָס הערן.

דעם „סטאַר“ וועל איך רופן נפתלי, כדי איר זאָלט אים ניט דער־קענען און דעם פאטריאָט וועל איך רופן געצל, כדי איר זאָלט אים ניט דערקענען . . . אַלואַ געדענקט זשע: נפתלי איז דער „סטאַר“ און געצל איז דער פאטריאָט.

ווי אזוי געצל איז געוואָרן נפתלי'ס פאטריאָט, דאָס איז אן אנדער פראגע און איך האָב א רעכט צו ענטפערן דארויף מיט אן אנדער פעליע־טאָן, דאָ איז דער עיקר ווי אזוי נפתלי האָט זיין פאטריאָט פארלוירן, כאָטש קיין לעבעדיקער מענטש וואָלט דאָס קיינמאָל ניט געגלויבט, ווייל ווער עס האָט געקענט דעם פאטריאָט געצל, דער האָט געוואוסט גאַנץ גוט ווי געטריי און ווי איבערגעגעבן ער איז געווען צו „זיין“ סטאַר נפתלי.

ניט איין שלאכט האָט געצל געפירט מיט גענגס פון זיין סטאַר
נפתלי; ניט איין טראָפן בלוט, זיין אייגן בלוט, איז פאַרגאַסן געוואָרן
אין אַזעלכע שלאַכטן וואו ער האָט געקעמפּט און פּאַרטידיקט דעם
כבוד פון נפתלי; ניט איין מאָל איז געצל געווען באַרייט זיין לעבן אוועק-
צוגעבן פאַר זיין סטאַר, שטאַרבן ווי א מאַרטירער פאַר זיין אידעאַל,
פאַר זיין סטאַר נפתלי.

אַלצדינג וואָס נפתלי האָט געטאַן איז געווען ביי געצלן א הייליג-
טוהם, אַלצדינג וואָס נפתלי האָט געזאַגט האָט געצל אַפּלאַדירט און
געזאַגט אמן; און געוואָלט אז אלע זאָלן זאָגן אמן! . . . און ווער עס
האָט געהאַט די העזה צו זאָגן אַנדערש, אַדער חס ושלום מיט א קריים
וואָרט אַנדרין זיין סטאַר, נו, נו, יענעם איז שוין ניט געווען וואָס מקנא
צו זיין; אויב ס'איז באלד ניט געפּלויגן א פּאַטש, איז דאָס געווען א
נס, אַבער אן אַפּשניט האָט יענער שוין סאי ווי געכאַפּט פון געצלן,
נפתלי'ס איבערגעגעבענעם פּאַטריאַט:

„העי דו, פאַרפוילטע טשערעפּאַכע! באַליידיגסט די געטער? פאַרע
פּריער אויס דיין צונג אויף דער אויבערשטער באַנק אין א רוסישער
באָד, איידער דו רעדסט פון מיין נפתלי! היט בעסער אָפּ דיין אויס-
געפּליקטן שאַרבן אויף דיין קאַפּ, ער קען נאָך אַמאָל צובראַכן ווערן
פון מיין לינקן בינטל פינג, ווייל די רעכטע האַנד וויל איך נישט פאַר-
פּאַטשקען! . . .

אזוי האָט געצל גערעדט „אין גוטן מוטה“, אַבער אָפּט האָט ער
טאַקע באַנוצט זיין „בינטל פינג“ פון דער לינקער האַנד און נאָך מיט
א צוגאַב פון דער רעכטער האַנד, ווייל קיין גבר איז געצל דוקא ניט
געווען און קיין העלד אויך ניט, פאַרקעהרט, ער איז גראַדע געווען א
שוואַכער, א מאַגערער און א געלאַסענער מענטש, אַבער ער איז געווען
א פּאַטריאַט, אן איבערגעגעבענער פּאַטריאַט צו זיין „סטאַר“ אין וועמען
ער האָט געגלויבט און וועמען ער האָט פאַרגעטערט, און דאָס האָט אים
געגעבן אזוי פיל געוואַגטקייט, אזוי פיל קוראַזש.

דער סטאַר נפתלי האָט געוואוסט ווי געטריי זיין געצל, זיין פּאַט-
ריאַט איז אים און ער האָט אים דערפאַר אָפּט באַלוינט מיט א באַזונ-
דערן „האַלאַ“, מיט א גראָבן „מי שברך“ און אַמאָל מיט א סיגאַר.

געצל איז דערפון געווען צופרידן און גליקליך און האָט קיינמאָל
ניט אפילו גע'חלוּם'ט צו פאַרלאָזן זיין סטאַר. אויך נפתלי האָט קיינ-
מאָל ניט גע'חלוּם'ט אז ער וועט ווען עס איז פאַרלירן זיין געצלן אלס
זיין פּאַטריאַט.

גאר אומגעריכט איז דאָס געקומען, גאַר אומערווארטעט איז דאָס
געשעהען — נפתלי, דער סטאַר, האָט פארלוירן זיין פאטריאַט, געצל . . .

א צופאל, א ריינער צופאל!

קיינער איז אין דעם ניט שולדיג!

אין א פראַסטן אוונט פון א פראַסטן אינדערוואַכן, איז אין מיטן
א פאַרשטעלונג, פלוצים אינמיטענדריינען קראַנק געוואָרן דער סטאַר
נפתלי און ס'איז ניט געווען קיין אַקטיאַר צו פארנעמען זיין פלאַך אויף
צו דערענדיגן די פאַרשטעלונג און — אין גרויס פארצווייפלונג — מען
האַט אָנגעטאַן און גרימירט דעם פאַטריאַט געצל און אַזוי האָט מען
געענדיגט די פאַרשטעלונג . . .

דאמאַלס איז דאָס אומגליק געשעהען; דאמאַלס האָט נפתלי פאר-

לוירן זיין פאטריאַט . . . ווייל —

פון דאמאַלס אָן איז דער פאטריאַט געצל אליין געוואָרן א
„סטאַר“ . . . אָבער אַזוי ווי ער האָט ניט געקענט זיין קיין פשוט'ער
אַקטיאַר דאָ, אין זיין היים, איז ער אוועק אין מרחקים און אין דאָרטן
א „סטאַר“ געוואָרן ביו אויף היינטיגן טאָג . . .

1/6/22

די קאמפּינסקי „טריאַ“

(„מוזיקאַלאַגיע“)

איר הערט, איך בין זיך דאָ מודה ומתודה אַז וואָס ס'איז שייך
מוזיק, צי דאָס איז אַן אַפּעראַ אָדער אַ סימפּאָני, אַ „טריאַ“ אָדער אַ
„קוואַרטעט“, אפילו א פליינע „סאַטאטע“ אָדער אַ „קאָנטשערטאַ“,
כ'מיין, הייסט עס, ווי מען זאָגט, „מוזיק אין אַלגעמיין“ איז פאַר מיר,
קאָן מען זאָגן, ששש — אַ סוד . . . דאָס הייסט, פליין גערעדט, איך
ווייס וועגן מוזיק אינגאַנצן גאַרנישט, יעדנפאַלס אַזוי ווינציק, אַז
כ'מעג שוין געבן „לעקטשורס“ איבער מוזיק . . . און, צוריק גע-
שמועסט, מיט וואָס, כ'בעט איך, בין איך עס ערגער פון אַ סך אַזעל-
כענע „לעקטאָרס“ וואָס לעקטשערעווען איבער דראמאַ, פּאַעזיע, פּאַס-
טריגעס, שטערן, לבנות, היסטאָרישע פאַרגאַנגענהייט און צוקונפטיגע
היסטאָריע? וואָסזשע, זיי מעגן און איך טאָר נישט? לאָס אַנדזשעלעס
איי, עפטער אַלל, אַ פרי קאָנטרי, יו נאָ — הוריי פאַר דעם-אַקרע-
. . . סי . . .

אָט לאַמיר נעמען אַזעלכענע ווערטער וואָס האָבן אַ מין „קאָ“ נעקשאַן מיט מוזיק: „אלעגרעטאָ“, „אלעגראַ“ און „פרעסטאָ“; „לאַר-גאַ“, „אַדאָזשאַ“ און „אַנדאַנטע“; „מאַינאַר“, „מייאַזשאַר“ און „רע-טשעטאַטיוו“ און נאָך און נאָך, אַלץ אַזעלכענע ווערטער וועלכע זענען, אַזוי צו זאַגן, די פענסטער, דאָס הייסט, די „ווינדעס“ פון מוזיק, מחמת דורך זיי טאַקע קוקט מען עס אויף די פאַסיקלעך און מיט די פּינטעלעך וואָס מען רופט „נאַטן“ און אַזוי אַרום ווייסט מען די גאַנצע מאַכע-נאַציע ווי צו קערעווען די ווישקעס כדי טאַקע ס'זאַל גיין ווי געשמירט, ס'זאַל, הייסט עס, קלאַפן אין טאַקט, ווייל מוזיק, אַזוי זאַגן זיי, מוז זיין מוזיקאַליש — אָבער אַז מיין עלטער-ווידע, עליר-השלום, האָט דערפון נישט געוואָסעט, טאָ פּונוואָנעט זאַל איך עס דערפון וויסן? . . .

אַמאַל-אַמאַל, ווען כ'בין נאָך געווען אַ אינגעל און האָב שטאַרק ליב געהאַט די „נאַטור“ און, פאַרשטייט זיך, מיידלעך זענען דאָך אַ טייל פון דער נאַטור — איז איין מיידל (וואָס איצט איז זי טאַקע מיין ווייבל) געווען מיין פאַרטנערקע צו זיצן אויף דער גאַלערי פון קאַרנעג-האַל צו וואַלטער דאַמראַש'עס קאַנצערטן, אָבער דאַמראַש איז נישט שולדיג וואָס איך בין נישט קיין מבין אויף מוזיק, האָנעסט. און כאַטש איך האָב אין מיין טראַפּן עקזיסטענץ געהערט (אַ חוץ „בובליטשקי“, „ציגיינערווייזן“ און „אַלי-אַלי“) דעם באַרימטן קאַרוסאַ און דעם באַ-רימטן שאַליאַפּין און אַפילו טאַקע אונזערע אייגענע יאַשאַס און מי-שאַס און קרייזלער און איסאי, אָבער — זיי זענען נישט שולדיג וואָס איך בין נישט קיין מבין אויף מוזיק, טאָ העלפּ מי.

און דאָ, הערט אַ מעשה, איצטערטאַ, שוין אַ מעקאַרטי אין די יובילעאום-יאָרן, דערצו נאָך אין סאַמע ראַדנע האַליוואוד וואו די „נאַ-טור“ איז אַריין אין די מאַוויס, די מיידלעך זענען אַריין אין די יאַרן און איך בין אַריין אין „דוזאַנק“ ביזנעס, איז איצטערטאַ, מאַינדזשע, פאַל איך מיט מיין ווייבל אַריין אין „ניקערבאַקער האַטעל“, מיר זעצן זיך געבן אַ פּיין טישעלע, פּונקט ווי אַלע געסט וואָס הייסן „פּובלי-קום“ און מיר הערן זיך צו — צו דער קאַמפּינסקי טריאַ.

אַי, הערט איר, ווען איך זאַל זיין כאַטש אַ ברעקל מבין אויף מו-זיק! ראַשית וואַלט איך אייך געגעבן צו פאַרשטיין אַז „טריאַ“ שטאַמט אַוואַדע פון שמעון פּרוג'ס „טראַיקאַ“. די יידישע טראַיקאַ, איר גע-דענקט? אַ סימן האָב איך אַז — דריי זענען זיי: סאַרא, מענועל און אַלעק קאַמפּינסקי. און שפּילן שפּילן זיי: פּיאַנאָ, פּידל און טשעלאַ, הייסט עס, ווידער דריי, איז דערימעך — טריאַ. און ווי אַזוי אַטאַ

דידאזיגע „טריאָ“ שפּילט וואָלט איך אייך אויך געוואָלט דערציילן, אָבער אַז כ'בין נישט קיין מבין אויף מוזיק, נו, גיי דערצייל . . . מילא אַזעלכענע באַיס ווי ראַכמאַנינאָף, סאַן סען, באַך, מאַצאַרט, בראַהמס און דוואַראַק זענען זיך טאַקע אַפּשר אַ-קעי, אָבער אַז איך זאַל נעמען און זיך צעיאַכמערן וועגן זיי אין „מידוּשאַר“ וועט עס מסתמא ארויס-קומען אין „פלעט“ . . . נאָר אַז די „טריאָ“ „דערציילט“ פון זיי, אַט, הערט איר, איז שוין גאַר עפעס אַנדערש, סאַ העלפ מי! אַט אַז די „טריאָ“ האָט אַ שפּיל געטאַן מענועל דע פּאָיאַס „פּיער טאַנץ“, האָב איך מיט אויגן פון האַרצן דערזען פעך-שוואַרצע צעפּ נישט פאַרפלעכט-טע, מיט פּוכקע הענט און צאַפעלדיקע טאַליעס פון שפּאַנישע ליאַלקע-מיידלעך טאַנצענדיק מיט אַפּשר באַרוועסע פּיס, אָבער צינדענדיק די ערד אונטער זיך און צוגליהענדיק די אַדערן אין אייער לייב!
אַט אַזוי שפּילן קאָן די קאַמפּינסקי טריאַ.

1/10/41

אַט דאָס איז אַ לשון

(טהענקיו, בערטאָ זינגערמאַן)

זינט איך בין אַ ייד — שוין אַדאַנק גאַט, היבשע עטלעכע יאָר אין דעם — האָב איך, הערט איר, קיינמאַל נישט געקענט קיין פּראַנץ-צויזיש, אַז דאָס איז עפעס אַזאַ מין פּאַנפעוואַטע לשון, גיי פאַרשטיי עס: „סילווע פּלעי“, „ווי ווי“ — איך בין גאַר נישט אַזוי זיכער אויב די פּראַנצויזן אַליין פאַרשטייען עס . . . דערפאַר אָבער, איטאַליעניש — האָב איך נישט אַנגעהויבן צו פאַרשטיין. „קאַפּיש איטאַליאַנאַ, סי“, נו, טאַקע אין דער אמת'ן, איך בין עפעס אַ טאַליענער? . . . אַט, זעט איר, ווען עס קומט צו שפּאַניש — פאַרשטיי איך נישט אַ וואַרט, אפילו נישט „מאַניאַנאַ“ . . .

אחוץ דעם, מוזט איר וויסן, בין איך נאָך אַלץ אין כּעס אויף שפּאַ-ניען; יו נאָ, די אינקוויזיציע, אַט-אָ-דע-פע, אַרויסגעטריבן מיין עלטער זיידן פון דאָרט, פע איז — פע! . . .

ווייטער, מיט די אַנדערע פאַר לשונות וואָס פּלאַנטערן זיך אויפן צונג פון אונזער וועלטל, מיט זיי, הערט איר, קאָן מען שוין דורכקו-מען, אחוץ דעם — ווער צווינגט מיר? אַי וואָס, ווען איך'ל, מירטשעם, קומען קיין ארץ ישראל און דאָרטן וועלן מיך די יידן דוקא צווינגען צו רעדן העברעאיש, נו בין איך דאָך אַ ייד און אַ ייד איז געוואוינט צו גלות . . .

בקיצור, איך וואלט נאך געווען געטראכט א סך אזעלכע טראכטע-
נישן וועגן די אלע לשונות וואס איך קאן נישט און פארשטיי נישט,
אבער אין זאל איז געווארן פינסטער און אויף דער בינע איז געווארן
ליכטיק.

יא כ'האב אייך פארגעסן צו זאגן פארוואס עפעס, אינמיטצקע-
דרינען, איך האב זיך צעטראכט וועגן לשנות — עסקיוו מי!

דער זאל הייסט „פילהארמאניק“ און די קינסטלערין אויף דער
בינע, יענעם אוונט, הייסט בערטא זינגערמאן. איר לשון איז שפא-
ניש און איך, ווי איך האב אייך געזאגט, בין שטאק בלינד אין שפא-
נישן סידור, נאך פון צווייטן נומער אן האב איך אנגעהויבן פארשטיין
שפאניש און ביים פינפטן נומער, „די סימפאני פון דער שטאט מעקסי-
קא“, איר הערט, האב איך געהאט א דעבאטע מיט מיר אליין; ר' מאישע
וואס בלאפטו? וואס הייסט דו פארשטייסט נישט קיין שפאניש? —
האב איך מיר אליין געזאגט און אליין גלייך זיך אָבערענטפערט: „וועל,
נאך אז בערטא זינגערמאן דעקלאמירט, פארשטיי איך שפאניש, שור
פארשטיי איך!“ און איך בין טאקע געווען גערעכט, ווייל בערטא זיג-
ערמאן האט מיך געמאכט צו פארשטיין.

נו, אדרבה, זאגט מיר וואס איז אזוינס „נאנאס“? איך האב אויך
נישט געוואוסט, נאך ווען בערטא זינגערמאן האט יענעם אווענט, אויף
דער בינע פון „פילהארמאניק“, געענדיגט „נאנאס“, האב איך מורא
געהאט א פיפט צו טאן, כדי דאס קינד אין וויגעלע, וואס זי האט אזוי
צאָרט ליבלאך פארוויגט, זאל זיך נישט אויפוועקן פון שלאָף, — כאַטש
אויף דער בינע איז דאָן קיין וויגעלע נישט געווען און קיין קינד
נישט געווען, אָבער ווען בערטא זינגערמאן האט געזונגען „נאנאס“
— האב איך געזען ס'קינד מיט'ן וויגעלע, דערפאר האב איך פאָר-
שטאָנען שפאניש . . .

און וואס מיינט איר, ווען כ'האב, מיט יאָרן צוריק, געזען סאָראַ
בערנארד שפילן, האב איך נישט פארשטאָנען פראַנצויזיש? און ווען
כ'האב געזען מימי אַגולי שפילן, צי הערמעטא נאוועלי, האב איך נישט
פארשטאָנען איטאַליעניש? דאָנטשעבעליוויט, איך האב פארשטאָנען
זאָג איך אייך אי פראַנצויזיש אי איטאַליעניש ווי יעצט שפאניש.

וועל, ס'איז נאָך, הערט איר, אַ שטיקל גליק וואָס איך בין נישט
קיין קריטיקער, דערפאר ווען איך פארשטיי עפעס וואָס, איך פארשטיי
נישט, האב איך הנאה ווען איך פארשטיי עס, אָבער ווען איך זאל, חס
ושלום, זיין אַ קריטיקער, וואָלט איך דאָך שטענדיג אַלצדינג פאָר-

שטאַנען . . . פון טראַמבאַן ביז אַ גרינעם הערינג מיט פּלאַסטיקע . . .
וואָלט איר היינט, וועגן בערטאָ זינגערמאַן, געשריבן גאָט ווייסט וואָס;
און אפשר וואָלט גאָט אויך נישט געוואוסט וואָס, ווער קאָן וויסן . . .
דערפאַר זאָג איך פשוט: טהענקיז, בערטאָ זינגערמאַן, איר האָט
מיך געמאַכט צו פארשטיין שפּאַניש, מיט אייערע ריידעוודיקע ווייסע
הענט און מיט אייער שפיעלעוודיקן קול, אייערע צוויי קונסט אינסטרומ-
מענטן, וועלכע קאָנען אויספילן אן אוונט און אַנפילן הערצער מיט
פאַרגעניגן.

בקיצור, אָט איז שוין, ווי זאָגט מען ביי אונז, דער אוונט „צו
ענדע“ און מיר, דער עולם הייסט עס, גייט אַהיים. ווייס איך ניט ווי
עס פירט זיך אין שפּאַניען, נאָר ביי אונז פירט זיך, אַז מיר גייען ארויס
פון אַ טעאטער, צי פון אַ קאָנצערט, גייען מיר נישט ארויס נאָר מיר
שטופן זיך אַרויס . . . דאָן בלייבן מיר שטיין אַביסל אין „לאַבי“ און
אויף די „קאַרנערס“ און מיר רעדן — דאָס איז שוין אַזוי כסדר, אַ מין
עפילאָג אָדער נאַכווייעניש . . .

אוי, בשעת קוועטשעניש, צוגעשטופט געוואָרן צו מיר אַ דאַמע,
אַ יידישע דאַמע, אַ אינטעליגענטע דאַמע, זי רעדט רוסיש און עוורי-
טינג . . . מאַכט זי אַזוי צו מיר:

— ווי טאָזשע ודיעס?

דאָס מיינט צו זאָגן, שטויס איך מיר אָן, ווי קום איך עפעס אַהער
ווען זי איז דאָ? ענטפער איך איר, גאַנץ איידל, מיט אַ פראַגע: —
וואו איז אייער מאָן?

און דערווייל זיינען מיר שוין ארויסגעשטופט געוואָרן פון זאַל
און „מייז“ דאַמע רעדט; זי רעדט רוסיש, ענגליש, יידיש, טאַטעריש,
יו נאָ — געמיקסט . . .
רעדט זי, די דאַמע:

— יו נאָ, זאַמעטשאַטעלנע אוספיעך, אונזער גאַנצער אינטעלי-
גענטער קרוזשאַק איז דאָ היינט געווען, בערטאָ האָט געמאַכט סאַם
סוקסעס, אַי שוד סעי סאַ! פילט זיך נאָר נישט אינסאַלטעד, באַט אַי
טעל יו, זי איז אַ טשאַסטליוויאַ זשענשטינאַ וואָס זי ריסיטעד אויף
ספעניש און נישט אויף דזשואיש, איר האָט געזען, עס איז דאָך געווען
אין פובליקא אפילו סטאַרס פון די מואוויס, אַי שוד ליוו סאַ, איך האָב
זיי געוואָטשד, נאָר וואָס איז דאָ צו רעדן, עס איז דאָך אַ וועלט שפראַך,
ספעניש, מאַי גאָד, איין קלייניגקייט!

עס איז מיר דאָך געלונגען אריינדרינגען אין דעם שטראַם פון
ווערטער מיט אַ פשוטער פראַגע צו „מייז“ יידישער אינטעליגענטער
דאַמע:

— איר פֿאַרשטייט „ספעניש“?
— שטאַ זאַ וואָפֿראַס? איין קלייניגקייט, ספעניש! אַט דאָס איז
אַ לשון!

ס'איז געוויס אַ גראַבֿקייט פֿון מיר, אָבער איך האָב די דאַמע גע-
לאָזט גיין אַהיים אליין, כ'האָב זי נישט באַגלייט . . . און נאָך אַצינד ווען
איך דערמאָן זיך ווי זי האָט מיר אַרויסגעטרובעט די ווערטער: „איין
קלייניגקייט, ספעניש! אַט דאָס איז אַ לשון!“ איז כאַטש איך ווייס
אַביסל וויפיל זי ווייסט פֿון „ספעניש“, פֿונדעסטוועגן בין איך איר מוחל,
ווייל זי האָט געהערט בערטאַ זינגערמאַן'ס שפּאַנישע רעציטאַציעס און
ווען בערטאַ זינגערמאַן שפּילט אין שפּאַניש, קאָן עס אפילו אַ יידישע
אינטעליגענטע דאַמע פֿאַרשטיין . . .
אַט דאָס איז אַ לשון!

4/17/34

דער נישט געקושטער קוש

(אַזאַ מין טעאטער פעליעטאַן — מיין ליבן יוואשין להכעיס מחמת ער
האָט מיך דערפֿרייט מיט זיין ליד: „דאָס נישט געזונגענע ליד“)

מיין פֿראַפעסיע — אַן אַקטיאָר, נישט פֿאַר אייך געדאַכט —
צווינגט מיך אַפֿט צו לערנען דאָס לעבעדיגע לעבן (א חוק: טויטע
ראָלן . . .) און דערפֿאַר ערלויב איך מיר צו זאָגן: אַ שאַד וואָס דאָס
לעבן געהט קיין מאָל נישט אין טעאטער אריין, אַ שאַד כ'לעבן, ווייל
אין טעאטער וואַלט זיך ס'לעבן געלערנט ווי צו לעבן . . .

דאָס לעבן איז נאריש, ווילד, אומגעלומפערט, אָהן א סדר, אָהן
טעכניק הייסט עס; אַט גלאַט סע לעבט און גענוג; פֿאַרפֿאַסט פֿון א ניט
גרעניטן פֿאַרפֿאַסער . . . אָבער טעאטער? הע־הע! טעאטער, כ'מיין
פֿאַרשטעהעט זיך, די שפּילעכצן וואָס מען שפּילט אין טעאטער, אַ אַט
די דאָזיגע שפּילעכצן ווערן פֿאַרפֿאַסט מיט אלע גוטע זאַכן און, איבער-
הויפֿט, מיט חכמה און מיט טעכניק.

נעהמען מיר, צו ביישפּיל, א קוש — נו, וואָס קוקט איר מיך אָן?
איר האָט פֿיינט א קוש? גוטע מענטשן, וואָס איז מיט אייך? א קוש
איז דאָך דער טויער צום גן עדן — און אפֿשר, דער גן עדן אליין! . . .
יא, נו, ס'פֿאַרשטייט זיך אז איך מיין נישט א קוש צו געבן
א מיאוסין שנאָרער (מעג ער אפילו זיין א מעמבער אין „די שנאָרער
גרופֿע“) איך מיין א קוש צו געבן אַ שעהן מיידל, אַט דאָס מיין איך —
האַ, איר שמייכלט שוין? נו, איז אפילו א קוש אויך אנדערש אין

טעאטער ווי אין לעבן; אין טעאטער איז דאס אויסגערעכנט, מיט א סדר, מיט טעכניק . . .
און דאס געפעלט מיר.

מיר געפעלט דער טעאטער-קוש, וואס ווערט געקושט מיט טעכניק, מיר געפעלט די טעאטער-ליבע וואס ווערט געליבט מיט גאלע טעכניק, אין א קאמעדיע און אין א טראגעדיע מוז זיין דער נישט גע-קושטער קוש . . . ס'איז גוט אזוי, כלעבן. אומעטום, סיי אין א דראמא, סיי אין א קאמעדיע און סיי אין א טראגעדיע מוז זיין דער נישט גע-קושטער קוש; נישקשה, איר מעגט זיך פארלאזן אז אזוי דארף עס זיין, ווייל ס'קומט נישט פון'ס נארישן לעבן אזוי, ס'קומט פון'ס טעאטער מיינע ליבע; פון טעאטער וואס אטעמט מיט טעכניק . . .

למשל — נו, וואס, כ'קען אייך בריינגן טויזענטער למשל'ס, נאך כ'האב קיין צייט נישט, כ'דארף געהן צו א לוייה פון א קאמעדיע, זי האט ביי אונז אין טעאטער געהאט א גיכע טויט נעבאך . . . דערפאר וועל איך עס מאכן בקצור, מיט א ניין הונדערט און אכט-און-ניינציג למשל'ס ווייניגער פון טויזנט, אלזא — למשל איך בין אין לעבן רייד, אדער פארמעגליך און האב א שעהנע דיענסט ביי מיר אין שטוב (נאך למשל, פארשטעהט זיך . . .) און דאס לעבן כאפט מיך אן זאבארקע, פאר'ן קאלנער הייסט עס און הייסט מיר א קוש געבן דער שיינער דיענסט מיינער, וואס זשע מיינט איר טו איך אין אזא פאל? פונקט דאס אייגענע וואס איר טוט אין אזא פאל; איך נעהם ארום מיין שעהנע דיענסט מיט ביידע הענד און גיב איר א קוש; דאן איז איינס פון די אלע זאכן, אדער זי גיט מיר צוריק א קוש, אדער גאר א פאטש, אדער זי פאקט זיך איין און לאזט מיך איבער צוין אלדע שווארץ יאר און איך בלייב אן א דיענסט.

אזוי איז אין לעבן, איא?

אבער ניט אזוי איז אין טעאטער, א, ניין! אין טעאטער מוז דער קוש זיין מיט טעכניק און אט די דאזיגע טעכניק לאזט ניט קושן גלאט אזוי, פליין, פשוט, א, ניין! די דאזיגע טעכניק גיט א פינטל מיט אן אויג, א ווארף מיט דער טשאפריגע און פון קוש ווערט באלד: דער נישט געקושטער קוש . . .

ווי אזוי? אט אזוי: פונקט ווי איך נעהם ארום די שעהנע דיענסט און וויל איר געבן א קוש, מיינע ליפן זיינען שוין אָנגעסטרויעט, איר פנים איז שוין גאַנץ נאַענט צו זיי, צו מיינע אָנגעסטרויעטע ליפן הייסט עס, און אַט-אַט קומט דער קוש, איז פונקט אין אַט דער סעקונדע — קומט גאר אָן מיין ווייב פון יוראָפּ (זי איז ביז דעם מאָמענט דאָרט געווען אויף א לוסט-רייזע . . .) אדער ס'קומט אן מיין שוועגערן פון

קאלאראדא, אדער ס'קומט אן דער לענדלאַרד נאָך רענט פונקט אין דעם מאַמענט, אדער ס'קומט אן דער קאָמיקער — עפעס אן אומגליק קומט שוין אָן פונקט אין צייט — און דער קוש בלייבט היינגען אויפ'ן שפיץ צונג, עס קומט ארויס: דער נישט געקושטער קוש . . . אמאָל איז דאָס אזוי אין דער דראַמא, אַנאָנדערש מאָל אין דער קאָמעדיע און ווידער אן אנדערש מאָל אין דער טראַגעדיע, אָבער אלע מאָל איז דאָס עפעס אזוי . . .

איך בין אמאָל געווען א בחור, נישט אין טעאטער נאָר אין לעבן, האָב איך געוואוינט ביי יענעם נישט ביי זיך, דאָס הייסט איך בין געווען א באַרדער ווי אלע אַנדערע באַרדערס אין לעבן . . . מײן מיסעס איז געווען א גראַבע צעירענע יידינע מיט א באַרדעווקע אויף דער אויבער-שטער ליפ, האָב איך זי פיינט געהאט אַט די באַרדעווקע מיט דער גראַב-בער צעירענער יידינע און איך האָב איר קיינמאָל נישט א קוש געטאָן, איר מעגט מיר גלויבן, די דאָזיגע יידינע האָט געהאט א טעכטעריל, א שעהן מיידל, מיט זיסע חן-גריבעלעך, נאָר צום באַגראַבן זיך אין זיי. האָט אָבער דאָס טעכטערל געהאט שוין א חתן, א וואוילן בחור און זיי האָבן זיך ביידע ליב געהאט. איך האָב דאָרט געוואוינט א שטיק צייט, כ'בין מיט'ן מיידל געווען היימיש און גאנץ פריינדליך, האָב איך איר אמאָל א קוש געגעבן און זי מיר אויך אזוי און, איך שווער אייך, אז איך בין נישט געוואָרן קיין „אינטריגאנט“ און דאָס מיידל האָט חתונה געהאט מיט איר חתן און איך, שפעטער, האָב חתונה געהאט מיט מיין כלה, וואָס איז איצט מיין ווייב.

וואָס זשע איז דאָס אזעלכעס? גאָר נישט! און ווייסט איר פאַר וואָס דאָס איז גאָר נישט? ווייל ס'איז אין לעבן אזוי, אָבער — נישט אזוי איז עס אין טעאטער, אָ, ניין!

אין טעאטער איז דאָס אַט אזוי: איך בין טאַקע דער „באַרדער“ און די גראַבע „מיסעס“ מיינע האָט טאַקע א שעהן מיידל וואָס האָט טאַקע דעם וואוילן חתן און איך וויל טאַקע אַ קוש געבן דער מיידל, איז אַט-אַט קומט שוין דער קוש — פונקט אין דער סעקונדע קומט אָן דער וואוילער חתן (ביז איצט איז ער דוקא געווען אין שיקאגא . . .). כאַפט ארויס זיין רעוואָלווער, פּיף-פּאפּ-טראַך, איך פאל טויט אלס אינטריגאנט, זי, דאָס מיידל, איז גערעטעט אויף אייביג פון שאַנדע און מײן קוש וואָס איך האָב איר שיער געגעבן בלייבט אויף אייביג דער נישט געקושטער קוש . . .

און דערפאַר געפעלט עס מיר, אזוי פאַרשטעה איך דאַרף עס זיין, ווי אזוי קען עס דען זיין אנדערש? אזוי ווי דאַמאַלס, אין לעבן, ווען איך בין געווען אַ באַרדער, אזוי פליין אָהן דראַמא און אָהן טראַגעדיע? —

עד, נאנסעס . . . אין לעבן איז אפשר גוט א פליינער קוש, ווייל דאס לעבן האט נישט קיין באקס-אָפּיס, האט נישט קיין שכל און האט נישט קיין טעכניק . . . אָבער טעאטער!?

אך, מיינע ליבע, טעאטער איז אנדערש ווי דאס לעבן, גאָר אנדערש און דערפאר שפילט אָפּט דער „נישט“ אַזאַ גרויסע ראָלע . . . אַקוראט ווי: דער נישט געקושטער קוש . . .

3/3/22

„ ז א נ ע - ד א נ ע - מ א נ ע “

(אַ טרויעריגער שפּאַס)

— ניין, איר האט נישט געטראָפּן! „זאנע-דאנע-מאנע“ איז נישט טערקיש און נישט טאטעריש און נישט עפעס אַנדערש, ס'איז דוקא — יידיש! איר קאָנט דאָס הערן אין יעדן יידישן טעאטער (וואו מעהר און וואו — נאָך מעהר!), גערעדט און געזאָגט פון אַקטיאָרן וואָס רעדן און זאָגן דוקא יידיש.

אַזאַ לשון איז עס שוין אונזער יידיש, יא; איינפאך, פשוט און „פליין“ . . .

אַ גרינג לשון . . .

זיי, די גוים, מיין איך, האָבן קיין שכל ניט, ברעכן זיי זיך די מוחות און מאַכן כללים, געזעצן הייסט עס, וועגן זייער לשון; זיי ווילן האָבן, אַז מען זאָל דוקא זאָגן „שאַט אפּ“ און נישט „שאַראַפּ“ . . . צי למשל „דאָנטשענאו“ איז ביי זיי, ביי די גוים, הייסט עס, אַ גאַסן-שפראך און נישט קיין ביהנע-שפראך. אויף דער ביהנע מוזן נעבאך זייערע אַקטיאָרן זאָגן „דאָנט יו נאו“ און נישט „דאָנטשענאו“ — נאָ-ראַנים. ביי אונז, זעט איר, ביי אונז יידן, מיין איך, איז פיל בעסער, ביי אונז אין טעאטער זאָגן די אַקטיאָרן אויף דער ביהנע „שאַראַפּ“ און „דאָנטשענאו“, אַט פונקט ווי אויפ'ן גאַס . . .

ווארום טאָקע, וואָס איז דער אונטערשיד ביי אונז: ביהנע-שפראך, גאַסן-שפראך, ס'איז — יידיש, אונזער יידיש און, ס'איז קיינעם'ס עסק ניט! . . .

דערפאר זאָג איך: ניין, איר האט ניט געטראָפּן! „זאנע-דאנע-מאנע“ איז נישט טערקיש, נישט טאטעריש און נישט עפעס אַנדערש, ס'איז — יידיש! . . . דער טייטש דערפון איז: זיינע-דיינע-מיינע!

זעט איר שוין?!

נו, אַצינד הערט זשע זיך צו, נאָר אַזוי, מיט קאַפּ, וועל איך אייך ווייזן מוסטערן, „סעמפּלס“ הייסט עס, ווי אזוי מען רעדט ביי אונז אונזער יידיש לשון אויף אונזער ביהנע.

די באַבע זאָגט: „מערטשעם באַכטאָג עט מען אויסקאַלכ'ן די שטוב
עט ווערן אַביסל וואסער.“ מיינט איר דאָך אז זי, די באַבע, רעדט אַזוי
יידיש? חס ושלום! די באַבע רעדט דוקא גוט, נאָר די אַקטריסע, וואָס
שפילט אלס די באַבע, רעדט עס אַזוי חן'עודיג יידיש . . . זי, די אַקטריס-
סע, מאַכט עס פון איבער-אַכט-טאָג — „באַכטאָג“, פון וועט — „עט“,
פון אם ירצה השם — „מערטשעם“, און פון וויסער — „וואסער!“ איר
פארשטעהט, אז מען וועט אויסקאַלכ'ן די שטוב וועט ווערן אַביסל
„וואסער!“ טאָ צו וואָס האָט משה רבינו טאַקע געדארפט שלאָגן דעם
שטיין צו קריגן אַביסל וואסער, ער האָט דאָך געקענט אים אַפּקאָ-
לאַכן . . . (אנמערקונג פון ר' אליהו; משה רבינו איז נישט געווען
קיין „מאַישע“, ער איז קיינמאַל נישט געווען אין יידישן טעאטער).

אַדער, למשל, אַט אַזאָ מין זאָג, טאַקע פּונ'ם סאַמע העלד אליין:
„יא, יא, הערר ריכטער, אַט די פּראָהו איזט מאַזן“ מיינט איר דאָך
אודאי, אַז דער העלד וויל זיך גט'ן מיט דער „פּרוי“, ווייל זי איז גאָר
„מאַזן“? האָט איר טאַקע ווידער נישט געטראָפּן . . . דער העלד וויל
זיך גאָר נישט גט'ן מיט דער פּרוי, פאַרקעהרט, דאָס זאָגט ער גאָר דעם
„הערר ריכטער“, אַז ער וויל די פּרוי זאָל באַפּרייט ווערן, ווייל זי איז
זיין פּרוי! אַבער דער „העלד“ נעבאָך איז דאָך ביים אַקטיאָר אין גלות
און דאָס איז דער אַקטיאָר וואָס זאָגט „מאַזן“ אַנשטאַט מיי. איר פּאָר-
שטעהט, דערפאַר קומט ארויס פון „די פּרוי איז מיי“, אז די „פּראָהו“
איז „מאַזן“ . . .

און דער „הערר ריכטער“ ווייסט אַפּט נישט וואָס צו טאָן, ענט-
פערט ער: „בלאבט עס פאטער אזוי“, וואָס דאָס מיינט, ווען מען פאַר-
טייטשט עס: בלייבט עס ווייטער אַזוי! . . .

אַט איז נאָך אַ „קלייניגקייט“, אַלס ביישפּיל: אויף דער ב. ג. גע-
שטעהן פיער שווישפילער, וואָס שטעלן פאַר אַ פאַמיליע: אַ טאַטע,
מאַמע, אַ זוהן און אַ טאָכטער. אלע פיער אַמפּערן זיך איבער דער
פּראָגע: וואו וואוינט דער פעטער שלום?

זאָגט דער טאַטע: „שלום וואוינט אין קאַנעל סטריט“.

זאָגט די מאַמע: „שלום וואָהנט ניט אין קאַנאַל סטריט“.

זאָגט דער זוהן: „שוהלם וואָינט ניט אין קינעל סטריט“.

זאָגט די טאָכטער: „שאַלעם וועהנט יע אין קאַניעל סטריט“.

און דאָס איז אַ פאַמיליע; אַ טאַטע, אַ מאַמע, אַ זוהן און אַ טאָכ-
טער. און קומען, לויט די דראַמאַ זאָגט, אַלע פון איין שטעטל. איר
פאַרשטעהט? נאָר דאָס איז אַ קלייניגקייט, וואָס כ'האָב זיך גראַד דער-

מאָנט אָט פּונקט אַצינדערטאָ, האָב איך עס דערצעהלט, כדי ניט צו פאַרגעסן אין דעם. אָבער דער עיקר איז מיר דער לשון פון „זאָנע־דאָנע־מאָנע“, אָט די פּתח־ען, וואָס ארבייטן „אָווערטיים“ אויף אונזער ביהנע, אָט־אָ די „אויספּראַכע“: „בלאָב וואַטער באַ מאַן פּראָנטיס וואָב, דו פּאַנער מענש, די צאָט שאַנט מיר, איז מאָנע, גאָר אין געכּן וועט אויפּגעהן מאַן לעכט און זיי זעכער אַז כּעל דיר שראַבן“ — יאָ, אָט דער דאָזיגער לשון איז מיר דער עיקר, אָט דער לשון וואָס מען רופּט — יידיש . . .

געוויס, איך פאַרשטעה, אודאי! זיי, די נאַרישע גוים מיין איך, רעדן אויף דער בינע ריין גויש, דערפאַר ווייל זיי זיינען אַלע גוים, און מיר יידן זיינען: רוסישע יידן, גאַליציאַנער יידן, רומענישע יידן, ליטווישע יידן, דייטשע יידן, און אַלערליי יידן, נאָר נישט קיין יידישע יידן; יאָ, געוויס, איך פאַרשטעה, אודאי — נאָר וואָס איז נעבאַך אונזער ביהנע שולדיג?

פאַרט: די ביהנע איז דאָך נישט די גאַס! . . .
אָדרבאַ, זאָגט! געפּעלט עס אייך טאַקע אַזוי שטאַרק, אַז עס זאָל בלייבן ווייטער —
„זאָנע־דאָנע־מאָנע“?

1/21/22

פּעלִיעטאַנען

מיינע טשיקנס

(א יום כפורדיקער פעליעטאָן וואָס טויג אויף — כפרות . . .)

גורנו, האַצאך עס אַביסל אָפגעטאָן מיט מיינע טשיקענס! איך האָב זיי נאָך ניט געהאַט, די טשיקענס מיינע, הייסט עס, איך האָב זיך נאָר, צונאַלדיגוטעיאָר, ארויסגערעדט אַז כ'האָב בדעה, מייבֿי־אפשר אַ פארם, אַ טשיקענפאַרם — גורנו! כמעט אַלע מיינע פריינט האָבן מיך באַשטן מיט „עדוויזעס“:

— טשיקענס? גיי שוין גיי, ס'איניש'פאר דיר. דאָס אידאָך ארבעט, קאָמענע ארבעט, ווי קומסטו דערצו?

— אַ טשיקענפאַרם? וויסאַכוואָס ביזט קלאָר משוגע. דו וועסט אַוועק אָפּאַפאַרם? נו און די יידישע קולטור און די יידישע ליטעראַ-טור און טאַקע ס'גאַנצע יידישע פּאַלק? וועסטצאך דאָך נישט נעמען און פון אַטאָ די אַלע פיינע זאַכן זיך פּלוצים אַוועקרייסן!

— סעי ליסן, דו ווייסט אַז מיר האַלטן דיך פאַר אַ יידישן אַר-טיסט? טאָ ווי קומט אַנאַרטיסט צו אַזאַ ביליקע זאַך ווי פּרנסה . . . אַנאַרטיסט, און נאָך דערצו אַ פּאַלקסמענטש, דאַרף שטאַרבן באַם לעבן כדי צו לעבן נאָכן טויט, דאַצאַל!

— הערוזשעזאַכאיינ, סא רחמנות בנאמנות, יו נאָ, וואַטאַימין, בע-קאָס טשיקענס אין גוט פאַר טשיקענלייט, יו נאָ וואַטאַימין. אָבער דו ביזטאָך עפעס דו, יו נאָ וואַטאַימין, אַ יידישער קינסטלער ביזטאָך, נו וועסטצאך גיין זאַנימאַיען מיט טשיקנס, וועסטצאך? איז הערוזשע-זאַכאיינ, מיר ווייסן דאָך אַז דו ביזט אַ טשודנער אינדיווידיום, יו נאָ וואַטאַימין, איז וועסטצאך שוין מסתמא דוקא ווערן אַ טשיקנפאַרמער, טאָ זע זשע אַז סע זאַל ביי דיר שטענדיג זיין רעדי אַ טשיקענדינער און גרייט טאַקע צו אַ ליטעראַריש קאַנצערטל, יו נאָ וואַטאַימין, וועלן מיר ארויסקומען אַמאָל אויף אַ וויק־ענד, ס'עטשוין זיין פּרנסה אַרייט, יו נאָ וואַטאַימין . . .

הקיצור, איר פארשטייט דאָך אליין אַז דאָס איז בלויו אַ מיליאָנט חלק פון די עצות מיט די „עדוויזעס“ וואָס מען האָט אין מיר — ארויסגעוואָרפן . . . מחמת, ווי איר זעט, איך בין „דוקא“ געוואָרן אַ טשיקענפאַרמער און איך „זאַנימאַיע“ זיך מיט טשיקענס און בלויו מיט טשיקענס און — אַז אַ „ליטעראַריש קאַנצערטל“ . . . און אפשר מיינט איר אַז מיר איז דאָ, חס ושלום, אומעטיק מיט מיינע טשיקענס,

זאג איך אייך: דאָנטשעבעליוועט! איך האָב אין מיינע טשיקענס אַלץ-דינג, איר הערט, אונדזער „גאַנצענעם לעבן“ . . . אין מיינע טשיקענס האָב איך: טשאַרטיט-ליידים, מיטינגען, קולטור-טוער, כבוד-זוכער, אינטעליגענטן, האַרעפּאַשניקעס, קרייזלעך און קלייזלעך, „קלאַל-טוער און „פּראַט“-טוער, אַקוילערס און גלאַט-„גאַבעטעס“, קולטורישע גרופּן און צעלאַכעס-גרופּן, אויבענאַן-זיצער, פּאַרזיצער און גלאַט-זיצער, ספּיקערס, רעדנערס און לעקטאָרס, דראַמאַטישע-„יעכידים“ און קאַ-מישע-קאַלעקטיוון, היינט פּאַרטייען — טאַטע פּאַטער אין הימעל! אין די פּאַר טויזענט מיינע טשיקענס זיינען דאָך פּאַראַן אַ מיליאָן פּאַר-טייען! מיינע טשיקענס זיינען דאָך, קען מען זאָגען, אַ צווייטער פּראָנט פּון אונדזער יידישער גאַס . . .

טאַטיר, צום ביישפּיל, דער קוואַקע-כאַר; איר דאַרפט וויסן אַז ווען אַ טשיקן הויבט אָן „קוואַקען“ הערט זי אויף צו לייגן אייער . . . און ווען עטליכע טשיקענס נעמען קוואַקען ווערט עס אַ כּאַר, הייסט עס אַ קוואַקע-כאַר. אָבער סע געדויערט נישט לאַנג און ס'נעמען פליהען פּעדערן, דער קוואַקע-כאַר נעמט טשיבען, רייסן, פּליקן און טאַקע ביז בלוט, מחמת יעדע טשיקן וויל אַז די אַנדערע זאָלן קוואַקען נאָך איר „אידעאָלאָגיע“ אין איר „ליניע“ הייסט עס, און באַלד קוואַ-קעט זיך יעדע טשיקן באַזונדער און שרייט צו די אַנדערע טשיקנס: „קומץ, שוועסטער, לאַמיר זיך פּאַראייניגן, קומץ אַריין אין מײַן קוואַקע-כאַר . . .“

מיינע טשיקנס, ווי אַלע טשיקנס, האָבן פּליגלען און דערפאַר באַלאַנגן זיי, הייסט עס, צו דער געפּליגעלטער משפּחה. שטופּן זיי זיך צונויף אין קופּקעלעך, זיינען זיי, הייסט עס, צוזאַמען באַזונדער . . . אָבער ווען זיי זעהען ווי פּויגעלעך פליהען אין דער לופּטן, ווילן זיי אויך פליהן, ווהאַי נאַט? פּליגל האָבן זיי דאָך „דזשאַסט“ ווי יענע, טענה'ן זיי, און אינטעליגענטיש זיינען זיי דאָך אויך, „דזשאַסט“ ווי יענע, מיינען זיי — נו, טוען זיי אַ פּאַכע מיט די פּליגל און אַ שפּרונג-אונטער און שוין, מחמת פליהען — פליהען פּויגעלעך אָבער נישט קיין טשיקנס . . .

אַטאַדאַ נישט לאַנג צוריק האָט אַ „גרופּע“ פּון מיינע טשיקנס צוגעשיקט מיט פּול-פּאַוער, אַ קאַמיטעט צו מיין הונט מיט אַן אָפּי-ציעלער איינלאַדעניש אַז ער, דער הונט הייסט עס, זאָל ווערן אַ מיט-גליד אין זייער פּאַרבאַנד. מיין הונט ווייסט אַז מען רופּט אים „מיי-דזשאַר“, דאַס איז זיין אמת'ער נאַמען, אָבער זיין אמת'ן קאַליר איז שווער צו באַשטימען מחמת ער איז אַביסל רויטליך, אַביסל געלבלויך

און אביסל פאפעליאטע; אויך איז ער אביסל מער „מאנגרעל“ און אביסל ווייניגער „טהאָראַברעד“, אָבער ער איז האַלב פריינטליך און גאַנץ נאָבעל. ער האָט צום קאָמיטעט זייער העפליך אָפּגעהאַווקעט זיין ענטפער:

— חשוב'ע חבר'טעס, עס איז זייער נאָבעל פון אייך צו פאַר-לאַנגען מיך אַלס אייערן אַ מעמבער. זעלבסטפאַרשטענדליך בין איך, ווי איר וויסט, נישט קיין „טשיקן“, דאָך בין איך באַרייט צו טאָן אייך דעם כבוד און אַקצעפטירן אייער פאַרלאַנג, אָבער — איר מוזט אַר-גאַניזרן אין אייער פאַרבאַנד אַ נאָבעלן „ברענטש“ אויף מיין חשוב'ען נאָמען.

דער קאָמיטעט האָט נאָך נישט געענטפערט.

און אַט, צום ביישפּיל, נעמט מיין טשיקן, וואָס מען רופט זי מיסעס קנאַבל-קראַנץ; אַ טשיקן, קיין עין הדע, אַ ברייטלאכע, אַ פעטלאכע מיט אַ מאַגער-קליין קעפל און מיט אַ שמאַלציק-גרויסן הינטן, מען מעג זאָגן אַ „הינטעלעקטועלע“ טשיקן, יא, נעמט אַטאַ-דידאָזיגע טשיקן און, דזשאַסט פאַר פאַן, זעט וואָס זי טוט אַלץ פאַר'ן טשיקן-פאַלק; זי לייגט דאָך ממש איין אַ וועלט, זי שפּרינגט ארום צווישן מיינע טשיקנס, קראַקט צענויף דאָ צוויי, דאָרט דריי און אַפילו איינע איז אויך גענוג, אבי זי „אַרגעניזוד זיי“ אין אַקזילעריס כדי זי זאָל אומעטום זיין די פרעזידענטשיכע . . . זי איז ביז, ווי האַצקעט זיך אריין אין פרעמדע נעסטן, כאַפט אַ קוק אויב ס'לייגט דאָרט אַן איי און קאָקאָשטעט אַז דאָס איי האָט געלייגט „איר“ אַקזילערי . . . און ווען זי אליין, מיט איר שמאַלציקע בכבודיגקייט, לייגט אַמאָל אַן איי, מאַכט זי אַזעלכענע קולות, אַז די גאַנצענע וועלט זאָל וויסן דער-פון און כאַטש דאָס איי וואָס זי האָט געלייגט איז העכסטענס ווערט אַ ניקל, אָבער זי מיט איר געפילדער שרייט זיך אויס „פובליסטי“ פאַר צוויי טולער מיט אַ קוואַדער און טאַקע דערפאַר רופט מען אַטאַ די איינע פון מיינע טשיקנס — מיסעס קנאַבל-קראַנץ . . .

היינט די אַלערליי „פאַרנאַכטן“ וואָס מיינע טשיקנס מאַכן דאָ — „ליטעראַרישע פעסטיוועלס“, „דראַמאַטישע ראַליס“, „קולטורישע-ליאַ-מעס“ און „רוסטער-קאַרניוואַלן“ און נאָך און נאָך אַזעלכע נעמען וואָס קלינגען ווי קלויסטער-גלאַקן . . . טו איך, אַנומעלטן, אַזוי אַ פרעג איינע פון מיינע טשיקנס: זאָגט מיר, כ'בעט אייך, וואָס באַדייטן די אַלע צונעמענישן פון אייערע „פאַרנאַכטן“ וואָס איר מאַכט צום ענ-דזשאַיען זיך? כ'מייך אַטאַ די „קאַרניוועלס“, „פעסטיוועלס“, „ראַליס“ און „ליאַמעס“? ענטפערט מיר אויף איר לשון, מיין טשיקן הייסט עס: „חבר פארמער, וואָס אזוינס אַטאַ די אַלע, ווי דו זאָגסט, צונע-

מענישן באדייטן דאָס ווייסן מיר טאַקע נישט, אָבער מען דאַרף דאָך
עפעס טאָן אויף דער עלטער" . . . און זי האָט גענומען קוקן צו אַ
גרופע יונגערע פון מיינע טשיקנס, זיך געלאָזן גיין צו זיי און בשעת
מעשה צוגעזונגען אַן אַלט סוברעטיין-לידל:

אוי-אוי-אוי טשיקן,

דאָס וועט אייך דערקוויקן —

אַ פּאַלקע, אַ פּליגל, אַ שטיקל בייליק,

ס'איז געשמאַק אַ יעדער חלק —

טשיקן, אוי-אוי-אוי טשיקן . . .

איז דערימעך טאַקע, טאַמער מיינט איר אַז מיר איז דאָ, חס ושלום,
אומעטיק מיט מיינע טשיקנס, זאָג איך אייך — דאָנטשעבעליוועט!

10/8/43

" ס'פּיסקעלע "

(הומאַרעסקט)

די שכנים רופן זי: "ס'פּיסקעלע". און אַ חוץ דעם גראַסעריי-מאַן,
בוטשער, קוילן-מאַן מיטן לענדלאַרד, ווייסט קיינער נישט אַז איר
אמת'ער נאָמען איז נישט "ס'פּיסקעלע", ווי מען רופט זי, נאָר: מיסעס
עדעלשטיין.

מיסעס עדעלשטיין וואוינט שוין גאַנץ לאַנג אין "בלאק" און
אַלע קענען זי, דאָרום האַלטן זיך אַלע פון איר "פון ווייטן". זי האָט
אַ געפּערלעך מויל, ס'איז נישט קיין מויל, נאָר אַ "מיילעכל". זי קען
אייך געבן אַ צוואַג אָפּ ווי מיט אַ פּאַמויניצע, זאָגן די טענערקעס; זי
האָט אוודאי געמוזט זיין אין דער היים אַ סעדיכע אויפן מאַרק, זאָגן
די ווייבער, און היטן זיך פון איר ווי פון אַ פייער אינדזשען . . .

דעם נאָמען "ס'פּיסקעלע" האָט זי געקראָגן פון אַ טענערקע
אַמאָל, בשעת זי האָט געענדיקט קריגן זיך מיט איר. "אַ מיילכל ווי
אויף שרייפלעך, אַ פּיסקעלע, שוין איינמאָל אַ פּיסקעלע!" — האָט
געזאָגט דאָן די טענערקע און פון דעמאָלט אַן איז די מיסעס עדעל-
שטיין געקרוינט געוואָרן מיטן נאָמען "פּיסקעלע" און ווען זי גייט
דורך אין בלאק, שושקען זיך די ווייבער און טייטלען אויף איר מיט
שפּיזיקע בליקן: "ס'פּיסקעלע גייט שוין".

פון אַנפּאַנג אַן האָט עס דער מיסעס עדעלשטיין זייער געקרענקט,
וואָס אַלע טענערקעס זיינען מיט איר ברוגז, נישט דערפאַר וואָס זי
דאַרף צו עמיצן פון זיי חלילה אַנקומען, און אויך נישט דערפאַר וואָס
מען האַלט זי פאַר אַ מרשעת. ניין, דאָס נישט, זי האָט "זי אין דר'ערד".
נאָר וואָס זשע דען — דאָס וואָס זי האָט ניט פאַר וועמען צו באַרעדן

עמיצן אנדערש — אט דאס האט איר שטארק פארדראסן, טאקע ממש געקערענט. נאָר, ווי זאָגט מען, ס'איז דאָך עפעס אַמעריקע, דאָ „מופּט“ מען דאָך אַרום יעדן מיטוואָך און דאָנערשטיק, פּלעגט די מיסעס עדעלשטיין קעשטן נייע קאָסטאַמערס, די נייע טענערקעס וואָס פּלעגן אַריינמופּן אין בלאַק, און ביז וואָנען זי האָט זיך ניט צעקריגט מיט זיי, האָט זי דערווייל געהאַט פאַר וועמען זיך צו באַרימען און מיט וועמען צו באַרעדן אַלעמען.

מאַכט זיך אָבער אַן אומגליק, אַ רעגעלער אומגליק: ווען מיסעס עדעלשטיין האָט שוין געהאַט צעקריגט זיך מיט אַלע טענערקעס און איר איז ניט געבליבן מיט וועמען אַ וואָרט אויסצוריידן, פּונקט אין אַזאַ צייט, ווען אַ נייע טענערקע אין בלאַק וואָלט געווען פאַר מיסעס עדעלשטיין, ווי אַ מלאַך פון הימל געשיקט, גראַדע אין אַזאַ צייט — טאָקע נאָר ווי אויף צעפיקעניש — מופּט קיינער נישט אַרויס און דער בלאַק איז פאַרנומען מיט אַלע אירע שונאים, די אַלטע טענערקעס...

און קיינע פון די טענערקעס רעדט נישט צום „פּיסקעלע“.

מילא, זי קערט נישט, זי „האַט זיי אין דר'ערד“. נאָר גראַדע איצט, ווי אויף צו להכעיס, האָט מיסעס עדעלשטיין צו דערציילן פאַרן בלאַק זייער אַ סך „נייעס“, אַלע ווייבער וואָלטן „צעפערעט“ געוואָרן: זי מאַכט זיך אַ נייע דרעס; איר קאָזין דער עקטער האָט גע-קויפט אַן אויטאָמאָביל פאַר זיין צעקראַכענער ווייב; איר מאַן דענקט צו סטאַפּן „פּעדלען“ מיט די „פּענענעס“ און זיך קויפּן אַ ביזנעס, אַ קענדי סטאַר, דענקט ער; די טאַכטער פון מיסעס שטיינבערג, וואָס האָט מיט צוויי חדשים צוריק אַרויסגעמופּט פון טאַפּ פּלאַר, די בלאַנדע טשערעפּאַכע, איז אנטלאָפּן מיטן טאַליענער פון באַרבער שאַפּ, ס'מזל אויף איר מאַמען דער קאַשיגירקע, ס'אַראַ פנים ס'האַט . . . און נאָך און נאָך, אַליץ אזעלכע וויכטיקע נייעסן האָט זי צו דערציילן און דאָ — נאָ דיר גאָר, האָט זי נישט מיט וועמען צו רעדן . . .

עס ווערט איר שלעכט, זי פילט אַז ס'איז שוין צופיל. די אַלע אָנגעזאַמלטע נייעסן מאַכן איר ענג אין האַרצן, זי מוז עס אַפּריידן אַביסל, דערציילן פאַר עמיצן, אַניט — די שעה זאָל גאָר נישט זיין — אַניט וועט איר פון גריזאַטע און פון „דיסאַדע“ ס'האַרץ פּלאַצן חלילה . . . נאָר ווי אַזוי קען זי דאָס, אַז קיינער אין בלאַק רעדט נישט צו איר? און נישט נאָר איר „אייגענער“ בלאַק, נאָר אויף עטלעכע בלאַק אַרום זיינען אַלע מיט איר אויף מעסער . . .

און „ס'פּיסקעלע“ טראַכט און קלערט ווי אַזוי צו דערציילן אירע נייעס צו די טענערקעס, כאַטש זי רעדט ניט מיט קיינע פון זיי.

זי פרובירט „אַריינצורעדן“ אַביסל נייעס אינם קוילן-מאַן, וואָס איצט, אום זומער, ברענגט ער איר אייז, אפשר וועט דאָס זיין אַ ספּאַסאַב, אפשר „וועט עס פון אים אַרויסרעדן צו די „טענערקעס“... אָבער זי באַקלערט זיך באַלד, אַז ס׳אַ אַרויסגעוואָרפן די רייד צום תּם-עוואַטן קוילן-מאַן, עפעס איז ער שטענדיק אַזאַ מין דערשלאַגענער לעקיש, ער מוז אוודאי האָבן געהירן פון קוילן און אַ האַרץ פון אייז, טראַכט זי. פע — זאָל ער גיין צום שוואַרץ יאָר, מען דארף אים אַפּאָנג און נעמען אַן אַנדער קוילן-מאַן . . .

זי פרובירט מאַכן דעם גראַסערי מאַן פאַר אַ פּאַנאָגראַף, אפשר וועט עס „אַ דורעם/ער“ גרייכן צו די טענערקעס . . . אָבער דער גראַ-סערי מאַן איז עפעס אַזאַ צעדרייט יידל, שטענדיק ביזי ווי אַ קאַ-קערוטש מיט אַרומלויפן איבערן סטאַר און טענדן די קאַשענירקעס, ס׳איז פשוט אוממעגלעך מיט אים אַ זייטיק וואָרט אויסצורעדן, סיידן נאָר בשעת ער מאַכט דעם חשבון; דעמאָלט שטייט ער צוגעקאוועט צום קאונטער און קוקט אין ביכעלע אַריין, האָט „ס׳פיסקעלע“ אויס-גענוצט דעם מאַמענט בשעת ער האָט זיך גענומען מאַכן דעם חשבון אירן און זי האָט גענומען אַריינרעדן אין אים אַ פאַר שטיקלעך נייעס; איז דאָך עס אָבער אַ צעדרייט יידל, דער גראַסערי מאַן, האָט ער געמאַכט אַ מיסטיק אין חשבון און איר „איבערגעטשאַרדזשעט“ זעקס סענט — נו, נו, מער האָט אים שוין, מאַלט אייך נישט געפעלט . . . „ס׳פיסקעלע“ האָט אים באַלד געגעבן אַן „איבערטשאַרדזשען“ איז אים פינסטער געוואָרן זיין וועלט . . . מען איז זיך צונויפגעלאָפן אויף זיין ביזי וואונדער . . . דעם „אַרדער“ האָט זי שוין ניט גענומען, זי האָט עס בעסער געוואָרפן דעם גראַסערי מאַן אין פנים אַריין, מען האָט אַזש געמוזט רופן פּאַליסלייט, ווייל ס׳איז געוואָרן אַזאַ ליאַרעם, אַז מען האָט געמיינט סע ברענט, האָט מען אַרויסגערופן די פּייער-אינדזשענס, ס׳האָט זיך געטאַן אַביסל . . . און פון דעמאָלט אַן קויפט זי נישט מער ביי יענעם גראַסערי מאַן. אויס! וואָרים איר האָט נישט געאַרט דאָס וואָס ער האָט איר „איבערגעטשאַרדזשעט“, זאָגט זי, נאָר דאָס וואָס ער האָט געוואָלט מאַכן אויף איר אַ בלבול, אַז זי איז גאָר שולדיק, ווייל זי האָט אים געקלאַפט אַ קאַפּ מיט רכילות, דערום האָט ער געמאַכט אַ מיסטיק, האָט ער געזאָגט, אָבער ער האָט נישט געמיינט ח״ו איבערטשאַרדזשען זעקס סענט; אַזאַ צעדולטער — ער איז נאָך גערעכט! . . .

און מיסעס עדעלשטיין איז געוואָרן פאַרצווייפלט פון דעם וואָס זי האָט נישט מיט וועמען צו רעדן. איר איז נאָר אויסגעקומען סיידן רעדן צו זיך אַליין, אָדער צום לאַמטערן אין גאַס, כדי די טענערקעס

זאלן הערן וואָס זי האָט צו דערציילן . . . צום בוטשער אירן האָט זי נישט געקענט רעדן, ווייל ער איז מיט איר „קידער-ווידער“, זינט מען האָט אים אָפּגעטראָגן, אַז זי האָט געזאָגט דאָס זיין פלייש איז מער טריף ווי כשר. זי ווייסט אַז ער וועט נישט וועלן געבן איר קיין „סאַטיספעקשן“ און וועט קיינעם נישט דערציילן אירע נייעס, אפילו ווען ער זאל איר שוין צוליב טאָן און אויסהערן. באשליסט זי: אים גאַר אינגאַנצן אַוועקוואַרפן . . . זי וועט באַדאי גיין אַכט בלאַק צו אַ נייעם בוטשער, וואָס איז נאָך מיט איר נישט צעקריגט, אַבי דעם יעצטיקן בוטשערוק אַוועקוואַרפן, זאל ער וויסן . . .

אַזוי האָט „ס'פּיסקעלע“ אַלעמען אָנגעלערנט, זיך געקילט איר האַרץ . . . אָבער וואָס אַ טאָג ווייטער, האָט זיך אַלץ מער נייעס ביי איר אָנגעזאַמלט און מיט וועמען צו רעדן האָט זי אַלץ נישט געהאַט, האָט זי באַשלאָסן צו מופּן פון דעם חזירשן „נעיבורלי“ און פטור.

זי האָט צוזאַמענגעפאַקט ס'בעטגעוואָנט, אפילו נישט געוואַרט אויף איר מאַן ביז ער'ט אַהיים קומען, און זי איז אַוועק נאָך אַן עקס־פרעסמאַן. עס איז אָבער געווען צו הייס צו שלעפּן מיט זיך דעם בייבי קערידזש, האָט זי עס איבערגעלאָזט „דאָן סטעיז“ און באַ־פּוילן איר עלטערער טאָכטער גאַסי, אַ מיידל פון קנאַפע דריי יאָר, צו שטיין לעבן קערידזש און „וואַטשן“ די בייבי . . . נאָר די „עלטערע טאָכטער“ אַליין האָט געדאַרפט אַז עמיצער זאל זי „וואַטשן“ און זי האָט גענומען נאָכלויפן דער מאַמען. האָט זיך די מאַמע צעשריען, געעפנט איר פּיסקעלע אויפן קינד: „קראַנק ביסטו צו וואַטשן די בייבי אַ פאַר מינוט, איכ'ל באַלד קומען צוריק, איך גיי נאָך אַן עקס־פרעסמאַן!“ . . .

דאָ איז איר מיטאַמאָל איינגעפאַלן אַ ליכטיקער געדאַנק! זי וועט שוין לאָזן וויסן אַלע אירע נייעסן צום בלאַק, כאַטש זי רעדט נישט מיט קיינעם — און זי איז נישט געגאַנגען מער זוכן אַן עקספּרעס אויף צו מופּן. זי איז אַרויף אין שטוב און צוריק אויסגעפאַקט אַלע זאַכן, זי בלייבט דאָ . . .

פאַרנאָכט, ווען אַלע טענערקעס זייגען געזעסן אויפן „סטופּ“ און אויפן „סיידוואַק“, האָט „ס'פּיסקעלע“ אַרונטערגעשיקט אין סטריט איר עלטערע טאָכטער, די דריי־יאָריקע גאַסי און שפּעטער אַביסל געעפנט דאָס פענסטער פון איר „פאַלע רום“ און קולות האָבן זיך געטראָגן פון איר וואוינונג פון דריטן פלאַך, איבער דעם גאַנצן בלאַק: — גאַסי, קום אפּסטעל! — האָט געשריען „ס'פּיסקעלע“ — גאַסי, כ'דאַרף גיין אָפּנעמען מיין נייע דרעס פון דרעסמייקער . . . גאַסי,

כ'דארף נאך איינקויפן אביסל פרוכט, באַלד וועט קומען מיין קאָזין דער עקטער מיט זיין אַטאַמאַביל, וואָס ער האָט געקויפט פאר זיין צעקראַכענע ווייב . . . גאַסי, זאַלסט סייפן די פעני, וואָרים דער טאַטע דענקט אַוועקצואוואַרפן דאָס פעדלען מיט „פענענעס“ און זיך קויפן אַ ביזנעס, אַ קענדי סטאַר, דענקט ער . . . גאַסי, זאַלסט נישט מיינען אַז איך בין די מיסעס שטיינבערג וואָס האָט מיט צוויי חדשים צוריק אַרויסגעמופט פון טאַפּ פלאַר, איך וועל זיך נישט לאָזן אויפּוואַקסן ווי איר טאַכטער, די בלאַנדע טשערעפּאַכע, וואָס איז אנטלאָפּן מיטן טאַליענער פון באַרבער שאַפּ, ס'מזל אויף איר מאַמען דער קאַשי-נירקע . . . גאַסי, קום אַפּסטעז, גאַסי! . . .

אַלע טענערקעס האָבן זיך איבערגעקוקט און טאַקע באַלד גע-
נומען שושקען זיך וועגן די גוואַלדיקע נייעס פון „ס'פּיסקעלע“ . . .
די מיסעס עדעלשטיין, „ס'פּיסקעלע“ הייסט עס, איז געווען
איבערגליקלעך, זי האָט געזען ווי די טענערקעס ווערן „צעפּערטע“
פון אירע נייעס און זי האָט געפּילט אַזוי ווי אַ שטיין איז איר פון
האַרצן אַראָפּ . . .

7/19/17

„א ייד אַ שיכור זאַל גע'הרג'עט ווערן“

(אַ גאַטן-בילד)

איך גיי מיר אַזוי אין העסטער פאַרק און צייל די גרינע „גראָזן“,
וואָס בליען דאָ אין פאַרק אין די צענדליקער . . . פּלוצים דערזע איך
ווי מענטשן לויפן צו נאַרפּאַלק סטריט, פונקט אַנטקעגן פאַרק. מילא,
מען לויפט — לויף איך אויך . . .

איך קום צו, איז שוין דאָ אַ היפש רעדל פון כל המינים יידן
מיט יידענעס אויסגעמישט, אַחוץ פעדלערס מיט פעדלערקעס, וואָס
זופן „קאַווע“ פון גרויסע טעפּלעך און רופן קונים צו זייער וואַרע,
וואָס באַשטייט פון אַלדאָס גוטס, פון געזייערטע אוועקעס ביז זיי-
דענע זאַקן, פיר סענט אַ פאַר . . .

פון „רעדל“ טראַגט זיך אַ צוואַמענגעמישט קול גלייך צום הימל
אַרויף: „אַ ייד אַ שיכור זאַל גע'הרג'עט ווערן“ . . .

איך כאַפּ אַ קוק אַרויף צום הימל, וואוהיין דאָס קול טראַגט זיך,
זע איך — דער הימל איז גאַנץ רייך, קוק איך צוריק אַראָפּ, זע איך
— די סטריט קלינערס וואַלטן געמעגט ווערן אַביסל „ביזוי“.

און דאָס מענטשן-רעדל ווערט גרעסער, מענטשן לויפן זיך צו-
נויף, זיי ווילן נעבעך האָבן אַביסל פּלעזשור, שטופן זיי זיך מיט
זייערע עלנבויגנס איינס דאָס אַנדערע אין די זייטן אַריין, טרעטן זיך

אָפּ די בעסטע הינער־אויגן און דאָס קול טראַגט זיך אַלץ העכער ;
„א ייד אַ שיכור זאָל גע'הרג'עט ווערן !“ . . .

קוים מיט צרות, איך האָב זיך אַריינגעקוועטשט אין סאַמע מיטן
רעדל און כ'האָב דערזען אַ יידן מיט אַ ברוין מאַגער פנים, באַוואַקסן
מיט אַ געל־גרוי שיטערער באַרד און וואַנצעס, די באַרד איז באַשפיגן
מיט זיין אייגענע און אויך מיט פרעמדע שפייעכץ, קוים ער קען אויף
זיינע פיס איינשטיין, שאַקעלט זיך, וואַרפט ארום מיט זיינע מאַגערע,
שמוציקע הענט פון צעריסענע אַרבל אַרויס, און פון זיינע אויגן קייק־
לען זיך שיכורע טרערן איבער זיין פאַרזשאַווערט דאָר פנים.

ער זידלט אַלעמען מיט שמוציקע ווערטער. פון ערגעץ פליט
אים אין קאָפּ אַ פאַרפּוילטער עפל, וואָס ווערט צעקלאַפט און פאַר־
שפּריצט עטלעכע פּנימער פון די אַרומשטייענדע. דער שיכור נעמט
אַראָפּ די צעבראַכענע, פאַרשמוצטע הוט און רייניקט זי מיט זיין
צעריסענעם אַרבל. די יידן אַרום אים שטופן זיך, דאָס רעדל הוידעט
זיך און אייניקע שרייען: „א ייד אַ שיכור זאָל גע'הרג'עט ווערן!“ . . .
איך גיי צו, נעם אַן דעם שיכור ביי דער האַנט, עס קומט מיר אַן
שווער זיך דורכצושפּאַרן מיט אים דורכן מענטשן־רעדל וואָס צאַמט
אונדז אַרום, אָבער דער עולם מיינט אַז איך בין אודאי אַ דעטעקטיוו,
מאַכט מען פּלאַץ און איך פיר זיך מיטן שיכור געאַרעמט. עס באַגלייט
אונדז אַ ווילדער טומל מיט אַ הוראַ און ווידער הערט זיך דאָס גע־
שריי: „א ייד אַ שיכור זאָל גע'הרג'עט ווערן!“ . . .

איך האָב דעם שיכור אונטערגעפירט אַ פאַר בלאַק, אים גע־
געבן אַ ניקל און זיך געלאָזט אַוועקגיין, כאַפט ער מיך אַן קושט
מיינע הענט און צעוויינט זיך, מיט אַ הייזעריק גרילצנדיק קול.

— ברודער — זאָגט דער שיכור און וויינט מיט ביטערע טרערן
— דו ביסט אַ דזשענטלמאַן, טהענק יו, איכ'ל דיין ניקל איינפריימען,
גאַט בלעס יו. כ'בין אַביסל שיכור, אָט ווי דו זעסט, האָב איך זיך
פאַרטשעפעט אין אַ ווייבערישער פּושקאַרט און בין געפאַלן. די פּוש־
קאַרט איז נישט געפאַלן, מען האָט זי פאַרכאַפט, איך בין געפאַלן.
האַבן זיי זיך צעווישעט און מיך געוואַלט שלאָגן, אַ נס וואָס דו ביסט
אַנגעקומען, גאַט בלעס יו. דיין ניקל וועל איך איינפריימען . . .

אַצינד האָט ער שוין געהאַלטן מיך געאַרעמט און האָט מיך גע־
פירט, ביז מיר זיינען צוגעקומען נאָענט צו איסט בראַדוויי. נעבן
קאַרנעגיס לייבערי האָט ער זיך אַנגעשפּאַרט אַן די אייערנע שטאַ־
כעטן, מיך פעסט צוגעהאַלטן און וויינענדיק גערעדט צו מיר:

— איך בין שיכור. וואָס דען זאָל איך זיין ניכטער, וועט מיר
די גאַל פּלאַצן, ווער וועט מיך באַגראָבן אין אַמעריקע? דעוּ זון

מיינער איז אַ באַס, עקסקיוז מי, כ'מיי אַ באַס . . . סע פּאַסט נישט זיין טאַטן איך זאָל זיין ביי אים, ער וויל מיין פנים נישט אַנקוקן. ס'מזל אויף זיין טאַטן, ס'ארא זון ער איז, קום איך נישט צו אים, קומען זאָל אויף אים אַ מיתה־משונה . . . אין דיינע יאָרן, מיין קינד, בין איך געווען אַ ליוועראַנט אין אַזיראן. איך בין פון אַזיראן, פון וואָנען ביסטו? נאָכדעם האָב איך אין ראָווע געהאַלטן די וואָזאָקא פון נייעם וואָזאָל צו די קראַמען. דו קענסט זיך אַנפּרעגן אויף פּאַלעק טעליזשניק, וועט מען דיר זאָגן . . . ז'מיי בן יחידל, מיין סינאַק, אַוועק קיין אַמעריקע, איז געוואָרן אַ באַס און אַרויסגענומען גאַלדען אויך. זי איז מיין טאַכ־טער, גע'הרג'עט זאָל זי ווערן, זי איז מיין איינציק שטיקל קינד, וואָס כ'האָב ליב, סקאַטינא . . .

ער צעוויינט זיך נאָך שטאַרקער און עס נעמט אַ פּאַר סעקונדן ביז ער קומט ווידער צו זיך. ער ווישט זיך מיט אַ צוגעמאַכטער האַנט די טרערן פון די אויגן און רעדט ווייטער:

— נו, וואָס האָב איך געזאָלט טאָן, בין איך געקומען אַהער. דאָ בין איך געוואָרן אַ פעדלער, האָט עס מיך גענודיעט. בין איך גע'וואָרן אַן עקספרעסמאַן, כ'האָב געוואָלט מיין שטיקל ברויט אַליין זיך פאַרדינען, איז מיין טאַכטער שפּעטער אַוועק פון מיר, סע פּאַסט איר אויך ניט אַזאַ טאַטע, כאַפּט זי דער רוח. אַוועק איז אַוועק, בין איך אַליין . . . אָבער כ'האָב זי שטאַרק ליב, איז עס מיר דערגאַנגען צום האַרצן, האָב איך אַ שפיי געטאַן אויף די צוויי רומקעס מיטן קאַפּ פאַרניטשע און בין אַוועק שלאָפן אין סטייבל. אַט אַזוי, ברודער, בין איך געוואָרן אַ שיכור. ווען מיינע זאָל געווען לעבן, וואָלט איך נישט באַדאַרפט גיין אין אַ סטייבל, אָבער זי איז נאָך אין דער היים אַוועקגעשטאַרבן, פאַר צרות, זאַגט מען, וואָס די קינדער זיינען אַוועק. איר ז'טאַקע בעסער פון מיר . . .

— פאַרוואָס זענט איר נישט ביי אייערע קינדער? — האָב איך אים אַ פרעג געטאַן — אייער זון, זאַגט איר, איז דאָך אַ באַס, און ווען איר זאָלט זיין אַ לייט, וואָלט געוויס אייער טאַכטער אויך געווען מיט אייך.

דאָ האָט זיך דער שיכור עטוואָס אויסגעגלייכט, זיין שיכור'ער, צעבראַכענער טאָן האָט אין זיך אריינגענומען כעס און ער האָט מיר געענטפּערט:

— סעי, דו ביסט אַ דזשענטלמען, אָבער איך בין נישט קיין גרינער, איך בין שוין איבער צען יאָר אין אַמעריקע, יונאַן. דו ביסט נואַקע אַ דזשענטלמען, אָבער, עקסקיוז מי, דו ביסט אַ יאָלד

. . . איך האָב אין מיין לעבן פון קיינעם קיין קיצבה נישט גענומען און כיוועל דאָס, אויף דער עלטער, פון מיין זון אוודאי נישט נעמען! ווען איך בין געווען יונג און מיין טאטע איז געוואָרן אַלט, איז ער געווען ביי מיר. איך האָב געהאַט אַ ווייב מיט דריי קינדער — איינס איז ביי מיר געשטאַרבן — איך האָב אַליין געהאַנדלט, גע-וואַנדלט, כ׳האַב פאַרדינט געלט און מיין אלטער טאטע איז געווען ביי מיר. זיין דעה האָט געגילט איבער אלעמען און ער האָט זיך געפילט שטאַלץ. אָבער דאָ היי, אין אַמעריקע, איך זאָל זיין ערגעץ אין אַ פּרעמדע רומקע און מיין זון זאָל באַצאָלן פאַר מיר דירה-געלט, מיר שענקען אַ נדבה ווי אַ שנאָרער, מיר גיבן קיצבה — ניעט, בראַט! איך בין פאַלעק טעליזשנעק, יו־נאַו, פּרעג די קראַמען אין ראַווע, וועט מען דיר זאָגן . . .

זעסטו, זיי גאַלדע, מיין טאַכטער, אַט, זיי האָט געטאַן ווי אַ סקאַטינאַ. זיי האָבן איך ליב, זיי האָט מיך ניט געדאַרפט לאָזן אַליין. אָבער זיי איז ניט שולדיק, איר האָט אַן אומגליק געטראָפּן . . . מיין סטייבלמאַנס זונדל האָט איר . . . און פאַר בושה איז זיי ערגעץ אַוועק . . . פּססט . . . דערפאַר האָבן איך זיך אָן אים נוקם געווען, שששש . . . איך בין נישט אומזיסט געגאַנגען שלאָפּן אין סטייבל. איך האָב דעם ממזר עטלעכע פּערדלעך אַוועקגעשיקט אויף יענער וועלט . . . שששש . . . מאַך זיך נישט וויסנדיק דערפון, יו־נאַו, און כדי מען זאָל מיך ניט חושד זיין, האָבן איך מיין אייגן פּערל אויך אַוועקגע'סמ'ט . . . אַצינד האָבן איך גאָר ניט אויף דער וועלט, אַ חוץ דיין ניקל, וואָס דו האָסט מיר פּריער געגעבן. ביסט אַ דזשענטלמען, איך וועל דיין ניקל איינפּריימען . . . (קורצע פּויזע) גיב מיר נאָך אַ ניקל, וועל איך האָבן אַ שנאַפּס פאַר אַ דיים . . .

8/31/16

באַשערט און אומגליק

(אַ פאַרט)

הערט איר, יידן, די וועלט איז ניט משוגע. אַז ס'איז באַשערט אַן אומגליק טרעפט עס אייך אפילו אין אַמעריקאַ . . . איך בין שוין ב׳יה מוהל א היבש ביסל יאָרן, אָבער אַזאַ נ'אומ-גליק טרעפט זיך מיר דאָס ערשטע מאָל. מיט אַ חדשים צוויי צוריק קום איך איינמאַל אַהיים פון אַ ברית-מילה, זאָגט מיין אידענע, אַז עפעס אַן ערל וויל מיך זען, ער איז שוין געווען דריי מאָל און וועט באַלד ווידער קומען. מילאַ, זאָג איך,

ער'ט קומען וועט ער זיין. איך נעם זיך נאָר „אַפציהען" דאָס מוהל-
מעסער, אַהאַ, ער איז דאָ. אַ געזונטער יונגער שגץ מיט אַ פעך-
שוואַרצע טשאַפּרינע און פאַרליבטע אויגן ווי ביי אַ קאַץ.

— שלום עליכם, סיטדאָן, — בעט איך אים זיצן, — וואָס ווילסטו
בחור'על?

— סעי באָס, יו מעיקע דהי דזשו? — זאָגט ער, — מי וואָנע
בי דזשו.

— האָסטו ליב געקראָגן דאָס יידישע פּאַלק? — פּרעג איך איהם.
— יעס, באָס, מי לאיקע דהי דזשו גערל, — מאַכט ער, — שי
נאָ מערי מי בעקאָס מי טאַליאַנע, מי וואָנע בי דזשו, קאָם אָן, מעיקעט
באָס . . .

בקיצור, כ'האָב געטאָן וואָס מען דאַרף און געמאַכט פון ערל אַ
ייד כדת וכדין, ער'ט אפילו געדריגעט מיט די פיס פאַר גרויס נחת
אַבער ס'איז אַראָפּ בשלום און איך האָב געהאַט אי אַ מצוה, אי אַ
פינפעריל. איך האָב איהם אַ נאָמען געגעבן אברהם דזשאָהן און ער
איז זיך אַוועק אַ גליקליכער צו זיין געליבטער יידישער טאַכטער.

ס'זיינען אַוועק אַ פאַר וואָכן איך האָב שוין אין דעם געיידישטן ערל
כמעט אין גאַנצן פאַרגעסן. איך האָב אַטענדעט צו מיינע ביזנעס, ווייל
היינטיגע צייטן דאַרפט איר וויסן איז די „מילה" ביזנעס „סלאָו, מען
מוז זוכן קאָסטימער מיט ליכט, ווייל אונדזערע יונגע לייטלעך מיט
די יונגע צוויי קינדלעך היינט מיט אַ חשבון . . . איינס אַדער העכ-
טענס צוויי קינדער איז די סטייל, די רעשט זוכט מען „פעטענ'ס" פטור
צו ווערן. און פון איין קינד צום צווייטן, אויב מען באשליסט שוין יע
האָבן אַ צווייטעס, מוז נעמען כאַטש פיר-פינף יאָר . . . זיינען טאַקע
די ביזנעס „סלאָו" און מען מוז וואַטשען אַ קאָסטימער און דערום
האָב איך אָן דעם געיידישטן ערל שוין פאַרגעסן.

נאָר אַנומעלט, הערט אַ מעשה, בשעת איך זיך מיר און לעז מיר
אַזוי אַ צייטונג וואו מען אַדווערטייזט די חתונות און פאַרצייכן ביי מיר
אין ביכל די אַדרעסן פון די פאַרלאך, די צוקונפטיקע קאָסטימער, —
קלאַפט מען אָן אין טיר. „קאָם אין", זאָג איך און קוק מיר אין ציי-
טונג. קומט אריין דער בחור מיט דער שוואַרצער טשופרינע און זיינע
אויגן ברענען ווי דער עמוד האָש.

— שלום עליכם רב אברהם, זאָג איך, זייט מוחל, זיצט.

— דענקיו, — ברומט ער רציחה'דיג, — מי וואָנע טעליעו סאַמ-
טינג באָס.

— מהיכה תיתא, דערציילט — זאָג איך.

— יו מעיקע דהי דזשו, יעס? איך געווען טאלענער, איך געליבט
האָבן אַ שיני גערל, זי מיר געזאָגן, שי נאָ מערי מי בעקאָס איך נאָ
דזשו, יעס? וועלל, איך געלאָזן דיר מאַכן מיר דזשו, יעס? טודעי,
שי נאָ וואָנע מערי מי נאָ מאָר! שי קרייזי! מי נאָ קער, מי נאָ וואָנע
בי דזשו נאָ מאָר, יו מעיקע מי בעק איטאליאַן! . . .
— סטייטש, טענה איך און ציטער פון שרעק, רב אברהם וואָס
הייסט?

מי נאָ קער אייברעהעם, — שרייט ער, — מי וואָנע בי דזשאן!
— גאָט איז מיט אייך, שטאַמעל איך, ווי איז דאָס מעגליך? פונקט
ווי מען קאָן נישט אַ געקוילעטן אַקס לעבעדיג מאַכן, אַזוי קאָן מען
אייך ניט „מאַכן צוריק אַ גוי“? ס'עפעס אַ שפילעכל? . . .
— ליסן באָס, ליסן טו מי — שיפעט ער מיט רציחה — אויב דו
נישט מאַכסט מיר צוריק טאלענער, מי קילע יו דעד! — און ער כאַפט
מיין מוהל-מעסער און לאָזט זיך צו מיר נישט אויף קאטאוועס.
רבונו של עולם, — האָב איך גענומען שרייען, — וואָס איז דאָס
פאַר אַ גולן אין מיטן העלן טאַג?! שמע ישראל! . . .
— יו שיני לאַיער, האָט ער געשריען, מיך האַלטענדיג פאַר'ן האַלו,
דו מאַכסט נישט מיר צוריק טאלענער, מי קילע יו דעד. גי מי בעק
דהי מאַני!

— נאָ דיר, שריי איך, נאָ דיר די פינף דאָלער, אַבי לאָו מיך
לעבן, רוצח איינער, נאָ דיר דאָס געלד!
— וואָט? יו בלאַפי מי עגען? — שרייט ער ווידער פאַכענדיג
מיט'ן מעסער אַקעגן מיין פנים — פינף דאָלאַר דו מיר געבן? איך
דיר געגעבן פינעף-צוואַנציג . . .

— סטייטש, טענה איך, דו האָסט מיר געגעבן נאָר פינף דאָלער!
בקיצור, וואָס זאָל איך אייך מאַריך זיין, ס'האָט מיר נישט גע-
האַלפן קיין שווערן זיך ניט ביי די קינדער און ניט ביי גאָט, עס איז
געבליבן ווי ער האָט געוואַלט, איך האָב איהם אַוועקגעגעבן בלוטיגע
פינף-און-צוואַנציג דאָלער מזומן און זיך קוים געראַטעוועט מיט'ן
לעבן. אַז ער איז שוין געווען אין טיר אַוועקצוגיין, דרייט ער זיך אום
און זאָגט מיר אַ בשורה איך זאָל אַנגרייטן נאָך אַ פינף-און-צוואַנציגער
פאַר איהם אויף נעקסטע וואָך . . .

האָב איך גענומען און אַוועקגעמופט קיין בראַנזוויל און האַלט אין
אייך ציטערן ער זאָל נישט אויסגעפינען מיין אַדרעס . . .
אַז ס'איז באַשערט אַן אומגליק הערט איהר, טרעפט עס אייך
7/17/14 אפילו אין אַמעריקא.

יא פסח אָדער נישט פסח

שוין דער דריטער מיטינג, שוין די דריטע נאכט ווי דער קאמף ברענט און די פינפער קאמיטע קאן זיך נישט אייניקן, נישטאָ קיין „מאדזשאַריטי“ — צוויי זענען „דאָפיר“, צוויי זענען „דאָגעגן“ און דער פינפטער איז אַט „דאָפיר“ און אַט „דאָגעגן“ . . . ווי נאָר עס קומט צום „שטימען“ איז נישטאָ קיין „מאדזשאַריטי“ . . .

דער טומל איז גרויס, דער ליאַרעם שפּאַלט די לופט, די דעבאַטע איז אַ הייסע, די פּראָגע איז אַ ברענענדיקע, עס האַנדלט זיך: יאָ פסח אָדער נישט פסח? יונדיסטענד?

און די פינפער קאמיטע האָט „פול פּאָוער“ אין דער פּראָגע, איר באַשלוס איז גילטיק פאַר אלע מעמבערס פון אימקאָא, יעס, סערי! אָבער—סעי, אַלבעטשע איר ווייסט נישט פון וואָס צו זאָגן? איר טראַכט זיך אַוואָדע: וואָס באַלעבעטשעט ער? וואָס פאַר אַ פינפער קאמיטע און וואָס פאַר אַן „אימקאָא“ און וואָס האָט עס צו טון מיט פסח? אַ זאָגט־זשע אַזוי, וואָס־זשע שווייגט איר? אַט וועל איך עס אייך שוין עקספּליינען, דזשאַסט ליסן:

„אימקאָא“ איז אַ ניי יידיש וואָרט אַזא, עס מיינט: „אידישע מאַך־דערנע קולטור און קונסט אַרגאַניזאַציע“, יו סי? נאָר פאַר שאָרט איז בעסער „אימקאָא“... וועל, דער הויפט פּרינציפּ פון „אימקאָא“ איז: יעדער מעמבער האָט אַ רעכט אויף זיין מיינונג און מאַדזשאַריטי רולס... ווען סע מאַכט זיך עפעס אַ ספעציעלע פּראָגע, דערוויילט מען אַ ספעציע־עלע קאמיטע, אַמאָל איז די קאמיטע חייט „פול פּאָוער“ און אַמאָל נישט... אָבער די היינטיקע, די פינפער קאמיטע, איז אַבסאָלוט מיט „פול פּאָוער.“ עס האָט געמוזט אַזוי זיין.

ווען די פּראָגע וועגן פסח איז ביים מיטינג אַרויף אויפן „טאַג־אַרדער“ איז שוין געווען אַט־אַט, דאָס הייסט, לויט דעם אַלטן קאַלענ־דאַר, טאַקע באַלד־באַלד פסח, נו, אַזוי ווי „אימקאָא“ האָט ביי יענעם מיטינג גענומען אין „אומבאַטראַכט“: „יאָ פסח אָדער נישט פסח“ און אַזוי ווי מען האָט בשום אופן ניט געקענט קומען צו א באשלוס, דערפאַר האָט מען עס דערוויילט די 5ער קאמיטע מיט „פול פּאָוער“—צו סעטלען די פּראָגע . . .

איצט איז שוין די דריטע נאכט ווי די קאמיטע מיטעט און קאן זיך נישט אייניקן — יאָ פסח אָדער נישט פסח?

דער טראַבל איז דער ברודער יונה.

די צוויי ברידער, וועלכע זיינען „דאָפיר“, שרייען:

—פסח, זמן חרותינו, אַ יום־טוב פון באַפרייאונג. מיר, די מעמ־
בערס פון „אימקאקא“, זיינען יידן, עס איז אונזער יום־טוב, מיר זענען
אומפאַרטייאיש, מיר ווילן זיך אמוזירן מיט פסח, מיט אַ סדר מיט אַ
סאַפער, מיט אַ טראַדיציע, מיט עווריטינג! מיר קאַנען דען טשענדזשען
דעם לוח? דער לוח זאָגט אַז דעם און דעם דאַטום איז פסח — און
דאַצאַל, דאַרפן מיר פייערן אונזער יום־טוב פסח!

די אַנדערע צוויי ברידער, וועלכע זענען „דאַגעגן“, שרייען:
— טראַדיציע, און טאַקע ווייל טראַדיציע, טאַקע דזשאַסט ביקאַז
טראַדיציע איז דאָס אַ פינצטערע זאַך! אַ רעגעלע פאַזן! מיר, די מעמ־
בערס פון אימקאקא“ זענען יידן, שור, אָבער טאַקע בעקאַז מיר זענען
יידן, דאַרפן מיר נישט פייערן קיין פסח, קיין סדר מיט די אַלע אַנדערע
נאַנטענס, דאַצאַל!

זענען, הייסט עס, צוויי „דאַפיר“ און צוויי „דאַגעגן“, נאַר ברודער
יונה, דער פינפטער פון דער 5־ער קאַמיטע, שרייט זיי אַלעמען איבער:
— וואַרט אויילע, ברידער, וואַרט! די פראַגע איז: יאָ פסח אָדער
נישט פסח! מיר דאַרפן דאָס באַשטימען! איך בין, פונקט ווי איר,
אַ מיטגליד סיי אין „אימקאקא“ און סיי אין דער 5־ער קאַמיטע! קיינער
אין דער וועלט קאַן ניט פאַרגוואַלטיקן מיין מיינונג! וועל! איך צאַל דינס!
נון, לאַמיר זען די אוניווערסאַלע מאַטיוון פון דעם אַלטן פסח און די
קאַנסעקווענצן פאַר דער יידישער מאַדערנער קונסט און קולטור! וואָס
זעען מיר אַלזאַ? ווען נישטע האָט געשריבן דעם „זאַראַטוסטראַ“, האָט
זיך דער גאַנצער קאַסמאַס אַ שאַקל געטאַן! עס איז געווען, אַזוי צו זאָגן,
אַן אינסטינקטיווע קאַנוואַלסיע! דער פאַראַלעל פון דאָן קיכאַטישער
אידעאָלאָגיע ביז דעם שוואַרצן טיראַן אַטעלא איז דאָך, אַזוי צו זאָגן,
ווי די קאַלירן פון רעגנבוין ביז אַ געלן קאַטער!

— נון, מיינע ברידער, איז די פראַגע: יאָ פסח אָדער נישט פסח!
באַטראַכטן מיר דאָס אינם, אַזוי צו זאָגן, ליכט דער מענטשהייט, איז
דאָס באַגרייפלעך, אַז אונזער געזעלשאַפט, אונזער „אימקאקא“, זאָל
יאָ פייערן פסח, יאָ פייערן דעם סדר, זאָגאַר מיט כרעמזלעך, מיט קנייד־
לעך, מיט וויין און מיט אַ העסעב־בעט! פאַרוואָס נישט? צערעמאַניאַל
איז דאָך עס אַ גראַנדיזער בילד! אַ ספעקטאַקל! און ספעקטאַקל האָט
אין זיך עטוואָס פאַעזיע צו יעדער צייט, ספעציעל פסח־ צייט!
אָבער, מיינע ברידער! באַטראַכטן מיר דעם פסח פון דער צוויי־
טער זייט, פון דער אבסטראַקציע, פון, אַזוי־צו־זאָגן, דעם יידישן
בירגערטום, דאָן זעען מיר אַז פונקט ווי היינע איז געווען גאַנץ פאַר־
שידנאַרטיק פון טאַלסטאָין, אַזוי איז איינשטיין קאַנטראַסטירט פון

מעטערלינק און בערנארד שאו! די עמאָציעס וואָס מאַניפעסטירן דעם פּוּלס פּון אונזער געזעלשאַפּט, פּון „אימקאָא“, מאַכן אונז, דעם 5-ער קאָמיטעט, דאַפּעלט פּאַראַנטוואָרטלעך ווען מיר גייען באַשטימען אַט-די-ערנסטע פּראָגע: יאָ פּסח אָדער נישט פּסח! דאָס איז מיין אויפֿ-ריכטיקע מיינונג!

די נאַכט וואָרט נישט. עס איז שוין נאָך 2 פּאַרטאַג, אַט-אַט און דער פּסח איז שוין דאָ. די 5-ער קאָמיטעט פּון „אימקאָא“ איז שוין באלד אָן כּוּחות דיסקוטירנדיק. די צוויי וועלכע זענען „דאַפּיר“ און די צוויי וועלכע זענען „דאַגעגן“ שרייען צוזאַמען צום פינפטן, צום ברודער יונה: — נו, זאָגט שוין אַמאַל, צי זענט איר „דאַפּיר“ אָדער „דאַגעגן“? לאַמיר שוין אַמאַל סעטלען די פּראָגע: יאָ פּסח אָדער נישט פּסח? אָבער דער ברודער יונה איז אַ געטרייער מעמבער פּון „אימקאָא“, אַ געוויסנהאַפּטער מעמבער איז ער, אַבסאָלוט אַ געוויסנהאַפּטער מעמבער, און ער שרייט:

— צי קאָן איך דען נעמען אויף מיין אומפּאַרטייאישן געוויסן אַזאָ אייביקע פּאַראַנטוואָרטלעכקייט, צו באַשטימען: יאָ פּסח אָדער נישט פּסח?! אמת טאַקע, דער „לוח זאָגט“ אַז ס'איז פּסח, אָבער דער לוח איז דען מאַדערן? און וואו איז דער אינטעלעקט? וואָס האָט איבערהויפּט דער לוח צו זאָגן אין אונזער מאַדערנעם לעבן! דער לוח איז דען אַ מעמבער אין דער „ידישער מאַדערנער קולטור און קונסט אַרגאַניזאַציע“? טאַקע דיזעלבע אַרגאַניזאַציע וואָס איז באַרימט מיט איר נאָמען „אימקאָא“ . . . ניין, יונה איז נישט קיין לוח, יונה איז אַ קול-טור-מענטש, יונה קאָן נישט באַשטימען: יאָ פּסח, אָדער נישט פּסח! און די 5-ער קאָמיטעט פּון „אימקאָא“ מיטעט נאָך אַלץ, ווייל אַז סע קומט צום שטימען איז נישטאָ קיין „מאָדזשאַריטי“, און אַן אַ מאַ-דזשאַריטי קאָן מען נישט באַשליסן: „יאָ פּסח אָדער נישט פּסח“— מאָדזשאַריטי רולס . . .

3/30/34

מיינ צוואה

(אַזאַ חין פעליענטאַג, ניט פאַר אייך געדאַכט)

היינט, אין חודש מאי, אין שטאָט לאַס אנדזשעלעס, בין איך פּונ-דעסטוועגן ביים קלאָרן פּאַרשטאַנד און איך שרייב מיין צוואה . . . איך וויל האַפּן אז מיין לעצטער וואונש וועט פינקטליך דורכ-געפירט ווערן.

און אַט איז וואָס איך וויל:

איך וויל אז מײן גאַנץ פארמעגן וואָס וועט בלייבן נאָך מײן טויט.
הן אין מזומן (קעש) הן אין חפצים (פראַפערטי) זאָל אַוועקגעגעבן ווערן
פאר צדקה צו ארימע לײט. איך בין זיכער אז מײנע יורשים, דאָס
הייסט, מײן ווייב און קינדער, וועלן האָבן נחת דערפון ווייל, טאַקע —
פאַרוואָס זאָלן ארימע לײט, נעבעך, זיך אויך ניט מוטשען מיט מײן
פארמעגן, אָט פונקט ווי עס מוטשען זיך מײן ווייב מיט אונזערע קינד-
דער? . . .

איך וויל אז מען זאָל מיך באַגראָבן אויף א יידישן בית עולם,
צווישן יידן, ווייל איך בין געוואוינט דערצו, מײן גאַנץ לעבן בין
איך מיט זיי אינאיינעם געלעגן אין דרערד . . .

איך וויל אז מײן לוייה זאָל זײן א פשוטע, מען זאָל ניט מאַכן
קײן סך „עקספּענסעס“, ס'וועט סיי ווי זײן שווער צונויפקלייבן די
פאַר דאלער פארן אנדערטייקער און קײן „אונטערנעמונג“ קען מען
ניט מאַכן ווייל אלע יידן אין לאָס אנדזשעלעס טראָגן זיך ארום מיט
אלערליי בילעטן פאר אלערליי אונטערנעמונגען . . .

איך וויל אַז מײן לוייה זאָל זײן אַן שום „צערעמאַניעס“, ווי עס
איז דער מנהג אין לאָס אנדזשעלעס, וואָס נאָר עפעס — איז באלד
א צערעמאַניע, א ספּעקטאַקל, מיט „ספּיטשעס“, מיט דרשות . . . אז
איך דערמאָן זיך אין אָט די ספּיטשעס פאַרגײט מיר דער חשק פון
שטארבן אין לאָס אַנדזשעלעס . . .

אַט, שטעל איך זיך פאַר, בין איך טאַקע דאָ געשטאַרבן און די
עלעקטרישע מנורה אין גלאזבאנד'ס טשאַפּעל שטייט צוקאַפענס ביי
מײן טויטן-קאסטן, אין זאָל א היבשער עולם פון פריינט, צו א טויטן
איז יעדער א פריינט . . . מען דערציילט זיך דזשאָוקס, מען לויבט
מיך אין הימל אריין, מען זאָגט אז איך בין געווען א קינסטלער אויף
צו מאַכן זיך שונאים, נאָר איך בין קײנעם ניט געווען קײן שונא. איך
האָב גלאט פיינט געהאט, זאָגט מען, קליינע גרויסקײטן און גרויסע
קליינליכקײט . . . פּלוצים ווערט שאַשטיל און נעבן קאסטן, אין וועלכן
איך ליג א טויטער, טרעט אויף א „ראבאי“; מאינד זשע, ניט קײן רב
נאָר אַ „ראבאי“ און אָט דער „ראבאי“, כאַטש אין א שוואַרצן פרינגל-
אַלבערט, זעט אויס ווי דער אַקס אויף די אדווערטייזמענטס פון „בול-
דורהעם“ טאַבאַק און אַ שטימע האָט ער ווי „דיוקס-מיקסטשור“ . . .
ער האלט א שוואַרץ ספר'ל אין האַנט, ער גלייכט זיך אויס דעם שניפּס
און הויבט אַן זײן „פרעיער“, דאָס הייסט, א הספד אויף מיר. ער זאָגט
א פּסוק אין „היברו“, קוועטשט זייער שטאַרק די לעצטע זילבע פון
יעדן וואָרט און פארטייטשט עס באלד — אויף ענגליש . . .
זאָגט ער, דער „ראבאי“:

— „מוקצע היראוי-לאם ועדאד קוצע-הו“ — „פראָם וואָן קאַר-
נער אָו דיס יוניוואַירס אָפּ טו די אַדער קאַרנער; ענד אַל די קאַרנערס
אָו דיס יוניוואַירס“ . . .

איר הערט א שפראך? קאַרנערס! געווען מסתמא א פעדלער און
די פאָליס האָט אים געטריבן פון די „קאַרנערס“, נו, קומט ער איצט
אלס „ראבבי“ און לאָזט עס אויס צו מיר אין א „פרעיער“, א הספד,
הייסט עס, און איך ליג ווי א געליימטער אין קאַסטן און מוז שווייגן . . .
איך מוז, ווי זאָגט מען, ליגן איינגעלייגט . . . זיינע ווערטער אין זיין
טערקישן ענגליש פאָלן אויף מיין קאַסטן ווי ווערעמדיקע אַרבעס
און איך הער ווי ער זאָגט אז איך בין געווען א „האַט דזשו“, א הייסער
איד, הייסט עס; אז „די מאַדער-לענגווידזש“ איז געווען מיין „פיינאַר-
איט“, אז איך האָב ליב געהאט אונזער מאמע-לשון, הייסט עס; אז איך
בין געווען „ע פאיטער פאַר די דזשואיש ליטערעטשור“, א קעמפער
פאַר דער יידישער ליטעראטור, הייסט עס; און ער חזר'ט איבער: „ען
האַנעסט פאיטער!“

איך בין שטאַרקער פון אייזן אז איך ליג איין אין קאַסטן . . .
פלוצים דערהער איך ווי מיין קליין מיידעלע, מיין מוזיקעלע, זאָל
מיר זיין געזונט, זי פארשטייט דוקא יידיש נאָר זי רעדט ענגליש, איך
הער ווי זי זאָגט צו דער מאַמען, צו מיין ארימער אלמנה נעבאך:

— מא — זאָגט מיין קינד — מא, וואָו דעדי ע פאיטער? וואַטך
די מעטער וויטה דיס ראבאי, הי איז נאַטץ . . .

— וואָס „פאיטער“, ווער „פאיטער“ — ענטפערט שטיל מיין ארי-
מע אלמנה און ווישט זיך די אויגן — אָט דער ראבאי זאָל אזוי כוח
האַבן צו רעדן נארישקייטן ווי דיין טאַטע האָט כוח געהאט זיך צו פאיטן
מיט אימיצן . . .

און, קוקענדיג צום קאַסטן, זאָגט מיין אלמנה גאַנץ שטיל:

— מאישע, מיין אַרימער מאישע, דו הערסט כאַטש וואָס דער
אידיאַט זאָגט וועגן דיר?

— איך הער, טאַלצע, איך הער, איך וועל באלד נעמען דאָס וואָרט
און — נאָר איך דערמאַן זיך אז איך בין טויט און פאַר א טויטן איז
בעסער אז ער שווייגט, ער מאַכט זיך א סך פריינט מיט שווייגן . . .

ווען אָט דער „ראבאי“ הערט ענדליך אויף צו „ספּיטשען“, גייט
ער אָפּ פון ארון און זיין האנט איז אנגעגרייט צו קריגן א טשעק . . .
באלד קומט צו א ייד וואָס זעט אויס ווי ער וואָלט באשאפן גע-
ווארן פון בוימאיל, א בוימאיל-ייד . . . רעדן רעט ער אויך בוימ-
איילדיק און א קול האָט ער וואָס דערמאַנט מיך אין מייע אינגעל-
יאָרן. ווען איך בין געווען אַ קליין אינגל און די מאַמע מייע האָט

„אוועקגעלייגט“ גענו, פאר שמאלץ אויף פסח, פלעג איך אוועקשלעפן א גערגעלע פון אזא געקוילעטע גאנז, פלעג עס אַנבלאָזן און עס אָפֿ-לאָזן, האָט עס געפּישטשעט מיט אַזאַ קול ווי אַט דער בוימאייליידי רעדט זיין דרשה ביי מיין טויטן צוקאפּענס . . .

— חברים! — רעדט דער בוימאייליידי צום עולם און קוקט צו דער סטעליע — חברים, א מענטש, א נאָבעלער מענטש, איז גלייך צו א בלום, א נאָבעלע בלום! אַט פּונקט ווי די נאָבעלע בלומען דופּטן מיט דופּטיגקייט אַט פּונקט אזוי, חברים, דארפן מיר קעמפּן פּאַר א נאָבעלן דופּטיגן לעבן! חברים! אַז מיר גייען אַמאָל אַרויף אויף דעם הר ווילסאָן — אָדער, ווי די נאָרדיקער פּון דאָס אמעריקאַנישע פּאָלק רופּט אים אַן סטיכיש, „מאונט ווילסאָן“ — וואָס זעהן מיר? וואָס זעהן מיר אויף דעם הויכן הויך פּון באַרג ווילסאָן? איך זאָג אייך, חברים, אַז מיר זעהן דאָרט ווי די זון, די העלע זון, ליכטיגע זון, די גיגאַנט טישע זון, די קאָסמישע זון — טוקט זיך, טובלט זיך, טונקט זיך, ביזקעלעוואַנען זי זעצט זיך, גייט אונטער און פאַרגייט; וואָס פּאַר א פּרעכטיג בילד, א הייליג בילד, א געטליך בילד, א נאָבעלע קאַרטינע; מיר שטייען, חברים, אויפן שפיץ באַרג און מיר זעהן ווי די זון פאַר-גייט אין טאָל! . . . עהרע זיין אַנדענקען! . . .

— מאַ! — הער איך ווידער ווי מיין קינד רעדט צו מיין ווייב, מיין אַרימע אלמנה נעבאָך — מאַ, מאַסט יו גאָ אָפּ אַן מאונט ווילסאָן טו סי די סאָן סעט? קענט יו סי די סעים טהינג אין די בעק יאָרד? וואַטץ די מעטער וויטה דיס גאי? הי איז אלסאַ נאָטץ! . . .

— שאַ מיין קינד — ענטפּערט שטיל מיין אלמנה, קוקט צום אַרון און שעפּטשעט: — מאַישע, מיין אַרימער מאַישע, דו הערסט כאַטש ווי ער האָט עס „צענאָבעלט“ נעבן דיין טויטן קערפּער? און דו שווייגסט, מאַישע?

— ניין, טאָלצע, איך שווייג ניט, איך לאָך, ס'שטעכט מיר שוין אין די זייטן פון לאַכן; ערגער דיך ניט מיין ליבע, אַט דער ייד איז נעבאָך אַן אומשולדיקער, ער קריכט אויף מאונט ווילסאָן, ווייל ער וויל זיך „ארויסזעהן“, ערגער דיך נישט, לאַך בעסער — אזוי וויל איך ענטפּערן מיין אלמנה נעבאָך, נאָר איך דערמאן זיך אַז ס'איז מיין לוייה, מיין פּיונעראַל, און ס'פּאַסט ניט מיין ווייב זאָל לאַכן . . . שווייג איך און שטיק זיך אליין פון געלעכטער . . .

נאָך דעם בוימאייליידי רעדן נאָך עטליכע חברים, יעדערער אויף זיין שטייגער און לשון. איינער פון די רעדנער פּאַלט אפּילו צו מיין אַרון צו און שרייט אַריין צו מיר:

— מיין טייערער פריינט מאַישע, זיי געזונט! געשטארבן איז בלויז
דיין קערפער, אבער דיין גייסט לעבט און וועט אייביג לעבן! ווייל
דזשאָסט ווי א בויס ווערט אָפּגעהאַקט און פון די ברעטער ווערט באַ-
שאפן א בעט, א טיש, א טשער, א ווינדאו־פריים, יעס, א ווינדאו איז
דער פיאַנער פון ליכט פאר א בעסערן מאַרגן. זיי געזונט און לעבע
וואהל!

— טהענקס — וויל איך ארויסשרייען פון „באקס“, אָבער איך
הער ווי מיין קליין מיידעלע רעדט ווידער צו דער מאַמען:

— מא, דיס מען סעד „זיי געזונט“ טו דעדי, איז דעדי עלאיוו?
וואָס די מעטער וויטה דיס באַנטש, אַר דעי אַלל נאַטץ? . . .
— שאַ מיין קינד — זאָנט שטיל מיין אלמנה — זיי זיי מוחל, דיין
טאַטע איז זיי אויך מוחל . . .

יא, מיין ווייב, דו ביזט גערעכט, איך בין זיי מוחל. דערפאר טאַקע
האַב איך היינט, אין חודש מאי, אָנגעשריבן מיין צוואה, ווייל אז איך
דערמאן זיך אין אָט די „ספיטשעס“ ביי מיין לוייה, פארגייט מיר דער
חשק צו שטאַרבן אין לאַס אנדזשעלעס . . .
וויל איך שוין בעסער לעבן אין לאַס אנדזשעלעס.

א י נ ה א ל ט

א. יובל מאַטעריאַלן

3. מאַקס באַנד — אליהו טענענהאַלץ (צייכענונג)
4. דער אליהו טענענהאַלץ יובל־קאַמיטעט (בילד)
5. יוסף שפיגעלמאַן — „אַ פּאַר ווערטער פון פּאַרויצער“
6. זלמן זילבערצווייג — „דער בעל היובל“
8. טעאַטער־גרופע צו שלום עליכמס „גאַלדגרעבער“ (בילד)
18. שלום פערלמוטער — „אליהו טענענהאַלץ“
יואל ענטין — „אַ טענענהאַלץ, דער פּאַרלעזער
און דער אַקטיאָר“
22. ה. לאַנג — „זונטיק, פּופציק יאָר צוריק“
41. יודל דובינסקי — „פון אַ חבר צו אַ חבר“
47. בעסי טאַמאַשעווסקי — „די קאַזיאַנע באָרד“
52. מאָריס שוואַרץ — „מיין קאַלעגע טענענהאַלץ“
56. אַסתר שומיאַטשער־הירשביין — „פאַרוואָס אַ יובלייז“
59. ה. לייוויק — „קינסטלערישע באַגייסטערונג“
64. צילי אַדלער — „זכּרונות פון אַ הערלעכן פּעריאָד“
65. א. לוצקי — „אַן אַדערויף אויף אַ פּאַרטערט“
66. שרה האַמע־דזשאַקלין — „פון אַמאָליקן אַמאָל...“
67. חיים עהרענרייך — „אַ קול פון ניו יאָרק“
71. יוד לאַמעד מאַלאַמוט — „פון דעם פּראַגרעסיוו
דראַמאַטיק קלוב ביז האַליוואָוד“
74. י. פּרידלאַנד — „אליהו טענענהאַלץ און דער לאָס
אַנגעלעס ייִדישער קולטור קלוב“
77. א. באַביטש — „באַלד פּופציק יאָר אויף דיזעלבע וועגן“
80. מרדכי מיזעל — „טענענהאַלץ און די ליבהאַבער־
קרייזן אין לאָס אַנגעלעס“
84. מאַקס באַנד — „וואָס טוסטו אין מאָנראָוויאַ
אליהו מיין פּריינטז“
- 88.

ג. טראַפּנס טינט פון אליהו טענענהאַלצס
שרייב-טיש

(1) „די זון פאַרגייט“

140..... קאַמעדיע פון גוסטאוו האיד

(2) טעאַטערייען

166..... אַדלער־איזמען

170..... אַ קרבן פון „סטיידזש קינדער“

173..... „שיר השירים“

175..... פּסיכאָלאָגיש

177..... „אַ גוטע פּלעי“

180..... מאָדנע

182..... טעאַטער העלדן

185..... „סאַקסעס“

187..... „קאַף־דראַמע“

190..... פאַרלוירן אַ פאַטריאַט

192..... די קאַמפּינסקי „טריאַ“

194..... אַט דאָס איז אַ לשון

197..... דער נישט געקושטער קוש

200..... „זאַנע־מאַנע־דאַנע“

(3) פעליעמאַנען

204..... מיינע טשיקנס

207..... „ס׳פּיסקעלע“

211..... „אַ ייד אַ שיכור זאָל גע׳הרג׳עט ווערן“

214..... באַשערט אָן אומגליק

217..... יאַ פּסח אַדער נישט פּסח

219..... מיין צוואה

נ. ב. שפּעט אַנגעקומענע באַגריסונגן צו טענענהאַלצס יובל:

דזשעק כּוכאַר און פּרוי
סעמועל פענזיק און פּרוי

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

100 EAST EAST
CHICAGO, ILLINOIS 60607

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST

100 EAST EAST